

SUPMAP

**Het aanbod van illegale drugs in België: wat weten we?
Een haalbaarheidsstudie van betrouwbare indicatoren voor
het drugsaanbod**

WETENSCHAP EN MAATSCHAPPIJ

SUPMAP

Het aanbod van illegale drugs in België:
wat weten we?

Een haalbaarheidsstudie van betrouwbare
indicatoren voor het drugsaanbod

Valérie SMET
Brice DE RUYVER
Charlotte COLMAN
Tim SURMONT
Lieven PAUWELS
Tom VANDER BEKEN
Alexandra DE MOOR

Deze publicatie is het resultaat van het project ‘Supply of illegal drugs indicators (SUPMAP)’. Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van het Federaal Onderzoeksprogramma Drugs en gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO). De studie gebeurde onder leiding van Prof. Dr. Brice De Ruyver (coördinator), Prof. Dr. Tom Vander Beken en Prof. Dr. Lieven Pauwels (promotoren) van de Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent.

Programmaverantwoordelijke: Aziz Naji.

De inhoud van de teksten valt onder de verantwoordelijkheid van de auteurs.

Dit kwaliteitslabel wordt toegekend door Wetenschapsbeleid aan onderzoeksprojecten die bij de ex-post evaluatie door een panel van buitenlandse experts een score van minstens “sufficient” (voldoende) kregen. Het project dat het voorwerp uitmaakt van deze publicatie heeft dit label gekregen.

Ce label de qualité est octroyé par la Politique scientifique fédérale aux projets de recherche qui ont obtenu un score d’au moins “suffisant” (suffisant) lors de l’évaluation ex-post effectuée par un panel d’experts étrangers. Le projet qui fait l’objet de la présente publication a reçu ce label.

© Academia Press

Eekhout 2, 9000 Gent

Tel. 09/233 80 88

Info@academiapress.be

Fax 09/233 14 09

www.academiapress.be

J. Story-Scientia nv Wetenschappelijke Boekhandel

Sint-Kwintensberg 87, B-9000 Gent

Tel. 09/225 57 57

Info@story.be

Fax 09/233 14 09

www.story.be

Valérie Smet, Brice De Ruyver, Charlotte Colman, Tim Surmont, Lieven Pauwels, Tom Vander Beken & Alexandra De Moor

SUPMAP – Het aanbod van illegale drugs in België: wat weten we? Een haalbaarheidsstudie van betrouwbare indicatoren voor het drugsaanbod

Gent, Academia Press, 2013, xii + 379 pp.

Lay-out: proxessmaes.be

ISBN 978 90 382 2207 3

D/2013/4804/172

U 2071

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of vermenigvuldigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Lijst van tabellen, figuren, grafieken en kaarten	<i>ix</i>
Voorwoord	1
Inleiding	3

DEEL I

BEVRAGING VAN SLEUTELFIGUREN IN FUNCTIE VAN DE ONTWIKKELING EN HAALBAARHEID VAN INDICATOREN VOOR DE MONITORING VAN DE DRUGSMARKTEN

Hoofdstuk 1. Inleiding	9
1.1. <i>Doelstellingen</i>	10
1.2. <i>Methode en afbakeningen</i>	10
1.3. <i>Structuur van dit deel van het rapport</i>	14
1.4. <i>Geïdentificeerde informatiebronnen</i>	15
1.5. <i>Basisvoorwaarden bij de ontwikkeling van sleutelindicatoren voor de monitoring van drug supply markets</i>	15
1.5.1. VOORWAARDE 1: aangepastheid en haalbaarheid voor law enforcement	16
1.5.2. VOORWAARDE 2: indicatoren opgedeeld per onderdeel van de supply chain	17
1.5.3. VOORWAARDE 3: kwantitatieve zowel als kwalitatieve indicatoren	19
1.5.4. VOORWAARDE 4: flexibiliteit van de indicatoren	25
Hoofdstuk 2. De waarde van de indicatoren inbeslagnames, prijs en kwaliteit voor het Belgische drugsaanbod	29
2.1. <i>De waarde van inbeslagnames als indicator voor het drugsaanbod</i>	29
2.1.1. <i>Inbeslagnames kunnen een vertekend beeld geven</i>	29
2.1.2. <i>Voorwaarden voor een goed gebruik van inbeslagnames als indicator</i>	32
2.1.3. <i>Noodzakelijke elementen voor een kwalitatieve registratie i.f.v. monitoring</i>	35
2.2. <i>Prijs-kwaliteit en purity-adjusted price als indicatoren</i>	36

2.2.1.	Evaluatie van prijs als indicator	38
2.2.2.	Evaluatie van kwaliteit als indicator	44
2.2.3.	<i>Purity-adjusted price</i>	62
2.3.	<i>Besluit</i>	63
Hoofdstuk 3. Rol van het monitoren en ontwikkelen van indicatoren voor de vraagzijde		65
3.1.	<i>Drugshulpverlening</i>	67
3.2.	<i>Ziekenhuis- en labogegevens</i>	70
3.3.	<i>Gebruikersbevragingen</i>	71
3.4.	<i>Parketgegevens</i>	72
3.5.	<i>Geïdentificeerde relevante indicatoren en sub-indicatoren van de vraagzijde</i>	72
3.6.	<i>Bijkomende informatiebronnen m.b.t. de vraag voor de monitoring van het aanbod</i>	75
3.7.	<i>Politiegegevens</i>	76
3.7.1.	<i>Inbeslagnames en arrestaties</i>	76
3.7.2.	<i>Drugs in het verkeer</i>	78
3.7.3.	<i>Drugstoerisme</i>	79
3.7.4.	<i>Zachte informatie</i>	82
Hoofdstuk 4. Indicatoren voor productie		85
4.1.	<i>ATS-productie</i>	85
4.1.1.	<i>Evoluties in de ATS-productie in de Lage Landen</i>	85
4.1.2.	<i>Actoren</i>	91
4.1.3.	<i>Nieuwe psychoactieve stoffen</i>	92
4.1.4.	<i>Conclusies naar indicatoren toe</i>	94
4.1.5.	<i>Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor ATS-productie</i>	112
4.2.	<i>Cannabisproductie</i>	115
4.2.1.	<i>Rol van België in de professionele cannabisproductie</i>	115
4.2.2.	<i>Actoren in de professionele cannabisproductie</i>	117
4.2.3.	<i>Conclusies naar indicatoren toe</i>	121
4.2.4.	<i>Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor cannabisproductie</i>	132
4.3.	<i>Bijkomende informatiebronnen m.b.t. drugsproductie</i>	134
4.4.	<i>Besluit</i>	135

Hoofdstuk 5. Indicatoren voor import, wholesale en export	137
5.1. <i>Inleiding</i>	137
5.2. <i>Import van drugs via België</i>	138
5.3. <i>Faciliterende factoren voor de import van drugs in België</i>	138
5.3.1. <i>De Antwerpse haven</i>	139
5.3.2. <i>Werknemerscriminaliteit</i>	142
5.3.3. <i>Actoren met connecties in de bronlanden of langs de smokkelroutes</i>	143
5.4. <i>Cocaïne-import</i>	144
5.4.1. <i>Smokkelroutes en actoren</i>	144
5.4.2. <i>Grootschalige cocaïne-import: smokkel via goederen</i>	146
5.4.3. <i>Kleinschalige cocaïne-import: smokkel door middel van drugkoeriers</i>	151
5.5. <i>Heroïne</i>	154
5.6. <i>Cannabis</i>	156
5.7. <i>Synthetische drugs (ATS)</i>	158
5.8. <i>Het zicht op groothandel in België is fragmentarisch en beperkt</i>	160
5.9. <i>Export en polydrugdistributie</i>	164
5.10. <i>Conclusies naar indicatoren toe</i>	165
5.10.1. <i>Douanegegevens: belangrijke indicatoren voor import</i>	165
5.10.2. <i>Indicatoren voor groothandel: de studie van Hughes & Chalmers (2012)</i>	166
5.10.3. <i>Data van de law enforcement</i>	168
5.11. <i>Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor de import, wholesale en export</i>	175
5.12. <i>Besluit</i>	177
Hoofdstuk 6. Middle level supply	179
6.1. <i>Inleiding</i>	179
6.2. <i>Middle level market, een moeilijk af te bakenen echelon</i>	180
6.3. <i>Het beperkte zicht van Belgische strafrechthandhavers op middle level supply</i>	182
6.3.1. <i>De rol van Nederlandse criminele organisaties voor de Belgische tussenhandel</i>	184
6.3.2. <i>Eigenheid van het fenomeen tussenhandel</i>	185

6.3.3.	Beperkingen m.b.t. Belgisch opsporingsonderzoek naar tussenhandel	186
6.3.4.	Beperkingen van de zone-, arrondissements- en grensoverschrijdende samenwerking	188
6.4.	<i>Tussenhandel in België: Antwerpen en in mindere mate ook Brussel</i>	189
6.5.	<i>Verschuivingen in de rol van de tussenhandel</i>	190
6.6.	<i>Polydrugdistributie</i>	192
6.7.	<i>Actoren in de tussenhandel</i>	193
6.8.	<i>Conclusies naar indicatoren toe</i>	194
6.8.1.	Dealpanden en drugsrunners, vormen van de tussenhandel	194
6.8.2.	Beperkte waarde van inbeslagnames en arrestaties	202
6.8.3.	Beperkte waarde van druggerelateerde criminaliteit	203
6.8.4.	Parketgegevens	204
6.8.5.	Labogegevens	205
6.9.	<i>Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor tussenhandel</i>	206
6.10.	<i>Besluit</i>	208
Hoofdstuk 7. Kleinhandel		211
7.1.	<i>Evoluties in de Belgische kleinhandel: verschuiving naar meer gesloten markten</i>	213
7.1.1.	Call-centers: de toenemende rol van gsm-verkeer in de kleinhandel	214
7.1.2.	Rol van internet in de kleinhandel	217
7.1.3.	Theehuizen en coffeeshops	218
7.2.	<i>Conclusies naar indicatoren toe</i>	219
7.2.1.	Politiegegevens	219
7.2.2.	Parketgegevens	226
7.2.3.	Labo- en ziekenhuisgegevens: relevant maar weinig gebruikt	226
7.2.4.	Prijzen: beperkte waarde als indicator voor kleinhandel	229
7.3.	<i>Bijkomende informatiebronnen: vervoer en vraagindicatoren</i>	231
7.4.	<i>Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor kleinhandel</i>	233
7.5.	<i>Besluit</i>	237
	<i>Bibliografie</i>	238

DEEL II
DRUGGERELATEERDE CRIMINALITEIT

1.	Inleiding	263
2.	Definiëring druggerelateerde criminaliteit	263
2.1.	<i>Psychofarmacologische delicten</i>	264
2.2.	<i>Verwervingsdelicten</i>	265
2.3.	<i>Systemische delicten</i>	265
2.4.	<i>Consensuele delicten</i>	266
3.	De huidige registratie van druggerelateerde criminaliteit	266
4.	Naar een eenvoudigere en haalbare monitoring van druggerelateerde criminaliteit op lokaal, nationaal en Europees niveau	270
4.1.	<i>DRUGCRIM: updaten ontwikkelde tool op nationaal niveau</i>	271
4.2.	<i>EULOCS – Ontwikkelde tool op Europees niveau</i>	281
5.	Besluit	283
	<i>Bibliografie</i>	284

DEEL III
CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

1.	Context	291
2.	Doelstellingen	291
3.	Inhoud van het onderzoek	292
4.	Methode	293
5.	Basisvoorwaarden voor de aanbodsindicatoren	293
	<i>Eerste voorwaarde: Aangepast en haalbaar voor de law enforcement</i>	294
	<i>Tweede voorwaarde: Algemene + echelon specifieke indicatoren</i>	294
	<i>Derde voorwaarde: Kwantitatieve en kwalitatieve indicatoren</i>	295
	<i>Vierde voorwaarde: Flexibele indicatoren</i>	296

6. Over welke informatie beschikken we? Wat zijn goede, haalbare indicatoren?	297
6.1. <i>Indicatoren die geldig zijn voor alle echelons</i>	298
6.2. <i>Indicatoren voor de verschillende schakels van de aanbodketen</i>	299
6.2.1. <i>Het echelon productie</i>	300
6.2.2. <i>De echelons groothandel, import en export</i>	302
6.2.3. <i>Het echelon tussenhandel</i>	303
6.2.4. <i>Het echelon detailhandel</i>	305
7. Sleutelbevindingen van het SUPMAP-onderzoek.....	307
<i>Sleutelbevinding 1: Veel indicatoren voor productie en retail, beperkt aantal indicatoren voor groothandel, import/export en tussenhandel</i>	<i>307</i>
<i>Sleutelbevinding 2: Belang van vraagindicatoren voor de monitoring van het aanbod.....</i>	<i>308</i>
<i>Sleutelbevinding 3: Een beperkte waarde van inbeslagnames en arrestaties als indicator voor strafrechthandhavers.....</i>	<i>310</i>
<i>Sleutelbevinding 4: Prijs en kwaliteit hebben als indicator zeer weinig waarde voor Belgische strafrechthandhavers</i>	<i>310</i>
<i>Sleutelbevinding 5: Opportuniteiten voor de monitoring van druggerelateerde criminaliteit</i>	<i>313</i>
8. Welke bijkomende informatie is nodig voor monitoring in de toekomst?	315
8.1. <i>Meer kennis over de rol van België als transitland.....</i>	315
8.2. <i>Nood aan meer kennis m.b.t. de kenmerken van de georganiseerde criminele netwerken en samenwerkingsverbanden in de drugshandel....</i>	316
8.3. <i>Meer kennis over de rol van facilitatoren op de verschillende echelons ...</i>	316
9. Aanbevelingen en suggesties voor verder onderzoek	317
9.1. <i>Structurele beleidsaanbevelingen</i>	318
9.2. <i>Functionele beleidsaanbevelingen</i>	323
9.3. <i>Operationele beleidsaanbevelingen</i>	325
9.4. <i>Internationale aanbeveling: het belang van monitoring op Europees niveau</i>	327
9.5. <i>Suggesties voor verder onderzoek</i>	328
<i>Bibliografie</i>	330

ADDENDUM I. BEVRAGING VAN ACTOREN ACTIEF IN DE DRUGSHANDEL IN BELGIË	337
1. <i>Inleiding</i>	337
2. <i>Methode van onderzoek</i>	339
2.1. <i>Gesprekken met de respondenten</i>	340
3. <i>Carrière van de respondenten</i>	343
3.1. <i>Verkochte drugs gedurende de volledige criminele loopbaan</i>	344
3.2. <i>Huidige verkoop van drugs</i>	345
4. <i>De verschillende markten nader bekeken</i>	347
4.1. <i>Cannabis</i>	347
4.2. <i>ATS en andere synthetische drugs</i>	358
5. <i>Prijzen en prijsbepaling</i>	363
5.1. <i>Cannabis</i>	363
5.2. <i>ATS en andere synthetische drugs</i>	364
6. <i>Samengevat</i>	367
<i>Bibliografie</i>	369
 ADDENDUM II. OVERZICHT RESPONDENTEN BEVRAGING SLEUTELFIGUREN LAW ENFORCEMENT EN LABO'S	 377

LIJST VAN TABELLEN, FIGUREN, GRAFIEKEN EN KAARTEN

Lijst van tabellen

Tabel 1:	Bevraagde sleutelfiguren.....	12
Tabel 2:	Sleutelvragen voor respondenten SUPMAP-onderzoek ...	13
Tabel 3:	Kwaliteitstest voor de ontwikkeling van valide indicatoren	14
Tabel 4:	Indicator-gerelateerde sleutelfiguren	15
Tabel 5:	Indicatoren en sub-indicatoren binnen de categorie zachte informatie.....	24
Tabel 6:	Voorwaarden bij het gebruik van inbeslagnames als indicator voor het drugsaanbod.....	34
Tabel 7:	Aantal inbeslagnames en in beslag genomen hoeveelheden drugs 2006-2012 (bronnen: WIV/ISP, 2012 en FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)	36
Tabel 8:	Straatprijzen drugs 2007-2012 (bron: WIV-ISP, 2012; DGJ/DGP Drugs-Dommicent).....	39
Tabel 9:	Databanken kwaliteitsanalyse in België, Europa en wereldwijd.....	55
Tabel 10:	Aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen in heroïne (bron: WIV-ISP, 2012).....	57
Tabel 11:	Gemiddelde, mediaan, minimum en maximum concentratie van in België in beslag genomen heroïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)	58
Tabel 12:	Gemiddelde, mediaan, minimum en maximum concentratie van in België in beslag genomen cocaïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)	59
Tabel 13:	Aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen in cocaïne (bron: WIV-ISP, 2012).....	59
Tabel 14:	Aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen in amfetamine (bron: WIV-ISP, 2012).....	61
Tabel 15:	Indicatoren en sub-indicatoren voor de vraagzijde.....	73
Tabel 16:	Bijkomende informatiebronnen m.b.t. de vraag en het daaraan verbonden aanbod	77
Tabel 17:	Ontmantelde productiesites ATS in België 2006-2011 (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs).....	88
Tabel 18:	Casus ATS-productie.....	93

Tabel 19:	Aantal ontdekte dumpingsites in België tussen 2006 en 2012 (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)	103
Tabel 20:	Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (ATS)	112
Tabel 21:	Gemiddelde THC-concentratie (%) van de in beslag genomen plantaardige cannabis in België (2002-2011) (bron: WIV, Belgian Early Warning System on Drugs)	131
Tabel 22:	Gemiddelde THC-concentratie (%) van de in beslag genomen cannabis hars (hasj) in België (2002-2010) (bron: WIV, Belgian Early Warning System on Drugs)	131
Tabel 23:	Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (cannabis) .	132
Tabel 24:	Bijkomende informatiebronnen voor het monitoren van productie	134
Tabel 25:	Inbeslagnames 2012 in haven van Antwerpen en Brussel luchthaven (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)	139
Tabel 26:	Smokkelmethoden gebruikt voor de smokkel via goederen (bron: douane Antwerpen)	147
Tabel 27:	Groothandelprijzen drugs in België (2012) (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs).	169
Tabel 28:	Indicatoren en sub-indicatoren voor import, groothandel en export	175
Tabel 29:	Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor middle level supply.	206
Tabel 30:	Kleinhandelsprijzen drugs in België (2012) (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs).	231
Tabel 31:	Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor de kleinhandel	233
Tabel 32:	Topic-lijst interviews respondenten in de distributie	340
Tabel 33:	Ooit-verkoop volgens product / respondent (X = ooit verkocht; Xh = belangrijkste product volgens de respondent)	344
Tabel 34:	Huidige verkoop volgens product / respondent (verkoop laatste maand) (X = verkocht laatste maand; Xh = belangrijkste product volgens de respondent).	346
Tabel 35:	Jaaropbrengst van 4 types cannabisplantages in België (Bron: Surmont, et al., 2012)	355
Tabel 36:	Aantal ontdekte cannabisplantages in België in 2011 (Bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs).	356

Tabel 37:	Aantal retailverkopers nodig om de jaaropbrengst van 4 types cannabisplantages te verkopen (afgerond naar het dichtste gehele getal)	357
Tabel 38:	Aantal middle-level dealers nodig om de jaaropbrengst van 4 types cannabisplantages te verkopen (afgerond naar het dichtste gehele getal)	357
Tabel 39:	Retailprijs van synthetische drugs in België (2012)	366

Lijst van figuren

Figuur 1:	Overzicht object “onderwerp” ISLP	275
Figuur 2:	Corresponderende velden ANG en ING	280
Figuur 3:	Prijs/gram cannabis over de verschillende transactiehoeveelheden (2010-2012)	364
Figuur 4:	Prijs/2 cl GHB over de verschillende transactiehoeveelheden in België (2012)	365
Figuur 5:	Prijs/g speed over de verschillende transactiehoeveelheden in België (2012)	366

Lijst van grafieken

Grafiek 1:	Evoluties in het aantal informatierapporten (RIR's) per drug (bron: AIK Brugge, 2012)	21
Grafiek 2:	Totaal aantal inbeslagnames 2012 per drug (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)	31
Grafiek 3:	In beslag genomen hoeveelheid (kg.) van het totaal aantal inbeslagnames in 2012 per drug (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)	32
Grafiek 4:	Gemiddelde concentratie (%) van in België in beslag genomen heroïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)	57
Grafiek 5:	Gemiddelde concentratie (%) van in België in beslag genomen cocaïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)	58
Grafiek 6:	Verhouding levamisole en fenacetine in Nederlandse cocaïnestalen (bron: Trimbos Instituut, 2012)	60
Grafiek 7:	Percentage amfetamine en cafeïne in Nederlandse amfetaminestalen (bron: Trimbos Instituut, 2012)	61
Grafiek 8:	Ontmantelde ATS-laboratoria in Europa (2002-2010) (bron: UNODC, 2011a, o.b.v. Europolgegevens)	87

Grafiek 9:	Gemiddelde MDMA-concentratie (mg/tablet) bij Belgische inbeslaggenomen Ecstasy-stalen tussen 2002 en 2011 (bron: BEWS)	107
Grafiek 10:	Aanwezigheid van piperazines (mCPP) in XTC-tabletten (bron: WIV/ISP, 2012)	108
Grafiek 11:	Samenstelling in beslag genomen tabletten 2007-2011 (bron: WIV-ISP, 2012)	108
Grafiek 12:	Gemiddelde amfetamineconcentratie (%) van inbeslaggenomen amfetaminestalen tussen 2002 en 2011 (bron: BEWS)	109
Grafiek 13:	Ontdekte cannabisplantages volgens omvang in België in 2012 (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)	123
Grafiek 14:	Gemiddelde THC concentratie (%) inbeslaggenomen cannabis tussen 2002-2011) (bron: WIV, Belgian Early Warning System on Drugs)	131
Grafiek 15:	Inbeslagnames 2012 in haven van Antwerpen en Brussel luchthaven (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)	140
Grafiek 16:	Evolutie in beslag genomen drugs in de haven van Antwerpen 2008 – augustus 2012 (bron: douane Antwerpen)	141

Lijst van kaarten

Kaart 1:	Ontmantelde productiesites ATS in België 2006-2012 (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)	90
Kaart 2:	Ontdekte dumpingplaatsen in België 2006-2012 (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)	104
Kaart 3:	Aantal ontdekte cannabisplantages in België in 2012 (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)	125

VOORWOORD

Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van het Federaal Onderzoeksprogramma Drugs en gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO). De studie gebeurde onder leiding van Prof. Dr. Brice De Ruyver (coördinator), Prof. Dr. Tom Vander Beken en Prof. Dr. Lieven Pauwels (promotoren).

De onderzoekers wensen de respondenten te bedanken voor hun medewerking aan dit onderzoek. In het bijzonder willen we de leden van het begeleidingscomité bedanken voor hun constructieve bijdrage. De volgende leden waren deel van het begeleidingscomité:

- Aziz Naji (BELSPO)
- Michel Bruneau (FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)
- Jessica Dommicent (FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)
- Johan van Bussel (WIV-BMCDDA, National focal point EMCDDA)
- Martine Pattyn (Federale Politie)
- Catherine Van der Straeten (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, Dienst Misdrijven tegen personen en goederen)
- Filip Van Durme (NICC)
- Tony Verachtert (FGP Asse)
- Olivier Hons (Administratie van Douane en Accijnzen)
- Jean-Baptiste Andries (Referentiemagistraat Drugs College van Procureurs Generaal)
- Benny Van Camp (FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)
- Mark Crispel (Vaste Commissie van de Lokale Politie)
- Eric Wauters (Vaste Commissie van de Lokale Politie)
- Julie Heyse (ISD, UGent)
- Sissi Van Moeseke (PZ Gent)
- Laurent Raspe (PZ Mons-Quévy)
- Paul Cleyman (PZ Antwerpen)
- Claude Gillard (SPF JUSTICE)
- Els Plettinckx (WIV)

Daarnaast willen de onderzoekers iedereen die aan dit onderzoek heeft meegeholpen bedanken, in het bijzonder de respondenten en sleutelfiguren die bijdroegen aan de informatieverzameling. Verder bedanken we graag Inge Oosterlinck voor haar hulp bij de vormgeving van de publicatie.

INLEIDING

Onderhavig onderzoek ligt volledig in het verlengde van beleidsopties die enkele jaren terug werden genomen aan de top van de Europese Unie (EU). In december 2004 nam de Europese Raad de beslissing om in navolging van de sleutelindicatoren voor de vraagzijde van het drugsfenomeen, tegen 2012 een geheel van indicatoren voor de aanbodzijde te ontwikkelen dat zou toelaten om de effectiviteit, de efficiëntie en het evidence-based karakter van de rechtshandavingsstrategieën en acties te meten (Commission of the European Union (2004), 15074/04 of 22.11.2004). Deze doelstelling werd ingeschreven in de EU-Drugsstrategieën (2005-2012 & 2013-2020) en in de EU-Drugsactieplannen van 2005-2008 en 2009-2012 (OJ C168 of 8.7.2005; OJ C 326 of 20.12.2008). Met het oog hierop ontwikkelde de Europese Commissie in 2010 en 2012 werkdocumenten over het verbeteren van de dataverzameling in de EU m.b.t. drugsmarkten, druggerelateerde criminaliteit en reductie van het drugsaanbod (SEC (2010 & 2012)1216 of 8.1.2010; EMCDDA, 2012d) en werden twee conferenties georganiseerd (22-22 oktober 2010 & 22-23 november 2012). Op dat laatste congres werden de belangrijkste resultaten van het SUPMAP-onderzoek voorgesteld.

Op het niveau van de **vraagzijde** werden reeds verschillende indicatoren ontwikkeld (zie o.m. de *treatment demand indicators* die door de nationale Focal points worden opgevolgd en per land doorgegeven aan het EMCDDA). Indicatoren op het niveau van de **aanbodzijde** werden tot nu toe aanzienlijk minder onderzocht (Kilmer & Hoorens, 2010). De kennis met betrekking tot indicatoren om het drugsaanbod te monitoren is eerder beperkt, een conceptueel kader ontbreekt en er is nood aan empirische validatie van de mogelijke indicatoren (Caulkins, 2009). De literatuur lijkt zich in hoofdzaak te beperken tot analyse van de waarde van de indicatoren prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price* voor het monitoren van mogelijke marktverstoringen door opsporingsacties (Di Censi, Esposito, Scacciattelli & Rossi, 2012) dan wel op de effecten van het drugbeleid op de schade van druggebruik (vraag, ziekenhuisopnames, behandelingsvraag, etc.)(Cunningham, Liu & Callaghan, 2009; Smithson, McFadden, Mwesigye & Casey, 2004). De wetenschappelijke aandacht voor de ontwikkeling van indicatoren voor het drugsaanbod lijkt het grootst te zijn in Australië (Hughes, Chalmers, Bright, Matthew-Simmons & Sindicich, 2012; Hughes & James, 2012; Willis, Ander-

son & Homel; 2011; Willis, Anderson & Davis, 2010; Topp, Breen, Kaye & Darke, 2004).

De hoeveelheid wetenschappelijke literatuur die een volledig en betrouwbaar zicht biedt op de aanbodsketen ('supply chain') in België is beperkt (Fijnaut & De Ruyver, 2008; De Ruyver & Surmont, 2007; Decorte & Tuteleers, 2007). Daarom is het nodig om de internationale literatuur en wetenschappelijke bevindingen over drugsmarkten af te toetsen aan de Belgische realiteit.

Het SUPMAP (SUPMAP=mapping supply indicators) onderzoek bestaat uit **3 delen**:

Het *eerste deel* betreft een bevraging van sleutelfiguren van de Belgische *law enforcement communities* en de belangrijkste toxicologische labo's, in functie van het identificeren en ontwikkelen van haalbare indicatoren voor het monitoren van de drugsmarkt. De belangrijkste doelstelling die aan deze bevraging ten grondslag ligt is de ontwikkeling van een pragmatisch-operationeel model (in plaats van een theoretisch-conceptueel model). Een soortgelijke oefening wordt momenteel uitgevoerd door het EMCDDA.

Het *tweede deel* van het onderzoek werd opgevat als een praktisch luik waarin wordt getoond hoe met indicatoren kan worden omgegaan. Aangezien er momenteel geen indicatoren zijn, werd gefocust op de registratie van druggerelateerde criminaliteit, die een belangrijke indicator vormt voor de aanbodzijde. De klemtoon ligt hierbij op de valorisatie van gegevens over druggerelateerde criminaliteit in functie van kennis over de verschillende drugsmarkten, de randvoorwaarden voor een adequate monitoring, alsook op de optimalisering van de registratie van deze delicten met het oog op monitoring van de aanbodsketen

Het *derde deel* bevat de overkoepelende conclusies van de verschillende onderzoeksdelen op het vlak van aanbodsindicatoren. Verder worden in dit deel een aantal aanbevelingen gedaan, alsook suggesties voor verder onderzoek.

In *addendum* bevindt zich een bijkomend deel van het SUPMAP-onderzoek (addendum I), dat bestaat uit een bevraging van actoren die actief zijn in de drugshandel in België. In dit deel werd verder gebouwd op de methodologie van het YILCAN-onderzoek (Vanhove, Van Damme, Surmont, Van Puyenbroeck & De Ruyver, 2011). Deze benadering van

het onderzoek, die a priori gericht was op het aftoetsen van de perceptie van de law enforcement aan het terrein, is evenwel gaandeweg meer apart komen te staan van het onderzoek. De schaarste aan gegevens zorgde ervoor dat tijdens de onderzoeksfase beslist werd om de klemtoon voor het onderzoek naar de ontwikkeling van indicatoren te gaan leggen op diegenen die deze indicatoren moeten implementeren, zijnde de *law enforcement communities*.

DEEL I

**Bevraging van sleutelfiguren
in functie van de ontwikkeling
en haalbaarheid van
indicatoren voor de monitoring
van de drugsmarkten**

*Valérie Smet
Brice De Ruyver*

Hoofdstuk 1 INLEIDING

De belangrijkste doelstelling van het eerste deel van het SUPMAP-onderzoek is het voeren van een **haalbaarheidsstudie** naar de indicatoren die kunnen gebruikt worden voor het monitoren van de *drug supply chain*. Belangrijk hierbij is dat daarbij gefocust wordt op de ontwikkeling van een **pragmatisch en operationeel model**, eerder dan de ontwikkeling van een theoretisch-conceptueel model.

Op het niveau van de **vraagzijde** werden op Europees niveau (EMCDDA) reeds verschillende indicatoren ontwikkeld. Indicatoren voor de **aanbodzijde** werden tot nu toe aanzienlijk minder onderzocht (Kilmer & Hoorens, 2010). De hoeveelheid wetenschappelijke literatuur die een volledig en betrouwbaar zicht biedt op de aanbodketen ('supply chain') in België is beperkt (Decorte & Tuteleers, 2007; De Ruyver & Surmont, 2007; Fijnaut & De Ruyver, 2008). Daarom is het nodig om de internationale literatuur en wetenschappelijke bevindingen over drugsmarkten af te toetsen aan de Belgische realiteit en na te gaan welke betrouwbare indicatoren kunnen worden geïdentificeerd voor de Belgische drugsmarkten. Momenteel vindt op het niveau van het EMCDDA een soortgelijke oefening plaats. Het SUPMAP-onderzoek kan als een feasibility studie worden gezien voor het monitoren van de drugsmarkten in een Europese lidstaat.

Indicatoren kunnen vele vormen aannemen, en verschillen naargelang gebruiker en doelstellingen. De schaarste aan gegevens zorgde ervoor dat tijdens de onderzoeksfase beslist werd om de klemtoon voor het onderzoek naar de ontwikkeling van indicatoren te gaan leggen op diegenen die deze indicatoren moeten implementeren, zijnde de *law enforcement communities*.

Aangezien indicatoren voor de monitoring van de drugsmarkten geïmplementeerd dienen te worden door de *law enforcement communities*, dient bij de ontwikkeling van indicatoren allereerst rekening te worden gehouden met de haalbaarheid (feasibility) en de aangepastheid ervan op het niveau van de strafrechthandhavers (*conditio sine qua non*). Een gebrek aan draagvlak bij de strafrechthandhavers resulteert immers onvermijdelijk in een beperkte registratiebereidheid. Dit impliceert verder dat de *law enforcement* overtuigd moet zijn van het nut en de meerwaarde die indicatoren hen kunnen opleveren bij het uitvoeren van de

dagdagelijkse taak. Gelet op deze belangrijke voorwaarde werd binnen dit empirische luik van het SUPMAP-onderzoek in hoofdzaak gefocust op de bevraging van *law enforcement communities*.

Het illegale karakter van de drugsmarkten zorgt ervoor dat voor de monitoring van het drugsaanbod meetbare indicatoren dienen gelinkt te worden aan meer indirecte indicatoren (Willis, Anderson & Homel, 2011). De klassieke indicatoren (inbeslagnames/prijs en kwaliteit) moeten gevaloriseerd worden in termen van bruikbaarheid en nut, en aangevuld met andere mogelijke indicatoren voor de verschillende echelons van de aanbodketen.

1.1. Doelstellingen

Het SUPMAP-onderzoek heeft vier grote onderzoeksdoelstellingen:

1. een *beschrijving van de indicatoren* die relevante gegevens kunnen genereren over de aanbodzijde van het drugsfenomeen:
 - hun finaliteit
 - wat meten ze /wat meten ze niet
 - criteria voor het gebruik ervan in monitoring
 - aanvullende informatie voor indicatoren
2. een *inventarisering van mogelijke bronnen en actoren* die gegevens kunnen leveren die de basis vormen voor de ontwikkelde indicatoren, de *bereidheid* van de providers om de informatie te verzamelen en te verstrekken, alsook hun *appreciatie* van het gebruik van indicatoren
3. een beoordeling van de (mate van) *beschikbaarheid* van de data in België
4. *aanbevelingen* en *duiding* voor juist gebruik en interpretatie van de ontwikkelde indicatoren.

1.2. Methode en afbakeningen

Voorliggend onderzoek focust zich op de vier klassieke illegale drugsmarkten: heroïne, cocaïne, ATS (amfetamines/XTC) en cannabis. We belichten hierbij de verschillende segmenten van de drugsmarkt, in casu de vierdeling **productie**, **groothandel** (syn. wholesale, upper level), **tussenhandel** (syn. middle-level) en **kleinhandel** (syn. retail)

(Dorn, Murji & South, 1992). Specifiek voor cannabisproductie beperkt het onderzoek zich tot de professionele productie, *social supply* komt niet aan bod¹.

Er werd geopteerd voor een **multi-methodisch onderzoeksdesign**, met name de combinatie van een literatuurstudie met semigestructureerde diepte-interviews met sleutelfiguren (strafrechthandhavers, toxicologische laboratoria en andere experts).

- De *literatuurstudie* bestaat uit een *review* van (inter-)nationale academische literatuur en beleidsdocumenten over drugsmarkten en druggerelateerde criminaliteit.
- Tussen april 2012 en november 2012 werden *semi-gestructureerde interviews* afgenomen met verschillende sleutelfiguren (n=77) die over kennis beschikken m.b.t. de Belgische drugsmarkt. Meer specifiek werden, naast een wetenschappelijk expert, vertegenwoordigers van politie, douane, labo's en het Federaal Parket bevestigd. Voor de politie werden alle gedeconcentreerde gerechtelijke diensten in de arrondissementen bevestigd (n=27) alsook de AIK's met de grootste Belgische steden op hun grondgebied (n=6)². Op lokaal niveau werden 27 politiezones bevestigd. Voor de steekproef van de lokale politiezones werd een *critical case sampling* gebruikt, zijnde de selectie van een beperkt aantal kritieke casussen die het maximum aan informatie kunnen opleveren (Patton, 2001). Om de geografische diversiteit te maximaliseren, werden doorheen België 27 lokale politiezones geselecteerd. De selectie gebeurde aan de hand van de gemeentetypologie van de Veiligheidsmonitor, zodanig dat gemeentes en steden van verschillende groottes en zowel landelijke als verstedelijkte karakters werden opgenomen (Federale Politie, 2004). Voor de Lokale Politie moet men indicatoren hebben die voor zowel landelijke als verstedelijkte zones werken. Een bijkomend selectiemechanisme dat werd gehanteerd was de mate waarin de zones gekend zijn voor een specifieke drugsproblematiek. Daarnaast werden ook interviews gevoerd met verschillende douanediensten (n=5) en de meest relevante toxicologische labo's

¹ In opdracht van het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO) wordt momenteel een onderzoek verricht naar de Belgische cannabismarkt waarin een survey van kleinschalige cannabiskwekers is opgenomen: <http://www.belspo.be/belspo/fedra/proj.asp?l=nl&COD=DR/63>

² Sommige AIK's werden samen met de Federale Gerechtelijke Politie bevestigd.

(n=7). In de groep labo's werd ook het (enige) Belgische *pill testing* initiatief, 'Modus Vivendi', opgenomen. Gelet op de specificiteit van de inbeslagnames werd het douanelabo onder de subgroep douane geclassificeerd.

Verder werden interviews afgenomen bij de luchthavenpolitie van Zaventem, het Federaal Parket, strategisch analisten van de Federale Politie, Europol en de wetenschappelijke expert Toine Spapens.

Wanneer in de tekst wordt verwezen naar respondenten betreft het de informatie die we vernomen hebben in de interviews. De respondenten zijn allen ervaren drugsonderzoekers, die jarenlang expertise m.b.t. de verschillende aspecten van de drugsmarkten hebben opgebouwd. Hun kennis steunt op een aanzienlijk aantal opsporings- en gerechtelijke onderzoeken, alsmede hun contacten met andere experts in binnen- en buitenland. De interviews hadden tot doel om deze rijke bron aan informatie in kaart te brengen. De sleutelfiguren werden geanonimiseerd en kregen at random een unieke code toegewezen.

Tabel 1 geeft een overzicht van de bevraagde sleutelfiguren. Addendum II geeft een gedetailleerd overzicht van de verschillende bevraagde sleutelfiguren.

Tabel 1: *Bevraagde sleutelfiguren*

Politie	62
Federaal	27
Lokaal	27
AIK's	6
Strategisch analisten	1
Luchthavenpolitie	1
Federaal Parket	1
Europol	1
Douane	5
Labo	7
Wetenschappelijk expert	1
Totaal	77

De vragen in de semigestructureerde interviews focusten zich op **vijf grote topics**:

- De drugsmarkt: aanbod, actoren, modus operandi, prijs, kwaliteit en evoluties in de drugsmarkt
- Mogelijke informatiebronnen (harde/zachte informatie, informatiedoorstroming en -selectie)
- Mogelijke indicatoren voor de drugsmarkten
- Noodzakelijke informatie voor kennisvergaring over de drugsmarkten
- Optimalisering van de informatievergaring en -stroom

Tabel 2 geeft een overzicht van de sleutelvragen die werden gesteld.

Tabel 2: *Sleutelvragen voor respondenten SUPMAP-onderzoek*

- 1) Wat is voor u de drugsmarkt? Kan u de drugsmarkt beschrijven zoals u deze ervaart op het werkteerrein (aanbodzijde + vraagzijde)?
 - Diverse soorten drugs
 - Actoren
 - Drugsscene
 - Modi Operandi
 - Prijzen
 - Kwaliteit
 - Prijs gekoppeld aan kwaliteit (zuiverheid)
 → Is dit geëvolueerd?
- 2) Hoe verwerft u zicht op zaken?
 - Rol van harde informatie
 - Rol van zachte informatie
 - Andere informatiekanalen
- 3) Wat weet u over de diverse echelons van de drugsmarkt (productie, import/export en groothandel, tussenhandel, detailhandel)?
- 4) Wat zijn volgens u betrouwbare indicatoren die evoluties van de drugsmarkt aangeven?
- 5) Zijn er buiten de drugsrecherche nog onderdelen van het korps die, weliswaar fragmentair, zicht op zaken hebben?
- 6) Wat zouden we moeten weten om zicht op zaken te houden?
- 7) Wat zouden we kunnen weten binnen onze bestaande informatiestromen?
- 8) Hoe zou u de informatievergaring en de informatiestroming met betrekking tot de diverse echelons van de drugsmarkt graag georganiseerd zien?

De interviews werden woordelijk uitgetypt (transcriptie) en nadien geanalyseerd in NVIVO 10 (een softwareverwerkingsprogramma voor kwalitatieve data-analyse).

Voor deze analyse werd het systeem van open coderen gebruikt (d.i. verschillende trefwoorden of *nodes* toekennen aan de verschillende themata die aan bod kwamen in de interviews, waarbij gaandeweg de boomstructuur van de labels ontstaat). Eens de labels waren toegekend werden de *nodes* gehergroepeerd en verfijnd (axiaal coderen). Na het coderen werden de interviews doorzocht op mogelijke indicatoren aan de hand van *queries* (zowel van nodes als van de transcriptietekst) waarbij gebruik gemaakt werd van booleaanse operatoren. De uitkomst van deze zoektocht werd verder gecodeerd, waardoor de nodesstructuur verder werd uitgediept en aangevuld.

Bij de ontwikkeling van indicatoren is de belangrijkste vraag hoe valide de indicatoren zijn (Church & Rogers 2006). Voor het aftoetsen van de waarde van de geïdentificeerde indicatoren werden volgende vragen centraal gesteld (Tabel 3):

Tabel 3: *Kwaliteitstest voor de ontwikkeling van valide indicatoren*

• wat is de bron	waar kan de informatie gevonden worden
• waarover geeft de indicator informatie	welke echelons, actoren, etc.
• reliability (betrouwbaarheid)	
• wat zijn de sterktes van de indicator	
• wat zijn de zwaktes van de indicator	
• feasibility	haalbaarheid

1.3. Structuur van dit deel van het rapport

Allereerst worden de vier basisvoorwaarden waaraan indicatoren voor het drugsaanbod moeten voldoen beschreven en worden de ‘klassieke’ indicatoren zoals inbeslagnames, prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price* voor het monitoren van de aanbodzijde gevalideerd. Daarna worden per echelon de geïdentificeerde indicatoren voor de vier klassieke drugsmarkten beschreven, waarbij ook dieper wordt ingegaan op het belang van indicatoren voor de vraagzijde in het monitoren van de drugsmarkt. Naast indicatoren worden ook aanvullende informatiebronnen geïnventariseerd. Concluderend worden deze inzichten en indicatoren teruggekoppeld, waarbij een evaluatie wordt gemaakt van de beschikbare informatie en de noodzakelijke informatie voor een up-to-date monitoring van het drugsaanbod (deel IV van het boek). Op basis hiervan worden aanbevelingen ontwikkeld voor de optimalisering van het monitoren van de aanbodzijde.

1.4. Geïdentificeerde informatiebronnen

Teneinde een optimaal beeld van de drugsmarkten te verwerven, dienen de indicatoren *multidisciplinair* te zijn, en dienen koppelingen te worden gemaakt tussen direct zichtbare indicatoren (zoals bv. vormen van druggerelateerde criminaliteit) en meer indirecte indicatoren (Willis, Anderson & Homel, 2011). Het SUPMAP-onderzoek inventariseerde **acht grote groepen sleutelfiguren** wiens kennis en gegevens als informatiebronnen kunnen gelden voor de ontwikkeling van indicatoren (Tabel 4).

Tabel 4: *Indicator-gerelateerde sleutelfiguren*

- Politie
- Parket
- Douane
- Gevangenen
- Toxicologische labo's
- Verslavingszorg
- Ziekenhuizen
- Apothekers

1.5. Basisvoorwaarden bij de ontwikkeling van sleutelindicatoren voor de monitoring van drug supply markets

Op basis van het SUPMAP-onderzoek kunnen *vier basisvoorwaarden* worden onderscheiden die in acht genomen dienen te worden bij de ontwikkeling van indicatoren voor de aanbodzijde:

Basisvoorwaarden voor indicatoren

- indicatoren dienen aangepast en haalbaar te zijn voor de Belgische strafrechtshandhavers
- er dienen zowel algemene als echelon-specifieke indicatoren ontwikkeld te worden
- indicatoren dienen zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens te bevatten
- indicatoren moeten flexibel zijn teneinde snel in te kunnen pikken op wijzigingen in de drugsmarkt

1.5.1. **VOORWAARDE 1: aangepastheid en haalbaarheid voor law enforcement**

In het groeiproces naar de ontwikkeling van performante indicatoren vormen de *law enforcement communities* een eerste stap als bron voor deze ontwikkeling. Het is evident dat er ook buiten de law enforcement naar indicatoren dient te worden gezocht. De datavergaring dient ook te worden aangevuld met verder wetenschappelijk onderzoek en expertise. Het SUPMAP-onderzoek vormt een belangrijke stap in de ontwikkeling van een haalbaar, pragmatisch en operationeel model, en sluit aan bij de inspanningen van het EMCDDA wat de ontwikkeling van aanbodsindicatoren betreft. SUPMAP kan aldus gezien worden als een casestudy voor de ontwikkeling van haalbare indicatoren in een gemiddelde Europese lidstaat.

Het belangrijkste uitgangspunt bij het ontwikkelen van indicatoren is een focus op het nuttig en haalbaar zijn ervan voor de *law enforcement communities*, aangezien de implementering van de indicatoren zal moeten worden uitgevoerd door de strafrechthandhavers. De strafrechthandhavers dienen ook overtuigd te zijn van het nut van de indicatoren aangezien dit een belangrijke aanzet vormt voor een kwalitatieve en adequate registratie. Twee belangrijke vaststellingen komen naar voor uit de interviews:

- douane en luchthavenpolitie zijn de enige groepen die rapporteren consequent met indicatoren te werken.
- het merendeel van de strafrechthandhavers lijkt slechts beperkte waarde te hechten aan de bestaande indicatoren (inbeslagnames, prijs en kwaliteit). De belangrijkste reden hiervoor is dat deze indicatoren hen te weinig informatie verschaffen over de aspecten van het drugsaanbod waarover ze kennis nodig hebben, met name actoren, locaties en modus operandi. Deze kennis is noodzakelijk voor het proactief optreden. De gebrekkige kennis die de klassieke indicatoren opleveren, zorgt voor enig wantrouwen bij de strafrechthandhavers m.b.t. het nut van indicatoren.

De Belgische *law enforcement communities*, met uitzondering van de douane, zien niet onmiddellijk de meerwaarde in van indicatoren, tenzij ze een bijdrage leveren aan een meer performante opsporing. Een belangrijk tegenargument dat naar voren kwam in de interviews is de vraag in welke mate de klassieke indicator 'inbeslagnames' wordt beïn-

vloed door de opsporingsactiviteiten, meer bepaald de mate waarin deze indicatief is voor het gevoerde opsporingsbeleid i.p.v. voor de feitelijke drugsmarkten. Daarnaast werd aangegeven dat indicatoren als inbeslagnames, prijs en kwaliteit enkel na de feiten – *post factum* – kunnen worden vastgesteld. De politie is evenwel hoofdzakelijk geïnteresseerd in indicatoren die het drugsfenomeen monitoren in functie van een *proactief* optreden. Er is in hoofdzaak vraag naar een betere informatiedoorstroming tussen verschillende diensten, meer bepaald m.b.t. voorkomende *modus operandi*, wijzigingen daarin en kenmerken van de locaties waar drugs verhandeld worden. In functie van de appreciatie van indicatoren is het van belang om op deze aspecten te focussen bij het ontwikkelen van indicatoren voor de monitoring van de aanbodzijde.

1.5.2. **VOORWAARDE 2: indicatoren opgedeeld per onderdeel van de supply chain**

Naast de ontwikkeling van algemene sleutelindicatoren is het noodzakelijk om voor de geïdentificeerde indicatoren te verifiëren over welk aspect van de *supply chain* ze iets zeggen. Indien louter wordt gefocust op indicatoren die algemeen gelden voor de volledige aanbodketen gaat een aanzienlijke hoeveelheid informatie verloren.

De keten van de aanbodzijde kan worden opgesplitst in meerdere onderdelen (Dorn, Murji & South, 1992):

- drugsproductie (cultivatie, aanmaak),
- *wholesale* (groothandel/import/export),
- *middle market* (synoniem: tussenhandel)
- *retail* (of kleinhandel).

De informatiepositie van de diverse sectoren van de *law enforcement communities* ten aanzien van de specifieke echelons verschilt en het is van belang om te identificeren welke groepen van de *law enforcement communities* over indicatoren beschikken van de verschillende niveaus van de aanbodketen alsook waar de belangrijke informatieposities zich situeren. Zo heeft de Lokale Politie eerder zicht op het retailniveau, de vraagzijde en aspecten van de productie, de Federale Politie op de productie, import en middle level market en de douane op de groothandel/import. Dat vertaalt zich in de indicatoren die de law enforcement zelf

aanbrengt. Daarnaast zijn bij de verschillende niveaus van de aanbodketen ook verschillende actoren betrokken en is de organisatie ervan lokaal (retail), regionaal (retail/middle level), nationaal (middle level) dan wel internationaal (groothandel/productie) van aard. Groot- en tussenhandel zijn grensoverschrijdende fenomenen met samenwerkingen tussen verschillende criminele netwerken (wisselende joint-ventures). Dat criminaliteit niet aan grenzen gebonden is, maar eerder faciliterend werkt voor criminele organisaties, terwijl ze een bijkomend obstakel kunnen vormen voor de opsporingsinstanties, is al langer bekend (De Ruyver, 2006; De Ruyver & Surmont, 2007; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Palmer, 1998; Spapens, 2008; Spapens & Fijnaut, 2005).

Het samenbrengen van deze informatie maakt dat het gefragmenteerde beeld dat de verschillende delen van de *law enforcement communities* op de aanbodzijde hebben, kan worden overstegen.

Uit de interviews met sleutelactoren blijkt dat er relatief veel indicatoren kunnen worden geïdentificeerd voor de echelons *retail* en productie, aanzienlijk minder indicatoren werden gevonden voor de echelons groothandel en tussenhandel.

Hoewel *wholesale* en *middle-level market* de motor van de aanbodketen zijn, lijkt het merendeel van het wetenschappelijk onderzoek zich te concentreren op het retailniveau (Korf et al., 2005; May, Duffy, Few & Hough 2005; Pearson & Hobbs, 2003). Dit wordt ook verklaard doordat het moeilijk is om toegang te krijgen tot de actoren in deze echelons (Massari, 2005; May & Hough, 2004; Pearson & Hobbs, 2004; Pearson, Hobbs, Jones, Tierney & Ward, 2001; Wilkins & Sweetsur, 2006). Het *middle-level* marktsegment blijkt het moeilijkste echelon om kennis over te verwerven, wat mee bepaald wordt door de moeilijke afbakening van de *middle level market* en het ontbreken van eenduidige definities ervan (May & Hough, 2004; Natarajan & Belanger, 1998; Pearson & Hobbs, 2003).

Een *middle-level market* is niet steeds aanwezig. Voor bepaalde druggroepen is de aanbodketen korter en wordt het merendeel van de markt door dezelfde groep gecontroleerd (Brookman, Bennett & Maguire, 2004). Zo zijn er bij ATS minder stappen tussen productie en retail, en worden de productie en distributie van de synthetische drugs door dezelfde actoren georganiseerd (Massari, 2005). Bij grootschalige professionele cannabisteelt controleren dezelfde groepen de productie

en de distributie aan de coffeeshops, en steeds vaker ook de directe levering aan Belgische kleinhandelaars (KLPD-Dienst IPOL, 2008). Nog korter is de aanbodketen bij de nieuwe psychoactieve substanties (NPS, marketing namen zijn: *legal highs*, *smartdrugs*, *designer drugs*), waarbij de producenten naar zowel online smartshops als individuele klanten verdelen.

De vraag naar meer kennis over het niveau van de tussenhandel is groot bij de bevraagde strafrechthandhavers, en er bestaat frustratie dat niet meer middelen worden vrijgemaakt voor onderzoeken naar dit niveau van de drugsmarkt. Arrestaties van kleine dealers of facilitatoren zoals uithalers hebben immers weinig impact op het drugsaanbod aangezien de plaats van deze personen direct wordt ingenomen door andere spelers. Anderzijds is er bij de bevraagden overeenstemming dat het merendeel van de organisatoren van de groot- en tussenhandel zich in Nederland bevindt, hetgeen opsporing en het opklimmen in de echelons belemmert. Bependingen op het vlak van tijd, middelen en internationale samenwerkingsbereidheid affecteren de mogelijkheden van de te voeren strafonderzoeken. Ze zorgen ervoor dat de Belgische strafrechthandhavers een gefragmenteerd beeld hebben van de aanbodketen en maar moeilijk doordringen tot hogere echelons en hun actoren (Spapens, 2011). In hoofdstuk 5 (groothandel) en 6 (tussenhandel) worden deze kenmerken van groot- en tussenhandel verder uitgediept.

In functie daarvan, en gelet op de betrokkenheid van criminele netwerken bij deze echelons, kan een focus op de georganiseerde misdaad in plaats van op drugs an sich baat bieden. Immers is er op deze niveaus eerder sprake van **polycriminaliteit**, waarbij ook andere misdad vormen voorkomen, bijvoorbeeld witwassen en mensensmokkel die daarom niet altijd druggerelateerd zijn (Europol, 2013; Rubin, Pardal, McGee & Culley, 2013).

1.5.3. **VOORWAARDE 3: kwantitatieve zowel als kwalitatieve indicatoren**

Indicatoren worden door de bevraagde strafrechthandhavers hoofdzakelijk opgevat als informatiebronnen en -kanalen, waarbij het belang ervan wordt afgewogen in functie van de specifieke aspecten waarover deze bronnen informatie kunnen verschaffen. De belangrijkste aspecten

hierbij zijn informatie m.b.t. actoren, modus operandi en locaties. Cijfermateriaal (aantal vaststellingen, inbeslagnames, etc.), dat op beleidsmatig nationaal en internationaal niveau zeer relevant is, blijkt de strafrechtshandhavers weinig of onvoldoende inzicht in de drugsmarkt te verschaffen. Voor de (proactieve) monitoring van de aanbodzijde en mogelijke veranderingen daarin lijkt vooral **zachte informatie** te worden gebruikt als een indicator (RIR's, informantwerking, taps³, etc.).

Het merendeel van de proactief opgestarte dossiers vindt hun aanvang in deze zachte informatie (volgens de bevrageden handelt het grootste deel van de RIR's over drugs) hetgeen het belang van *intelligence led policing* aantoont.

1.5.3.1. Voordelen van zachte informatie

Het gebruik van kwalitatieve indicatoren heeft een aantal belangrijke **voordelen**. De belangrijkste voordelen van zachte informatie zijn de volgende:

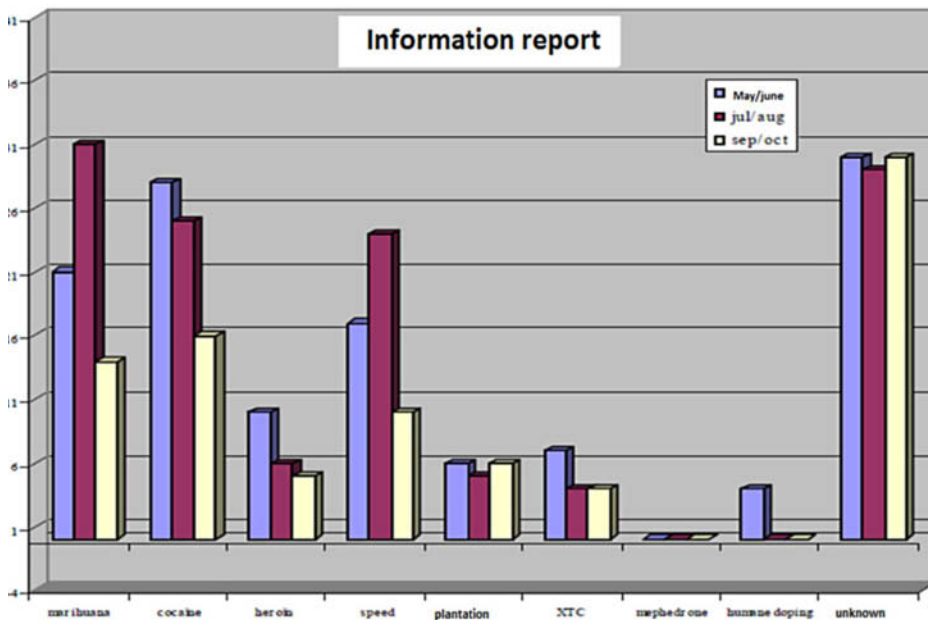
- geeft *informatie over actoren, locaties en modus operandi*. Zachte informatie kan de kwantitatieve gegevens aanvullen met informatie over betrokken actoren, modus operandi en wijzigingen in de markt, kennis die niet direct kan worden afgeleid uit de klassieke indicatoren zoals inbeslagnames, prijs en kwaliteit.
- *aftoetsen inbeslagnames aan informatie over eigenlijke aanbod*: zachte informatie biedt ook een zicht op het effectieve marktaanbod (welke drugs zijn op de markt en wat is hun aandeel, waar is de vraag het hoogst, hoe wordt de kwaliteit gepercipieerd, etc.). Ze kan bijgevolg gebruikt worden om de waarde van de inbeslagnames voor de verschillende types drug af te toetsen aan het eigenlijke aanbod.
- zachte informatie omvat belangrijke *informatie die niet hard kon worden gemaakt*. Meer specifiek is daarbij vooral informatie over zaken waar geen inbeslagnames/arrestaties (meer) mogelijk waren maar wel voldoende bewijs dat er iets aan de gang was erg relevant (bv. vracht waar de lading al was uitgehaald, zie ook Caulkins in Kilmer & Hoorens, 2010). Deze gegevens dienen te worden gekoppeld aan gegevens met betrekking tot de uitgevoerde inbeslagna-

³ Taps leveren in hoofdzaak harde informatie op (opmerking Jessica Dommicent, FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs).

mes en arrestaties teneinde deze in een bredere verklarende context te plaatsen.

- *monitoring effecten van inbeslagnames en arrestaties op de vraag en het aanbod.* Zachte informatie biedt een context voor de controle van het effect dat arrestaties en inbeslagnames op het marktaanbod hebben (*supply reduction*, Hughes & Chalmers, 2012). Het betreft gegevens m.b.t. tijdelijke schaarste, verschuiving van de drugshandel en zijn spelers, veranderingen in de vraag, etc.

Grafiek 1: Evoluties in het aantal informatierapporten (RIR's) per drug (bron: AIK Brugge, 2012)

1.5.3.2. Nadelen van zachte informatie

Er zijn evenwel ook een aantal **nadelen** verbonden aan zachte informatie.

- Allereerst wordt zachte informatie aanzienlijk *minder gestructureerd bijgehouden* dan harde informatie. De grootste zwakte van zachte informatie is dat ze staat of valt met de registratiebereidheid en hoe fijn er geregistreerd wordt (cfr. welk product, waar, wie betrokken, etc.). Sommige zones en arrondissementen blijken een meer gestructureerde registratie van de zachte informatie opgezet te hebben voor intern gebruik (zie Grafiek 1).

- Een tweede nadeel verbonden aan zachte informatie is de *information overload*. In de interviews kwam herhaaldelijk terug dat het merendeel van de zachte informatie die de strafrechthandhavers ontvangen betrekking heeft op drugs. In sommige zones klaagt men zelfs over het hoge aantal RIR's dat er binnenkomt:

‘we krijgen echt... dat hebben ze mij altijd gezegd, in het drugsmilieu moet je de mensen niet slaan omdat ze zouden babbelen, in de drugs moet je mensen slaan opdat ze zouden zwijgen. Alles wordt hier geklikt, de info komt in zo een massa binnen. Moesten we niet zoveel info hebben, zouden we misschien meer doen met wat we binnenkrijgen op de RIR's, maar nu is dat echt niet nodig (...)'.
- Gekoppeld aan de beperkte tijd en middelen leidt deze *information overload* onvermijdelijk tot *selectie*. In het volgende punt wordt iets dieper ingegaan op de selectie- en gebruikscriteria die doorsnee gehanteerd worden.

1.5.3.3. Geïdentificeerde criteria voor selectie van zachte informatie

De sleutelfiguren werd gevraagd naar de door hen gehanteerde criteria voor informatieselectie.

De vaakst voorkomende redenen om informatie in overweging te nemen zijn het herhaaldelijk voorkomen van dezelfde informatie over personen, activiteiten of locaties in verschillende informatiekanaalen (taps, wijkrapporten, RIR's), het voorkomen van dezelfde persoon in verschillende RIR's/taps of het voorkomen van dezelfde informatie in verschillende meldingen kort na elkaar. Even zo vaak wordt het voorkomen van gekende actoren als maatstaf gebruikt (gerechtelijk verleden, antecedenten, recidive). Een belangrijk nadeel hiervan is de kans dat nieuwe spelers onder de radar blijven en er louter op de *usual suspects* wordt gefocust. Gekende locaties of gebruikers (klanten) kunnen ook een rol spelen. Bij een routinecontrole kan aan de hand van het al dan niet rondhangen van gekende gebruikers de juistheid van de informatie gecontroleerd worden (indicator voor retail). Bijkomende selectiecriteria die prioriteit geven aan informatie zijn de aanwezigheid van minderjarigen (bv. verkoop aan schoolpoorten, *house deals* in woningen

waar minderjarigen aanwezig zijn), de mate van het gevaar en overlast die de drugs opleveren (het dealen van heroïne en cocaïne wordt als gevaarlijker aanzien dan cannabisverkoop) en het vermoeden van vereniging van misdadigers.

1.5.3.4. Geïdentificeerde criteria voor het gebruik van zachte informatie

De haalbaarheid en concreetheid van de informatie spelen een rol in de afweging voor het al of niet **behandelen van de informatie**: hoe gedetailleerd is de informatie (hoeveel tijd en middelen kost het om ze na te trekken?), past ze in een lopend dossier en wat kan ze opleveren. Bij dit laatste lijkt ook de ‘verkoopbaarheid’ aan het Parket een rol te spelen, namelijk de vraag in welke mate het Parket kan overtuigd worden om bijkomende opsporingsacties te vragen. Argumenten daarbij zijn onder meer het gebruik van drugsfeiten om andere vormen van georganiseerde criminaliteit te stoppen (als er voldoende evidentie wordt gevonden voor de drugsfeiten) en de kans om een grote speler op te pakken in plaats van verschillende direct vervangbare kleine spelers (bv. illegalen die tewerkgesteld zijn in dealpanden). Het Parket zelf kan op basis van RIR’s beslissen om de politie te vragen meer informatie in te winnen over een bepaalde persoon. De geloofwaardigheid van de bron speelt ook een rol, vermeende informatie over betrokkenheid in drugshandel kan namelijk gebruikt worden in burenruzies, of in een poging om de aanwezigheid van rondhangende jongeren aan te klagen:

‘zachte informatie is altijd een beetje flou, je moet de bron beoordelen, wie komt u dat zeggen, hoe betrouwbaar is die man, hoe betrouwbaar is de info. Dat zijn allemaal afwegingen die je maakt... of jij iets hard of zacht maakt’ (bron 89).

Specifiek op het vlak van zachte informatie als indicator voor het drugsaanbod en de drugsmarkten komen uit de interviews volgende aspecten naar voren: stijgingen of dalingen van het aantal RIR’s over één type drug (ter illustratie: Grafiek 1), de verhoudingen tussen de types drugs en het totale aantal RIR’s en frequent terugkerende namen van betrokkenen of van locaties, alsook informatie over schaarste of verhoogde vraag (RIR’s, telefoontap, informantenwerking). Tabel 5 vat de geïdentificeerde indicatoren binnen de zachte informatie samen.

1.5.3.5. Indicatoren en subindicatoren binnen de categorie zachte informatie

Tabel 5: *Indicatoren en sub-indicatoren binnen de categorie zachte informatie*

indicatoren en sub-indicatoren binnen de categorie zachte informatie
<ul style="list-style-type: none"> • Totaal aantal druggerelateerde RIR's • Evoluties en aantallen RIR's/drugtype • Verhoudingen tussen de types drugs in de RIR's (vergelijking tussen politiezones/-arrondissement) • Zachte informatie vanuit verschillende kanalen over dezelfde personen • Zachte informatie vanuit verschillende kanalen over dezelfde locaties • Aantal keer bepaalde naam wordt vernoemd in telefoontap • Frequent terugkerende namen (verdwijnen van naam kan duiden op opwaartse mobiliteit in de echelons) • Frequent terugkerende plaatsnamen/locaties • Informatie over evoluties van de vraag • Informatie over evoluties in het marktaanbod

1.5.3.6. Aanbevelingen voor het gebruik van zachte informatie in de monitoring van het aanbod

Gelet op de cruciale rol die deze informatie speelt, dient zachte informatie te worden geïntegreerd in het te ontwikkelen monitoringsysteem.

In functie van de monitoring kunnen er op het niveau van de registratie en verwerking van de zachte informatie **twee aanbevelingen** gegeven worden: een standaardisering van de rapportering en van de verwerking van de zachte informatie.

Basisvereiste voor een kwalitatieve registratie en een optimaal gebruik van de informatie uit de RIR's is een standaardisering/systematisering van de rapportering, meer specifiek het verplicht aangeven over welke drugs het (vermoedelijk) gaat, iets wat nu vaak niet gebeurt en waardoor er op deze informatierapporten niet wordt verder gewerkt. Zachte informatie is in hoofdzaak ingebed in een lokaal of arrondissementeel niveau, wat maakt dat een goede registratie aan de basis noodzakelijk is opdat deze zachte informatie ook op hogere niveaus (nationaal, Europees) kan worden gebruikt. Deze informatie bevat immers belangrijke aanvullende inzichten die arrestaties of inbeslagnames kunnen

kaderen en geeft een beter zicht op hoe deze data geïnterpreteerd dienen te worden. Het is het gebrek aan contextualisering en zachte informatie dat strafrechthandhavers en beleidsmakers op Europees niveau parten speelt, en het vormt mee de oorzaak voor het feit dat op deze niveaus niet altijd duidelijk is wat er speelt op het terrein.

De grote rol die zachte informatie speelt voor kennisverwerving over de aanbodketen maakt dat het AIK en de strategisch analisten een sleutelpositie innemen voor de monitoring ervan. Een versterking van de samenwerking lijkt aangewezen om een te grote diffuusheid van de informatie en de verwerking ervan tegen te gaan.

1.5.4. *VOORWAARDE 4: flexibiliteit van de indicatoren*

Succesvolle opsporings- en bestrijdingsactiviteiten hebben een belangrijk pervers neveneffect: ze resulteren op termijn in wijzigingen in de modus operandi, meer specifiek in een toenemende aandacht voor het **beveiligen en afschermen** van de illegale activiteiten (Neve & van Ooyen-Houben, 2006; Bouchard, 2007; Spapens, 2011).

Een andere respons op succesvolle opsporing bestaat uit het zich verplaatsen van het fenomeen (*displacement*, ook wel waterbed- of ballon-effect genoemd; Caulkins, 1992; Home Affairs Committee, 2012; McKetin, 2009; Taniguchi, Rengert & McCord, 2009) naar plaatsen met minder hoge kans op detectie. Een sterke inzet in de terugdringing van de drugsmarkt resulteert vaak in een verplaatsing naar locaties waar minder aandacht is voor de drugshandel. Zo kan de drugshandel zich verplaatsen naar de randgebieden van een stad of zelfs naar andere steden, zoals bijvoorbeeld het geval is voor de dealpanden gericht op drugstoe-risten in België waarbij een oost-west verschuiving werd waargenomen.

We zien de fenomenen van wijzigingen in modus operandi met het oog op beveiliging en afscherming en van *displacement* op alle echelons van de aanbodketen.

De ontwikkelde indicatoren dienen bijgevolg flexibel genoeg te zijn om dit soort veranderingen op de drugsmarkten te kunnen oppikken. Het te rigide gebruiken van indicatoren in functie van opsporing of een te rigide interpretatie van de indicatoren in functie van de monitoring van

het aanbod valt bijgevolg af te raden. Het belang van *displacement* als fenomeen binnen de drugsmarkten maakt dat de interpretatie van gegevens uit de politiestatistieken zowel op Europees en nationaal niveau als interregionaal niveau moeten gebeuren.

Criminelen zijn erg flexibel in hun responsen ten aanzien van opsporingsacties en het beperken van de risico's (Spapens, 2011). De interviews met strafrechthandhavers brachten een keur aan risicobeheersing naar voren waarbij ook gebruik wordt gemaakt van de grens als obstakel voor opsporing. Op het niveau van cannabisproductie worden meerdere kleinere plantages opgezet in plaats van één zeer grote, bij de ATS-productie worden de verschillende delen van het productieproces, inclusief de dumping van het restafval, op verschillende locaties en soms verschillende landen uitgevoerd. Qua locaties kan worden gekozen voor plaatsen waar zeer weinig bewoning is hetgeen het opzetten van systematische observatie zeer moeilijk maakt. Ook wordt ingezet op betere akoestische en warmte-isolatie en vermindering van het energieverbruik.

Het internet wordt ook gebruikt voor zowel klein- als tussenhandel (zie ook Trautmann, 2013), Facebook wordt gebruikt om aan te geven wanneer er drugs te verkrijgen zijn of geleverd kunnen worden, er wordt gewerkt met anonieme e-mailadressen van sterk beveiligde providers en niet-traceerbare communicatie zoals Ping en Skype. Het feit dat de opsporingsdiensten weinig manschappen en middelen hebben om kort op de bal te spelen wordt ook misbruikt door de opzet van zeer kortdurende deals van maximum een uur, wat te kort is voor de politie om te kunnen mobiliseren en op te treden.

In de SUPMAP-interviews kwam verder naar voren dat criminelen leren van het bestuderen van hun dossiers, waarin ook de gebruikte opsporingstechnieken die tot de arrestatie leidden vermeld worden. Men past zijn gedrag aan en wapent zich nadien tegen de opsporingsstechnieken die hen gedetecteerd hebben. Telefoontaps worden op allerlei manieren omzeild en blijken steeds minder effectief. Voorbeelden van risicobeheer die naar voren komen uit de interviews zijn het gebruik van codewoorden, werken met prepaidkaarten, gebruik van verschillende gsm's, enkel kort bellen, enkel een belsignaal geven maar niet spreken, aparte telefoons voor werk en privé, belangrijkste afspraken live en niet aankondigen via telefoon.

Waar *displacement* nog relatief kan worden opgevolgd, blijkt de monitoring van wijzigingen in de modus operandi moeilijker te liggen. Uit de interviews kwamen zeer veel voorbeelden van verschuivingen in de modus operandi en verhoogde inspanningen voor risicobeheersing naar voren. Als methode is het echter te arbeidsintensief om jaarlijks alle zones en arrondissementen aan de hand van semigestructureerde interviews te gaan bevragen over wijzigingen in de modus operandi. Een opvolging van verschuivingen in de zachte informatie dienaangaande in functie van het detecteren van trends kan hierbij aangewezen zijn. Verschillende zones en arrondissementen gaven aan vragende partij te zijn voor meer communicatie met betrekking tot (nieuwe) modus operandi, mogelijks kan deze taak opgenomen worden door de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie.

Hoofdstuk 2 **DE WAARDE VAN DE INDICATOREN INBESLAGNAMES, PRIJS EN KWALITEIT VOOR HET BELGISCHE DRUGSAANBOD**

Onderzoek naar indicatoren voor de drugsmarkten staat nog in zijn kinderschoenen. Voor het EMCDDA waren prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price* tot voor kort de belangrijkste indicatoren om het drugsaanbod op Europees niveau te volgen (Kilmer & Hoorens, 2010). Het SUPMAP-onderzoek nuanceert het nut van deze indicatoren voor de Belgische drugsmarkten in belangrijke mate.

2.1. De waarde van inbeslagnames als indicator voor het drugsaanbod

In het vorige hoofdstuk werd reeds duidelijk gemaakt dat kwantitatieve gegevens alleen niet volstaan voor het monitoren van de drugsmarkt alsook dat strafrechthandhavers er relatief weinig waarde aan hechten, aangezien deze cijfers weinig inzicht bieden in de aspecten van de drugsmarkt die voor hen van belang zijn (actoren, modus operandi, locaties).

2.1.1. *Inbeslagnames kunnen een vertekend beeld geven*

Als indicator zijn inbeslagnames gecontesteerd, voornamelijk omdat ze te lijden hebben onder **vertekeningen** (zie o.m. Warner & Coomer, 2003; Wilkins & Sweetsur, 2006):

Law enforcement data vormen in hoofdzaak een reflectie van (het succes van) het gevoerde opsporingsbeleid in plaats van een afspiegeling te zijn van de bestaande drugsmarkten (Bright & Ritter, 2010). Het betreft immers controledelicten: het investeren van meer tijd en middelen in de detectie leidt tot een grotere kans op inbeslagnames (Willis, Anderson & Homel, 2011). Een stijging van het aantal inbeslagnames voor een type drug kan niet automatisch gelijk worden geschakeld aan een stijging van de vraag en het aanbod van die drug, net zoals een gebrek aan inbeslagnames niet betekent dat specifieke drugs afwezig zijn op de markt. Een voorbeeld hiervan is de verhouding tussen het

aantal inbeslagnames van cocaïne – dat zeer hoog ligt – en het aantal inbeslagnames van heroïne, dat eerder laag ligt, hoewel het gebruik van het laatste ook aanzienlijk is.⁴

Beperkte mankracht en middelen nopen tot keuzes en het afbakenen van prioriteiten, wat onder meer gebeurt in de zonale en nationale veiligheidsplannen. Wat aan de basis ligt van de specifiek gestelde prioriteiten is niet altijd duidelijk, er kan worden gefocust op de drug die het meeste zichtbare overlast veroorzaakt, op de locaties waarlangs de grootste hoeveelheden worden gesmokkeld, de meest kostenefficiënte verhouding tussen inzet van middelen en pakkans, enzovoort. Cannabis krijgt in sommige zones de laagste prioriteit omdat andere drugs voor aanzienlijk meer overlast zorgen, en in zones die te kampen hebben met veel druggebruikers wordt voor het bezit van kleine hoeveelheden drugs niet altijd PV opgemaakt.

Deze prioriteiten creëren een *bias* van de kwantitatieve gegevens. Politicijfers dienen bijgevolg te worden **gecontextualiseerd** in functie van de opsporingsactiviteiten en -prioriteiten. Dit type gegevens kan enkel een objectieve maatstaf vormen indien de controle continu en 100% is.

Inbeslagnames vertegenwoordigen slechts een deel van het eigenlijke drugsaanbod, er is een *dark number* dat onder de radar blijft, wat mogelijks resulteert in het louter detecteren van de minder succesvolle modi operandi. Verschillen in smokkelmethodes en gebruikte routes (bijv. cocaïne veelal via het water en de lucht, heroïne in hoofdzaak over de weg) hebben een effect op de pakkans en de onderschepte hoeveelheden. Zo vormen inbeslagnames een zeer zwakke indicator voor de nieuwe psychoactieve substanties. Deze producten worden in hoofdzaak via postpakketten verzonden, een distributiesysteem waarop zeer weinig controle mogelijk is.

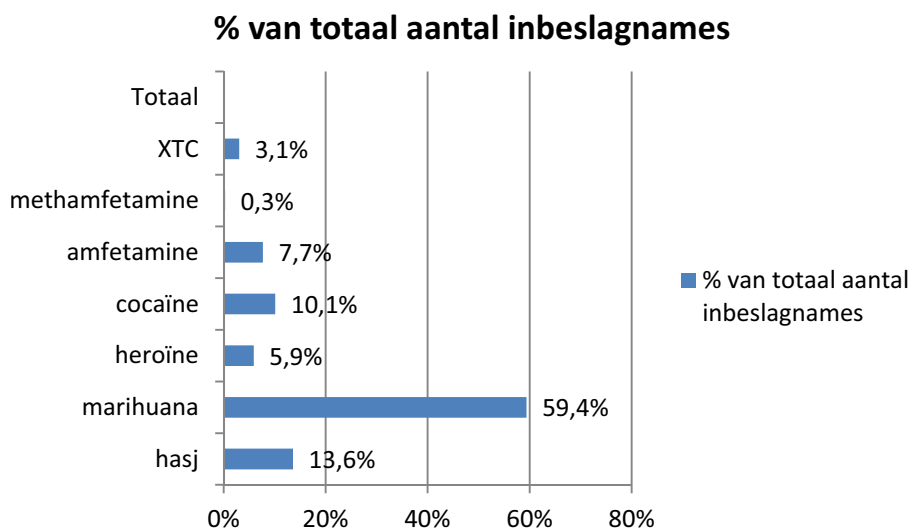
Wanneer men zich enkel baseert op de informatie die inbeslagnames genereren, bestaat de kans dat bepaalde modus operandi ongedetecteerd blijven, aangezien de minder succesvolle modus operandi verhoudingsgewijs meer kans hebben om opgemerkt te worden. Het aanvullen van deze data met **kwantitatieve informatie** is bijgevolg noodzakelijk.

⁴ Dit wijst wederom op het belang van het linken van data m.b.t. het aanbod aan gegevens m.b.t. de vraag

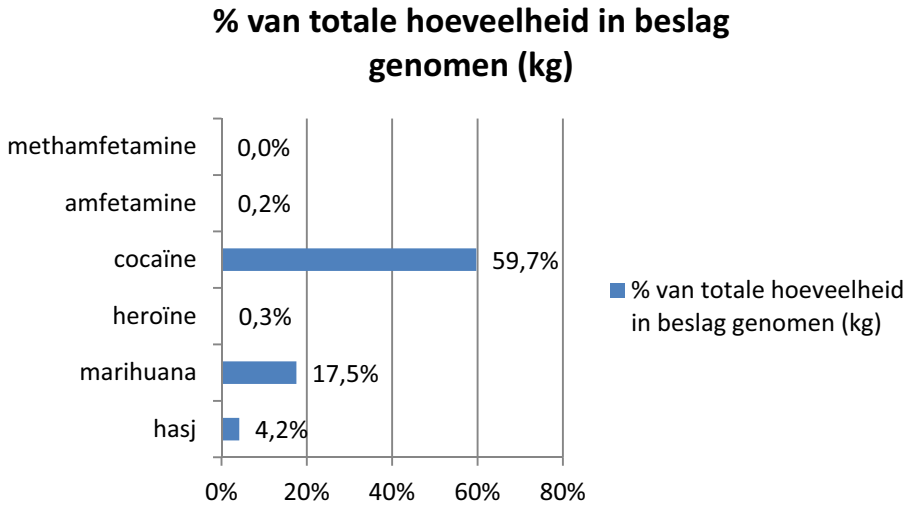
Het is niet bekend hoeveel procent van het totale drugsaanbod wordt onderschept en hoe de grootte van de markt (en van de vraag) correct kan worden ingeschat (Wilson & Stevens, 2009). Het linken van vraaggegevens zoals de surveys m.b.t. gerapporteerd gebruik, afvalwateranalyse en de behandelingsvraag aan de aandelen die deze drugs innemen bij de inbeslagnames kan dit beeld mogelijks verfijnen, tenminste wat de retailzijde betreft (Ritter, 2006; Thomas et al., 2012). Anderzijds is een groot deel van de inbeslagnames bij import niet bedoeld voor de Belgische markt. België vormt namelijk een belangrijke transitzone voor de internationale drugstrafiek.

Wanneer het totaal aantal inbeslagnames van 2012 wordt bekeken (Grafiek 2) alsook het gewicht ervan (Grafiek 3) blijken van cocaïne het meest aantal kilo's in beslag genomen te zijn (59.7%), gevolgd door marihuana (17.5%) en hasj (4.2%). Het beperkt aantal inbeslagnames van heroïne en het beperkte totaalgewicht komt niet overeen met de vraag naar heroïne zoals die kan worden afgeleid uit de behandelingsvraag (EMCDDA, 2012b). Met 17% is de rol van amfetamine in België het hoogst van alle behandelingsvragen in Europa (EMCDDA-Europol, 2011), hetgeen niet overeen lijkt te komen met het beperkt aantal inbeslagnames van amfetamines.

Grafiek 2: Totaal aantal inbeslagnames 2012 per drug (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)

Grafiek 3: In beslag genomen hoeveelheid (kg.) van het totaal aantal inbeslagnames in 2012 per drug (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)

2.1.2. Voorwaarden voor een goed gebruik van inbeslagnames als indicator

Hoewel data van politiestatistieken in hoofdzaak een indicator zijn voor succesvolle law enforcement operaties, kunnen ze wel een waardevolle informatiebron vormen voor het monitoren van de drugsmarkten, mits deze gegevens in de juiste context worden geplaatst, en mits ze gekoppeld worden aan kwalitatieve data.

Wat de **context** betreft, dient men veranderingen in de drugsstromen te koppelen aan de opsporingsprioriteiten en -activiteiten, en aan de law enforcement data van de omliggende zones/arrondissementen/buurlanden.

België speelt een belangrijke rol als transitland. Voor groothandel (meer specifiek import en export) zijn inbeslagnames een minder waardevolle indicator, al geven ze wel een beeld van de plaats van België binnen de drugstrafiek. Ter illustratie: de aanzienlijke inbeslagnames in de Antwerpse haven lijken geen effect te ressorteren op de lokale markt (in termen van schaarste, hogere prijs of verminderde kwaliteit), hetgeen doet vermoeden dat deze partijen niet voor België bestemd zijn, temeer daar grote inbeslagnames het aanbod niet erg lijken te verstoren (bron 47; bron 37).

Inbeslagnames dienen bijgevolg te worden gekaderd in functie van de drugssmokkelroutes en de eindbestemming ervan. Een suggestie die naar voren kwam uit de interviews is het opvragen van de politiecijfers bij de omliggende landen, meer specifiek het aantal inbeslagnames afkomstig uit België: hoeveel drugs worden in België geïmporteerd en van daaruit geëxporteerd? Wat zijn de belangrijkste bestemmingen en hoe groot is hun aandeel voor de verschillende types drugs? Deze gegevens zouden een beter zicht kunnen verschaffen op de momenteel moeilijk toegankelijke echelons groot (- en tussen)handel. Voor Nederland kan de Dienst Nationale Recherche Informatie (IPOL) hierbij een rol spelen.

Op het niveau van kleinhandel kunnen de verhoudingen tussen de bij dealers inbeslaggenomen types drugs wel bijkomend inzicht verschaffen in de vraag en de beschikbaarheid van producten (doen ze aan cocktailverkoop – dit is het aanbieden van verschillende soorten drugs? Welke hoeveelheden hebben ze van de verschillende types drugs in stock?) (bron 12).

De drugshandel is een erg flexibel gebeuren, het fenomeen kan zich snel verplaatsen naar plekken waar minder risico op betrapping is. Gegevens van inbeslagnames dienen bijgevolg niet alleen te worden gekoppeld aan (het succes van) de opsporingsinspanningen, maar ook aan de data van andere zones, arrondissementen en buurlanden. Daarbij dient het feit dat drugsmarkten dynamisch zijn in rekening te worden gebracht (Bennett & Holloway, 2007; Wilson & Stevens, 2009). Wijzigingen in de inbeslagnames kunnen namelijk een indicator zijn voor wijzigingen in de modus operandi in plaats van wijzigingen in het drugsaanbod.

Met betrekking tot supply reduction en het meten van de effecten van opsporingsacties werd verder aangegeven dat een daling van het aanbod van een drug ook kan resulteren in wijzigingen van de vraag richting drugs en medicijnen met een soortgelijk effect. In functie van het lokaal opvolgen van het drugsaanbod is het dan ook relevant om verschuivingen in de vraag naar bepaalde drugs en de aanwezigheid van bepaalde medicijnen bij inbeslagnames mee in de gaten te houden (bron 18; Home Affairs Committee, 2012).

Naast het contextualiseren van inbeslagnames dienen deze cijfers gekoppeld te worden aan **kwalitatieve data**. Deze data vormen een relevante tool om de mate waarin de markt al dan niet wordt verstoord

door inbeslagnames en arrestaties na te gaan (McSweeney, Turnbull & Hough, 2008; Best, Strang, Beswick & Gossop, 2001). Inbeslagnames dienen bijgevolg te worden gekoppeld aan zachte informatie m.b.t. de beschikbaarheid van drugs, zoals schaarste, *displacement* met andere middelen en informatie m.b.t. de vraag (telefoontaps van kleinhandelaars, aantal gekende gebruikers in de hulpverlening, etc.). Door het vergelijken van deze twee informatiebronnen kan ook worden gecontroleerd in welke mate de inbeslagnames een getrouwe afspiegeling zijn van de drugsmarkt. In Tabel 6 worden de belangrijkste voorwaarden voor het gebruik van inbeslagnames als indicator kort opgesomd.

Tabel 6: Voorwaarden bij het gebruik van inbeslagnames als indicator voor het drugsaanbod

	Bijkomende informatiebron
Voorwaarde 1 kwalitatieve registratie	
• Totale gewicht	
• Minimum	
• Modus	
• Gemiddelde	
• Mediaan	
• Maximum	
• Verpakkingsmateriaal	
• Verpakkingsmodaliteit	
• Verhouding tussen de verschillende soorten drugs	
• Plaats inbeslagnames (postcode+specifieke kenmerken van de locatie, <i>point of entry</i>)	
• Route	
• Eindbestemming	
Voorwaarde 2 contextualiseren	
• Opsporingsinspanningen en -prioriteiten	Zonale/lokale veiligheidsplannen
• Opsporingsinspanningen en -prioriteiten omliggende zones/arrondissementen/landen	
• Douane- en politiecijfers omliggende zones/arrondissementen/landen – Herkomstcijfers voor België – Evoluties in de herkomstcijfers voor België	IPOL Nederland
Voorwaarde 3 koppelen aan kwalitatieve gegevens (zachte informatie)	
Voorwaarde 4 gemeenschappelijk inter-landelijk protocol voor registratie	

2.1.3. *Noodzakelijke elementen voor een kwalitatieve registratie i.f.v. monitoring*

De data m.b.t. inbeslagnames moeten van goede kwaliteit zijn opdat ze op internationaal niveau kunnen worden vergeleken (Neve & van Ooyen-Houben, 2006). Een belangrijke suggestie voor het Europese niveau hierbij is de ontwikkeling van een gemeenschappelijk protocol voor het rapporteren van data m.b.t. inbeslagnames (Kilmer & Hoorens, 2010).

Voor een kwalitatieve registratie van inbeslagnames dient meer dan louter de totale hoeveelheid te worden geregistreerd, aangezien grote vangsten voor vertekeningen kunnen zorgen (Kilmer & Hoorens, 2010; KLPD/DNR, 2005). Het lijkt aangewezen om ook gemiddelde, mediaan, modus, minimum en maximum in acht te nemen, opdat grote vangsten niet voor vertekening zouden zorgen (Hughes & Chalmers, 2012). Ook de plaats van inbeslagname dient te worden geregistreerd: naast de postcode zijn ook de specifieke kenmerken van de locatie (verstedelijkt/landelijk/type pand, ligging, etc.), en voor import het *point of entry* van belang. In de huidige registratie wordt voor inbeslagnames van meer dan 0,5 kg, 0,5 liter en 100 pillen gedifferentieerd tussen haven, luchthaven en gemeente (e-mail Jessica Dommicent, 7 januari 2013).

Verdere relevante data zijn het verpakkingsmateriaal, dat verschillende actoren kan linken en inzicht kan bieden in de netwerken en smokkelroutes. Vooral op het niveau van productie en groothandel vormen verpakkingen een interessante informatiebron, die internationaal kan geïnventariseerd worden. De zakken waarin ATS na productie worden verpakt kunnen aan elkaar worden gelinkt aan de hand van het vacuümzegel (zie verder in hoofdstuk 4). Europol-onderzoek toonde aan dat cocaïne die in verschillende Europese landen opdook dezelfde verpakking had (oranje plastic zakken). Ook voor kleinhandel kan het verpakkingsmateriaal een relevante rol spelen: bij inbeslagnames bij gebruikers en kleine dealers kunnen aan de hand van het verpakkingsmateriaal van de gebruikersdosis linken worden gelegd tussen cliënten en dealers.

De verpakkingsmodaliteit (gewicht/aantal pillen per pakket) kan een idee geven van de plaats in de ketting. Uit bevraging van tussenhandelaars bleek dat ze hun voorraad nooit in meer dan tien delen (Pearson & Hobbs, 2001; Wilsons & Stevens, 2009). Door het afzetten van deze hoe-

veelheden ten opzichte van de gebruikershoeveelheden kan de plaats in de aanbodketen worden bepaald.

Daarnaast kunnen de verhoudingen tussen de aandelen van de verschillende types drugs en het totaal aantal inbeslagnames gevolgd worden doorheen de tijd.

Tabel 7 geeft een overzicht van de **evolutie** tussen 2006 en 2012 van het aantal inbeslagnames en de in beslag genomen hoeveelheid drugs. In beslag genomen cannabisplanten werden niet opgenomen in de tabel. Het merendeel van de inbeslagnames betreft cannabis, marihuana is daarbij het meest prevalent. Voor cocaïne daalt het aantal inbeslagnames, al zijn de hoeveelheden die onderschept worden groter. Bij heroïne neemt zowel de hoeveelheid als het aantal inbeslagnames af, net zoals dat bij de amfetamines en XTC het geval is. Methamfetamine werd recent opgemerkt in België en vanaf 2010 werden er ook inbeslagnames gedaan.

Tabel 7: Aantal inbeslagnames en in beslag genomen hoeveelheden drugs 2006-2012 (bronnen: WIV/ISP, 2012 en FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)

	Cannabis hasj		marihuana		heroïne		cocaïne		amfetamine		methamfetamine		XTC	
	N	kg	N	kg	N	kg	N	kg	N	kg	N	kg	N	Tbl.
2006	5546	8054	17668	4563	2341	154	3708	3946	2933	119	.	.	2009	482904
2007	587	58544	19196	12732	285	548	3656	2470	2767	483	.	.	1798	541245
2008	4921	1529	16831	4891	2307	63	3345	3851	2646	411	.	.	1412	162821
2009	6206	18659	22274	4486	3054	275	4021	4605	2944	49	.	.	921	31025
2010	5048	3153	21485	5207	3433	386	3448	6844	2912	362	64	39	650	32954
2011	5156	5019	21784	5094	2176	140	3263	7999	2699	111.5	91	2	838	64384
2012	4500	1338	19672	5635	1953	112	3349	19178	2548	54	93	3	1015	26874

2.2. Prijs-kwaliteit en *purity-adjusted price* als indicatoren

Naast inbeslagnames worden ook prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price* gebruikt als indicatoren voor zowel het monitoren van de aanbodzijde als van de impact die opsporingsactiviteiten hebben op het marktaanbod (*supply reduction*) (Best Strang, Beswick & Gossop, 2001; Bright & Ritter, 2010; Caulkins & Reuter, 1998; Caulkins, 2007; Costa Storti & De Grauwe, 2007; Costa Storti & De Grauwe, 2009; Desimone, 2006; Pacula, Kilmer, Grossman & Chaloupka, 2010; Caulkins & Reuter, 2010; Wilson

& Stevens, 2009). Evoluties in prijs en kwaliteit kunnen worden geanalyseerd op de verschillende schakels van de aanbodketen.

Op het vlak van kwaliteit zijn labo-analyses mogelijk die de zuiverheid van de actieve stof meten alsook de andere producten die werden toegevoegd (adulteranten/versnijdingsmiddelen). De koppeling van gegevens m.b.t. de prijs aan de zuiverheid van het product (*purity-adjusted price*) laat toe de marktverstoring door opsporingsactiviteiten van de law enforcement beter te monitoren dan het geval is wanneer enkel op de marktprijs en prijsverandering wordt gefocust. Een mogelijke respons op vermindering van het aanbod en schaarste kan naast prijsstijgingen immers ook bestaan uit een toenemende versnijding van het product (lagere concentratie van de werkzame stof) waarbij voor dezelfde prijs een minder geconcentreerd product wordt verkocht (Bright & Ritter, 2010; Caulkins, 2007; Kilmer & Hoorens, 2010; Weatherburn, Jones, Freeman & Makkai, 2003). *Purity-adjusted price* kan bijgevolg een controlemiddel vormen voor het monitoren van wijzingen in het aanbod van drugs die frequent worden versneden, zoals cocaïne, heroïne, en amfetamines.

Specifiek voor *purity-adjusted price* is het EMCDDA voorstander van het landelijk bijhouden van de wholesale prijzen, er lijkt geen interesse te zijn voor retail prijzen, hoewel deze in een aantal Europese landen (waaronder België) verzameld worden. De wetenschappelijke literatuur focust daarentegen eerder op retail prijzen voor het afmeten van verstoringen in het drugsaanbod, al bestaat er discussie over de waarde van retail prijzen als uitkomstindicator van opsporingsactiviteiten (Bright & Ritter, 2010; Caulkins & MacCoun, 2003; Desimone, 2006; Poret, 2002). De resultaten van het SUPMAP-onderzoek tonen het belang van het monitoren van retail prijs op lokaal en nationaal niveau aan, er werd noch op basis van het SUPMAP-onderzoek noch op basis van ander wetenschappelijk onderzoek evidentie gevonden die het nut van het verzamelen van data m.b.t. wholesale prijzen voor de monitoring van de drugsmarkten onderschrijven. Uit empirisch wetenschappelijk onderzoek blijkt dat er weinig evidentie is dat prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price* goede uitkomstindicatoren zouden zijn voor effectmetingen van opsporingsreacties (Best, Strang, Beswick & Gossop, 2001).

Voor het EMCDDA waren prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price* tot voor kort de belangrijkste indicatoren om het drugsaanbod op Europees niveau te volgen (Kilmer & Hoorens, 2010). Prijs en kwaliteit blij-

ken echter geen relevante indicator voor de Belgische strafrechthandhavers. Kwaliteit blijkt voor bepaalde echelons wel een relevante indicator, al heeft ze geen praktische waarde voor de strafrechthandhavers op het terrein.

Naar aanleiding van de tweede supply-conferentie in november 2012 (waar ook de resultaten van het SUPMAP-onderzoek voorgesteld werden) werd op het niveau van het EMCDDA evenwel beslist dat de bestaande indicatorenmatrix (inbeslagname, prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price*) verder dienden te worden uitgebreid. Daarnaast werd in een technisch voorbereidend document voor de supply-conferentie van 2012 aangegeven dat de link tussen prijs en kwaliteit verder onderzocht dient te worden en dat indien er weinig evidentie zou gevonden worden voor een link tussen deze twee het dominante economische perspectief van de wet van vraag en aanbod op de drugsmarkten herzien moet worden (EMCDDA, 2012d).

2.2.1. *Evaluatie van prijs als indicator*

2.2.1.1. Prijs als indicator voor succes van opsporingsacties?

Het achterliggend theoretisch kader m.b.t. de link tussen prijs en opsporingsinspanningen is gebaseerd op het 'risk and prices framework' van Reuter & Kleiman (1986). Het uitgangspunt van dit model is eerder economisch van aard en vertrekt van het idee dat de verschillende risico's die drugshandel met zich meebrengt (m.b.t. verlies, arrestatie, gevangenneming of geweld) in de prijzen worden geïncorporeerd, waardoor de retail prijs kan worden gebruikt als maatstaf om de mate waarin opsporingsacties de markt verstoren te meten. Er blijkt evenwel weinig empirische evidentie dat er een verband bestaat tussen de prijs op retail niveau en de mate van opsporingsactiviteiten (Bright & Ritter, 2010; Costa Storti & De Grauwe; Reuter & Stevens, 2007). Verhoogde opsporingsactiviteit lijkt zelfs regelmatig aanleiding te geven tot prijsdalingen (Costa Storti & De Grauwe, 2009; Reuter & Stevens, 2007; Wilson & Stevens, 2008; Yuan & Caulkins, 1998). Verder bestaat ook de vraag naar hoe prijs en drugsvraag zich tot elkaar verhouden (Bultmann, Caulkins, Feichtinger & Tragler, 2008).

Over de vraag in welke mate prijs op het niveau van kleinhandel een goede indicator is voor het succes van opsporingsacties wat *supply reduction* betreft bestaat veel discussie (Bright & Ritter, 2010; Jacques &

Wright, 2011; Poret, 2002). Deze vraag dient gekoppeld te worden aan de bredere vraag naar hoe de effectiviteit van opsporingsacties kan worden gemeten (o.a. binnen welke termijn marktinterventies zichtbaar worden; Caulkins & Reuter, 2010) en hoe lang duurt het eer een markt zich herstelt (Best, Strang, Beswick & Gossop, 2001; Hughes & Chalmers, 2012; Hughes & James, 2012; McSweeney, Turnbull & Hough, 2008; Willis, Anderson & Homel, 2011). De mate waarin de prijs beïnvloed wordt door succesvolle opsporingsoperaties is ook afhankelijk van de grootte van de markt en het aantal spelers dat er is op elk echelon. Er bestaat in de wetenschappelijke literatuur discussie over de termijn die in acht genomen dient te worden om de effecten van succesvolle opsporingsacties te evalueren (Gilmour, Koch, Degenhardt & Day, 2006). Waar de flexibiliteit van de markt erop lijkt te wijzen dat effecten van marktverstoring zich enkel op korte termijn manifesteren, kan de aanwezigheid van stocks of het opduiken van nieuwe spelers ervoor zorgen dat het een tijd duurt vooraleer de effecten zich laten voelen.

2.2.1.2. België: stabiele prijzen of lichte prijsdalingen

Uit de interviews met sleutelfiguren in België komt ongeacht de locatie dezelfde vaststelling m.b.t. drugprijzen naar voren: de straatprijzen blijven **stabil** over de jaren heen of kennen een **lichte daling**.

Tabel 8 toont de gemiddelde straatprijzen voor de vier groepen drugs tussen 2007 en 2012 aan de hand van gemiddelde prijs die het WIV verzamelde uit politiestatistieken en uit gebruikersbevragingen. Deze tabel illustreert hoe beperkt fluctuaties in prijs zijn in België.

Tabel 8: *Straatprijzen drugs 2007-2012 (bron: WIV-ISP, 2012; DGJ/DGP Drugs-Dommicent)*

	cannabis- hasj	cannabis- marihuana	heroïne*	cocaïne	amfe- tamine	XTC
2007	6.62	6.07	28.6	48.29	10.65	4.74
2008	7.8	7.73	24.49	49.49	8.24	4.44
2009	7.38	7.47	26.83	51.56	10.18	4.61
2010	7.38	7.63	23.79	50.33	9	4.42
2011	7.37	7.77	28.07	52.57	8.03	4.73

* De prijzen van heroïne variëren voor witte en bruine heroïne. De prijzen die hier gerepresenteerd worden zijn het gemiddelde van de prijzen voor de verschillende soorten heroïne. Bruine heroïne is het meest courant op de Belgische markt (VAD, 2010, Lamkaddem & Roelands, 2010)

Enkel op het niveau van de cannabisverkoop lijken er aanwijzingen te zijn voor prijsstijgingen, al zijn deze mogelijk meer gelieerd aan de soort cannabis (populariteit/kwaliteit – percentage en verhouding Tetrahydrocannabinol (THC), Cannabidiol (CBD) en Cannabinol (CBN)). Er bestaat aanzienlijke wetenschappelijke evidentie dat de prijsbepaling bij cannabis afhankelijk is van de kwaliteit. (Decorte et al., 2003; Decorte & Tuteleers, 2007; Spapens et al, 2007; Vanhove, Surmont, Van Damme & De Ruyver, 2012), al lijkt op het niveau van groothandel ook de zorg die werd besteed aan telen, drogen en knippen een belangrijke rol te spelen (KLPD-Dienst IPOL, 2008). Bepaalde soorten kunnen daarnaast tijdelijk meer populair zijn dan andere ('amnesia' werd verschillende keren aangehaald in de interviews) en deze verhoogde vraag kan aanleiding zijn voor het doorvoeren van een prijsverhoging (opportunititeit). Er bestaat ook de mogelijkheid dat de productiemarkt de plotse populariteit van een specifieke cannabissoort niet onmiddellijk kan volgen waardoor de verhoogde vraag tijdelijke schaarste creëert, die de verkopers hogere prijzen voor dat type cannabis doet aanrekenen.

De bevraging van actoren die actief zijn in de drugshandel (addendum I van het SUPMAP-onderzoek) lijkt echter te bevestigen dat er zich op de verschillende echelons van de cannabismarkt prijsstijgingen hebben voorgedaan. Verklaringen daarvoor zouden het invoeren van de wietpas in Nederlandse grensgemeentes zijn, die een grotere binnenlandse vraag en dus opportunititeit creëerde alsook een prijsverhoging door de producenten en/of de groothandelaars (zie verder in addendum I van dit rapport).

Deze casus toont verder aan dat het de moeite loont om op lokaal niveau te monitoren of zachte informatie met betrekking tot schaarste van bepaalde producten zich verder vertaalt in prijs- en/of kwaliteitswijzigingen, dan wel in het veranderen van de vraag naar drugs (en/of medicijnen) met een gelijkaardige werking (bron 18; Home Affairs Committee, 2012). Dat laatste is ook interessant voor de monitoring van de vraagelasticiteit (Becker, Murphy & Grossman, 2006; McSweeney, Turnbull & Hough, 2008).

De in de interviews gerapporteerde prijzen voor kleinhandel lijken in hoofdzaak overal dezelfde, al zijn zeer kleine of **interregionale** verschillen mogelijk. Deze verschillen lijken echter voornamelijk indicatief te zijn voor de afstand tot de tussenhandel (een grotere afstand van de

locatie waar tussenhandel plaatsvindt maakt de prijs op het niveau van de kleinhandel iets hoger) dan wel voor zeer tijdelijke marktwijzigingen naar aanleiding van succesvolle opsporingsoperaties. De prijzen in meer landelijke gebieden kunnen iets hoger liggen dan in sterk verstedelijkt gebied, waar in doorsnee het aanbod ook hoger is.

Er kunnen drie belangrijke redenen aangegeven worden voor het **stabiel** blijven van de drugsprices.

Het belangrijkste punt is dat drugsmarkten een **complex en dynamisch** systeem vormen, dat zich kenmerkt door een sterk reactief en adaptief vermogen (Bouchard, 2007; Spapens, 2011; Wilson & Stevens, 2009). Het marktevenwicht herstelt zich relatief snel, waardoor op lange termijn weinig effecten van grote inbeslagnames op het vlak van prijzen worden vastgesteld (Caulkins & Reuter, 1998). De drugsaanvoer in België blijkt dermate soepel dat grote inbeslagnames weinig effect lijken te hebben op het totale drugsaanbod, en in het beste geval slechts tot enkele weken schaarste leiden. Verschillende sleutelfiguren gaven dit aan naar aanleiding van de grote hoeveelheden cocaïne die de voorbije jaren werden onderschept in de Antwerpse haven en die geen enkel effect lijken te ressorteren op de grootte van het cocaïneaanbod noch op de prijs.

België speelt verder een belangrijke rol als **doorvoerland**, een groot deel van de drugs die langs België gaan is bedoeld voor export. Dat grote inbeslagnames geen effect ressorteren op de prijzen of het aanbod doet vermoeden dat deze ladingen in hoofdzaak bestemd zijn voor andere landen.

Daarnaast lijkt verlies van lading door inbeslagnames te worden ingecalculeerd in de prijs (risicobeheersing) en grote inbeslagnames leiden net tot meer aanbod omdat verschillende vervangladingen worden gestuurd. Er bestaat evenwel zeer weinig empirisch onderzoek naar de aanbodselasticiteit van drugsmarkten.⁵

Prijzen worden verder mede bepaald door competitie en er worden evenzeer prijsafspraken gemaakt tussen dealers. Er zijn veel spelers en vraag is of deze wel voldoende geïnformeerd zijn over prijs, vraag en kwaliteit (KLPD/DNR, 2005). De prijs is bijgevolg eerder indicatief voor de competitie tussen dealers dan dat ze het feitelijke aanbod reflecteert.

⁵ http://www.iza.org/conference_files/riskonomics2011/reuter_p4823.pdf

Naast het stabiel blijven van de prijzen geven vele respondenten aan dat de prijzen doorheen de tijd **dalen**. Het paradoxale effect van prijsdalingen ondanks verhoogde opsporingsinspanningen vormt de bron van internationaal wetenschappelijk onderzoek (Bright & Ritter, 2010; Caulkins, 2007; Caulkins & MacCoun, 2003; Costa Storti & De Grauwe, 2007; Costa Storti & De Grauwe, 2009; KLPD/DNR, 2005; Wilson & Stevens, 2009). Er kunnen een aantal mogelijke verklaringen geïdentificeerd worden voor het effect van prijsdalingen na marktverstoring door strafrechthandhavers. Zo kan de dreiging resulteren in het dumpen van de beschikbare stock aan lagere prijzen of kunnen nieuwe spelers het gat vullen en zich met lagere prijzen positioneren op de markt. Daarnaast is het ook mogelijk dat enkel actoren die een minder goede modus operandi hanteren gevat worden, waarbij actoren die meer rekening houden met risk management op de markt blijven. Globalisering speelt een belangrijke rol bij de verklaring van prijsdalingen (Costa Storti & De Grauwe, 2007). Goedkopere distributiekanaalen en arbeidskrachten resulteren in een toenemende efficiëntie, waaruit ook een toename van de competitie volgt. Deze stijgende efficiëntie en competitie annuleren het effect van een verhoogde inzet van de strafrechthandhavers (Costa Storti & De Grauwe, 2009; Wilson & Stevens, 2009).

2.2.1.3. Prijs: nuttig voor het wederrechtelijk vermogen

Prijzen worden door de Belgische strafrechthandhavers enkel gebruikt voor de berekening van het wederrechtelijk verkregen vermogen. Hiervoor kan gebruik worden gemaakt van de rapportering van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie, die de informatie m.b.t. prijs die naar voren komt in PV's, dossiers, en RIR's verzamelt en zo een regionaal en nationaal beeld kan geven. Deze prijzen worden geïnventariseerd en jaarlijks voorgelegd aan de verschillende AIK's ter controle. Ze worden ook verspreid naar alle politionele arrondissementen en zones via de Drugnews-infokrant.

Specifiek voor het berekenen van het wederrechtelijk voordeel van cannabisplantages wordt door Belgische strafrechthandhavers ook gebruik gemaakt van het YILCAN-onderzoek waarin de opbrengstcijfers van verschillende vormen van binnenteelt werden bepaald (Vanhove, Van Damme, Surmont, Van Puyenbroeck & De Ruyver, 2011).

2.2.1.4. Prijs: waardevol vergelijkingsmiddel tussen landen

Samenvattend blijkt prijs in hoofdzaak relevant als vergelijkingsmiddel tussen verschillende Europese landen (prijzen per product voor de verschillende echelons). Het drugsaanbod vindt plaats op een internationaal georganiseerde open markt, wat maakt dat de registratie op nationaal niveau weinig waarde heeft.

Retail (eventueel ook tussenhandel) prijzen blijken verder een nuttig middel om op lokaal niveau het succes van de politionele marktinterventies af te meten, op voorwaarde dat rekening wordt gehouden met de contextualisering en met de korte termijn waarbinnen marktverstoring zichtbaar is. Een belangrijke randvoorwaarde hierbij is het frequent herhalen van deze prijsmetingen. Het lijkt aangewezen om de lokale kleinhandelsprijs kort op te volgen, waarbij gegevens eerder op maandelijks niveau dan jaarlijks dienen te worden bijgehouden (Bright & Ritter, 2010; Caulkins, 2007).

Daarnaast kan het relevant zijn om ook te focussen op de *mark-up*, op de prijsverschillen tussen de verschillende echelons van de drugsmarkten (EMCDDA-Europol, 2011; Wilson & Stevens, 2009). Het is immer onduidelijk in welke mate bepaalde risico's in de prijzen zijn verrekend en in welke mate marktwijzigingen op de hogere echelons worden doorgerekend aan de lagere echelons (Bright & Ritter, 2010; Pearson, Hobbs, Jones, Tierney & Ward, 2001). De vraag die zich stelt is in welke mate prijsveranderingen op een segment van de markt al dan niet iets zegt over veranderingen op de andere echelons van die markt (Desimone, 2006).

2.2.1.5. Relevante aanvullingen bij de registratie van retail prijzen

Uit verschillende interviews kwam een belangrijke aanvulling voor de (lokale) registratie van de retailprijzen naar voren: het controleren van het eigenlijke gewicht ofte de eigenlijke hoeveelheid die wordt verkocht voor de eenheidsprijs. Voor cocaïne werd in verschillende zones aangehaald dat in plaats van 1 gram slechts 0.8 of 0.7 gram verkocht werd aan de gangbare prijs van 50 euro per gram. Deze praktijk is vaak gekoppeld aan de modus operandi waarbij de drugs aan huis of op locatie geleverd worden. Het betreft zeer snelle transacties waarbij de gebruiker niet de tijd heeft om de ontvangen hoeveelheid te controleren

(het verschil is ook moeilijk vast te stellen op het eerste zicht). Daarnaast kan eenzelfde bedenking worden gemaakt voor het niveau van de tussenhandel. Er blijkt een tendens te zijn om speed nat te verpakken (door toevoeging van methanol die tot de helft van het gewicht kan uitmaken). Doordat de methanol verdampt blijft in de praktijk aanzienlijk minder van het eigenlijke product over, een feit dat ook in rekening moet worden gebracht bij het uitzetten van prijs ten opzichte van gewicht. Het loont dan ook de moeite om voor inbeslaggenomen verpakkingen amfetamine zowel het natte als het droge gewicht bij te houden.

2.2.2. *Evaluatie van kwaliteit als indicator*

In tegenstelling tot wat het geval is voor prijs lijkt de literatuur over kwaliteit als indicator eerder beperkt te zijn, dan wel zich louter te focussen op de verhouding van prijs en kwaliteit (*purity-adjusted price*). In hoofdzaak lijkt te worden aangenomen dat opsporingsacties de kwaliteit beïnvloeden, al is er weinig empirische evidentie van een lineair verband tussen kwaliteit en opsporingsacties (Cunningham, Liu & Callaghan, 2009). Literatuur over zuiverheid en versnijding lijkt zich verder voornamelijk op het niveau van farmacologisch wetenschappelijk onderzoek te situeren en niet op criminologisch vlak. De vraag of opsporingsacties effectief invloed hebben op de kwaliteit komt daarin niet aan bod (Charlier, 2012; Cole, Jones, McVeigh, Kicman, Syed & Bellis, 2010; Cunningham, Liu & Callaghan, 2009; Denooz, Dubois & Charlier, 2005).

In functie van het belang van kwaliteit als indicator werd beslist om naast sleutelfiguren uit de law enforcement ook de meest relevante Belgische toxicologische labo's te bevragen, aangezien deze door toxicologische analyses van levenden (bloed, urine, haar), post-mortem onderzoeken en analyses van inbeslagnames op vraag van het Parket een sleutelpositie innemen m.b.t. kennis over het drugsaanbod en kwaliteit in het bijzonder.

Kwaliteitsanalyses kunnen bestaan uit:

- productbepaling (kan het product geïdentificeerd worden als een bepaald type illegale drugs)
- de controle van zuiverheidsgraad (het percentage werkzame stof)

- de aanwezigheid en concentraties van adulteranten/versnijdingsmiddelen. Adulteranten/versnijdingsmiddelen zijn substanties of chemicaliën die worden toegevoegd aan drugs om de massa te verhogen, de productiekosten te verminderen of de zuiverheid van de drug te wijzigen. Ze kunnen ook gebruikt worden om bepaalde effecten te simuleren of specifieke nevenwerking te maskeren.

2.2.2.1. Kwaliteit, een waardevolle indicator voor productie van ATS

Kwaliteit is een indicator die weinig nut heeft voor de Belgische strafrechthandhavers, al heeft ze wel belang voor de monitoring van het drugsaanbod. Kwaliteit vormt namelijk een waardevolle indicator voor de productie van synthetische drugs, meer bepaald voor de monitoring van de effectiviteit van het precursorenbeleid en als indicator voor adaptaties in de modus operandi van de producenten.

Kwaliteit vormt een zeer nuttige indicator voor de productie van synthetische drugs. Op de waarde van kwaliteit als indicator voor (de productie van) synthetische drugs wordt dieper ingegaan in hoofdstuk 4 van dit deel. Meer specifiek betreft dat het belang van kwaliteitsanalyses voor de monitoring:

- van de effecten van het gevoerde precursorenbeleid,
- van wijzigingen in de modus operandi bij de productie

In dat hoofdstuk wordt ook dieper ingegaan op de waarde die de ‘chemische handtekening’ heeft als indicator voor het bepalen van het aantal producenten of voor het linken van verschillende producties. De gegevens m.b.t. de concentratie van XTC en amfetamines in België worden in datzelfde hoofdstuk behandeld.

Gelet op de specificiteit van tabletering kan de kwaliteit van in beslag genomen XTC-tabletten als een goede indicator voor productie gelden, hetgeen niet het geval is voor amfetamines die verder versneden kunnen worden.

2.2.2.2. Kwaliteit als voorspeller van de populariteit van de nieuwe psychoactieve stoffen (NPS)

De kwaliteit van de klassieke drugsgroepen kan samen met de beschikbaarheid een voorspeller vormen voor (de populariteit van) het gebruik

van de zgn. nieuwe psychoactieve stoffen. Opvallend is dat, hoewel een belangrijk deel van de productie van designerdrugs (hoofdzakelijk synthetische cannabinoïden) in België plaatsvindt, het gebruik ervan in België erg laag ligt. Onze sleutelfiguren zien als belangrijkste verklaring hiervoor de goede kwaliteit en grote beschikbaarheid van klassieke drugs. In landen waar deze kwaliteit lager ligt en het aanbod kleiner is lijkt de prevalentie van het gebruik van designer drugs veel hoger te liggen. Dit is onder meer het geval voor het Verenigd Koninkrijk (met een extra grote problematiek in de kanaaleilanden Guernsey en Jersey).

2.2.2.3. Kwaliteit: nuttig als vergelijkingsmiddel tussen landen

Kwaliteit vormt een belangrijke indicator voor het identificeren van de kernlanden voor drugsproductie, de groothandel/import en tussenhandel. Een vergelijking van de kwaliteit tussen verschillende landen en in functie van de gekende transportroutes kan inzicht geven in netwerken en plaatsen waar de versnijding plaatsvindt (cfr. wat is de zuiverheid bij inbeslagnames van import voor de verschillende Europese landen en hoe verhouden die zich tot elkaar en tot de gekende drugssmokkelroutes).

2.2.2.4. Waarde van de monitoring van adulteranten/versnijdingsmiddelen

Monitoring van adulteranten/versnijdingsmiddelen kan de linken tussen actoren en netwerken mee helpen ontrafelen. Zo blijkt dat er een verschil is in de zuiverheid van cocaïne die via zgn. bolletjesslikkers het land worden binnengesmokkeld en de cocaïne die via goederen in de haven wordt binnengesmokkeld. De zuiverheid van de cocaïne die bij de bolletjesslikkers in beslag genomen wordt ligt aanzienlijk lager en de boletas bevatten reeds versnijdingsmiddelen die niet bij de productie van cocaïne worden toegevoegd. Dit duidt erop dat hierbij andere criminele netwerken en actoren betrokken zijn dan het geval is bij de grootschalige cocaïnesmokkel via containers. Het duidt er verder op dat andere criminele groeperingen een deel van de geproduceerde cocaïne afromen en versnijden en zich dan richten op de export ervan (bron 42).

In enkele interviews kwam naar voren dat men op het niveau van de tussenhandel soms de producten gaat versnijden alsof ze rechtstreeks van de producent komen, om zo meer winst te maken. Voorbeelden

zijn het opnieuw natmaken van amfetamines of het versnijden van cocaïne met adulteranten/versnijdingsmiddelen om het dan opnieuw tot een blok samen te drukken. Het geeft de koper de illusie van hogere zuiverheid. Ook dit soort *modus operandus* kan a.d.h.v. analyses van de zuiverheid en de aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen worden gevolgd.

In de SUPMAP-interviews kwam relatief vaak naar voren dat heroïne-gebruikers hun geld samen leggen, waarbij één gebruiker 10 tot 15 gram aankoopt (waarschijnlijk rechtstreeks van tussenhandelaars). In verschillende zones werd onafhankelijk van elkaar aangehaald dat deze gebruikers bij hun aankoop ook een zakje versnijdingsmiddelen mee kregen om het product bij thuiskomst verder te versnijden. De belangrijkste locatie van aankoop was telkens Antwerpen, al gaven sommigen ook Rotterdam aan. Het kan interessant zijn om de samenstelling en verhouding tussen de verschillende adulteranten/versnijdingsmiddelen bij dit type inbeslagnames nader te bekijken en zo mogelijk patronen te vinden. Anderzijds blijkt uit analyses van drugs die in de kleinhandel werden aangeschaft dat er weinig verschil is in de gebruikte adulteranten/versnijdingsmiddelen (Denooz, Dubois & Charlier, 2005).

Het monitoren van de adulteranten/versnijdingsmiddelen dient gekoppeld te worden aan data m.b.t. de illegale handel in geneesmiddelen, teneinde de herkomst van deze adulteranten/versnijdingsmiddelen te achterhalen. Voor cocaïne blijkt fenacetine in hoofdzaak in de straatstalen gevonden te worden en niet in de stalen van import (bron 42). Fenacetine werd echter uit de handel gehaald omwille van vermeende kankerwekkende eigenschappen en nierschade. De vraag die zich bijgevolg stelt, is wat de herkomst is van dit medicijn.

Monitoren van adulteranten/versnijdingsmiddelen heeft nog verdere voordelen. Analyses van aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen vormen verder een belangrijke indicator voor de monitoring van de effecten van het gevoerde precursorsenbeleid. Het verhoogd toevoegen van adulteranten/versnijdingsmiddelen kan immers een respons zijn op de impact van het precursorsenbeleid, wat maakt dat de kwaliteitsanalyse van synthetische drugs meer moet omvatten dan louter de bepaling van de zuiverheid van de actieve stof. Op het vlak van gezondheidsbeleid is het relevant om te kunnen volgen of en welke gevaarlijke stoffen er aanwezig zijn in de verschillende types drugs.

Daarnaast zijn ze interessant voor de interpretatie van speeksel- en urinetesten, aangezien bepaalde adulteranten, zoals salicylaten en ibuprofen, drugstesten kunnen beïnvloeden (Black, Robert & Stout, z.d.).

2.2.2.5. Waarde van kwaliteit als indicator voor Belgische politiediensten

Op basis van de SUPMAP-interviews kan worden besloten dat kwaliteit weinig waarde heeft voor de Belgische politiediensten.

De belangrijkste verklaring hiervoor is het feit dat kwaliteit en zuiverheid niet opgenomen zijn in de **strafwet** en geen enkele impact hebben op de veroordeling van daders.

Daarnaast is het ook zo dat de **feedback** van de labo's zelden aan de politie wordt doorgegeven. De orders komen namelijk van de onderzoeksrechter en niet van de politie zelf, en de labo's communiceren logischerwijze enkel met hun opdrachtgever, waardoor enkel de betrokken Parketten op de hoogte zijn van gegevens m.b.t. de kwaliteit van de inbeslagnames. In functie van het verruimen van het nut van kwaliteitsanalyses is het dan ook aan te raden dat meer inspanningen worden geleverd m.b.t. de informatiedoorstroming van de resultaten van deze analyses, hetgeen de mensen in het veld een beter beeld zou kunnen verschaffen m.b.t. het drugsaanbod en de werking van de drugsmarkten.

2.2.2.6. Nadelen van kwaliteit als indicator voor de Belgische drugsmarkten

Hoewel kwaliteit een waardevolle indicator is, zijn er ook nadelen aan verbonden.

Een belangrijk nadeel m.b.t. de data over de zuiverheid van in beslag genomen drugs is het feit dat deze **niet consequent** worden getest waardoor de gegevens slechts een **gefragmenteerd beeld** scheppen van de drugsmarkten.

Het is de onderzoeksrechter die beslist of een staal al dan niet geanalyseerd wordt. Daarnaast is het zo dat in de praktijk inbeslagnames enkel geanalyseerd worden indien er vervolging wordt ingesteld, waardoor veel stalen direct vernietigd worden.

Uit de interviews van het SUPMAP-onderzoek blijkt verder dat de vragen van de magistraten vaak eerder vaag zijn, er wordt gevraagd naar

een bepaling van drugs maar er wordt niet verder ingevuld welke analyses precies gewenst zijn. Sommige labo's nemen om die reden telkens contact op met de betrokken magistraat, al is dit een individuele keuze. Verder ontbreekt het aan een gestandaardiseerd protocol voor drugsbepaling, waardoor elk labo zijn eigen protocol hanteert. Ook zijn er verschillen qua onderzoeksmateriaal tussen de verschillende labo's, hetgeen een effect kan hebben op de uitkomsten van de onderzoeken. Vaak blijkt dat de labo's niet weten wat de grootte van de inbeslagname is waarvan het staal afkomstig is, hoewel deze informatie wel van belang is voor de interpretatie van de analyse. Dit mankement is ook op het niveau van het NICC aanwezig, waarbij door het toekennen van een apart nummer de stalen niet kunnen gelinkt worden aan de inbeslagnames. De labo's zijn vragende partij voor het ter beschikking krijgen van aanvullende informatie. Meer specifiek betreft het dan de voorwerpen/producten die rond de overledene of geïntoxiceerde werden aangetroffen, zoals drugsparafernalia, hetgeen een licht kan werpen op wat er mogelijk werd geconsumeerd en op welke wijze, alsook het vermoedelijk uur van overlijden, de plaats en hoeveelheid waarvan het staal afkomstig is in het geval van inbeslagname. Deze gegevens zijn van belang voor een juiste interpretatie van de analyse, maar blijken in de praktijk vaak te worden afgeschermd door de onderzoeksrechter omwille van het geheim van het gerechtelijk onderzoek. Verder is er nood aan een context: waarom wordt wat gevraagd. De labo's zouden ook gebaat zijn met feedback over het verloop van de zaak en de reacties op de toxicologische expertiserapporten.

Over het algemeen lijken bijna uitsluitend **grote inbeslagnames** geanalyseerd te worden, analyses van inbeslagnames op retail niveau zijn eerder zeldzaam tenzij in het geval van een verdacht overlijden of overdosis. Het risico op vertekening bestaat, aangezien de analyses vooral de hogere echelons van de aanbodketen betreffen, waarvan kan worden vermoed dat de zuiverheid veel hoger is en de concentratie aan versnijdingmiddelen lager. De gegevens m.b.t. de zuiverheid die momenteel verzameld worden hebben in hoofdzaak betrekking op de niveaus productie, groothandel en in mindere mate tussenhandel. Voor retail vormen ze geen goede indicator en zijn andere bronnen nodig.

In veel gevallen betreft de vraag voor analyse louter de vraag naar **productbepaling** (is het drugs ja dan neen?) en niet naar gehaltebepaling (zuiverheid) en adulteranten/versnijdingsmiddelen. Forensische analy-

ses zijn duur en de kostprijs speelt een belangrijke rol bij de afweging voor andere analyses dan productbepaling. Een belangrijk criterium voor onderzoeksrechters en magistraten lijkt snelheid te zijn, wat maakt dat private labo's, die mogelijk minder rigoureuus omgaan met procedures dan universitaire toxicologische labo's of het NICC, kunnen geprefereerd worden boven de meer geijkte labo's.

De **douane** heeft een eigen labo. Wegens een gebrek aan middelen beperkt dit labo zich hoofdzakelijk tot sneltesten voor productbepaling in functie van vervolging en voert het zelden meer diepgaande kwaliteitsanalyses uit. De analyses beperken zich in hoofdzaak tot verdachte producten in goederentransporten, inbeslagnames op personen komen zelden voor op het niveau van het labo en worden waarschijnlijk door de douaniers zelf met een sneltest afgehandeld. Zuiverheidsanalyse komt in hoofdzaak voor wanneer de drugs gecamoufleerd werden in een ander product (bijv. cocaïne in palmolie), al wordt in die gevallen louter het gehalte van de aangetroffen drug versus het camouflageproduct gecontroleerd. Precursoren en nieuwe psychoactieve substanties worden wel systematisch gecontroleerd. De interactie van het labo van de douane met andere toxicologische labo's en het WIV blijft eerder beperkt, informatie-uitwisseling vindt eerder plaats met buitenlandse douanelabo's, temeer daar art. 320 van de algemene wet douane en accijnzen bepaalt dat geen info aan instellingen buiten de douane mag worden verstrekt, ook niet aan andere relevante administraties zoals het WIV.

Uit de verschillende interviews die werden gevoerd met toxicologische labo's blijken de gedetecteerde versnijdingsmiddelen en adulteranten over heel België dezelfde te zijn, hetgeen enigszins afbreuk doet aan de waarde van kwaliteit als indicator. Daarnaast is het zo dat een deel van de versnijdingsmiddelen afkomstig is uit het productieland.

Wat de productie van synthetische drugs betreft lijken identieke producenten afhankelijk van de beschikbaarheid van de precursoren sterk verschillende kwaliteit af te leveren (zie meer onder hoofdstuk 4). Zuiverheid en samenstelling zijn dus niet indicatief voor één en dezelfde producent.

Men dient ook op te letten bij de interpretatie van gegevens over de zuiverheid in functie van de aflijning van het eigenlijke marktaanbod, aangezien verschillende van de geïnterviewde strafrechthandhavers (vaak

op basis van zachte informatie van gebruikers) aangaven dat er tegelijkertijd steeds goede en slechte kwaliteit aanwezig is binnen hetzelfde echelon en dat eenzelfde dealer de ene keer goede kwaliteit biedt en de andere keer niet of zelfs tegelijkertijd goede en slechte kwaliteit verkoopt afhankelijk van wie de koper is. Verder onderzoek is nodig naar verklaringen daarvoor:

‘Ze zeggen het wel, als je gebruikers verhoort. Je hebt slechte producten, maar wie zoekt en bereid is om een prijs te betalen zal nog altijd wel kwaliteit vinden.’ (bron 93-25)

Uit interviews met de strafrechthandhavers kwam herhaaldelijk naar voren dat de zuiverheid wordt aangepast aan de gebruiker, waarbij buitenlandse drugstoeristen voor dezelfde prijs een product van mindere kwaliteit krijgen dan de lokale druggebruikers bij de identieke dealer. Zuiverheid zegt hier bijgevolg niks over de beschikbaarheid en het drugsaanbod op Belgisch niveau, maar meer over het lucratieve karakter en de opportuniteiten die gecreëerd worden door de hogere prijzen en/of mindere kwaliteit op de buitenlandse drugsmarkten.

2.2.2.7. Kwaliteit op retailniveau

In tegenstelling tot Nederland waar het Drugs Informatie en Monitoring Systeem bestaat (een netwerk van instellingen voor verslavingszorg waar gebruikers hun drugs kunnen laten testen) worden gebruikershoeveelheden in België niet systematisch getest. Op Belgisch niveau is er slechts 1 organisatie die systematisch analyses doet van drugs die door gebruikers worden binnengebracht voor labanalyse (Modus Fiesta). De organisatie werkt enkel voor het Brussels Hoofdstedelijk en het Waals Gewest. Een aanvraag van de VAD (Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen) om ook op Vlaams niveau een initiatief op te starten werd afgekeurd (Cel Gezondheidsbeleid Drugs, 2010; VAD, 2007).

Kwaliteitsanalyses op retailniveau zijn echter relevant om drie redenen:

1. In functie van het Early Warning System (EWS) voor nieuwe psychoactieve stoffen is het van belang om een goed zicht te hebben op de retail zijde van de aanbodketen. Bepaalde stoffen die niet worden opgemerkt in de analyses van grote inbeslagnames kunnen op deze manier wel worden opgespoord.

NEWIP is een Europese samenwerking van verschillende overheidsorganisaties en NGO's die zich richten op harm reduction in het nachtleven en daarbij ook outreachend werken. Onder deze samenwerking valt ook het 'drug checking'-initiatief Trans European Drug Information (TEDI) dat trends in zuiverheid en adulteranten/versnijdingsmiddelen opvolgt. Het initiatief levert zeer frequent informatie m.b.t. nieuwe psychoactieve stoffen en risicovolle evoluties in drugs aan voor het Early Warning System en heeft interne databanken die, mits toestemming, gebruikt kunnen worden voor onderzoek. Daarnaast worden rapporten uitgegeven met de belangrijkste trends qua samenstelling van de verschillende soorten drugs.⁶ De resultaten van het pill-testing programma van de Franstalige Gemeenschap (Modus Fiesta) kunnen op Europees niveau gevolgd worden via de NEWIP-databank⁷.

2. Vergelijkingen van de zuiverheid op de niveaus groothandel en retail vormen een waardevol instrument om de dynamische relatie tussen supply en demand te kunnen kwantificeren (Willis, Homel & Anderson, 2010). Hierbij kan in kaart gebracht worden hoeveel wordt versneden en hoeveel tussenstappen er zijn tussen deze echelons. Wanneer deze data gekoppeld worden aan de prijs kan ook de *mark-up* beter in kaart worden gebracht.
3. Analyse van inbeslagnames uit retail is verder relevant om de rol van de verschillende echelons in de versnijding af te bakenen. Ter illustratie: fenacetine wordt in cocaïne enkel in straatstalen gevonden, niet bij import. Een vergelijking van de labogegevens van inbeslagnames (hogere echelons) met wat aanwezig is qua adulteranten/versnijdingsmiddelen op retail niveau kan mee helpen bij de inventarisering van welke versnijdingsmiddelen op welke echelons worden gebruikt en in welke concentratie.

2.2.2.8. Informatiebronnen en databanken m.b.t. kwaliteit

Samenvattend vormt kwaliteit een belangrijke indicator voor het identificeren van de kernlanden voor drugsproductie, voor groothandel en tussenhandel en minder een indicator voor kleinhandel, hoewel op dat niveau relevante kennis zou kunnen vergaard worden.

⁶ http://www.tediproject.org/uploads/trend_reports_file_1359936258.pdf

⁷ <http://www.safernightlife.org/index.php>

In Tabel 9 wordt een overzicht gegeven van de verschillende informatiebronnen m.b.t. kwaliteit die op Belgisch, Europees en wereldniveau kunnen onderscheiden worden. Opvallend daarbij is dat er verhoudingsgewijs meer bronnen zijn die de kwaliteit op retailzijde monitoren dan de kwaliteit op andere echelons, al zijn deze in hoofdzaak gericht op synthetische drugs of iets breder op de zgn. party drugs. Pill-testing kent mogelijk een bias in de zin dat enkel meer ervaren gebruikers hun drugs laten testen, dan wel dat enkel producten waarmee men een slechte ervaring had, worden gedoneerd voor analyse.

In België verplicht het Koninklijk Besluit van 29 juni 2003 elk medisch en toxicologisch labo om dagelijks de resultaten van positieve drugsstalen (met uitzondering van cannabis) door te geven aan het REITOX Focal Point. Meer specifiek zouden volgende gegevens doorgegeven moeten worden aan het Focal Point:

- plaats van aantreffen (arrondissement en type locatie)
- moment van het voorval
- aard van het staal: vorm, afmeting, kleur, gewicht, logo
- samenstelling van het product (actieve stoffen, concentratie, versnijdingsproducten)
- leeftijd en geslacht van acut geïntoxiceerde

Hoewel het Besluit stipuleert dat deze verplichting ook geldt in het geval dat de resultaten deel uitmaken van een gerechtelijk of opsporingsonderzoek blijkt de bepaling in de praktijk weinig te worden opgevolgd en verschuilen veel labo's zich achter Art. 28quinquies van het Wetboek van Strafvordering, dat eenieder die meewerkt aan een gerechtelijk onderzoek verplicht tot geheimhouding (al proberen de door ons bevroegde labo's wel de magistraten te overtuigen van het belang van het snel doorgeven van de informatie). Aangezien er geen sanctie is verbonden aan het niet rapporteren blijkt het merendeel van de labo's deze gegevens niet door te geven aan het Focal Point, met uitzondering van de forensische universitaire labo's (bron 32). Het recente voorstel tot wetwijziging van de wet van 24 februari 1921, waarbij de afwijking op het geheimhoudingsprincipe in een opsporings-, of gerechtelijk onderzoek wordt ingeschreven in de wet en dat eind april 2013 werd goedgekeurd door de Ministerraad, zal hierin verandering brengen.

In België werd in 2010 a.d.h.v. een omzendbrief de analyse van bepaalde inbeslagnames van amfetamines verplicht (nr. COL 2/2010

van het College van Procureurs-Generaal bij de Hoven van Beroep). Inbeslagnames van meer dan 100 gram amfetamines en amfetamines die in beslag genomen zijn in een clandestien laboratorium (ongeacht de hoeveelheid) of afkomstig van personen die verdacht worden rechtstreeks gelinkt te zijn aan een laboratorium, zelfs indien dit niet geïdentificeerd werd, dienen onverrichterzake doorgestuurd te worden naar het NICC. Amfetamines van minder dan 500 gram worden vergeleken op Belgisch niveau, grotere inbeslagnames op Europees niveau. Deze data worden verzameld en vergeleken met criminalistische labo's van vier andere landen (Zweden, Nederland, Zwitserland en het Verenigd Koninkrijk).⁸

Het doel van deze analyse is het determineren van de chemische 'afdruk', die bepaald wordt door de kwaliteit van de precursoren, de synthesemethode, het productievolume en de wetenschappelijke kwaliteiten van de chemicus. Deze chemische afdruk kan actoren en bijgevolg dossiers aan elkaar linken, productie opvolgen en inzicht geven in de opbrengsten hetgeen interessant is voor de berekening van het wederrechtelijk vermogen.

In de praktijk blijkt echter dat de bepalingen van de omzendbrief niet altijd opgevolgd worden (bron 42). Bepaalde arrondissementen leveren ondanks deze bepalingen zelden of nooit inbeslagnames aan.

In het Verenigd Koninkrijk heeft de Serious Organized Crime Unit (SOCA) het Project ENDORSE⁹, waarbij alle in beslag genomen amfetamines, cocaïne en heroïne van meer dan 25 gram en alle niet-niet-gecontroleerde substanties van meer dan 1 kilogram geanalyseerd worden op zuiverheid en aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen. Per druggroep worden rapporten gemaakt die online te consulteren zijn.

Voor XTC bestaat een relevante databank van de harm reduction organisatie Pill Reports¹⁰, die wereldwijd gegevens m.b.t. zuiverheid van XTC-pillen verzamelt. De data zijn gebaseerd op gebruiksrapportages, mediaverslagen m.b.t. drugsdoden en overdosissen en wetenschappe-

⁸ Voor Zweden het SLK, voor het Verenigd Koninkrijk het FSS, voor Finland het NBI en voor Nederland het NBI.

⁹ <http://www.soca.gov.uk/threats/drugs/forensic-intelligence>

¹⁰ <http://www.pillreports.com/Pillreports>

lijke analyses. Ze vertegenwoordigen daardoor een ruimer aanbod dan de databank van het Europese Early Warning System.

De kwaliteit van het marktaanbod in de detailhandel kan verder gevolgd worden op het niveau van gebruikersfora (zie het volgend hoofdstuk over de rol van indicatoren voor de vraag).

Tabel 9: Databanken kwaliteitsanalyse in België, Europa en wereldwijd

	Bron	Type gegevens	Type drugs	Echelons	Nadeel
België					
Omzendbrief 2010: Amfetamines	NICC	samenstelling	amfetamines	Alle m.u.v. retail	Wordt te weinig opgevolgd
KB 29/06/2003	Reitox Focal Points/WIV	Samenstelling positieve drugsstalen medische/toxicologische labo's	alle	Alle	Wordt te weinig opgevolgd
Modus Fiesta	NEWIP/TEDI	Pill-testing: samenstelling	alle	retail	Enkel Franstalige Gemeenschap, dominantie party drugs, bias
Pill Reports	Pillreports.com	Labogegevens pill-testing, mediaverslagen, gebruikerservaringen m.b.t. samenstelling	XTC	retail	bias
Europa					
DIMS-Nederland		samenstelling	alle	retail	Dominantie party drugs, bias
Project Endorse-VK			Amfetamine, cocaïne, heroïne (>25g.), NPS (1kg.)	Alles m.u.v. retail	
Pill Reports	Pillreports.com	Labogegevens pill-testing, mediaverslagen, gebruikerservaringen	XTC	retail	bias
Wereldwijd					
Pill Reports	Pillreports.com	Labogegevens pill-testing, mediaverslagen, gebruikerservaringen	XTC	retail	bias

2.2.2.9. **Praktische aanbevelingen om kwaliteitsanalyses meer bruikbaar te maken**

Op het snijvlak van labo's, politie, justitie en beleid zijn duidelijk nog **verbeteringen** mogelijk. Vanuit enkel labo's kwam de suggestie om jaarlijks samen te zitten met de verschillende toxicologische labo's, het WIV en de verschillende Focal points in functie van een update van de nieuwe producten, de wijze waarop deze geanalyseerd dienen te worden en de ontwikkeling van een gestandaardiseerd protocol van de product- en zuiverheidsbepaling (waarbij ook een norm wordt vastgelegd voor het positief verklaren van een product). Dit protocol moet ook rekening houden met andere gevaarlijke producten (zoals methadon, rohypnol, nieuwe psychoactieve stoffen) die eventueel samen met de drug werden ingenomen en kunnen interageren maar die momenteel niet zijn opgenomen in de productbepaling die zich enkel baseert op de klassieke drugs.

Verdere suggesties waren de ontwikkeling van een stappenplan voor magistraten en onderzoeksrechters, opdat er een duidelijke vraag kan worden gecommuniceerd naar de labo's, en meer aandacht voor het terugkoppelen van laboresultaten aan de betrokken politiediensten. Een mogelijke aanbeveling op nationaal vlak is het doorvoeren van een standaardisering voor het doorsturen van inbeslagnames voor analyse (op basis van hoeveelheid) voor alle drugs, teneinde een realistischer beeld van de markt te kunnen krijgen.

Toegankelijke informatie en feedback aan de politiediensten met betrekking tot het resultaat van de laboanalyses van inbeslagnames kan inzicht in het bestaande drugsaanbod en de werking van de drugsmarkten verhogen.

2.2.2.10. **Zuiverheid en adulteranten/versnijdingsmiddelen van Belgische inbeslagnames**

Tot slot wordt ingegaan op de beschikbare gegevens m.b.t. de **samenstelling van de verschillende types drugs**. Aangezien de gegevens m.b.t. retail relatief beperkt zijn worden de Belgische data verder aangevuld met cijfers van het Nederlandse DIMS (cannabis, cocaïne, amfetamine en XTC).

Heroïne

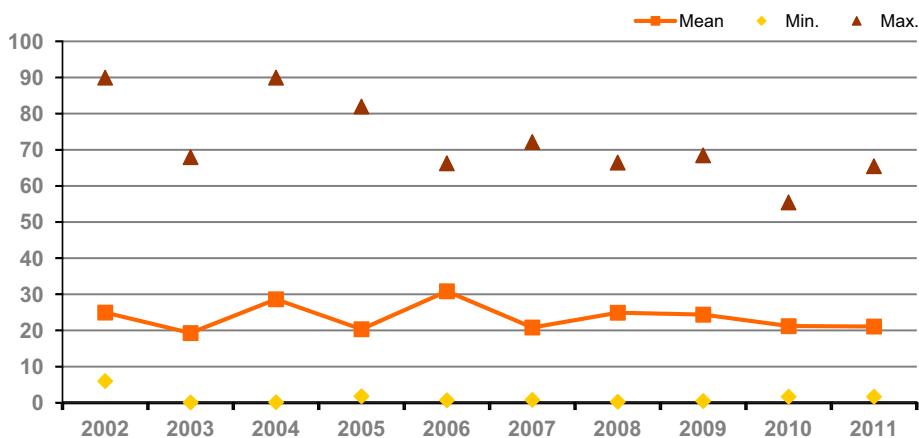
De vaakst voorkomende adulteranten/versnijdingsmiddelen bij **heroïne** zijn bromazepam, cafeïne, paracetamol, zoethoutpoeder, codeïne, papaverine, morfine en noscapine. Cafeïne en paracetamol zijn daarbij de vaakst voorkomende versnijdingmiddelen (Denooz, Dubois & Charlier, 2005) (Tabel 10).

Tabel 10: Aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen in heroïne (bron: WIV-ISP, 2012)

Type drugs	Versnijdingsmiddel	Monsters (N)	% van de monsters	Gemiddelde concentratie versnijdingsmiddel (%)
Heroïne	Cafeïne	97	70.29	20.7
	MAM	100	72.46	2.64
	Noscapine	97	70.29	11.01
	Papaverine	64	46.37	1.21
	Paracetamol	95	68.84	41.31

Grafiek 4 en Tabel 11 geven de evolutie van de heroïneconcentratie van inbeslagnames in België weer (bron: WIV-BEWSO). De zuiverheid van heroïne lijkt te dalen, iets wat ook werd bevestigd in de verschillende interviews met de politie. Herhaaldelijk werd aangegeven dat de kwaliteit van de straatheroïne zeer laag is, een klacht die ze van verschillende gebruikers opvingen.

Grafiek 4: Gemiddelde concentratie (%) van in België in beslag genomen heroïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)

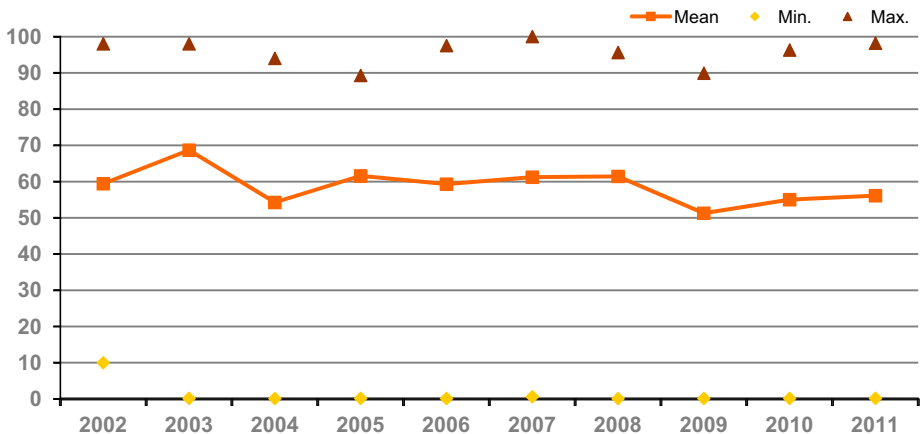
Tabel 11: Gemiddelde, mediaan, minimum en maximum concentratie van in België in beslag genomen heroïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mean	24.95	19.30	28.64	20.34	30.85	20.83	24.92	24.39	21.21	21.09
Median	23.50	16.38	23.66	13.01	29.50	16.00	18.85	17.60	17.15	17.4
Minimum	6.00	0.09	0.16	1.80	0.70	0.80	0.30	0.50	1.70	1.7
Maximum	90.00	68.00	90.00	82.01	66.30	72.2	66.50	68.50	55.50	65.5
Number of samples	30	49	117	104	75	93	128	123	132	138

Cocaïne

In verhouding met heroïne ligt de zuiverheid van cocaïne veel hoger, al dient er op te worden gewezen dat het merendeel van de testen wordt uitgevoerd op grote inbeslagnames en dus een vertekening kunnen vertonen. Dit wordt ook geïllustreerd door de erg hoge maxima qua zuiverheid (Tabel 12). Het risico op een overdosis van heroïne is ook hoger dan van cocaïne (Free Clinic), waardoor de kans bestaat dat toxicologische analyse van gebruikersdosisen heroïne vaker voorkomen in de cijfers van het WIV. De concentratie van de geïmporteerde cocaïne ligt in België tussen de 60 à 80%. Grafiek 5 en Tabel 12 (cocaïne) geven de evolutie van de cocaïneconcentratie van inbeslagnames in België weer (bron: WIV-BEWSO).

Grafiek 5: Gemiddelde concentratie (%) van in België in beslag genomen cocaïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)

Tabel 12: Gemiddelde, mediaan, minimum en maximum concentratie van in België in beslag genomen cocaïnestalen (2002-2011) (bron: Belgian Early Warning System on Drugs)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mean	59.42	68.69	54.26	61.58	59.32	61.22	61.44	51.29	55.02	56.11
Median	63.38	74.00	60.70	68.73	70.52	68.91	68.38	55.34	60.52	62.04
Minimum	10.00	0.18	0.12	0.17	0.13	0.60	0.11	0.13	0.15	0.17
Maximum	98.00	98.00	94.00	89.27	97.50	100	95.60	89.89	96.30	98.19
Number of samples	91	155	261	219	339	258	151	281	309	521

Gewoonlijk worden aan cocaïne lokale anesthetica (procaïne, lidocaïne, benzocaïne), levamisole (anti-wormmiddel voor dieren), cafeïne, paracetamol en fenacetine (pijnstillers die uit de handel werd genomen wegens schadelijk voor de nieren en mogelijk kankerverwekkend) toegevoegd. Verdere adulteranten/versnijdingsmiddelen zijn hydroxine (anti-histaminicum), diltiazem (bloeddrukverlager: calcium antagonist) en ook atropine (middel bij hartritmestoornissen) (zie Tabel 13). Levamisole wordt reeds toegevoegd door de producenten, waarschijnlijk omdat het de massa verhoogt (soortelijk gewicht) en de cocaïne meer op cocaïne doet lijken waardoor het de zgn. snelle straattest kan doorstaan¹¹. Hetzelfde geldt hoogstwaarschijnlijk voor de toevoeging van fenacetine (Trimbos Instituut, 2012).

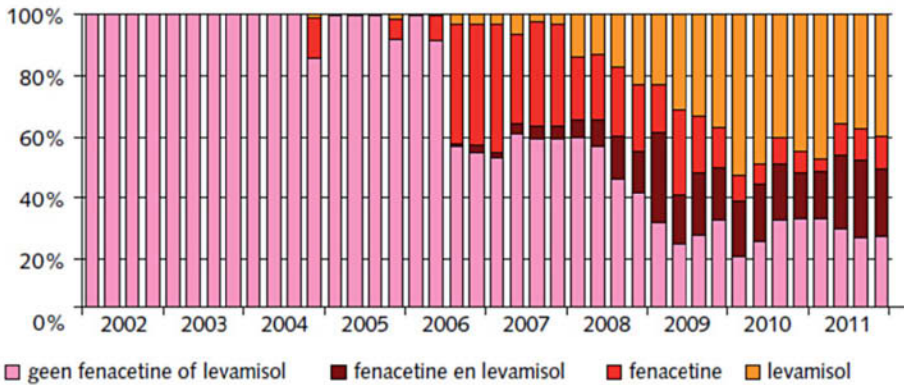
Tabel 13: Aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen in cocaïne (bron: WIV-ISP, 2012)

Type drugs	Versnijdingsmiddel	Monsters (N)	% van de monsters	Gemiddelde concentratie versnijdingsmiddel (%)
Cocaïne	Cafeïne	79	15.16	6.34
	Diltiazem	4	0.77	4.86
	Hydroxyzine	35	6.72	5.28
	Levamisole	290	55.67	9.29
	Lidocaïne	37	7.11	7.60
	Paracetamol	2	0.39	27.25
	Fenacetine	102	19.58	23.67
	Procaïne	2	0.39	5.465

¹¹ In de Verenigde Staten zijn een aantal ernstige gevallen van agranulocytose (sterke verlaging van het aantal witte bloedlichamen) en huidnecrose (gangreen) vastgesteld bij zware cocaïnegebruikers, een aandoening ontstaan door de toevoeging van levamisole dat het immuunsysteem aantast (Mouzakis Somboonwit, Lakshmi, Rumbak, Sinnott, Cherpelis & Keshishian, 2011).

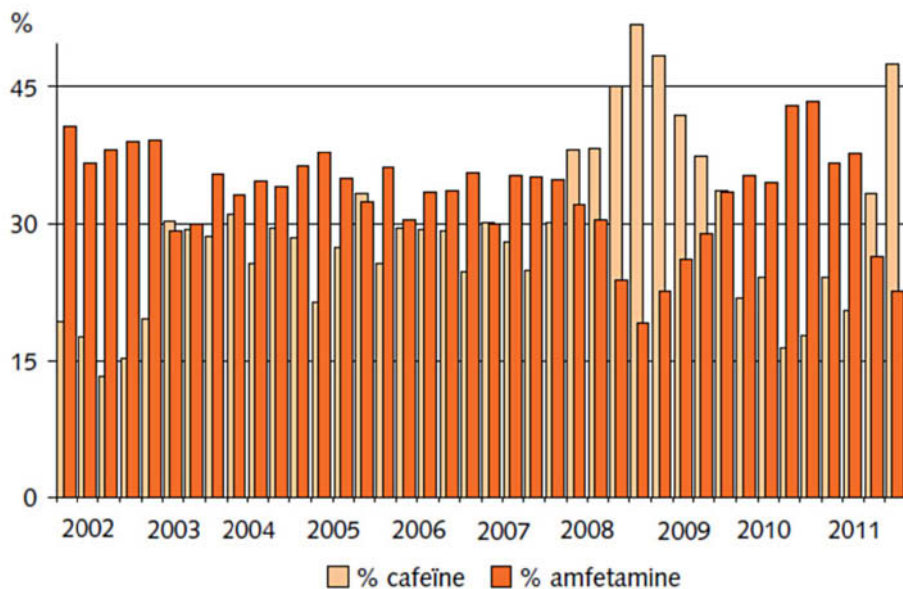
Grafiek 6 geeft een overzicht van de hoeveelheid fenacetine en levamisole die tussen 2002 en 2011 in Nederlandse retail cocaïnestalen werden teruggevonden. Deze gegevens zijn waarschijnlijk ook representatief voor België, aangezien de import van cocaïne erg vaak via België verloopt en de cocaïne nadien versneden wordt in Nederland om van daaruit verder te worden verdeeld over Europa. Om de massa van cocaïne verder te vergroten wordt ook gebruik gemaakt van suikers (mannitol, maltose, inositol), zetmeel en bakpoeder.

Grafiek 6: *Verhouding levamisole en fenacetine in Nederlandse cocaïnestalen (bron: Trimbos Instituut, 2012)*

ATS

In hoofdstuk 4 (drugsproductie) van dit deel van het SUPMAP-onderzoek wordt dieper ingegaan op de kwaliteit van XTC en amfetamines. Uit de labo-interviews kwam m.b.t. adulteranten/versnijdingsmiddelen in amfetamines de trend om natter te verpakken en meer cafeïne toe te voegen naar voren. Beide zijn waarschijnlijk reacties op een vermindering van het BMK-aanbod ten gevolge van het precursorenbeleid (zie verder in hoofdstuk 4). Grafiek 7 geeft een overzicht van het percentage amfetamine en cafeïne in Nederlandse amfetaminestalen, waar een gelijkaardige tendens zichtbaar is (synthetische drugsproductie wordt hoofdzakelijk gestuurd in Nederland). Tabel 14 geeft een overzicht van de adulteranten/versnijdingsmiddelen die in de Belgische amfetaminestalen gevonden worden.

Grafiek 7: Percentage amfetamine en cafeïne in Nederlandse amfetaminestalen (bron: Trimbo's Instituut, 2012)**Tabel 14:** Aanwezige adulteranten/versnijdingsmiddelen in amfetamine (bron: WIV-ISP, 2012)

Type drugs	Versnijdingsmiddel	Monsters (N)	% van de monsters	Gemiddelde concentratie versnijdingsmiddel (%)
Amfetamine	4-methylamfetamine	11	6.11	12.58
	Cafeïne	108	60	49.82
	Fenacetine	3	1.67	39.25
	Pseudo-efedrine	1	0.56	1
	Fluor-amfetamine	6	3.34	3.38

Cannabis

In hoofdstuk 4 (drugsproductie) van dit deel van het SUPMAP-onderzoek wordt een overzicht van de evolutie van het THC-gehalte bij de in beslag genomen cannabis gegeven. Er lijkt weinig evidentie te zijn voor de vaak geponeerde stelling dat het THC-gehalte van cannabis blijft toenemen. Er lijkt niet echt een lijn te zitten in het al dan niet doorsturen van in beslag genomen cannabis voor kwaliteitsanalyse.

Een relevante studie om te vermelden in functie van kwaliteit als indicator is de GEOCAN-studie, een onderzoek waarin werd getracht om aan

de hand van cannabisplanten de geografische zones van de teelt (België/productie in de buurlanden/geïmporteerd) na te gaan (Charlier, De Ruyver, Verstraete, De Backer, Maebe, Legrand, Colman & Theunis, 2011).

2.2.3. *Purity-adjusted price*

De vergelijking van de verhouding tussen prijs en kwaliteit tussen verschillende Europese landen is een waardevol middel voor de monitoring van het Europese drugsaanbod.

Ze vormt een belangrijke voorspeller voor drugstoerisme. De interessante prijs-kwaliteitverhouding verklaart de aanwezigheid van Noord-Franse drugstoeristen op de Belgische markt (De Ruyver, 2006). In de SUPMAP-interviews werd ter illustratie herhaaldelijk de casus van Noord-Franse heroïnomanen aangehaald, die zich in België bevoorraden omdat prijs en kwaliteit beter zijn dan in Frankrijk het geval is (hoewel de zuiverheid van heroïne op retailniveau in België erg laag is: Denooz, Dubois & Charlier, 2005). Gebruikers uit Luxemburg blijken naar Aarlen te komen voor de aankoop van drugs omdat deze een betere prijs-kwaliteitverhouding hebben dan in eigen land, hoewel er slechts een tiental kilometer ligt tussen de twee (bron 51). De verkopers blijken evenwel de kwaliteit aan te passen aan de koper, waarbij deze drugstoeristen voor dezelfde prijs heroïne van een lagere zuiverheid krijgen dan Belgische kopers (meer over drugstoerisme onder hoofdstuk 5 van dit deel). Het is dus zeer nuttig om gegevens van prijs en kwaliteit in België te vergelijken met die van de omliggende landen.

Een belangrijke bemerking die de waarde van *purity-adjusted price* nuanceert, is de vaststelling dat gebruikers de zuiverheid van de drug niet altijd herkennen en daardoor soms onterecht denken goede kwaliteit te krijgen en een hogere prijs betalen.

Ter illustratie: aan cocaïne wordt een lokaal anestheticum (lidocaïne) toegevoegd dat verdovend werkt op tong en tandvlees en de gebruiker doet geloven dat de zuiverheid hoger ligt dan eigenlijk het geval is. Ook kunnen er amfetamines (die goedkoper zijn) aan de cocaïne worden toegevoegd om de beperkte zuiverheid te maskeren.

Amfetamines worden soms natter verpakt of geel gemaakt omdat onder gebruikers de overtuiging leeft dat natte of gele speed van betere kwaliteit is.

Voor XTC kunnen soortgelijke voorbeelden gegeven worden: het gebrek aan MDMA kan worden verdoezeld door de toevoeging van piperazines. Deze geven echter gevoelens van misselijkheid (daarom ook wel omschreven als de zogenaamde ‘kotsdrug’), hetgeen op zijn beurt resulteerde in het toevoegen van anti-misselijkheidsmiddelen om de piperazines te maskeren. Hoewel er een groot tekort aan MDMA was enkele jaren geleden (zie verder onder hoofdstuk 4) lijken de XTC-gebruikers dat niet te hebben opgemerkt, net doordat deze surrogaatmiddelen als zijnde MDMA werden verkocht.

2.3. Besluit

Prijs en kwaliteit blijken nut te hebben als indicator, al kunnen enkele bedenkingen geformuleerd worden. Momenteel beschikken we over onvoldoende bewijs dat opsporingsacties prijs of kwaliteit beïnvloeden en dat ze een indicator vormen om het succes van deze acties af te meten.

Voor de Belgische strafrechthandhavers blijkt **prijs** geen enkele waarde te hebben. Belangrijkste reden hiervoor is het relatief gelijk blijven van de prijzen over de jaren heen. Op basis van de SUPMAP-interviews kan niet worden besloten dat er grote verschillen zijn qua drugsprijzen tussen de verschillende zones en arrondissementen in België. De retailprijzen blijken enkel gebruikt te worden in de berekening van het wederrechtelijk vermogen. Specifiek voor de berekening van het wederrechtelijk vermogen verkregen uit cannabisproductie blijken de resultaten van het YILCAN-onderzoek een waardevolle tool voor de politiediensten (Vanhove, Van Damme, Surmont, Van Puyenbroeck & De Ruyver, 2011).

Prijs is wel waardevol als vergelijkingsmiddel tussen landen. Een goede prijs-kwaliteitverhouding vormt een belangrijke voorspeller voor drugstoerisme. Op lokaal niveau kunnen de retailprijzen mogelijk een relevant indicator vormen om het effect van opsporingsacties te meten, op voorwaarde dat de prijzen op wekelijkse basis worden bijgehouden aangezien deze acties maximaal enkele weken schaarste lijken te creëren.

In verhouding met prijs lijkt **kwaliteit** meer waardevol als indicator, al wordt deze indicator momenteel onderbenut. Voor politiediensten

heeft ze geen nut, al zou informatie m.b.t. kwaliteit wel een relevante tool kunnen zijn om netwerken op te sporen. Voorwaarde is dan wel dat de informatie m.b.t. de laboanalyses ook wordt gecommuniceerd naar de politiediensten, hetgeen nu niet het geval is. We kunnen concluderen dat er nood is aan een meer geïntegreerd beleid voor analyses van de kwaliteit van drugs. De belangrijkste vragen waarop moet worden gefocust zijn: welk type inbeslagnames wordt geanalyseerd (welke echelons?) en aan wie worden de resultaten gecommuniceerd. Momenteel lijkt namelijk relatief willekeurig beslist te worden om al dan niet kwaliteitsanalyses uit te voeren en bestaan deze analyses hoofdzakelijk uit productbepaling (betreft het drugs?) en niet uit bepaling van de zuiverheid en van adulteranten/versnijdingsmiddelen. De kostprijs van deze analyses speelt daarin waarschijnlijk een verklarende rol.

De gegevens m.b.t. de zuiverheid die momenteel verzameld worden hebben in hoofdzaak betrekking op de niveaus productie, import (waarbij de vraag zich stelt of daardoor niet hoofdzakelijk de modus operandi van de producenten en versnijders in de landen van herkomst wordt geanalyseerd) en in mindere mate tussenhandel. Voor retail vormt kwaliteit momenteel geen goede indicator en zijn andere bronnen nodig.

Opdat de bestaande data beter doorstromen is er nood aan een stok achter de deur opdat de bepaling in het Koninklijk Besluit van 29 juni 2003 (m.b.t. het doorsturen van labogegevens naar de Focal Points) beter wordt opgevolgd door de labo's, hetgeen nu niet het geval is. Het voorstel tot wetswijziging van de wet van 24 februari 1921¹², waarvan het voorontwerp eind april 2013 werd goedgekeurd door de Minister-raad, zal hierin verandering brengen.

¹² Wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, psychotrope stoffen, ontsmettingsstoffen en antiseptica en van de stoffen die gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdovende middelen en psychotrope stoffen.

Hoofdstuk 3 **ROL VAN HET MONITOREN EN ONTWIKKELEN VAN INDICATOREN VOOR DE VRAAGZIJDE**

Vraag en aanbod zijn onvermijdelijk aan elkaar verbonden, al lijken deze twee zijden van de drugsmarkt op het niveau van het EMCDDA en ook in de wetenschappelijke literatuur vaak als aparte domeinen te worden gezien. Het uitgangspunt is eenvoudig: wat wordt geconsumeerd is ooit aangeboden geweest. De twee aspecten zijn niet alleen onlosmakelijk verbonden, de SUPMAP-interviews toonden ook het belang aan van vraagindicatoren voor het monitoren van de aanbodketen, wat ook bevestigd werd in recent onderzoek (Trautmann, Kilmer & Turnbull, 2013).

De aandacht voor de monitoring van het drugsaanbod op Europees niveau is van recentere datum dan de interesse in sleutelindicatoren voor de vraagzijde (CEU 15074/04 of 22.11.2004). Informatie over de vraagzijde vormt een cruciale stap in de ontwikkeling van indicatoren voor de aanbodzijde. De belangrijkste vragen m.b.t. het drugsaanbod waarop vraagindicatoren mogelijks een antwoord kunnen bieden zijn:

- wat is het marktaanbod en welke evoluties bestaan er daarbinnen
- hoe verhoudt de vraag zich tot het aanbod (onder meer de rol van vraagelasticiteit) (Becker, Murphy & Grossman, 2006; McSweeney, Turnbull & Hough, 2008)
- waar ontmoeten vraag en aanbod elkaar (wat zijn de kanalen voor retailverkoop en de verkoopslocaties).

Tot op heden ontbreekt een conceptueel kader voor de monitoring van de vraag en de daarbij horende selectie van indicatoren, net zoals een afbakening van de bronnen voor de monitoring van verandering in trends qua druggebruik (Mounteney, Fry, McKeganey & Haugland, 2010). Op het niveau van het **EMCDDA** werden in het EU Drugsactieplan van 2000-2004 voor het eerst sleutelindicatoren geïdentificeerd voor de monitoring van de vraagzijde. Deze indicatoren zijn

- de mate van gebruik en het gebruikspatroon in de algemene bevolkingspopulatie
- de prevalentie van problematisch gebruik
- de behandelingsvraag van druggebruikers (Treatment Demand Indicator – TDI)

- druggerelateerde overlijdens en mortaliteit van gebruikers
- druggerelateerde infectieziektes (HIV, hepatitis C).

Jaarlijks geeft het EMCDDA aan de hand van de door hen geïdentificeerde vraagindicatoren een overzicht van de wijzigingen in de vraag (EMCDDA, 2012b). De stand van de drugsproblematiek wordt op Europees niveau gevolgd door het EMCDDA, al is de registratie ervan binnen de verschillende lidstaten niet optimaal.

Volgende informatiebronnen m.b.t. vraaggerelateerde indicatoren, die ook relevante kennis opleveren voor de aanbodzijde, werden geïdentificeerd op basis van de SUPMAP-interviews:

- hulpverleningsorganisaties (verslavingszorg in het bijzonder)
- ziekenhuisinformatie
- labo-analyses
- bevolkings- en jongerensurveys (prevalentie van het gebruik)
- gebruikersfora

Ook bepaalde politiegegevens kunnen meer zicht werpen op de vraag. Het spreekt voor zich dat een groot deel van deze informatie betrekking heeft op de retail, al geven bepaalde data ook inzicht in de tussenhandel en zelfs op het niveau van de productie.

Een grote meerwaarde van het betrekken van de vraagzijde is dat deze informatie kan gebruikt worden als een ‘reality check’ voor inbeslagnames en voor de feitelijke kennis van de markt, waarbij de verhouding tussen eigenlijke vraag en aanbod en de inbeslagnames in kaart kan worden gebracht.

Op lokaal niveau kan het aantal gekende gebruikers (en een inschatting van de hoeveelheid die ze nodig hebben) vergeleken worden met de hoeveelheid die in beslag genomen wordt, hoeveel dealers er gekend zijn en wat hun omzet is, om zo mogelijke zwarte vlekken aan te tonen en de opsporingsprioriteiten bij te sturen. Ter illustratie: het aantal heroïnegebruikers ligt relatief hoog in bepaalde steden, hetgeen maakt dat een aanzienlijke hoeveelheid heroïne voorradig moet zijn. Het aantal inbeslagnames van heroïne blijft echter zeer beperkt.

Evoluties in het aantal gekende gebruikers of verhuisbewegingen van delen van een groep gekende gebruikers, kunnen signalen zijn dat er veranderingen zijn op de aanbodzijde (*displacement*). Ook verandering

in het problematisch gebruik kan een teken zijn van veranderingen op de aanbodzijde (andere kwaliteit, hogere beschikbaarheid, etc.).

3.1. Drugshulpverlening

In de interviews met strafrechthandhavers kwam bij velen de vraag naar meer informatie vanuit de hulpverlening naar voren. Door hun contacten met gebruikers kunnen deze onder meer recente trends, drugs van slechte kwaliteit of nieuwe producten en dealers die op de markt zijn signaleren.

De belangrijkste informatie die de hulpverlening kan aanleveren voor de strafrechthandhavers betreft de grootte van de retail, van het aanbod, nieuwe/gevaarlijke producten, het aantal gebruikers en problematisch gebruik (zie ook recent onderzoek: Van Laar, Frijns, Trautmann & Lombi, 2013; Frijns & van Laar, 2013; Trautmann & McSweeney, 2013; Kilmer, Taylor, Hunt & McGee, 2013; Caulkins, & Kilmer, 2013). Het betreft louter de informatie die anoniem kan doorgegeven worden. Hulpverleningsorganisaties hebben ook een zicht op de (private) locaties waar drugs worden gebruikt. De belangrijkste voorwaarde van de hulpverlening is het respecteren van het beroepsgeheim, hetgeen nodig is om het vertrouwen van hun cliënten te behouden.

Binnen de hulpverlening kunnen organisaties die rond harm reduction en risk prevention werken een grote rol spelen, aangezien zij het meeste in contact komen met verschillende soorten gebruikers, meer dan de behandelcentra die enkel contact hebben met gebruikers met een behandelingsvraag en met problematisch gebruik. Belangrijk is daarbij dat **nieuwe gebruikers en producten** kunnen worden gesignaleerd.

Zo bleek het ketaminegebruik sterk toe te nemen in het nachtleven en bij recreatieve gebruikers, maar bleken de strafrechthandhavers er niet van op de hoogte te zijn (zie ook: Topp, Breen, Kaye & Darke, 2004). De bestaande speekseltesten en de testen in de labo's werken niet op deze drug, noch op de zgn. nieuwe psycho-actieve stoffen. Indicatoren dat het gebruik van bepaalde drugs toeneemt kunnen gebruikt worden om bestaande testen up-to-date te houden.

In Luik en de regio Aarlen werd de aanwezigheid van *krokodil* gesignaleerd door straathoekwerkers en politie. Desomorfine, ook wel krokodil

of *poor man's heroin* genoemd, is een zelfmaakdrug die erg populair is in Rusland, maar zich recent ook verspreid heeft naar West-Europa. Het betreft een combinatie van legaal te verkrijgen middelen die intraveneus ingespoten wordt.¹³ Het merendeel van de bestanddelen zijn middelen die onder de geneesmiddelenwet vallen en die momenteel moeilijk gecontroleerd kunnen worden. Doordat inspuiting met krokodil necrose veroorzaakt (d.i. het afsterven van het huidweefsel met gaten tot gevolg) lijkt het alsof de betrokkene aangevallen werd door een krokodil. De maximale levensverwachting van een gebruiker vanaf de eerste injectie varieert tussen de één en drie jaar.

Hulpverleningsorganisaties werden niet bevraagd voor het SUPMAP-onderzoek, met uitzondering van Modus Fiesta voor het aspect pill-testing. Ietwat verrassend bleek de moederorganisatie Modus Vivendi, die zich richt op harm reduction en daarbij ook outreachend werkt, **zelf vragende partij voor indicatoren** die het retail drugaanbod monitoren en voor een samenwerking met de Lokale Politie. Doordat ze outreachend werken en hun mogelijke cliënten zelf gaan opzoeken, is het voor dit soort organisaties nuttig om te weten waar zich de verschillende dealers bevinden. Hun interesse gaat daarbij ook specifiek naar de groep beginnende gebruikers, aangezien deze een zeer beperkte behandelingsvraag hebben en moeilijk bereikt worden door de hulpverlening, terwijl de beginperiode van het druggebruik de meeste gezondheidsrisico's (zoals hepatitis C en HIV-besmettingen) met zich meebrengt. Door een samenwerking met Lokale Politie kunnen de locaties waar nieuwe gebruikers zich bevinden en bevoorraden afgebakend worden.

Outreachende drughulpverleningsorganisaties hebben meer zicht op het opduiken van nieuwe groepen gebruikers. Zo blijkt er een aanzienlijk heroïneprobleem te bestaan onder de Gentse Roma-zigeuners (bron 93). Opmerkelijk daarbij is dat deze gebruikers geen drugsverleden hebben en uit het niets heroïne beginnen te gebruiken.

Drugs die door gebruikers ter beschikking gesteld zijn voor analyse kunnen een ander licht werpen op de drugsproductie (**pill-testing**). Zo bleek op het moment dat in België geen pillen met MDMA meer te vinden waren (wel met piperazine, zie vorig hoofdstuk) er tegelijkertijd

¹³ Meer specifiek: door verhitting van codeïne, benzine/verfverdunder, rode fosfor, zoutzuur en jodium ontstaat een pasta.

een sterk geconcentreerd gekristalliseerd MDMA-poeder op de markt te zijn. Deze trend werd niet opgemerkt door de strafrechthandhavers, noch door de labo's. Daarentegen werden in 2011 in België geen piperazines meer aangetroffen in de geanalyseerde MDMA-tabletten. Bij de 30 XTC-stalen van Modus Fiesta werd echter in 7 ervan piperazines aangetroffen (bron 32).

Op het niveau van de **behandelingsvraag** en evoluties daarin bestaat een registratiesysteem dat deze vraag monitort (EMCDDA, 2012a). De Treatment Demand Indicators (TDI) worden jaarlijks per land verzameld en gevolgd op Europees niveau. De TDI registreert uitsluitend nieuwe gebruikers die zich aanmelden met een behandelingsvraag. De registratie betreft socio-demografische gegevens van de gebruiker en druggerelateerde informatie zoals leeftijd bij eerste gebruik, toedieningswijze, primaire drug en andere gebruikte drugs, frequentie van het gebruik, alsook het gebruik van opioïde substitutiemedicatie. Het grote nadeel is echter dat de TDI uitsluitend gegevens met betrekking tot personen met een behandelingsvraag en met betrekking tot problematisch druggebruik vat, de cijfers zijn bijgevolg niet indicatief voor het eigenlijk aantal gebruikers, al kunnen wel trends met betrekking tot problematisch gebruik worden opgemerkt. Wat deze behandelingsvraag betreft dient ook te worden aangestipt dat de data van de TDI onvolledig zijn aangezien ze niet alle behandelcentra bevatten.¹⁴ De Treatment Demand Indicators kunnen een indicator vormen voor het drugsaanbod (beschikbaarheid van verschillende soorten drugs en grootte van de vraag).¹⁵ Ter illustratie: in België blijkt 17% van de

¹⁴ Voor België registreren volgende instellingen voor verslavingszorg de behandelingsvraag:

- De algemene en psychiatrische ziekenhuizen
- De RIZIV-geconventioneerde behandelingscentra
- De Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg van het Vlaamse Gewest en de Franse Gemeenschap
- De door het Waalse Gewest gesubsidieerde behandelingscentra
- De gespecialiseerde (residentiële) behandelingscentra in het Waalse en het Brussels-Hoofdstedelijk Gewest

Uitgesloten zijn:

- Spoeddiensten van algemene ziekenhuizen
- Welzijnsvoorzieningen van algemene ziekenhuizen waar druggebruikers beroep op doen, voor andere dan drugproblemen
- Spuitenruilprogramma's, uitgezonderd wanneer ze deel uitmaken van een ruimer behandelingsaanbod (bv: gecombineerd met counseling)

¹⁵ Het confronteren van het aantal patiënten met een heroïneproblematiek op basis van de TDI en aanvullende informatiebronnen van MSOC's (Medisch-Sociaal Opvangcentrum voor Druggebruikers) en andere drughulpverleningsorganisaties met het aantal inbeslagnames maakt duidelijk dat het zicht dat de Belgische strafrechthandhavers op heroïne hebben beperkt is.

patiënten die een behandeling opstarten voor drugsverslaving dat voor amfetamines te doen. Dit cijfer is het hoogste van Europa (het Europees gemiddelde ligt lager dan 5%) (EMCDDA-Europol, 2011).

In bepaalde zones of arrondissementen bestaat reeds een samenwerking tussen politie en hulpverlening, soms ook met Parketten en ziekenhuizen. Voorbeelden hiervan zijn INDRA in Aalst (Integrale Drugs-aanpak Regio Aalst) en het OLD in Luik (Observatoire liégeois de prévention et de concertation sur les drogues).

3.2. Ziekenhuis- en labogegevens

Data m.b.t. druggerelateerde ziekenhuisopnames en overlijdens geven inzicht in zowel vraag, productie (zie ook hoofdstuk 4) als retail (zie ook hoofdstuk 7): ze bieden een kijk op welke drugs geconsumeerd worden alsook in de gebruikspatronen (polygebruik). Daarnaast kunnen op basis van deze gegevens ook aspecten van drugsproductie zichtbaar worden, zoals de aanwezigheid van nieuwe of gecontamineerde stoffen op de markt.

Soms vormen overdoses of andere druggerelateerde ziekenhuisopnames de aanleiding voor politieonderzoek, waarbij kan worden opgeklommen tot de dealers en netwerken, en zelfs mogelijke kleinschalige producenten kunnen worden blootgelegd (bijv. voor speed en GHB). Andere voorbeelden van ziekenhuisinformatie die relevant kan zijn voor de monitoring van het drugsaanbod zijn de aanwezigheid van contaminaties in klassieke drugs, hoog gedoseerde drugs of nieuwe psychoactieve stoffen. In verschillende zones werd als voorbeeld het gebruik van GHB als verkrachtingsdrug bij erg jonge meisjes gegeven (het grote nadeel van GHB is de beperkte opspoorbaarheid ervan in het bloed en urine, waar het maximaal tot 12 uur na de inname gedetecteerd kan worden).

De ziekenhuisinformatie kampt ook met beperkingen. Bij overdosissen en andere druggerelateerde ziekenhuisopnames blijkt vaak dat de patiënt geen product meer op zak heeft. Ook is niet altijd duidelijk dat een opname druggerelateerd is.

Cijfers m.b.t. druggerelateerde overlijdens worden doorgestuurd naar het WIV en op Europees niveau bijgehouden door het EMCDDA, al wordt er enkel gedifferentieerd in opiaat-gerelateerd of niet. Recent

werd wel een onderzoek uitgevoerd in opdracht van het EMCDDA naar overlijdens die gerelateerd zijn aan cocaïne.¹⁶ De data van het EMCDDA voor België zijn echter niet up-to-date, ze dateren van 2005. Het aantal druggerelateerde infecties vormt een bijkomende indicator van het aantal gebruikers, meer specifiek van gebruikers die injecteren of dat in het verleden deden.

Labo-analyses kunnen al dan niet gerelateerd zijn aan ziekenhuisopnames, en vormen een belangrijke bron van informatie. Op basis van labo-gegevens kunnen ook recente gebruikstrends worden opgemerkt. Evoluties zoals polydruggebruik of gelijktijdig gebruik van drugs met medicatie kunnen zo worden opgespoord.

3.3. Gebruikersbevragingen

In België bestaat momenteel geen survey die de algemene populatie bevraagt naar druggebruik (WIV-ISP, 2013). Wel worden in de Gezondheidsenquête (BHIS) enkele vragen over druggebruik gesteld en zijn er een aantal informatiebronnen die specifieke subgroepen bevragen over druggebruik (jongeren, gevangenen, heroïneverslaafden bij spuitenruil, legerrekruten, sekswerkers). Aanvullende informatie m.b.t. prevalentie van het gebruik, beschikbaarheid van drugs, gebruikswijzen en kenmerken van gebruikers kan worden verkregen uit de studentenbevraging ('In hogere sferen', enkel voor Vlaanderen), bevragingen in het uitgaansmilieu (op Vlaams niveau het Partywise Uitgaansonderzoek van de VAD, op Waals niveau de bevraging 'drogues risquer moins' van Modus Vivendi), de Europese jongerenenquête (deze meet hoofdzakelijk de attitudes t.a.v drugs, alsook het gebruik van cannabis en legal highs). Andere bevragingen die kennis opleveren op het vlak van druggebruik zijn de Antwerpse jongerensurveys, bevragingen van het Belgisch leger en van het druggebruik bij sekswerkers. De Vlaamse spuitenruilorganisaties houden jaarlijks een survey. Ook binnen gevangenen worden bevragingen naar druggebruik georganiseerd (Van Malderen, 2011).

Uit vergelijkend onderzoek van surveys over druggebruik in het uitgaansleven blijkt dat het XTC-gebruik daalt. Amfetaminegebruik blijft constant. Cocaïnegebruik lijkt toe te nemen, wat mogelijk wordt ver-

¹⁶ <http://www.emcdda.europa.eu/themes/key-indicators/drd>

klaard door een verhoogde beschikbaarheid en lagere prijs over de jaren heen (Van Havere, 2012). Ook worden verschillende soorten drugs door de gebruikers soms gelijkgeschakeld, waardoor bij schaarste of prijsstijgingen overgeschakeld wordt naar drugs met een soortgelijke werking (EMCDDA 2012b).

Schattingen van de hoeveelheid verbruik op basis van het gerapporteerde druggebruik hebben echter het nadeel dat er met aannames wordt gewerkt wat het gemiddeld aantal tabletten/gram dat iemand binnen een periode gebruikte (Neve-van Ooyen & Houben, 2006). Niettemin kan het linken van cijfers m.b.t. gebruik aan inbeslagnames op Europees niveau en aan de verhoudingen tussen de verschillende types drugs een idee geven van hoe inbeslagnames en het aanbod zich verhouden.

3.4. Parketgegevens

Inbreuken op de drugwetgeving, zoals zaken met betrekking tot drugsbezit en -gebruik, kunnen aanvullende informatie geven over (probleematisch) gebruik en druggerelateerde criminaliteit. Specifiek betreft dit het aantal zaken voor bezit en gebruik, het aantal inbreuken op de drugswet per product, druggerelateerde zaken in de Rechtbank van Eerste Aanleg en druggerelateerde vonnissen. Het spreekt voor zich dat deze cijfers ook voor een groot deel de opsporingsinspanningen reflecteren (cfr. hoofdstuk 2). In deel twee van dit boek wordt dieper ingegaan op het fenomeen druggerelateerde criminaliteit, de waarde ervan voor de monitoring van de drugsmarkten en welke aspecten van druggerelateerde criminaliteit op basis van de huidige registraties kunnen worden afgeleid.

3.5. Geïdentificeerde relevante indicatoren en sub-indicatoren van de vraagzijde

Tabel 15 geeft een overzicht van de relevante vraagindicatoren die voor de aanbodzijde konden worden geïdentificeerd.

Tabel 15: *Indicatoren en sub-indicatoren voor de vraagzijde*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
Politiedata		
Politieciijfers		
Inbeslagnames		
<ul style="list-style-type: none"> • aantal • type drugs en verhouding tussen ? types • verpakkingsmateriaal • betaalde prijs • plaats inbeslagname • plaats van aankoop (plaatsnaam + specifieke locatie) 		
Aantal arrestaties bezit (eigen gebruik)		
Aantal arrestaties bezit (voor kleinhandel)		
Drugs in het verkeer		DRUID, FIPA-acties, interlandelijke actie Etoile
<ul style="list-style-type: none"> • speekseltesten • inbeslagnames 		
Drugstoeristen		FIPA-acties, interlandelijke actie Etoile
<ul style="list-style-type: none"> • aantal • nationaliteit • type drugs en verhouding tussen ≠ types • hoeveelheid drugs • locatie arrestatie • vervoersmiddel • locatie aankoop • route • aantal gearresteerde drugrunners • woonplaats drugrunners • nationaliteit drugrunners • werkterrein drugrunners 		
Zachte informatie		
Telefoontaps over moeilijk verkrijgbare producten, of grotere vraag, kwaliteit, etc.		
Parket		
Aantal zaken drugbezit/-gebruik	Druggerelateerde criminaliteit	Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid
Aantal inbreuken drugswet/product	Druggerelateerde criminaliteit	Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid
Druggerelateerde zaken rechtbank van eerste aanleg	Druggerelateerde criminaliteit	Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid
Druggerelateerde vonnissen	Druggerelateerde criminaliteit	Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid

Tabel 15: *Indicatoren en sub-indicatoren voor de vraagzijde (vervolg)*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
Gevangenis		
Aandeel populatie/drug		
Druggebruik in de gevangenis		
Verslavingszorg		
Treatment demand (evoluties in problematisch gebruik/drug)		BMCCDA, EMCDDA
Aantal patiënten die substitutiebehandeling volgen		RIZIV
Polyconsumptie		Gebruikersfora
Gebruiksmodaliteit		Gebruikersfora
Gebruiksdosis		Gebruikersfora
Vorm gebruikte drugs		Gebruikersfora
Aantal spuiten spuitenruil	Aantal heroïnegebruikers	
Ziekenhuizen		
Aantal drugsdoden	Productie	Reitox Focal Points
<ul style="list-style-type: none"> • product • kwaliteit 		
Aantal overdosissen	Productie	Reitox Focal Points
<ul style="list-style-type: none"> • product (combinatie met medicatie?) • kwaliteit • aankoopplaats 		
Aantal druggerelateerde verkeersongevallen	Productie	Reitox Focal Points
Aantal druggerelateerde opnames in spoed	Productie	Reitox Focal Points
<ul style="list-style-type: none"> • product • aankoopplaats • kwaliteit (labo-analyse) 		
Apothekers		
Aantal verkochte insulinaalden	Aantal heroïnegebruikers	
Aantal patiënten die substitutiemedicatie ontvangen	Aantal (voormalige) heroïnegebruikers	
Surveys		
Aantal gebruikers		
<ul style="list-style-type: none"> • gerapporteerd gebruik/product • gebruikswijze (toedieningswijze, combinatie met andere middelen, dosis, etc.) 		

3.6. **Bijkomende informatiebronnen m.b.t. de vraag voor de monitoring van het aanbod**

Op basis van de interviews konden nog een aantal relevante aanvullende informatiebronnen m.b.t. de vraag geïdentificeerd worden.

Voor de inschatting van het aantal injecterende heroïnegebruikers vormt het **aantal cliënten van spuitenuitwisseling** en het aantal bij de apotheker verkochte insulineaalden een indicator, aangezien diabetici zichzelf insuline toedienen met een pen (bron 72).

Gebruikersfora, zoals chatkanalen, vormen verder een zeer waardevolle informatiebron met betrekking tot de beschikbaarheid van producten, nieuwe producten op de markt, kwaliteit (ervaringen), polydruggebruik, gebruikswijzen en combinatie van middelen (bepaalt de dosis en bepaalt ook de gebruiksmodaliteit), alsook de vorm waarin het product gebruikt wordt (bepaalt de vraag, de hoeveelheid en welke kwaliteit men wenst). Hulpverleningsorganisaties uit de verslavingszorg volgen deze fora om nieuwe ontwikkelingen vast te stellen. Dit is evenwel zeer tijdrovend.

Om zicht te krijgen op het druggebruik van de totale populatie kan gebruik gemaakt worden van **afvalwateranalyse**, een mogelijke indicator voor zowel de vraag als het retailaanbod. In 2011 gebeurde een vergelijkende analyse van de urine in afvalwater voor cannabis, cocaïne, amfetamine, methamfetamine en XTC (duur: 1 week) in 19 Europese steden (Thomas, Bijlsma, Castiglioni, Covaci, Emke, Grabic, Hernández, Karolak, Kasprzyk-Hordern, Lindberg, Lopez de Alda, Meierjohann, Ort, Pico, Quintana, Reid, Rieckermann, Terzic, van Nuijs & de Voogt, 2012). Voor België namen Antwerpen en Brussel deel. Van alle geanalyseerde steden lag het cocaïnegebruik het hoogst in Antwerpen. Cannabis werd niet geanalyseerd voor België. Op basis van deze gegevens werd het aantal kilo per dag dat nodig was om in dit gebruik te voorzien berekend. De resultaten kunnen echter sterk te lijden hebben onder vertekeningen door de stromingen en het moment waarop de meting werd uitgevoerd (bron 42). De analyse van toiletten op festivals kan hiervoor een beter onderzoeksmiddel zijn, omdat deze een gesloten systeem vormen.

Informatie met betrekking tot drugstoerisme en de afstanden van de grens tot aan de retail of tussenhandelaars kan ook worden bekomen

door een bevraging van de **autoverhuurbedrijven** aan de grens. De vraag naar auto's voor één dag vormt een indicator naast de afstand die met de wagens worden gereden. Die laatste blijkt indicatief voor de afstand tot de klein- of tussenhandel en de straal waarbinnen deze zich bevindt. Bij betrapting en inbeslagname van de auto lijkt het aantal kilometers dat gereden wordt vanaf de grens tot de inlevering van de auto quasi gelijk te zijn voor de verschillende Noord-Franse drugstoe-
risten. Autoverhuurbedrijven werken niet graag mee met politieonderzoek, al gebeurt dit wel meer eens ze inzien dat bij betrapting de auto ook aangeslagen wordt. De autoverhuurbedrijven worden ook gebruikt door drugrunners en Nederlanders die betrokken zijn bij drugsproductie in België. Deze informatie kan een indicatie vormen van het adaptief vermogen van zowel de gebruikers als de handelaars (en producenten).

Taxichauffeurs die de nacht doen zijn ook relatief goed op de hoogte van de vraag naar drugs en de locatie waar de retail zich bevindt. In Londen worden deze taxichauffeurs regelmatig bevraged om zicht te houden op vraag en aanbod (bron 72).

Tabel 16 vat de bijkomende informatiebronnen met relevante informatie m.b.t. vraag en aanbod samen.

3.7. Politiegegevens

3.7.1. *Inbeslagnames en arrestaties*

Ook op het niveau van de politiegegevens kan belangrijke informatie over de vraag worden afgeleid. Zo zijn onder meer het aantal vaststellingen per drug (inbeslagnames/arrestaties), inbeslagnames bij gebruikers en bij kleinhandelaars van belang voor de afbakening van het marktaanbod.

Daarbinnen kan een onderscheid worden gemaakt in het aantal inbeslagnames, het type drugs (en de verhouding tussen de verschillende types drugs), het verpakkingsmateriaal en mogelijke linken daartussen, die een zicht kunnen bieden op hoeveel dealers aanwezig zijn op het niveau van kleinhandel. Informatie over de betaalde prijs, de plaats van aankoop en de kenmerken van de locatie kunnen verder relevant zijn voor de lokale monitoring van het aanbod, net zoals de locatie van het gebruik. Dit laatste is vooral van belang voor de synthetische drugs, die

Tabel 16: Bijkomende informatiebronnen m.b.t. de vraag en het daaraan verbonden aanbod

	Geeft bijkomende informatie over	Bron
Gebruikers		
Aantal gebruikers	Aanbod	Bevolkingsurvey, Jongeren-survey, Treatment Demand Indicator
Gerapporteerd gebruik/product*	Link supply en demand: cijfers gebruik aan inbeslagnames Europees niveau => idee: hoe groot is aandeel inbeslagnames van het totale aanbod	Bevolkingsurvey, Jongeren-survey, Treatment Demand Indicator
Gebruikscontext <ul style="list-style-type: none"> • Wat wordt gebruikt • Waar wordt gebruikt • Specifieke groepen gebruikers • Gebruikswijze: toedieningswijze, combinatie met andere middelen, dosering, enz. 	Vraag en aanbod	Gebruikersfora
Autoverhuurbedrijven aan de grens		
	Indicator voor adaptief vermogen van de gebruikers en aantal drugstoeristen + afstand van grens tot klein/middle <i>level supply</i> (kilometerstand)	
Festivals		
<ul style="list-style-type: none"> • Aantal verpakkingen van drugs in vuilnisbakken/toiletten festivals • Aantal rolletjes voor snuiven drugs in de toiletten van festivals 		
Taxichauffeurs die de nacht doen (vraag naar drugs)		

sterk gerelateerd blijken aan het uitgaansmilieu. Uit verschillende interviews kwam naar voren dat bij de sluiting van belangrijke dansings of after clubs, of een verhoogd aantal sluitingsdagen ervan, de onderschepping van synthetische drugs zowel bij dealers, in het verkeer, als bij (occasionele) gebruikers significant afnam of zelfs stopte. Het aanbod lijkt zich hier zeer snel aan te passen aan verandering van de vraag: het aanbod van synthetische drugs stopt of verplaatst zich

naar plaatsen waar wel vraag is. De vraag blijft of deze vraag- en aanbodselasticiteit evenzeer geldt voor andere drugsgroepen.

Naast de inbeslagnames kunnen ook de arrestaties voor bezit voor eigen gebruik en bezit voor handel een indicator vormen van zowel de vraag als de producten die aanwezig zijn op de retailmarkt. Gebruikers kunnen ook bevraagd worden over de beschikbaarheid, plaats van aankoop, hoe de retail dealer benaderd werd – via gsm, thuisbezoek, of vaste dealer, nieuwe dealer, occasionele dealer, locatie van aanschaf (straat, appartement, levering aan huis, etc.) en over de betaalde prijs (Willis, Anderson & Homel, 2011). De politiegegevens voortkomende uit de PV's en RIR's kunnen op het niveau van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie in kaart gebracht worden.

3.7.2. *Drugs in het verkeer*

Vaststellingen m.b.t. drugs in het verkeer (en daarbinnen specifiek de speekseltesten) geven een idee welke types drugs gebruikt worden. Opmerkelijk is dat enkel het NICC en de strategisch analisten deze speekseltesten aanhalen als een mogelijke indicator van het drugsaanbod.

Uit bloedonderzoek van het NICC naar aanleiding van positieve speekseltests bleken cannabis (52.5%) en amfetamines (14.6%) het vaakst voor te komen, heroïne kwam het minst vaak voor (2.3%). 9% van de positieve bloedstalen bevatte cocaïne. Qua polydruggebruik was de combinatie van cannabis met een ander product het meest prevalent (WIV/ISP, 2012). Begin 2013 gaf politierechter Peter d'Hondt aan dat het gebruik van harddrugs in het verkeer toeneemt. Steeds meer zaken in de politierechtbank hebben betrekking op het gebruik van harddrugs in het verkeer, en 1 op de 10 zaken zou over het gebruik van drugs zoals cocaïne en amfetamine gaan (Van Ranst, 2013).

Op Europees niveau werd, in samenwerking met het Belgisch Instituut voor Verkeersveiligheid (BIVV), het DRUID-onderzoek gevoerd (Driving under the influence of drugs, alcohol and medicines), waarbij onder meer bloed- en speekseltesten gebruikt werden om de aanwezigheid van drugs in het verkeer na te gaan. Binnen Europa was de prevalentie van THC het hoogste gevolgd door cocaïne (Schulze, Schumacher, Urmeew & Auerbach, 2012).

De reeds aanwezige speekselswaps kunnen ook gebruikt worden voor verder onderzoek naar nieuwe psychoactieve stoffen. Zo voert het NICC momenteel een onderzoek naar de aanwezigheid van synthetische cannabinoïden op bestaande speekselstalen.

3.7.3. *Drugstoerisme*

Drugstoerisme vormt een indicator voor zowel klein- als tussenhandel. Drugstoerisme werd recent toegevoegd aan de ANG en kan nu uit de politiestatistieken gefilterd worden.¹⁷ Meer specifiek kunnen dan het aantal drugsrunners, de nationaliteit, het type drugs en de verhoudingen tussen de types drugs, het vervoermiddel en de locatie van aankoop gebruikt worden.

De aanwezigheid van drugstoeristen kan duiden op een interessante **prijs-kwaliteit** verhouding (zie vorig hoofdstuk) of op een grotere beschikbaarheid van bepaalde producten dan in het thuisland het geval is. Specifiek voor de Franse drugstoeristen blijkt het strengere vervolgingsbeleid in Frankrijk ook een aanvullende rol te spelen.

Verschuivingen in de aanwezigheid van drugstoeristen dienen te worden opgevolgd. Het niet langer aanwezig zijn van drugstoeristen kan immers wijzen op verschuivingen van het aanbod (*displacement*). Ter illustratie: Franse heroïnomanen die destijds naar Gent reden zijn daar niet meer zichtbaar en het lijkt erop dat de markt zich dichterbij de Noord-Franse grens heeft verplaatst, meer bepaald naar West-Vlaanderen (Oostende, Roeselare, Kortrijk) (bron 93). Qua tussenhandel voor heroïne lijken Antwerpen, Maastricht en Rotterdam hoog te scoren bij de Belgische heroïnegebruikers. De reden van deze verplaatsing is waarschijnlijk een verhoogd opsporingsbeleid dat dit soort dealpanden heeft doen verschuiven (*displacement*), wat maakt dat cijfers m.b.t. drugstoerisme steeds dienen vergeleken te worden tussen de verschillende arrondissementen en zones onderling, alsook met gegevens van de buurlanden.

‘Franse drugstoeristen... We spelen zo kort mogelijk op de bal want telkenmale... we zien dat men ergens een pand inneemt, dan gaan we in samenspraak met de lokale recherche het nodige

¹⁷ Met dank aan Jessica Dommicent voor de verduidelijking (Begeleidingscomité SUPMAP 18 januari 2012)

doen om dat handeltje zo vlug mogelijk in de kiem te smoren, we zijn daar vrij succesvol in, in die mate dat we dan zelf over de tap horen dat het hier zo interessant niet is omdat de politie te alert is, maar globaal gezien is dat geen oplossing want men gaat dan op zoek naar een plaats waar men met rust gelaten wordt of waar men minder kort op de bal speelt. Het probleem wordt gewoon verlegd. En wat is dat bij ons, dat is meestal Oostende. We hebben over al die jaren, vorig jaar was het wat minder, maar in 2009-2010 hebben we er verschillende opgerold, maar het zou terug durven de kop opsteken hoor, het is kwestie van er constant mee bezig te zijn' (bron 59).

Drugstoerisme blijkt een belangrijke indicator te zijn voor het **heroïne-aanbod** in België, België zou de belangrijkste bron voor heroïne zijn voor Franse gebruikers (Lamkaddem & Roelands, 2010). Op basis van de interviews kan worden geconcludeerd dat heroïnegebruikers verhoudingsgewijs de grootste afstanden afleggen om hun drugs te betrekken.

Bij de betrapping van drugstoeristen zegt de hoeveelheid die ze bij hebben (onderscheid tussen gebruikershoeveelheden, klein- of zelfs tussenhandel) iets over de klein- en tussenhandel die zich in België zou kunnen bevinden. Men dient echter op te letten bij de interpretatie van deze hoeveelheden. In enkele interviews kwam namelijk een wijziging in modus operandi naar voren waarbij meerdere ritten worden gedaan op een meer regelmatige basis om het risico bij betrapping te verminderen:

'in het begin had je eigenlijk echt partijen die je kon onderschepen vanuit Nederland van tussen 3, 4, 5 kilogram maar nu, om het risico te verkleinen hebben ze kleinere aankopen 500 gram – 1 kilo dan rijden ze eigenlijk i.p.v. 1 keer over en weer 3-4 keer over en weer. Dus dat is een beetje meer drugstoerisme, maar dan maken ze voor hen het risico redelijk kleiner' (bron 43).

In functie van het lokaliseren van de klein- en tussenhandel is het ook nuttig om bij te houden welke types drugs geïntercepteerd worden op drugstoeristen. Belangrijk daarbij is ook om de aandelen van de verschillende types te controleren en na te gaan of bepaalde types drugs systematisch samengaan, en er al dan niet sprake is van cocktailverkoop (dit is het aanbieden van verschillende soorten drugs).

Net zoals Nederlandse drugrunners Belgische en Franse drugstoeristen onderscheppen en bevoorraden blijken er ook Belgische drugrunners te zijn die drugstoeristen bevoorraden, of die leveren aan kleinhandelaars over de grens.

‘vous avez tout un réseau de rabatteurs qui fréquentaient essentiellement les parkings de Thieux, de Saint-Ghislain, sur l’autoroute Mons et direction la France, tout simplement. Là, ils rabattaient les gens en disant: ‘Voilà, vous allez à Charleroi, sortie en général Lodelinsart.’ Et là-bas ils y avaient d’autres personnes qui prenaient parfois en charge, en début en tout cas, les clients français et qui lui conduisaient jusqu’à la maison qui était loué par l’homme de paille dont je vous parlait et dans lequel on avait installé deux, trois, parfois quatre dealers recrutés au Maroc’ (bron 56).

Uit een interview met de Federale Politie komt de casus naar voren waarbij Portugese drugsrunners elke dag vanuit Luik 300 gram heroïne naar Luxemburg vervoerden om die daar te verdelen (bron 51).

Een probleem bij de monitoring van het drugtoerisme is de vraag of de lokale zones enkel op het probleem werken als de aan- en verkoopactiviteiten in hun zone plaatsvinden, of ook wanneer drugstoeristen enkel over hun grondgebied passeren en er niet aankopen noch consumeren. Een verdere context die nodig is voor de interpretatie van het aantal feiten drugtoerisme is hoe vaak de controles georganiseerd worden. Het organiseren van controles op regelmatige basis is nodig om evoluties te kunnen vaststellen. Het aantal vaststellingen dient bijgevolg ook gekoppeld te worden aan de mate waarin wordt gecontroleerd en hoeveel personen er gecontroleerd werden:

‘En je moet ook klaar en duidelijk zeggen dat er niet zoveel controles meer gebeuren nu. Ten tijde van de Rijkswacht was er ieder halfuur een controle ergens aan een bepaalde plaats en dan is de wet over het politieambt er gekomen, als je nu controleert moet je een doel hebben, het moet gerechtvaardigd zijn en men moet ook zeggen dat de collega’s in uniform meer en meer voor andere zaken op weg zijn en niet meer de tijd hebben om zoveel controleacties door te voeren. Wat wij doen is *fully integrated police actions* waar wij samen met de collega’s in uniform controle doen maar dat is 3-4 keer per jaar, meer is dat niet. Dus dat is moeilijk

te zeggen van het gaat naar omhoog of het gaat naar beneden' (bron 58).

Belangrijke informatie m.b.t. de aanwezigheid van drugstoeristen in België kan worden verzameld aan de hand van de gegevens van controleacties zoals de Belgische FIPA-acties (Full Integrated Police Action)¹⁸ en de interlandelijk georganiseerde Etoile-acties.

In functie van het monitoren van de effecten die het invoeren van de **wietpas** resorteert is het interessant om het aantal drugstoeristen op te volgen. Ten tijde van de interviews was de wietpas nog te recent om duidelijk zichtbare effecten te ressorteren, al zagen sommige zones het aantal Belgische drugstoeristen dat naar Nederland ging afnemen en meer Nederlandse drugrunners actief worden in België voor de opvang van Franse drugstoeristen of via koeriers de drugs leveren in België.¹⁹

3.7.4. *Zachte informatie*

Op het niveau van de zachte informatie kan informatie over moeilijk verkrijgbare producten en/of grotere vraag en informatie over de kwaliteit, meer kennis geven over het eigenlijk aanbod (en ook hoe dit aanbod reageert op marktverstoringen door opsporingsacties). Wanneer een opsporingsactie succesvol is en erin slaagt om de beschikbaarheid van een bepaald type drugs te verminderen, kan dit resulteren in een verschuiving van de vraag naar drugs en/of medicijnen met een soortgelijk effect (Home Affairs Committee, 2012; EMCDDA, 2012b).

Zachte informatie kan verder aanvullende kennis geven m.b.t. de populariteit van bepaalde drugs en het daaraan verbonden aanbod. In verschillende interviews met politie werd aangegeven dat de populariteit van XTC aanzienlijk gedaald was en dat de drug gaandeweg vervangen is door het steeds meer populair wordende cocaïne (zie ook Van Havere, 2012; EMCDDA, 2012b).

De daling van de populariteit van XTC wordt door wetenschappelijk onderzoek bevestigd, waarbij wordt gewezen op het belang van de

¹⁸ Antigoon (arrondissement Antwerpen), Goliath (arrondissement Gent) en Obelix (arrondissement Tongeren).

¹⁹ Recent onderzoek toont aan dat het aantal straathandelaars in Nederland toeneemt n.a.v. het invoeren van de wietpas. Deze verkopers blijken ook vaker verschillende soorten drugs te verdelen (May & Skrine, 2013).

grootte van de binnenlandse vraag voor de rol die producenten van synthetische drugs spelen op de internationale markt. Door de afnemende populariteit van XTC worden de Nederlandse producenten een belangrijker speler op de internationale markt. Zo gaan ze zich meer richten op de productie voor export, sturen ze productie aan in andere landen of verhuizen ze zelf naar landen waar XTC wel nog populair is (zoals Zuidoost-Azië en Australië) (Neven & van Ooyen-Houben, 2006).

Het is dus van belang om de (internationale) populariteit van de XTC in verschillende landen te volgen in functie van de effecten die deze heeft op het aanbod.

Hoofdstuk 4 INDICATOREN VOOR PRODUCTIE

Voor wat de *drugsproductie* betreft, beperken we ons in dit onderzoek tot de professionele cannabisproductie en de productie van ATS. De productie van cocaïne en heroïne wordt hier niet verder belicht, gezien cocabladeren en opiumpapavers vooral in Latijns-Amerika (Colombia, Peru, Bolivia, ...), respectievelijk in Azië worden gecultiveerd (Afghanistan, Myanmar, Pakistan, Iran, ...) (EMCDDA, 2011; UNODC, 2010). De verdere vervaardiging van deze basisproducten tot de uiteindelijk verkochte substantie situeert zich ook voornamelijk in voorgenoemde regio's, al wordt cocaïne pasta soms verder verwerkt in het uiteindelijke land van consumptie, in de zgn. cocaïnewaterijen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013; Europol, 2013; EMCDDA & Europol, 2010; UNODC, 2010).

De belangrijkste indicatoren voor ATS-productie die werden geïdentificeerd in het SUPMAP-onderzoek zijn afkomstig van politie, labo's en douane.

4.1. ATS-productie

4.1.1. *Evoluties in de ATS-productie in de Lage Landen*

4.1.1.1. **Stijgende professionalisering van het productieproces**

Amfetamines vormen, na cocaïne, de meest gebruikte stimulantia in Europa. Ze worden voor het merendeel geproduceerd in grote tot industriële laboratoria. De Europese productie van ATS is hoofdzakelijk bedoeld voor export binnen Europa, al zou een klein aandeel ook buiten Europa worden geëxporteerd (Midden-Oosten en Arabisch schiereiland, onder naam 'captagon'; EMCDDA-Europol 2011).

Opmerkelijk is dat in België in 2011 voor het eerst een labo dat **met-hamfetamine** produceerde werd opgerold (bron 32; WIV-ISP, 2012), een product dat nog maar recent op de Belgische markt is verschenen. Het betrof echter een typisch *kitchen lab*, en geen grote productie.²⁰ In Europa is er een toename van de productie van methamfetamine, maar

²⁰ Jessica Domnicent, FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs.

die concentreert zich in hoofdzaak in Tsjechië in kleine keukenlabo's (en in mindere mate in Slowakije en Litouwen) en wordt van daaruit geëxporteerd naar Noord-Europa (Zweden, Finland, Noorwegen, Letland) een (noord)-Oost-Europa (Duitsland, Oostenrijk, Tsjechië, Hongarije, Polen, Slowakije) (EMCDDA-Europol, 2009; EMCDDA, 2010b; EMCDDA, 2011b).

De laatste jaren werd op Europees niveau een daling van het aantal ontmantelde laboratoria vastgesteld. Anderzijds lijkt productiecapaciteit door de toenemende professionalisering van de laboratoria in Noordwest-Europa toe te nemen, hetgeen mogelijks een verklaring biedt voor de daling van het aantal ontmantelde labo's.

Deze stijgende professionalisering manifesteert zich onder meer in zgn. *custom-made equipment* (roestvrijstalen reactievaten en condensatiebuisen, terugvloeiokolommen, destilleerapparaten), die de productiecapaciteit doet stijgen van 5 à 8 kilo tot 30 à 40 kilo binnen dezelfde tijdsperiode. Een ander voorbeeld vormen de geoptimaliseerde productieprocessen, waarbij door hergebruik van katalysatoren meer product kan worden gemaakt met dezelfde hoeveelheid precursor (EMCDDA-Europol, 2011; KLPD/DNR, 2005).

Op Europees niveau blijkt het gerapporteerde gebruik van amfetamines stabiel te blijven en neemt het gebruik van cocaïne toe. De populariteit van XTC neemt af in Europa (Kramer, Jelsma & Blickman, 2009; Neve & Van Ooyen-Houben, 2006; Van Havere, 2012; EMCDDA, 2012b). Tegelijkertijd resulteert de stijgende professionalisering van de productieprocessen in een grotere output. De vraag rijst waar de afzetmarkt voor de verhoogde productie zich precies bevindt (EMCDDA-Europol, 2011).

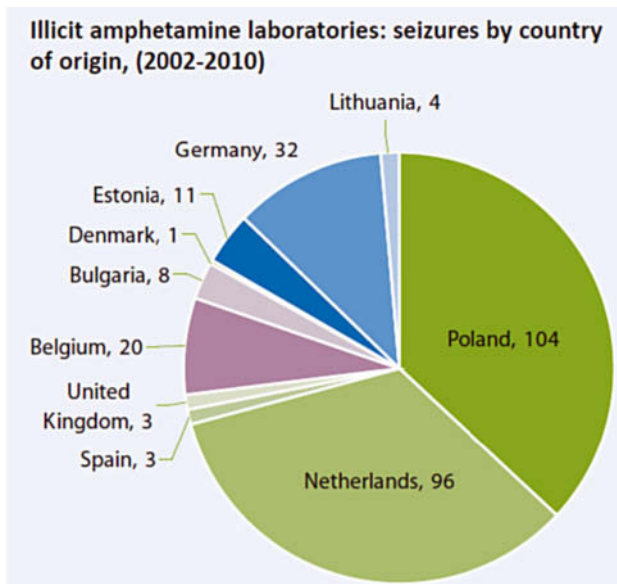
4.1.1.2. De rol van Nederland en België in de internationale ATS-productie

De rol van Nederlanders in de Belgische ATS-productie is groot. Nederland, en in mindere mate België, worden traditioneel aangemerkt als zijnde de grootste Europese ATS-producenten (en gebruikers) (EMCDDA-Europol, 2011). Er bestaat echter discussie over de rol die Nederland en België op internationaal ATS-productieniveau spelen, waarbij de vraag zich stelt of deze rol onderhand niet wordt overschat (Blickman, 2005; Gruppo Abele, 2003; Neve & van Ooyen-Houben,

2006). De rol van Nederland als wereldspeler in de ATS-productie zou de laatste jaren sterk aan het afnemen zijn (Neve & van Ooyen-Houben, 2006; Spapens, 2011).²¹ Een zeer recent onderzoek van de Nederlandse Politie stelt evenwel dat wordt verwacht dat de Nederlandse ATS-productie zich zal herstellen. De grote mark-up tussen productieprijs en de verkoop in landen met een grote vraag zal ongetwijfeld zorgen voor een grotere rol van Nederland als uitvoerder van ATS naar landen zoals Australië. Verwacht wordt ook dat de export naar Brazilië gaat toenemen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013).

Het gebrek aan vergelijkbare data (hoeveel van het totaal aan productieplaatsen wordt opgespoord, land van afkomst van de inbeslaggenomen ATS, etc.) maakt het moeilijk om de Belgische rol op het vlak van ATS-productie in te schatten. Uit cijfers van Europol lijkt België (in tegenstelling tot Polen en Nederland) niet tot de koplopers van de ATS-productie te worden gerekend (UNODC, 2011a, o.b.v. Europolgegevens; zie Grafiek 8).

Grafiek 8: Ontmantelde ATS-laboratoria in Europa (2002-2010) (bron: UNODC, 2011a, o.b.v. Europolgegevens)

²¹ Op de verschillende SYNDEC-congressen in Nederland die georganiseerd werden in functie van de ontwikkeling van een betere (inter)nationale, operationele samenwerking op het vlak van synthetische drugs kwam herhaaldelijk de link tussen labo's die ATS produceerden en illegale dopinglabo's in Nederland naar voren.

In de interviews van het SUPMAP-onderzoek rees evenzeer twijfel over de grote rol die België op internationaal vlak in de ATS-productie wordt toegedicht (bron 2). Het aantal ontdekte Belgische ATS-labo's blijkt redelijk stabiel en er worden relatief weinig labo's ontdekt (zie Tabel 17). De vraag die zich meermaals stelde is of in dezen claims uit vroegere internationale rapporten (EMCDDA, Europol, UNODC, etc.) niet al te vaak worden gebruikt zonder na te gaan of deze correct en up-to-date zijn.

Tabel 17: Ontmantelde productiesites ATS in België 2006-2011 (bron: FGP/DJP/ Centrale Dienst Drugs)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	TOTAAL
XTC/MDMA	1	1	1	1		1	5
Amfetamines		3	4		6	1	14
GHB			1		1		2
LSD		1					1
Meerdere ATS	1	3				1	5
Ergotamine*				1			1
Conversie APAAN/BMK						1	1
TOTAAL	2	8	6	2	7	4	29

* gebruikt voor de aanmaak van LSD

In Nederland situeert de ATS-productie zich vooral in Zuid-Nederland. De laatste jaren werd een verschuiving van de ATS-productie in Zuid-Nederland richting de Belgische grenszones vastgesteld (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). In tegenstelling tot wat het geval is bij de cannabisproductie, waar we plantages over heel België zien opduiken, beperkt de verschuiving bij ATS zich enkel tot de grensgebieden met Nederland. De verschuiving van de productie van Nederland naar België werd mogelijks mee ingegeven door het verhoogde opsporingsbeleid van de Nederlandse strafrechthandhavers (Neve & van Ooyen-Houben, 2006). De Belgisch-Nederlandse grenszones zijn interessant aangezien er veel afgelegen gebieden zijn met weinig controle. Daarnaast bemoeilijkt de grensovergang de opsporing, onder meer door het gebrek aan samenwerking tussen de opsporingsdiensten (De Ruyver, 2006; Neve & van Ooyen-Houben, 2006; Vanhyfte, 2005). Nederlandse organisatoren die in België produceren kunnen in geval van dreiging snel terug de grens over. Verder wordt soms in het ene land geproduceerd en wordt het chemisch afval in het andere land gedumpt, om de kans op detectie te verminderen.

4.1.1.3. Verschuiving van de productieplaatsen

Productie van ATS in België beperkt zich traditioneel tot Limburg en Antwerpen: in de grensgebieden met Nederland en in mindere mate met Duitsland (EUregio Maas-Rijn) (EMCDDA-Europol, 2011; De Ruyver, 2006; Spapens & Fijnaut, 2005). Kaart 1 (p. 90) geeft een overzicht van de locaties van de in België ontmantelde labo's tussen 2006 en 2012. De resultaten van het SUPMAP-onderzoek bevestigen opnieuw deze kernlocaties voor ATS-productie: de arrondissementen en zones die regelmatig labo's ontdekken liggen allen in Limburg (Hasselt, Tongeren, Lanaken-Maasmechelen), al rapporteert ook één arrondissement uit de provincie Antwerpen ATS-laboratoria. In Vlaams-Brabant rapporteren één arrondissement en één politiezone (zeer zelden) laboratoria te vinden. In Oost-Vlaanderen rapporteren twee arrondissementen ooit labo's te hebben ontmanteld, waarvan het in het ene arrondissement een labo betrof dat zowel XTC als amfetamines produceerde, wat eerder opmerkelijk is. In West-Vlaanderen rapporteert telkens één arrondissement ooit een labo te hebben opgerold. In de interviews met strafrechthandhavers van de andere Belgische provincies komt geen ATS productie naar voren. Verder werden in Antwerpen en Brussel wel enkele vaststellingen gedaan van keukenlabo's voor de productie van amfetamines (in hoofdzaak gericht op eigen gebruik en gebruik van vrienden) (bron 4; bron 68).

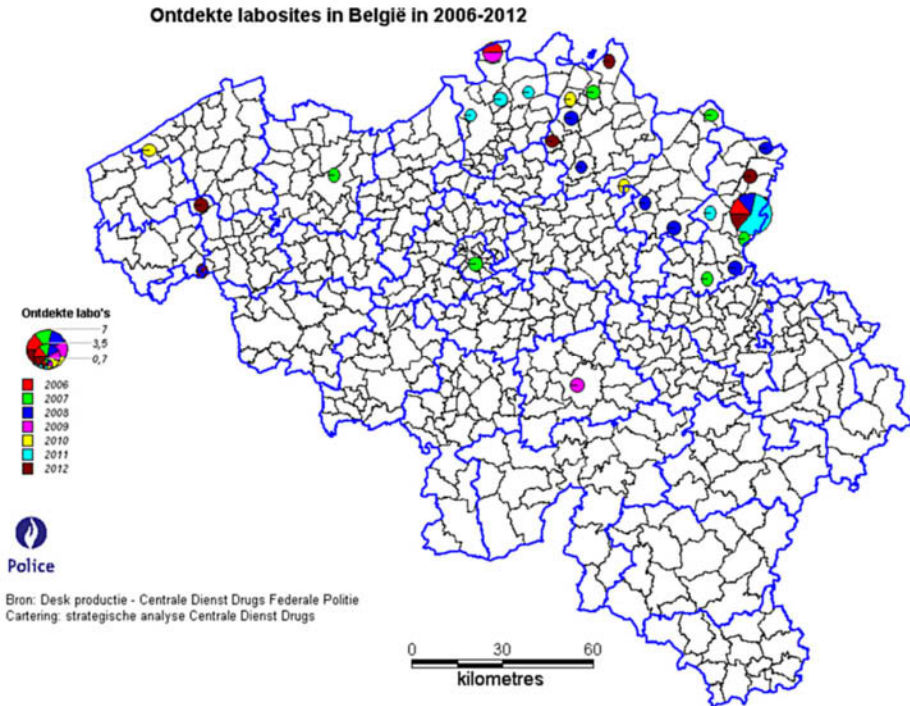
4.1.1.4. Verklaringen voor verplaatsing van het productieproces

Er bestaat aanzienlijke evidentie voor de verschuiving van de ATS-productie van de Lage landen richting Oost-Europa, Canada, Oost-Azië en Oceanië (Blickman, 2005; Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010; KLPD/DNR, 2012; Neve & van Ooyen-Houben, 2006; Spapens, 2011; UNODC, 2011a). Zoals hierboven reeds werd aangegeven, bestaat er discussie over de rol die België en Nederland wordt toegedicht in de internationale ATS-productie. Er zijn een aantal belangrijke argumenten die een verplaatsing van de productie naar andere landen binnen en ook buiten Europa kunnen verklaren:

- **Schaarste van de precursoren**

Het moeilijker verkrijgen van precursoren kan resulteren in een productieverschuiving naar landen waar deze precursoren eenvoudiger te verwerven zijn (landen zoals Rusland, China, India). Vooral voor Oost-

Kaart 1: Ontmantelde productiesites ATS in België 2006-2012 (bron: FGP/DJP/ Centrale Dienst Drugs)

Europa lijken hier kansen te liggen. Anderzijds blijken de ontmantelde labo's in het Oostblok momenteel eerder kleinschalig te zijn en weinig professioneel, hetgeen niet onmiddellijk duidt op de overdracht van de Nederlandse knowhow op het vlak van ATS-productie (Blickman, 2005; KLPD/DNR, 2005; Neve & van Ooyen-Houben, 2006; UNODC, 2011a).

Recentelijk zouden criminele organisaties die betrokken zijn bij de Europese ATS-productie West-Afrika aan het exploreren zijn, met het oog op de distributie/export van precursoren vanuit Oost-Azië. Voor deze distributie zouden dezelfde smokkelroutes gebruikt worden als voor cocaïne (UNODC, 2012a, b & c).

• **Te hoge risico's**

Onder druk van de toenemende opsporingsactiviteiten in België en Nederland lijkt een aantal belangrijke Nederlandse producenten over te schakelen naar grootschalige en professionele cannabisproductie

(bron 75; Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Deze blijkt lucratiever en minder risicovol (de productiemiddelen zijn eenvoudiger en legaal te verkrijgen, en de strafmaathantering is lager, zie verder in dit hoofdstuk onder cannabisproductie).

- **Dalende populariteit van XTC bij gebruikers**

De vraag naar XTC en de populariteit ervan is sterk gedaald in Europa (zie ook Van Havere, 2012; EMCDDA, 2012b). Dit kan resulteren in een productieverhuizing naar landen waar de vraag wel hoog is (en waar mogelijk groeipotentieel is) zoals Canada, Oost-Azië en Oceanië (Australië, Nieuw-Zeeland) (Kramer, Jelsma & Blickman, 2009; Neve & Van Ooyen-Houben, 2006; Spapens, 2011).

4.1.2. Actoren

Bij de Europese ATS-productie zijn hoofdzakelijk samenwerkingsverbanden tussen Nederlandse, Britse en Belgische criminele groepen betrokken (EMCDDA-Europol, 2011). Over de actoren die op Belgisch niveau betrokken zijn in de ATS-productie bestaat weinig of geen wetenschappelijk onderzoek. Er bestaat wel consensus over de grote betrokkenheid van Nederlandse criminele organisaties in de productie van ATS in België, en meer specifiek in het initiëren van de opzet van Belgische ATS labo's, waarbij de Belgen in onderaanneming werken (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013; De Ruyver, 2006; Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010; KLPD/DNR, 2012; Neve & van Ooyen-Houben, 2006; Spapens & Fijnaut, 2005). De betrokkenheid van Nederlanders werd ook bevestigd in de SUPMAP-interviews.

De actoren die in Nederland betrokken zijn bij de ATS-productie vormen onstabiele en veranderende netwerken die elkaar overlappen. Het systeem kan worden gezien als losse samenwerkingsverbanden van verschillende ondernemers en niet als hiërarchisch georganiseerde of territoriaal gebonden structuren (Blickman, 2005; Gruppo Abele, 2003; Spapens, 2011). Woonwagengemeenschappen uit Zuid-Nederland spelen vanouds een belangrijke rol in de ATS-productie. Recent lijkt de rol van *one percenter* motorclubs te zijn toegenomen in de Nederlandse ATS-productie (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). De actoren die een traditionele rol spelen in de Nederlandse ATS-productie blijken ook een belangrijke rol te spelen bij de cocaïnehandel en

betrokken te zijn bij de cannabisproductie (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Deze netwerken delen contacten voor precursoren, formules en hulpmiddelen en wisselen half-afgewerkte producten uit (Gruppo Abele, 2003). Bij een tekort aan afgewerkt product en schaarste wordt bij andere leden van het netwerk aangekocht, bijv. in ruil voor andere synthetische drugs. De top van de ATS-productie in Nederland zou bestaan uit de vroegere hasj-ondernemers, die nu hoofdzakelijk witwas- en vastgoedtransacties uitvoeren. De producerende groepen zijn afhankelijk van deze voormalige hasj-ondernemers voor de financiële back-up voor de investering alsook voor het importeren van de precursoren en de export van pillen. Deze financierders bevinden zich ook in Spanje en het Verenigd Koninkrijk (Blickman, 2005).

Bij de ATS-productie zijn erg veel **facilitatoren** betrokken. Er is niet 1 producent maar er zijn verschillende groepen actoren voor de verschillende productieprocessen. Voor elk van de deelaspecten van ATS-productie is aparte expertise en materiaal nodig. Sommige groeperingen richten zich uitsluitend op de conversie van pre-precursoren naar precursoren. Tablettering vergt veel expertise m.b.t. de bepaling van de hoeveelheid vulmiddelen, alsook het in tablet persen zelf (indien de tablet te hard is wordt ze niet opgenomen door het lichaam, is de tablet te zacht valt ze uiteen na tablettering). Voor de conversie van pre-precursoren naar precursoren is andere hardware (destillatieketels en kunststof vaten) nodig dan voor de klassieke ATS-productie (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis, & Stoffers, 2013).

De **casus** in Tabel 18 illustreert de verwevenheid van drugshandel met andere criminele feiten, alsook de samenwerkingsverbanden tussen Belgische, Nederlandse en Duitse criminelen, de professionaliteit van de opgezette labo's en de potentiële omzet ervan.

4.1.3. *Nieuwe psychoactieve stoffen*

België neemt een belangrijke plaats in voor de productie, distributie en export van synthetische cannabinoïden. De grondstoffen hiervoor worden rechtstreeks geïmporteerd vanuit China, en zijn veelal afkomstig van officiële bedrijven die ook legale medicijnen produceren. India zou vermoedelijk ook een leverancier zijn van de psychoactieve stoffen, gelet op de belangrijke rol die het land speelt in de productie van

Tabel 18: *Casus ATS-productie*

Een bende van circa honderd personen, internationaal opgezet en **zes drugslaboratoria** waarvan er eentje alleen al voor een omzet van één miljoen euro per dag kon zorgen. Aan het hoofd van deze bende: de 48-jarige Dori X. uit Venlo.

Dori X. werd vorig jaar al tot zes jaar cel veroordeeld door een Belgische rechtbank, maar nu pas is duidelijk geworden hoe groot zijn drugs-imperium was. Uit een persconferentie die gisteren in het Duitse Essen werd gehouden, bleek dat de bende rondom X. uit een harde kern van 25 personen uit Nederland, België en Duitsland bestond. In die drie landen hield de bende, ondersteund door zo'n 75 handlangers, zich tussen 2009 en 2011 bezig met de grootschalige productie van en handel in **amfetamine en hennep**, en met het **smokkelen van sigaretten**. Zo was er sprake van twee transporten met in totaal 5,4 miljoen sigaretten.

De bende kon uiteindelijk worden opgerold dankzij een intensieve samenwerking tussen de fiscale opsporingsdiensten in Nederland en Duitsland. Onder de noemer 'Operatie Visarend' in Nederland en 'Circus' in Duitsland waren de krachten sinds 2009 gebundeld. Dat leidde uiteindelijk tot het ontmantelen van in totaal zes drugslaboratoria, waaronder een in het **Belgische Tessenderlo** dat groot genoeg was om een omzet van één miljoen euro per dag te genereren. De vijf andere amfetaminefabrieken lagen in **Duitsland** en **Nederland**, waarvan één in het Roermondse Maalbroek. Die werd op 13 mei vorig jaar ontmanteld.

'Operatie Visarend' heeft uiteindelijk geleid tot de opsporing van in totaal zeven miljoen euro aan drugsgeld. Het ging daarbij om contanten, dure auto's, wapens en een gestolen boot. (...) (Ebisch, 2012)

namaakmedicijnen. In België worden deze producten vermengd met rookbare kruiden (verneveling) en verpakt. Deze synthetische cannabinoïden worden nadien geëxporteerd of online verkocht en via postpakketten of koeriersdiensten ter plekke afgeleverd. De designer drugs worden meestal onder een andere noemer verzonden (met opschriften als 'niet geschikt voor menselijke consumptie', badzout, meststof, etc.) teneinde controles te vermijden.

In Nederland zou momenteel een verschuiving plaatsvinden van de productie van ATS naar de productie van nieuwe psychoactieve stoffen (en methamfetamine) (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis, & Stoffers, 2013).

Zowel uit de interviews met de labo's als met de douane blijkt dat hier hoogstwaarschijnlijk andere actoren aan het werk zijn dan in de klassieke drugsmarkten. Belangrijk argument hiervoor is de nood aan een

sterker ontwikkelde chemische expertise dan voor de klassieke ATS en het daaraan gekoppeld vermoeden dat deze producten worden geproduceerd in officiële, goed uitgeruste labo's die, naast legaal producent, ook producent zijn van nieuwe psychoactieve stoffen (bron 32). De betrokken actoren zouden eerder zakenmannen zijn die een opportuniteit zien zolang de wetgeving het toelaat, dan dat ze deel uitmaken van georganiseerde criminele netwerken. Ze zijn ook zeer flexibel in het aanpassen van de formules zodat deze binnen het wettelijk kader vallen.

Het recent voorstel tot wetswijziging van de wet van 24 februari 1921²², waarvan het voorontwerp eind april 2013 werd goedgekeurd door de Ministerraad, zal hierin ongetwijfeld verandering brengen. Deze wetswijziging zorgt ervoor dat de generische classificaties voor de nieuwe psychoactieve stoffen buiten de wet worden gesteld, waardoor deze stoffen al onder controle zijn alvorens ze op de Belgische markt komen. Daarnaast worden ook de voorbereidende handelingen, zoals de handel in precursoren en in pre-precursoren, strafbaar gesteld.

4.1.4. Conclusies naar indicatoren toe

4.1.4.1. Politie- en douanegegevens

a) Inbeslagnames en diefstal

Op de waarde van inbeslagnames als indicator werd reeds ingegaan. De belangrijkste tegenargumenten zijn dat deze cijfers eerder indicatief zijn voor de opsporingsactiviteit en steeds onvolledig zijn (cfr. hoeveel procent van wat er aan productiefaciliteiten bestaat wordt effectief ontdekt? Hoeveel dumping wordt niet opgemerkt?). Een groot deel van de ATS-productie is gericht op export. In België wordt de export evenwel niet gecontroleerd, wat maakt dat inbeslagnames van ATS geen erg goede indicator vormen van de rol die België speelt in de ATS-productie.

²² Wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, psychotrope stoffen, ontsmettingsstoffen en antiseptica en van de stoffen die gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdovende middelen en psychotrope stoffen.

Inbeslagnames van precursoren

De smokkel en handel in precursoren gebeurt door andere criminele circuits dan degene die verantwoordelijk zijn voor de productie, veelal met betrokkenheid van Chinese en Russische criminele organisaties, waarbij in Oost-Europa veelal zelf wordt geproduceerd, terwijl in China naast eigen productie ook gebruikt wordt gemaakt van verwerking van legale producenten door misleiding of corruptie (KLPD/DNR, 2012).

Op het niveau van de douane kunnen aan de hand van een monitoring van landen van herkomst en landen van bestemming, alsook van de opschriften op de verpakkingen, de **transportroutes** van ingevoerde precursoren in kaart worden gebracht. Deze stromen dienen op lange termijn en op internationaal niveau te worden gemonitord, waarbij een vergelijking dient te worden gemaakt tussen de hoeveelheid geïmporteerde precursoren en de noodzakelijke hoeveelheid precursoren in de legale economie per land. Ook de bedrijven die precursoren verkopen dienen te worden gemonitord (hoeveel wordt verkocht/geïmporteerd). Uit Nederlands dossieronderzoek blijkt dat grote partijen precursoren worden geïmporteerd via havens in de omliggende landen (onder meer de Antwerpse haven) (KLPD/DNR, 2012), hetgeen impliceert dat de plaats van inbeslagname geen eenduidige indicator is voor het uiteindelijke productieland. Daarnaast zouden precursoren ook voor jaren opgeslagen worden i.p.v. direct ingezet voor productie, waardoor de effecten van precursorenstroom zich mogelijks pas jaren later laten gevoelen en grote pieken in de import van precursoren niet automatisch directief zijn voor een toename van de productie. Om die reden dienen de gegevens m.b.t. de in beslag genomen precursoren ook op **Europees** en zelfs **internationaal** niveau gevolgd te worden i.p.v. louter nationaal.

Het uitzetten van de totale hoeveelheid in beslag genomen precursoren op Europees (en zelfs wereldwijd) niveau ten opzichte van de verschillende lidstaten geeft een indicatie van de belangrijkste productielanden voor ATS. Ter illustratie: van de in 2010 wereldwijd in beslag genomen 11 ton BMK (een precursor voor de aanmaak van amfetamines) werd 5 ton in België inbeslaggenomen (EMCDDA-Europol, 2011).

Voor de monitoring van de **precursorenstroom** in Europa identificeerde het EMCDDA twee informatiekkanalen: TAXUD/OLAF (Taxation

and Customs Union/European Anti Fraud Office) op Europees niveau en het INCB (International Narcotics Control Board) (EMCDDA 2012d). De data van TAXUD zijn momenteel onvoldoende methodologisch ontwikkeld om een Europese monitoring mogelijk te maken. De INCB jaarrapporten blijken meer gedetailleerd en methodologisch beter onderbouwd, maar focussen niet specifiek op Europa (INCB, 2012). Het Prisma-project is een internationaal initiatief dat aan de hand van voorafgaande kennisgevingen van uitvoer voor legale handel aan de International Narcotics Control Board (INCB) en rapportage van tegengehouden verzendingen en uitgevoerde inbeslagnemingen bij verdachte transacties gemeld aan de International Narcotics Control Board de precursorenstroom probeert te monitoren (EMCDDA, 2010a).

Inbeslagnames van precursoren kampen echter met drie belangrijke **nadelen**:

- Het dark number
- Maskeren van precursoren
- Verschuiving naar gebruik van pre-precursoren

Precursoren hebben een legaal gebruik. Er bestaat een registratiesysteem waarbij landen worden gewaarschuwd dat er een lading van een bepaalde precursor onderweg is. Deze registratie is echter niet verplicht, en wordt niet door alle landen gebruikt. Aanvoerlanden zoals China en Rusland gebruiken dit systeem niet. De Europese regelgeving (Reglementen EU/273/2004, EU/111/2005 en EU/1277/2005) voorziet in een verplichte melding voor verdachte orders en transacties van 23 stoffen.²³ In september 2012 werden door de Europese Commissie twee nieuwe voorstellen gedaan m.b.t. de regulering van precursoren voor heroïne en methamfetamine.

Uit de interviews met douane kwam naar voren dat het **dark number** zeer hoog ligt, en dat slechts een fractie van de precursoren gedetecteerd wordt.

Een belemmerende factor vormt ook de recent vastgestelde wijziging in modus operandi, waarbij de precursor wordt **gemaskeerd** in legale substanties teneinde detectie te voorkomen, om dan nadien weer te

²³ http://www.fagg-afmps.be/nl/MENSELIJK_gebruik/bijzondere_producten/speciaal_gereguleerde_stoffen/precursoren/centraal_meldpunt/

worden omgezet in de juiste precursor (EMCDDA-Europol, 2011; UNODC, 2012c).

Verder vindt onder druk van een verhoogde precursorencontrole een verschuiving van het gebruik van precursoren naar het gebruik van **pre-precursoren** plaats (het proces waarbij de precursoren worden geproduceerd en niet langer geïmporteerd²⁴ (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013; Europol, 2011)). Opmerkelijk is de vating van grote hoeveelheden safrol in 2011 en inbeslagnames van APAAN in 2011 in de haven van Antwerpen (bron 17). Wanneer we deze vaststelling koppelen aan het afwezig zijn van BMK bij de inbeslagnames in de Antwerpse haven van de laatste twee jaar, wordt het vermoeden van een toenemende verschuiving naar het gebruik van pre-precursoren bevestigd.

De groepen die zich richten op de conversie van pre-precursoren naar precursoren zijn andere dan diegene die zich traditioneel bezighouden met de ATS-productie (bron: Benny Van Camp-FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs). Deze groepen lijken zich specifiek op de conversie toe te leggen. Het zijn dus facilitatoren die hoogstwaarschijnlijk in opdracht van verschillende producenten werken. Verschuivingen in de aanleverlanden van de pre-precursoren kunnen verder duiden op een verschuiving van de ATS-productie naar die landen (bron 2).

Inbraken met oog op verwerven van precursoren

Naast inbeslagnames van precursoren kunnen ook cijfers van het aantal inbraken in bedrijven die precursoren in stock hebben een indicator vormen voor productie en de vraag naar precursoren.

Deze indicator is het sterkst voor de monitoring van de precursorenvraag: indien het aantal inbraken afneemt impliceert dit mogelijks een verschuiving van de productie naar andere landen of veranderingen in de aanmaak van precursoren. Grote vraag hierbij is of deze inbraken door de strafrechthandhavers immer als dusdanig worden herkend (nl. als inbraak met het oog op het verwerven van precursoren). Voor een optimaal resultaat dienen deze data internationaal vergeleken te worden.

²⁴ Zuidoost Azië is de belangrijkste producent van plantaardige pre-precursoren als saffrol (pre-precursor voor MDMA) en ephedrine (pre-precursor voor methamfetamine) (Kramer, Jelsma & Blickman, 2009). Apsaan dat wordt gebruikt om BMK te maken, de precursor voor amfetamine (speed) is in hoofdzaak afkomstig uit China.

Dit soort taken wordt vaak uitbesteed aan andere criminele organisaties. De inbraken leren bijgevolg meer over de vraag naar precursoren en de in-between actoren dan over de eigenlijke producenten en de locatie waar geproduceerd wordt.

België zou een rol spelen bij de import/export van precursoren (bron 59). Deze handel lijkt zich niet te beperken tot Limburg, dat traditioneel geconfronteerd wordt met ATS-productie. Handel in precursoren werd in de SUPMAP-interviews aangehaald door 1 lokale politiezone in Limburg, 1 arrondissement in West-Vlaanderen en 1 arrondissement in Henegouwen. Een West-Vlaams arrondissement gaf aan dat ze regelmatig geconfronteerd worden met bedrijven die gecontacteerd werden met een zoektocht naar precursoren, precursoren die dan geëxporteerd worden naar Nederland (bron 59). Inbraken in bedrijven die precursoren in stock hebben werden slechts in één van de interviews gemeld (bron 42).

Diefstal van andere chemicaliën en hardware

Ook **diefstal van andere chemicaliën en hardware** voor ATS-productie vormen een indicator. Nadeel hiervan is dat een goede expertise nodig is om dit soort materiaal te herkennen als ATS-productiemateriaal en om deze diefstallen ook als zodanig te classificeren.

b) Ontmantelde sites

Het **totaal aantal ontmantelde sites en labo's** en de (kenmerken van de) locaties waar deze worden aangetroffen vormen momenteel de belangrijkste indicatoren voor ATS-productie.

Aan de hand van de inventarisatie van de **locaties** van de ontdekte labo's kunnen eventuele (binnenlandse en internationale) verschuivingen van de productie worden gemonitord.

Gelet op de geurontwikkeling die ATS-productie met zich meebrengt dient de locatie ofwel zeer afgelegen te zijn (landelijke gebieden), dan wel in een zone te liggen waar deze geurontwikkeling minder opvalt (industriële omgeving). In functie van proactieve opsporing is het verzamelen van data m.b.t. de omgevingskenmerken van de locatie (verstedelijkingsgraad) en het pand zelf (rijwoning, bedrijf, loods, etc.) relevant. Verhoudingsgewijs lijken de productieplaatsen zich in België eerder in matig tot sterk verstedelijkte gebieden te bevinden dan in

afgelegen gebieden (Federale Gerechtelijke Politie België, 2007). Uit Nederlands onderzoek blijkt dat het merendeel van de ATS-productie plaatsvindt in ruimtes die ter beschikking worden gesteld door personen uit het sociale netwerk. Voor de opslag van de ATS zou gebruik gemaakt worden van garageboxen die gehuurd worden door stromannen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013).

Bij de monitoring van de productiesites dient rekening gehouden te worden met het adaptief vermogen van de betrokken criminele organisaties. Het productieproces kan namelijk worden verdeeld over verschillende locaties. Waar vroeger alles in één labo gebeurde, wordt de productie nu **opgesplitst** in de zgn. ‘natte’ productie, tabletering of kristallisering, verpakking en opslag (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs; bron 42), een trend die ook werd gerapporteerd door het EMCDDA en Europol (EMCDDA-Europol, 2011). Waarschijnlijk vindt deze diversificatie plaats omdat men zo flexibeler en kleiner kan werken, en per apart deel van het productieproces een aangepaste locatie kan zoeken. Daarnaast wordt het risico zo verdeeld over verschillende locaties. Natte productie zorgt voor een sterke geurontwikkeling, en gebeurt daarom soms in de buurt van varkenshouderijen. Tabletering is relatief geurvrij maar daarentegen wel een lawaaierig proces, dat best plaatsvindt in de buurt van industrie of op een erg afgelegen locatie (Spapens & Fijnaut, 2005). Het materiaal voor de productie (chemicaliën en hardware) dient te worden opgeslagen. Deze opslagplaatsen blijken soms ook te worden gebruikt als tijdelijke tableteerunit en vice versa (Federale Gerechtelijke Politie België, 2007). Verder wordt af en toe ook mobiel geproduceerd (in geïsoleerde aanhangwagens of vrachtwagens) (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs).

Met deze diversificatie van het productieproces dient voor de interpretatie van inbeslagnames rekening gehouden te worden, waarbij in acht moet worden genomen dat de verschillende deelaspecten van productie zone-, arrondissements- en grensoverschrijdend kunnen zijn. Opdat evoluties in de totale aandelen van deze producten in de ATS-productie en nieuwe trends kunnen worden gedetecteerd dient ook te worden gedifferentieerd tussen de verschillende types ATS.

De **grootte en productiecapaciteit** van de ontmantelde labo’s geven ook inzicht in de mate van professionaliteit van de producenten. Enkele indicatoren die worden gehanteerd voor de berekening van het **wederrechtelijk voordeel** kunnen ook inzicht verschaffen m.b.t. de duur van

de productie en van het gebruik van eenzelfde locatie (hoeveel wordt geproduceerd alvorens ontmanteling). Voorbeelden hiervan zijn de hoeveelheid poeder op de grond bij tableting (ATS), verbruik van chemische middelen (aangeboden verpakkingen), stof op stopcontacten, etc..

Een **inventarisatie** van de productieplaatsen levert een grote bron van informatie op. Zo kan een vergelijking van de aangetroffen hardware en chemicaliën tussen verschillende sites linken aantonen tussen labo's en/of netwerken blootleggen. De gesofisticeerdheid van de gebruikte productiemachines (zgn. *custom-made equipment*) verschaft kennis over de mate van professionaliteit van de producenten. Aan de hand van de opstelling van de machines en het gebruikte productiemateriaal (drukvaten²⁵, ketels, matrijzen van tabletteermachines²⁶, glaskolven en -kolommen, etc.²⁷) kunnen ook mogelijke linken tussen verschillende labo's en groepen aangetoond worden.

Verder kunnen verschuivingen in productiemethoden worden opgevolgd a.d.h.v. deze inventarisatie (reductief amineren/koude methode/Leuckartmethode/combinatie van methoden).

Gegevens m.b.t. het aangetroffen productiemateriaal en de opstelling ervan dienen interlandelijk te worden vergeleken. Het Lab Intervention Team (LIT)²⁸ kan een belangrijke rol spelen in de gegevensverzameling.

De **handtekening in het productiemateriaal** (ketels, destilleervaten) levert in hoofdzaak informatie op over de betrokken facilitatoren en minder over de organisatoren. De hardwareproducenten blijken veelal voor verschillende organisaties/netwerken te werken (bron 42; EMCDDA-Europol, 2011; zie ook Bright, Hughes & Chalmers, 2012). Verandering in deze handtekening en in het land van afkomst kan wel duiden op verschuivingen in de rol van de facilitatoren.

²⁵ Deze druvaten zijn niet te koop in de reguliere handel en worden dus vaak zelf gemaakt. De gebruikte lastechnieken kunnen licht werpen op de labo's waarvoor 1 bepaalde lasser het materiaal aanleverde.

²⁶ Voor de vormgeving van de matrijzen zijn grafici of etsers nodig.

²⁷ Voor de productie van ATS zijn glazen kolven met 2 of 3 halzen nodig, die niet in de Belgische handel te verkrijgen zijn. Hiervoor wordt beroep gedaan op glasblazers (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010).

²⁸ Het Lab Intervention team (LIT) maakt deel uit van de FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs en is een ondersteunende dienst voor de Lokale en Federale Politiediensten. Het zorgt ervoor dat het gerechtelijk onderzoek van een drugslabo in een veilige omgeving kan worden uitgevoerd en verzorgt nadien ook de ontmanteling van drugslabo's.

Ketels zijn onder meer herkenbaar aan de lasnaden, het gebruikte metaal, het aantal poten. Het materiaal voor de ketels wordt vaak betrokken op tweedehandsmarkten (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs). Er zijn niet veel groeperingen die deze ‘illegale hardware’ aanleveren. Zo bleken de apparaten van 1 specifieke groepering in vrijwel alle productielabo’s met Nederlandse betrokkenheid te zijn teruggevonden (Spapens & Fijnaut, 2005) en werd destijds een trend gezien om de hardware meer en meer in België te produceren (KLPD/DNR, 2005). Daarnaast wordt ook met geïmporteerde ketels gewerkt, hoofdzakelijk afkomstig uit China.

Serienummers en labels van de hardware en chemicaliën kunnen mogelijk aanwijzingen vormen voor de afkomst van de producten (zie ook verder onder dumping).

Op Europees niveau worden relevante data m.b.t. de ATS-productie verzameld door Europol. Het Europol Illicit Laboratory Comparison System (EILCS), maakt deel uit van het Project Synergy dat zich richt op synthetische drugs.²⁹

c) *Dumping*

De dumping van chemisch restafval kan een waardevolle indicator vormen voor de productiecapaciteit van nabijgelegen ATS labo’s. Een adequate monitoring van dumping vereist een gestandaardiseerde rapportering ervan (Federale Gerechtelijke Politie België, 2007).

De belangrijkste aspecten die dienen te worden gevolgd zijn:

- aantal dumpingplaatsen
- locatie
- welke producten
- hoeveelheid producten
- grootte flacons
- verpakkingsmateriaal

²⁹ “EILCS collates detailed photographic and technical information on synthetic drug production, storage and dump sites, enabling the identification of matches between seized equipment, materials and chemicals, initiating information exchange, backtracking investigations, forensic examination for the targeting of facilitators and criminal groups” (Council of the European Union, 2009).

Op basis van de hoeveelheid aangetroffen afval kan worden gededuceerd hoeveel ATS er geproduceerd werden. Ter illustratie: de aanmaak van 1 kilo amfetamines zorgt voor 18 tot 24 kilo afval (EMCDDA-Europol, 2011), de productie van 1 kilo zuivere MDMA resulteert in 10 tot 20 kilo afval (Debroux, 2006).

Contact opnemen met technische en chemische firma's in de regio kan soms verdere informatie verschaffen over de aankoop van dit materiaal. Ook kan op basis van de opschriften op de verpakking/etiketten (verschuiving in) de herkomst van precursoren worden gemonitord (bijvoorbeeld Chinees of Cyrillische schrift), al worden deze etiketten ook verwijderd of worden de afvalproducten in andere verpakkingen gestopt.

Dumping is evenwel **niet altijd zichtbaar**, aangezien het restafval ook kan worden geïnjecteerd in de grond, in brand gestoken, geloosd in waterwegen of op de weg bij zware regenval. Daarnaast kan tijdens het productieproces ook aandacht besteed worden aan de reductie van het restafval, door het herwinnen van solventen a.d.h.v. solventcleaners (Gruppo Abele, 2003; KLPD/DNR, 2005). De kans op detectie van dumping ligt hoger in dichtbevolkte regio's.

Uit het GEOAMP-onderzoek in opdracht van het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO) bleek dat detectie van sporen van productie in het oppervlaktewater aan de hand van **waterstalen** mogelijk is. Het betreft dan de aanwezigheid van precursoren zoals PMK, BMK, formyl-amfetamine en pre-precursoren zoals piperonal, een derivaat van safrol (Charlier, Verstraete, Dewulf, Maebe, Pirson, Van Puyenbroeck, Isalberti, Collart, Theunis & Decock, 2010).

Bijkomend nadeel is dat de expertise die het vergt om dumpingplaatsen te herkennen niet altijd aanwezig is bij alle strafrechthandhavers en milieuwerkers. Regelmatig wordt een dumping opgeruimd door gemeentewerkers die dit afval niet als dumping van ATS-labo's herkennen en het bijgevolg niet rapporteren. De dumping kan ook door burgers worden aangetroffen, die het niet als zodanig herkennen. De Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie kan voor de sensibilisering van politie (in het bijzonder van de wegpolitie) en milieuwerkers een belangrijke rol spelen gelet op hun ervaring met de ontmanteling van labo's (LIT-Lab Intervention Team), dumping, opleiding en sensibilisering van agenten. Werken aan de sensibilisering van strafrechthandha-

vers en gemeentearbeiders m.b.t. het herkennen van dumping kan mogelijk verandering brengen in het detecteren van dumping op openbaar terrein.

Een belangrijk voorwaarde voor de contextualisering en adequate monitoring van dumping vormt de samenwerking met de buurlanden. In functie van risicobeheersing blijkt immers op regelmatige basis dat in het ene land wordt geproduceerd, waarna de afvalproducten in een ander land worden geloosd (KLPD/DNR, 2005; FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs 18/06/2012).

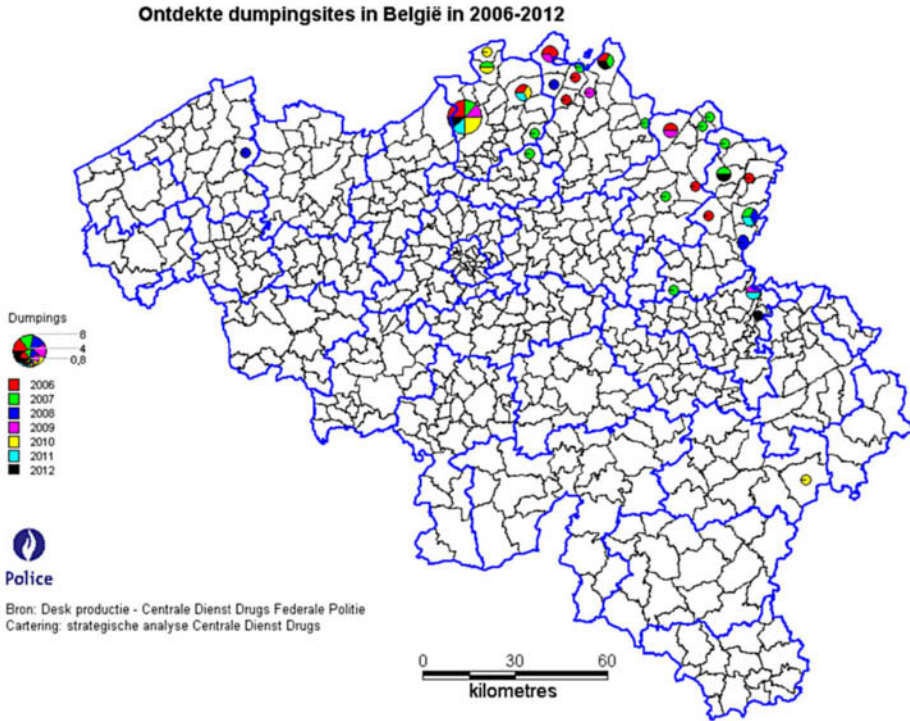
Dumping van restafval werd slechts in twee van de interviews met strafrechthandhavers aangehaald (provincie Limburg en provincie Luik). Kaart 2 (p. 104) geeft een overzicht van de locaties in België waar dumpingplaatsen werden ontdekt (2006-2012). Daaruit wordt duidelijk dat de dumping zich in hoofdzaak in de grensgebieden met Nederland voordoet, hetgeen overeenkomt met de vaststelling dat het merendeel van de synthetische drugslabo's in Nederland zich in Zuid-Nederland bevinden (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Niettemin lijkt er een afname te zijn van het vastgestelde aantal dumpingen op Belgisch grondgebied tegenover 2006-2007 en blijft het aantal vastgestelde dumpingen relatief constant sinds 2008 (Tabel 19). We wijzen er nogmaals op dat het *dark number* bij de vaststellingen van dumping vermoedelijk erg hoog is.

Tabel 19: Aantal ontdekte dumpingsites in België tussen 2006 en 2012
(bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)

Jaar	Aantal dumpingsites
2006	12
2007	15
2008	5
2009	5
2010	6
2011	4
2012	4

Door het opzetten van 'front companies', zoals verffabrieken of bedrijven die chemisch afval verwerken kan het probleem van de moeilijke verwerving van precursoren en de verwerking van het restafval (dumping) worden omzeild (Blickman, 2005).

Kaart 2: Ontdekte dumpingplaatsen in België 2006-2012 (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)

d) Zachte informatie

De data met betrekking tot ontmantelde labo's en productiesites dienen te worden gelinkt aan zachte informatie, zoals labo's die reeds ontmanteld waren door de producent en waar geen inbeslagname meer mogelijk was, informatie over mogelijke productieopzet die niet werd gevonden, buitenlandse-Nederlandse-nummerplaten aan loods en boerderijen, etc.. Zachte informatie lijkt verhoudingsgewijs vaker de aanleiding voor de opsporing van labo's of tableteerunits dan dat incidenten (ontploffingen, brand) of overdosissen dat zijn. Het merendeel van de productieplaatsen wordt ontdekt op basis van vooraf door politiewerk vergaarde informatie (Federale Gerechtelijke Politie België, 2007), hetgeen opnieuw het belang van zachte informatie voor de ontwikkeling van indicatoren aantoont. Verdere relevante zachte informatie betreft onder meer informatie over bedrijven die benaderd werden i.v.m. de verwerving van precursoren, informatie m.b.t. geurontwikkeling, gegevens m.b.t. productiesites waar de productie zou plaatsvinden.

den, en de aanwezigheid van Nederlandse nummerplaten aan loodsen en boerderijen.

4.1.4.2. Parketgegevens

De meest relevante gegevens m.b.t. aangehouden personen voor ATS-productie zijn nationaliteit en de criminele antecedenten van de aangehoudene.

Inbeslagnames van precursoren en het aantal ontmantelde labo's vormen geen sterke indicator m.b.t. de betrokken actoren, aangezien deze kwantitatieve data weinig inzicht verschaffen in de betrokken criminele netwerken.

Uit Nederlandse dossierstudies bleek 1 op de 4 voor ATS-productie aangehouden personen reeds eerder veroordeeld voor ATS-productie. 1 op 2 had antecedenten in verdovende middelen. Contacten werden ook regelmatig gelegd in gevangenissen (KLPD/DNR, 2005). Ook interne Belgische politierapporten lijken dit te bevestigen. Het loont dus om de **criminele antecedenten** van aangehouden personen in kaart te brengen (met speciale aandacht voor drugsdelicten). Een goede opvolging van gekende drugsproducenten is van belang aangezien uit dossierstudies blijkt dat veroordeelden nadien vaak opnieuw beginnen produceren (Federale Gerechtelijke Politie België, 2007).

In functie van het aandeel dat Belgen hebben in de ATS-productie en het beantwoorden van de vraag of ze zelfstandig werken dan wel in onderaanneming voor Nederlandse criminele netwerken is het interessant om de **nationaliteit** van de aangehouden personen te monitoren en de verhoudingen tussen de verschillende nationaliteiten over de tijd te volgen.

Uit Nederlands onderzoek bleek dat bedrijven die in verschillende opsporingsonderzoeken voorkomen zelf vaak verdacht zijn. Het gaat hierbij veelal om kleine bedrijven (1 à 4 werknemers). Naarmate de omvang van het bedrijf stijgt, vermindert de kans dat ze betrokken zijn bij delen van de ATS-productie (KLPD/DNR, 2005).

Rekening houdend met de belangrijke rol van Nederlanders in de drugsproductie (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010) kunnen de **internationale rechtshulpverzoeken** ook een aanwijzing bieden m.b.t. grensoverschrijdende criminaliteit.

Belangrijk is hierbij om de aantallen uit te zetten volgens de landen waarvan deze rechtshulpverzoeken afkomstig zijn, alsook de uiteindelijke gevolgen en uitkomsten ervan op te volgen. Voor cannabisproductie is er reeds onderzoek gebeurd en bleek deze indicator interessant (Fijnaut, Spapens & van Daele, 2005; Spapens, van de Bunt & Rastovac, 2007). Ook de inhoud van de vragen (betreft het individuen dan wel organisaties) kan een idee geven van de plaats die België inneemt binnen de drugsmarkten. Het aantal drugsdossiers ‘georganiseerde criminaliteit voor productie’ kan een indicator zijn voor de rol die (grensoverschrijdende) georganiseerde criminaliteit speelt bij ATS-productie. Het aantal veroordelingen voor ATS-productie per land dient ook in rekening te worden gebracht, temeer daar reeds werd aangetoond dat de actoren betrokken bij ATS-productie deze activiteiten na hun veroordeling/straf vaak opnieuw opnemen. Met betrekking tot justitiële reacties dient evenwel steeds de strafmaathantering in rekening gebracht te worden. Parketgegevens vormen, net zoals inbeslagnames, tot op bepaalde hoogte een indicator voor de opsporingsactiviteiten.

Een laatste bron van gegevens van het Parket die relevant kunnen zijn betreffen de **druggerelateerde vermogensonderzoeken**.

4.1.4.3. Labo- en ziekenhuisgegevens

a) *Kwaliteit: mengprofielen van de precursoren, zuiverheid en samenstelling*

Op de voor- en nadelen die verbonden zijn aan de indicator kwaliteit werd reeds ingegaan in het tweede hoofdstuk van dit deel van het SUPMAP-onderzoek.

Zuiverheid en de mengprofielen van de gebruikte precursoren kunnen gebruikt worden om de **impact van het gevoerde precursorenbeleid** te monitoren. Aan de hand van evoluties in de kwaliteit bij ATS kunnen deze wijzigingen in de **modus operandi** van de producenten worden opgevolgd.

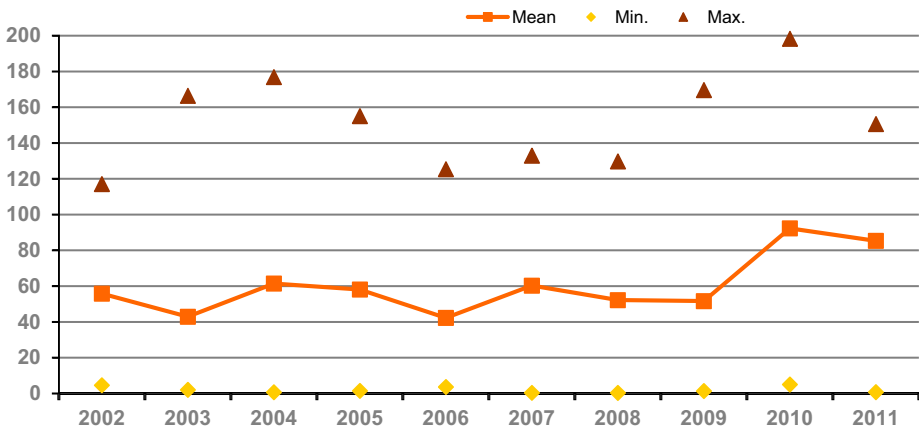
Zuiverheid en samenstelling

Een zeer goed voorbeeld van het belang van de indicator kwaliteit vormt MDMA (=de werkzame stof van XTC), dat in België ten gevolge van een verstrengd precursorenbeleid enkele jaren volledig afwezig

was (tussen 2008 en eind 2009) in de geanalyseerde inbeslaggenomen XTC. Dit resulteerde in het vervangen van MDMA door andere stoffen, zoals onder meer de piperazines (Van der Linden, Antoine, Blanckaert & van Bussel, 2012) alsook in een beperkte beschikbaarheid van XTC-pillen op de markt. In dezelfde periode werden wel inbraken in bedrijven die precursoren bezaten vastgesteld, en werden lege vaten teruggevonden in Duitsland en Nederland hetgeen het vermoeden deed ontstaan dat er wel nog een XTC-productie bestond in Euregio Maas-Rijn, maar dat deze uniek op export gericht was (bron 42). Het ontbreken van MDMA in XTC-pillen werd simultaan vastgesteld door de verschillende bevroegde labo's. Ietwat verrassend bleek op datzelfde moment bij gebruikers een gekristalliseerd hoog-geconcentreerd MDMA-poeder de ronde te doen. De aanwezigheid van dit poeder werd echter enkel opgemerkt door het *pill-testing* initiatief (bron 55), hetgeen een argument vormt in het voordeel van *pill-testing*.

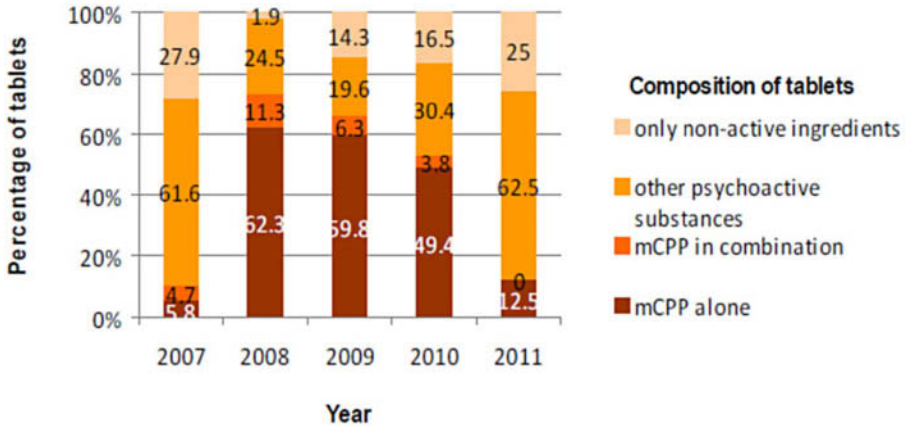
De zuiverheid van **MDMA** fluctueert en lijkt, na enkele jaren op een laag pitje gestaan te hebben, opnieuw toe te nemen. Het Early Warning System rapporteert wekelijks over pillen met zeer hoog-gedoseerde MDMA die werden aangetroffen³⁰. In Grafiek 10 wordt duidelijk dat het aantal aangetroffen piperazines (mCPP) afgenomen is. Ook piperazines worden zo goed als niet meer worden teruggevonden (bron 42).

Grafiek 9: Gemiddelde MDMA-concentratie (mg/tablet) bij Belgische inbeslaggenomen Ecstasy-stalen tussen 2002 en 2011 (bron: BEWS)

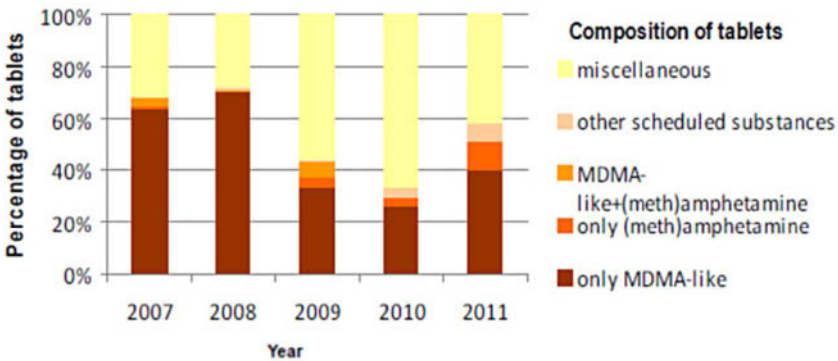
³⁰ De MDMA in deze pillen is zodanig hoog gedoseerd tot het punt waar de pillen verkruiden omdat er te weinig bindmiddelen aanwezig zijn.

Grafiek 10: Aanwezigheid van piperazines (mCPP) in XTC-tabletten
(bron: WIV/ISP, 2012)

MDMA wordt in hoofdzaak versneden met verzwaringsmiddelen. Amfetamine, cafeïne en mCPP worden ook aan de pillen toevoegen om een beperkt MDMA-gehalte te maskeren (Trimbos Instituut, 2012). Grafiek 11 representeert de samenstelling van de in beslag genomen tabletten tussen 2007 en 2011.

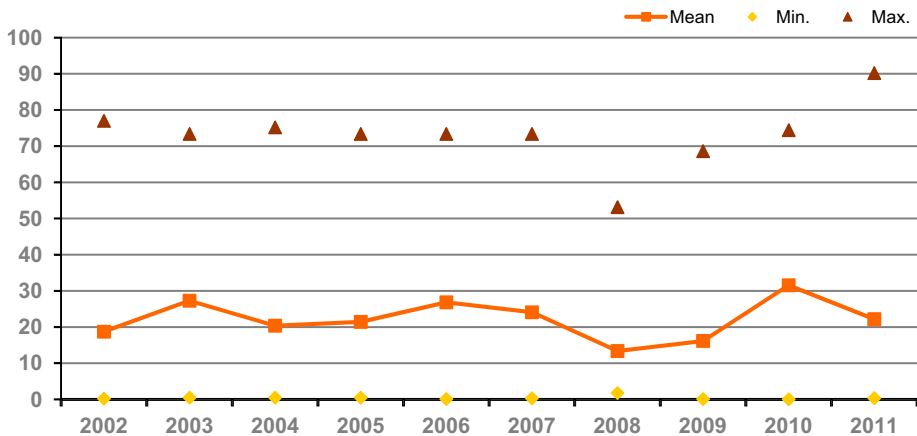
Grafiek 11: Samenstelling in beslag genomen tabletten 2007-2011
(bron: WIV-ISP, 2012)

Ook op het vlak van de **amfetamines** zijn de gevolgen van het precursoren zichtbaar. De zuiverheid van amfetamines (speed) lijkt zeer laag te zijn (bron: interviews labo, EMCDDA-Europol, 2011), wat hoogstwaarschijnlijk verklaard wordt doordat de precursor BMK onder controle werd geplaatst (bron 32). Zo blijkt meer cafeïne te worden toege-

voegd aan amfetamines (tot 50% van de productinhoud) om ondanks het tekort aan BMK (benzylmethylketon) toch dezelfde hoeveelheid amfetamines op de markt te brengen (bron 42). Grafiek 12 geeft een overzicht van de evolutie in zuiverheid van in beslag genomen amfetamines (2002-2011). Recent werd BMK ook onder controle geplaatst in China, Rusland en Indië.

Grafiek 12: Gemiddelde amfetamineconcentratie (%) van inbeslaggenomen amfetaminestalen tussen 2002 en 2011 (bron: BEWS)

Qua verpakking van amfetamines blijkt er een trend te zijn om natter te verpakken (met meer methanol)(Europol-EMCDDA, 2013). De reden die hiervoor werd aangehaald in de SUPMAP-interviews is winstmaximalisatie (men kan door het hogere gewicht tot 30%-40% meer verdienen, bron 42), al impliceert de toevoeging van methanol ook dat met minder precursoren evenveel amfetamines kunnen geproduceerd worden. Gebruikers menen ook dat natte speed van betere kwaliteit is.

Mengprofielen van de precursoren

Mengprofielen van de precursoren kunnen gebruikt worden om de handtekening van de producerende landen te identificeren en **verschuivingen in aanvoerlanden** vast te stellen. Zo kon op basis van vergelijkende forensische *profiling* van de inbeslaggenomen BMK in Europa de specifiek Russische origine ervan worden vastgesteld (a.d.h.v. een uniek onzuiverheidspatroon; Europol, 2007). Aan de hand van vergelijkende forensische profiling werd een verschuiving van de

aanvoerlanden voor amfetamine-precursoren van China (import tot 2004) naar Rusland geconstateerd. De smokkel van precursoren lijkt in hoofdzaak in handen van Chinese en Russische criminele organisaties (EMCDDA-Europol, 2011), al zou recent ook India een rol gaan spelen zijn in de export van precursoren (bron 32). Recent werd BMK echter ook onder controle geplaatst in China, Rusland en Indië.

Waarde van de chemische handtekening

Ten gevolge van het strengere precursorenbeleid verliest de chemische handtekening als indicator aan belang. De tekorten aan precursoren doen de producenten sneller de productie opstarten: er worden kleiner batches gemaakt en er wordt gewerkt met verschillende precursoren op basis van de beschikbaarheid ervan (cfr. 1 liter van precursor x doet opstarten, de volgende keer is er enkel precursor y en wordt daarmee gewerkt). Ook de kleinere verpakkingen van de precursoren spelen hier een rol in. Dit resulteert echter in verschillende chemische handtekeningen voor dezelfde producent (niet langer het gebruik van slechts één recept), alsook in fluctuaties van de kwaliteit.

Chemische handtekeningen blijken wel een waardevol instrument voor de detectie van linken tussen inbeslagnames, d.w.z. het vergelijken van verschillende ATS-inbeslagnames die uit dezelfde batch afkomstig zijn (Devuyst, Lamping & Verstraete, 2007).

b) Monitoring van XTC-logo's

De waarde van **XTC-logo's** als indicator lijkt te zijn afgenomen. Logo's zijn niet langer synoniem van kwaliteit/puurheid (cfr. het Mitsubishi-logo op de XTC-pil) en worden naar goeddunken gekopieerd. XTC-logo's worden op nationaal niveau bijgehouden door het WIV en op Europees niveau door het EMCDDA via het Early Warning System, en door of Europol in het EELS-deel van Project SYNERGY.³¹

Recent ontwikkelden Lee, Park, Jain & Lee een methode om de **pill-ID** te screenen op producenten, aan de hand van verschillende kenmerken ervan (zoals kleur, vorm en opdruk) (Lee, Park, Jain & Lee, 2012).

³¹ 'Europol Ecstasy Logo System collates modus operandi, photographic and basic forensic information on significant seizures, enabling the identification of matches between seizures or seized punches, initiating information exchange, further investigations and forensic profiling for the targeting of criminal groups' (Council of the European Union, 2009).

c) *Verzegeling van de verpakking*

Analyses van de seals van ATS-verpakkingen (patronen van de vacuümmachines) vormen een methode om loten van verschillende inbeslagnames te kunnen linken aan dezelfde producent (bron 42).

4.1.4.4. Druggerelateerde ziekenhuisopnames, overlijdens en post-mortem onderzoek

Data m.b.t. druggerelateerde ziekenhuisopnames en overlijdens geven inzicht in zowel productie, retail en vraag. Op het niveau van productie kunnen aan de hand van deze data nieuwe psychoactieve stoffen worden gemonitord en contaminaties worden opgespoord, al blijkt de informatiedoorstroming van de klinische labo's naar het EWS eerder suboptimaal.

Toxicologische post-mortem onderzoeken en druggerelateerde ziekenhuisopnames, zoals overdosissen, kunnen mogelijke productiecontaminaties in de klassieke ATS aan het licht brengen, alsook informatie geven over nieuwe psychoactieve stoffen die zijn ontwikkeld. Zo bracht informatie over een overdosis in een bepaald ziekenhuis het bestaan van gecontamineerde 'gele speed' aan het licht en kon aan de hand van ondervragingen een netwerk van verkopers en toeleveranciers worden opgerold (bron 18). Verontreinigde speed door het gebruik van gecontamineerde precursoren (aanwezigheid van 4-MK, een combinatie van BMK met 4-methyl-BMK) werd ook vastgesteld aan de hand van spoedopnames van patiënten met extreme hyperthermie (bron: Peter Blankaert, WIV; GJS, 2013, 11 december).

Nieuwe psychoactieve stoffen worden gerapporteerd via het Early Warning System. Wekelijks duiken er in Europa tot 5 nieuwe producten op. Het tijdsinterval tussen het opduiken van een nieuwe psychoactieve stof in het EWS en het opduiken ervan in België vormt momenteel de enige indicator voor de verspreiding van nieuwe psychoactieve stoffen in Europa, al kan dit niet zonder meer geïnterpreteerd worden als de tijdsduur tussen de reële introductie (productie of import) van de substantie in een EU-lidstaat en de reële import ervan in België (WIV-ISP, 2012:52).

In functie van de monitoring van nieuwe producten bestellen labo's soms zelf online designer drugs. Ook blijken er door de producenten regelmatig stalen van toekomstige producten te worden meegestuurd.

Inbeslagnames van designerdrugs zijn eerder beperkt. De online verkoop en levering aan huis via postpakketten en koeriersdiensten zijn ook minder opvallend dan retailverkoop van klassieke drugs. De belangrijkste inbeslagnames vinden plaats in de luchthavens (bron 96; bron 84).

Voor nieuwe psychoactieve stoffen stelt zich wel het probleem dat er geen standaardprotocol bestaat voor toxicologisch onderzoek, deze nieuwe psychoactieve stoffen zijn niet altijd even eenvoudig te detecteren.

4.1.5. *Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor ATS-productie*

Voor het echelon productie lijken er zeer veel mogelijke indicatoren en informatiebronnen te kunnen worden geïdentificeerd. Tabel 20 geeft een overzicht van de in het SUPMAP-onderzoek geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren.

Tabel 20: *Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (ATS)*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
Politiedata		
Politiecijfers		
Inbraken in bedrijven die precursoren in stock hebben	facilitatoren (toeleveranciers)	
Inbeslagnames precursoren		
Diefstallen hardware		
Ontmantelde sites/labos		NICC, Centrale Dienst Drugs, Europol (Project SYNERGY – EILCS)
• aantal		
• locatie (plaatsnaam, omgevingskenmerken, type pand)		
• grootte/productiecapaciteit – tekenen van eerdere productie	Mate van georganiseerdheid	
• gebruikte productiemethode (koud/Leuckart/reductief amineren)		Lab Intervention Team (Centrale Dienst Drugs)
• gebruikte machines labo (hardware)	Facilitatoren en toeleveranciers Mate van georganiseerdheid	Lab Intervention Team (Centrale Dienst Drugs)

Tabel 20: *Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (ATS) (vervolg)*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
<ul style="list-style-type: none"> - handtekening ketels - materiaal waaruit vervaardigd - herkomst ketel (waar vervaardigd) - gesofisticeerdheid, cfr. custom-made equipment 		
<ul style="list-style-type: none"> • opstelling machines 	Facilitatoren en toeleveranciers	Lab Intervention Team (Centrale Dienst Drugs)
<ul style="list-style-type: none"> • gebruikt glaswerk 		
Dumping restafval	productiecapaciteit	chemische/technische bedrijven in regio; Centrale Dienst Drugs
<ul style="list-style-type: none"> • hoeveelheid producten • aantal dumpingplaatsen • locatie • welke producten • grootte flacons • verpakkingsmateriaal/etiketten (opschriften) 		
Inbeslagnames ATS		
<ul style="list-style-type: none"> • verpakkingsmateriaal <ul style="list-style-type: none"> - kleur - samenstelling 		
Zachte informatie		
Bedrijven die benaderd werden voor precursors		
Verdachte bestellingen bij bedrijven (hardware, chemicaliën)		
Personen die benaderd werden voor huren loodsen/andere gebouwen tegen hoge bedragen		
Nederlandse nummerplaten aan loodsen, boerderijen		
Plotse activiteiten aan leegstaande gebouwen		
Labo's die reeds ontmanteld zijn door de producent		
Frequent terugkerende namen (actoren, bedrijven)		
Informatie m.b.t. geurontwikkeling/lawaai	Natte productie/tablettering	

Tabel 20: Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (ATS) (vervolg)

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
Douane		
Inbeslagnames precursoren	productielanden precursoren en transportroute precursoren	Cel precursoren (FAGG)
<ul style="list-style-type: none"> land van herkomst land van bestemming opschriften etiketten 		
Parket		
Aantal gevoerde onderzoeken productie ATS		Dienst Strafrechtelijk Beleid
<ul style="list-style-type: none"> type drugs verhouding tussen types drugs aantal dossiers met kwalificatie vereniging misdadigers als verzwarende omstandigheid aantal opgestarte druggerelateerde vermogensonderzoeken 		
Aantal veroordelingen ATS-productie		Dienst Strafrechtelijk Beleid
<ul style="list-style-type: none"> type drugs verhouding tussen types drugs 		
<ul style="list-style-type: none"> woonplaats veroordeelden 	actoren	
<ul style="list-style-type: none"> locatie productieplaats 		
<ul style="list-style-type: none"> eerdere druggerelateerde veroordelingen 	Actoren, Druggerelateerde criminaliteit	
<ul style="list-style-type: none"> nationaliteit aangehouden personen 	actoren	
Aantal drugdossiers georganiseerde criminaliteit		Dienst Strafrechtelijk Beleid
Aantal internationale rechtshulpverzoeken mbt drugs		Dienst Strafrechtelijk Beleid
<ul style="list-style-type: none"> land waarvan afkomstig 	plaats van België in de echelons	
<ul style="list-style-type: none"> welke actoren (organisaties vss. louter individuen) 	actoren	
<ul style="list-style-type: none"> gevolg/uitkomst 		
Labogegevens		
Kwaliteit		
<ul style="list-style-type: none"> zuiverheid 	impact van het precursorenbeleid adaptatie modus operandi	
<ul style="list-style-type: none"> versnijdingsmiddelen/adulteranten 		

Tabel 20: *Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (ATS) (vervolg)*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
• mengprofielen van de precursoren	impact precursoren-beleid adaptatie modus operandi netwerken/actoren aanvoer-/productie-landen	
evolutie,		
Patronen seal vacuümmachine		NICC
XTC-logo's		WIV (Reitox focal point), EWS, Europol (Project SYNERGY – EELS)
Chemical signature (chemical profiling)	adaptatie van de modus operandi netwerken/actoren	
Toxicologische post-mortem analyses	nieuwe psychoactieve stoffen	EWS
Ziekenhuisinformatie		
Aantal druggerelateerde overlijdens	Kwaliteit ATS Nieuwe psychoactieve stoffen precursorenbeleid	EMCDDA, Reitox Focal Points
Aantal overdosissen	precursorenbeleid	
Aantal druggerelateerde spoedopnames		

4.2. Cannabisproductie

4.2.1. *Rol van België in de professionele cannabisproductie*

De grootste lacune van het Nederlandse drugbeleid³², het gedogen van de verkoop van cannabis in coffeeshops, maar het niet reguleren van de teelt en aanlevering van de drug, heeft geleid tot de ondertussen bekende gevolgen (May & Skrine, 2013; van Laar & van Ooyen-Hou-

³² Het Nederlandse drugsbeleid beoogde oorspronkelijk een scheiding van de markten, waarin de zogenaamde 'soft-drugs', drugs met een aanvaardbaar risicogehalte, gedoogd werden (Opiumwet, 1976). Dit beleid bestaat niet uit een legalisatie van cannabis, maar steunt op de richtlijnen van het Openbaar Ministerie, waarin het vervolgingsbeleid omtrent drugs wordt uiteengezet. De keuze om wat bij wet verboden is, toch niet te vervolgen, steunt zo op het opportuniteitsbeginsel (van Ooyen-Houben, 2006).

ben, 2009). Er werd een opportuniteit gecreëerd waar criminele ondernemers gretig op zijn ingegaan, met als gevolg een markt waar criminele organisaties zich ingenesteld hebben (Bieleman & Snippe, 2006; Boekhout van Solinge, 2004; Bovenkerk, Hogewind & Milani, 2002; Spapens, van de Bunt, Rastovac & Sueiro, 2007; van de Bunt, 2006). Dit werd nog meer versterkt doordat het opsporen van grootschalige plantages in Nederland een lage prioriteit had en de bestraffing voor handel in soft drugs mild was (Bieleman & Snippe, 2006). Er vond een verschuiving plaats van de cannabisteelt ter bevoorrading van de coffeshops in de handen van criminele ondernemingen, gekenmerkt door een grote mate van professionaliteit en organisatie (Bovenkerk, Hogewind & Milani, 2002). Toen het Nederlands gedoogbeleid werd verstrengd en de opsporing van cannabisplantages meer prioriteit kreeg, reageerden criminele organisaties door de activiteiten te verplaatsten naar de grensstreek in België (Decorte, 2008 & 2010; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Spapens & Fijnaut, 2005). In België stond de opsporing van cannabisplantages immers nog niet als prioriteit aangestipt en hadden de opsporingsdiensten zodoende ook minder ervaring op dit domein. Deze discrepantie vertaalde zich in een aanzuigefect dat werd waargenomen door het fors toegenomen aantal ontdekte cannabisplantages (Spapens, van de Bunt & Rastovac, 2007). Zodoende is er een sterke verwevenheid tussen de Belgische en de Nederlandse cannabisteelt, geïllustreerd door de sterke betrokkenheid van Nederlanders in de Belgische teelt. Het SUPMAP-onderzoek focust zich voor cannabisproductie louter op de professionele teelt, al kwam in de interviews ook informatie m.b.t. kleinschaliger plantages aan bod. De sleutelindicatoren voor de monitoring van cannabisproductie zouden moeten focussen op de professionele segmenten van de markt, waarin criminele organisaties een centrale rol vervullen (Fijnaut & De Ruyver, 2008).

Marihuana valt relatief eenvoudig te cultiveren en dit onder uiteenlopende omstandigheden (EMCDDA, 2011b; EMCDDA, 2008). Een belangrijke faciliterende factor voor de (indoor)teelt in België is de nabijheid van Nederlandse growshops, die naast de verkoop van stekken en het nodige materiaal, de knowhow op dit terrein in huis hebben (Decorte, 2008; Spapens, van de Bunt, Rastovac & Sueiro, 2007). Doorheen de jaren kenden de methoden en technieken van cannabiscultivatie een sterke vooruitgang.

In het criminologisch deel van een onderzoek naar de opbrengsten van indoor cannabisplantages in België (Vanhove, Van Damme, Surmont, Van Puyenbroeck & De Ruyver, 2011) werd duidelijk dat de industrie van de cannabisplantages in België sterk geprofessionaliseerd is (De Ruyver, 2006; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Spapens, 2007; Spapens & Fijnaut, 2005; Van Camp, 2008; Vanhove et al., 2011). Vooral bij grootschalige plantages in België is de Nederlandse connectie overduidelijk. Het kan hierbij gaan om in België gevestigde Nederlanders die cannabis telen in hun woonplaats, Nederlandse telers of organisatoren die woningen of bedrijfspanden huren in België voor deze doeleinden, of Belgische telers die hun behoeften in de Nederlandse growshops halen, of vandaar geleverd krijgen om in eigen land te telen (Decorte & Boeckhout Van Solinge, 2006; KLPD-Dienst IPOL, 2008; Spapens, 2008).

Hoewel er zeer veel literatuur bestaat over cannabisproductie in de Lage Landen lijkt onderzoek dat zich specifiek op indicatoren voor de cannabisproductie richt niet te bestaan. De aanwezige literatuur is in hoofdzaak beschrijvend, empirisch onderzoek naar grootschalige cannabissteelt ontbreekt en het merendeel van het onderzoek richt zich op de kleinschalige teelt en de *social supply* (Decorte & Tuteleers, 2007; Pacula et al., 2007; Vanhove, Surmont, Van Damme & De Ruyver, 2012).

4.2.2. *Actoren in de professionele cannabisproductie*

Spapens, van de Bunt & Rastovac (2007) maken een onderscheid tussen vier groepen spelers in de productie van cannabis:

- zelfstandige telers
- faciliteerders
- exploitanten
- criminele samenwerkingsverbanden

Zelfstandige telers zijn kwekers die zelf hebben geïnvesteerd in hun plantage en het productieproces volledig op zich nemen, met behulp van naasten en met advies van growshops. Er wordt hierbij een onderscheid gemaakt tussen de kleinere en de grootschalige telers. De eerste categorie is werkzaam in een plantage, meestal thuis, waar het aantal planten tussen de 100 en de 1000 ligt. De grootschalige telers beheren plantages van 1000 planten of meer, of zijn werkzaam in meerdere kwekerijen. Deze categorie laat zich gezien de omvang van de teelt bijstaan

door meerdere helpers. Door de regel beperken de activiteiten van de zelfstandige kwekers zich in omvang, ten gevolge van de limiet van de eigen financiële middelen. Uit de SUPMAP-interviews blijkt dat de eerste opbrengst vaak wordt gebruikt als financiering van het materiaal, de opbrengst van de kweken die erna volgen zijn voor rekening van de teler. Indien Nederlanders betrokken zijn in de cannabisproductie spelen ze een minder grote rol, de buitenlandse kwekers leren en zetten de activiteiten nadien verder als zelfstandige teler (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Doordat het materiaal wordt aangekocht bij growshops kunnen er voor de oogst contacten gelegd worden voor de overname van de opbrengst (zie ook Spapens & Fijnaut, 2005). In de praktijk blijken ook de latere oogsten verkocht te worden aan de growshops (KLDPD-Dienst IPOL, 2008).

Faciliteerders verwijzen bij Spapens (2007) naar de growshops, al vallen ook elektriciens die voor de stroomvoorziening in de plantages zorgen en schrijnwerkers strikt genomen onder deze groep. Naast de verkoop van kweekbenodigdheden (van stekken tot afzuiginstallaties om de geur te verbergen), bieden growshops met hun expertise het nodige advies aan cannabistelers. Growshops vormen de belangrijkste faciliteerders in het productieproces (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Zelfstandige kwekers kunnen er ook terecht voor specifieke opdrachten waarvoor growshops over de nodige contacten beschikken (vb. elektriciens, schrijnwerkers). Ten slotte kopen growshops in sommige gevallen de oogst van de telers op. Het merendeel van de SUPMAP-respondenten gaf aan dat het productiemateriaal bij ontdekte cannabisplantages afkomstig is van Nederland, al is er ook een Brusselse growshop die materiaal aanlevert en mee kleine plantages helpt opzetten tegen een percentage van de winst (bron 68; bron 12).

Exploitanten onderhouden, in tegenstelling tot de zelfstandige telers, geen plantage in de eigen woning, maar gaan zich richten op meerdere woningen of panden die aan anderen toebehoren. De personen die hun ruimte ter beschikking stellen voor deze doeleinden krijgen vervolgens een afgesproken deel van de winst. Deze categorie, de exploitanten, bekostigen de plantages die ze opzetten en gaan alle activiteiten hieraan verbonden op zich nemen. Vaak betreft het hier zelfstandige telers die voldoende kapitaal hebben verzameld en hun activiteiten op deze manier willen uitbreiden. Er wordt tevens een onderscheid gemaakt tussen exploitanten waarvan het financieren en opzetten van cannabis-

plantages de enige bezigheid is, en exploitanten die hiernaast ook betrokken zijn bij de productie en handel van synthetische drugs. De exploitanten lijken minder geïnteresseerd in kwaliteit en laten zich door snel winstbejag leiden, hetgeen resulteert in te vroeg geoogste planten, onzorgvuldig gebruik van bestrijdingsmiddelen en groeisupplementen. Het is ook op dit niveau dat de wiet wordt aangevuld met andere producten (glaspoeder, kalk, kruiden, zetmeel), om ze te verzwaren en meer winst te maken (KLPD-Dienst IPOL, 2008; van Amsterdam, van Marle, van Dijk, Niesink & Opperhuizen, 2007). Minder kwalitatieve wiet wordt in hoofdzaak afgezet buiten het circuit van de gedoogde verkoop in Nederland. In de SUPMAP-interviews was zelden sprake van vervuilde cannabis. Wat betreft de personen in wiens woning plantages aangetroffen worden duiden Bovenkerk, Hogewind en Milani (2002) op het aanwenden van dwang en intimidatie bij kwetsbare groepen, terwijl Spapens, van de Bunt & Rastovac (2007) hiervan geen bewijs vinden. Uit de SUPMAP-interviews blijkt de praktijk waarbij minder bemiddelde figuren, mensen met schulden, mentaal gehandicapten, harddrugverslaafden of mensen met psychische problemen benaderd worden als stroman bij de Belgische plantages relatief courant te zijn. Er wordt ook op gewezen dat bij vatting en verbeurdverklaring deze stromannen de eerste slachtoffers zijn, dat ze vanuit de organisatie vaak aansprakelijk gehouden worden voor het verlies en deze schulden nadien dienen in te lossen ten aanzien van de organisatie, hetgeen ervoor zorgt dat ze weer in de cannabisproductie terecht komen. Voor het onderhoud van de plantages worden vaak illegalen of Bulgaren ingezet.

Criminele samenwerkingsverbanden zijn de actoren binnen de cannabismarkt die de drug na de oogst op grote schaal opkopen bij exploitanten en zelfstandige telers, om die vervolgens te verdelen naar (buitenlandse) afnemers. Hun contacten met buitenlandse drughandelaars verraden een zekere graad van ervaring binnen het criminele milieu. Deze actoren kennen dan ook vaak een verleden van criminele feiten binnen diverse markten waarin de zware georganiseerde criminaliteit actief is. De criminele samenwerkingsverbanden kenmerken zich door een vaste kern, die vaak steunt op familiebanden en kennen een 'uitgekristalliseerde taakverdeling'. Deze verbanden situeren zich strikt gezien op de high-level, maar aangezien ze zich vaak inlaten met de taken die exploitanten op zich nemen, kunnen we spreken van een zekere overlapping tussen productie en high-level handel. Een reden

waarom deze actoren zich ook inlaten met de productie en niet louter inkopen en verkopen, is een louter economische logica: hoe minder tussenschakels, hoe groter de winstmarges. Uit de SUPMAP-interviews kwam weinig meer dan de bevestiging van het bestaan van deze verbanden, alsook dat de organisatoren van industriële plantages zich steeds in Nederland bevinden. Verdere kennis van de organisatie van deze samenwerkingsverbanden ontbreekt bij de Belgische strafrecht-handhavers.

Er zou een verschuiving zijn van de organiserende **Nederlandse** actoren die betrokken waren bij **ATS-productie** naar de grootschalige cannabisproductie. De belangrijkste verklaringen hiervoor zijn het lucratieve karakter van deze plantages en risicomangement (lagere bestraffing bij pakkans) (bron 75; bron 79). In alle SUPMAP-interviews kwam de Nederlandse betrokkenheid bij de organisatie en opzet van grootschalige plantages aan bod. Volgens een recent onderzoek zouden de Nederlanders in hoofdzaak helpen bij de eerste productie, waarna de activiteiten worden verdergezet op zelfstandige basis. De Nederlanders die betrokken zijn in de Belgische cannabisteelt zouden vaak een Turkse of Marokkaanse achtergrond hebben. (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013).

Op Europees niveau vormen criminele **Zuidoost-Aziatische bendes** een relatief nieuwe speler op de markt, in Canada en het Verenigd Koninkrijk zijn ze de hoofdrolspelers van de cannabisproductie. De eerste vaststelling dat deze bendes actief zijn in België dateert van 2009 en het aantal casussen met Vietnamese betrokkenheid neemt toe (twee casussen in 2009, elf in 2010 en veertien in 2011, Dekeyser, 2013). Deze criminele organisaties waren voordien vooral gekend inzake mensensmokkel, prostitutie en gokhandel en blijken zich daarnaast ook te hebben gericht op de grootschalige cannabisteelt. Hoewel ze als spelersgroep relatief klein zijn in verhouding met andere spelers (de belangrijkste spelers zijn de klassieke Belgisch-Nederlandse organisaties, Turks-Bulgaarse groepen en de Noord-Afrikanen), duiken deze bendes wel op in verschillende landen tegelijkertijd (Scandinavië, Duitsland, Tsjechië), zijn er steeds meerdere personen betrokken en hebben ze verschillende plantages tegelijkertijd. Naast de vaststelling dat deze bendes in meerdere landen actief zijn in de productie lijken ze ook een belangrijke rol te spelen in de distributie van cannabis tussen verschillende landen in Oost-Europa (EMCDDA, 2013). De opzet van

de plantages gebeurt met high-tech materiaal en het betreft uitsluitend plantages van industriële schaal. Het betreft actoren van Zuidoost-Aziatische origine (in hoofdzaak Vietnamezen) die intussen een andere nationaliteit hebben aangenomen. Illegale immigranten van Aziatische origine worden in het land van herkomst gerekruteerd met de belofte van een goede job waarna ze worden ingezet als tuiniers in de plantages om hun schulden bij de mensenhandelaar af te betalen. Meestal worden deze illegalen ook gehuisvest in de plantages, ze slapen er in extreem precaire omstandigheden en krijgen om de paar weken voedselpakketten. Eens deze schulden afbetaald zijn, gaat een deel van de illegalen op basis van de opgedane knowhow en contacten zelf plantages opzetten. Het gesloten karakter van deze gemeenschap, die verder gekenmerkt wordt door een sterke hiërarchie, onderdanigheid, zwijgplicht, maakt het relatief moeilijk om deze groepen op te volgen en te infiltreren.³³ Er wordt verwacht dat deze tendens zich op Europees niveau zal verderzetten, waarbij de zuidoost-Aziatische criminele organisaties de tweede plaats na de Nederlanders zouden opnemen in de grootschalige cannabisproductie (EMCDDA 2012c).

In Nederland werd recent een verhoogde betrokkenheid van Turkse criminele netwerken in de cannabisproductie vastgesteld. Verder zijn leden van de Hell's Angels en Satudarah betrokken, net zoals families uit het milieu van de 'kampers' (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Europol stelde vast dat een aantal criminele netwerken hun werkterrein verlegt van de cocaïne en heroïnesmokkel naar de cannabishandel (Europol, 2013).

4.2.3. *Conclusies naar indicatoren toe*

4.2.3.1. Gegevens van de law enforcement

a) Ontdekte plantages

De ontdekte en ontmantelde plantages vormen de belangrijkste indicator voor de productie van cannabis. Volgende elementen zijn daarin van het grootste belang:

- aantal plantages
- productiegrootte

³³ Telefonisch interview Benny Van Camp van de Centrale Dienst Druugs (1 februari 2013).

- opzet van de kweek: handtekening van de elektricien/schrijnwerker, gebruikt materiaal, etc.
- locatie
- mate van beveiliging
- dumping van afval

Totale aantal plantages

Het totale aantal ontmantelde plantages vormt een indicator voor cannabisproductie, al werd de waarde ervan erg laag ingeschat door de strafrechtshandhavers gezien het *dark number* en de beperkte informatie die deze genereren m.b.t. de betrokken actoren en modus operandi.

Door middel van het **vergelijken van het aantal ontmantelde plantages en growshops per land** kan de rol van een Europees land in de Europese cannabisproductie worden bepaald. In een onderzoek waarbij deze berekening werd gedaan voor de noordwest-hub (d.i. België, Duitsland, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Nederland en het Verenigd Koninkrijk) bleek dat het Verenigd Koninkrijk onderhand een grotere rol dan Nederland speelt. Tussen 2009 en 2012 werden meer plantages opgerold in het Verenigd Koninkrijk dan in de andere landen van de noordwest-hub. Ook blijkt het aantal growshops in Frankrijk de laatste jaren toe te nemen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis, & Stoffers, 2013).

Omvang van de plantages

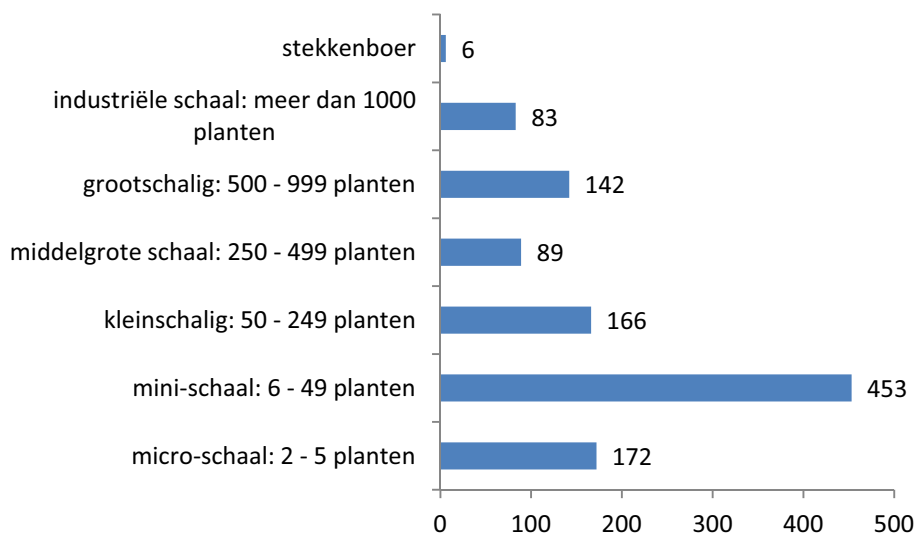
Hoewel de **grootte** van cannabisplantages een belangrijke indicator is voor het monitoren van de professionaliteit van de teelt zijn er belangrijke nadelen aan verbonden.

Er is sprake van een evolutie inzake toenemende risicospreiding (waarschijnlijk ten gevolge van de toegenomen expertise en opsporingsinspanningen op Belgisch niveau), waarbij meerdere kleinere plantages op verschillende locaties opgestart worden in plaats van één grote plantage (Bovenkerk, Hogewind & Milani, 2002; Spapens, van de Bunt, Rastovac & Sueiro, 2007). De mate van beveiliging, elektrische handtekening en de verdere modus operandi van de betrokken actoren kan hierbij wel aanvullende informatie geven en mogelijke linken tussen plantages helpen detecteren.

De kweektechniek is bepalend voor de oppervlakte. Verbeterde kweektechnieken kunnen ervoor zorgen dat minder ruimte nodig is voor een kweek. Zo kan door toevoeging van CO₂ aan de lucht de fotosynthese bevorderd worden waardoor op kleinere oppervlaktes een identieke hoeveelheid kan worden geproduceerd (bron: Benny Van Camp-FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs). Verder werd in 2012 in Nederland een nieuwe kweektechniek vastgesteld (*'scrogging'*) waarbij de cannabisstoppen horizontaal worden geleid, en waardoor ook kan worden gekweekt in lage ruimtes (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013).

Op het niveau van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie worden de gegevens m.b.t. de grootte van de ontmantelende plantages bijgehouden volgens de onderverdeling industrieel, grootschalig, middelgrote schaal, kleinschalig, mini- en microschaal (zie Grafiek 13 voor de grootte van de ontmantelde cannabisplantages in 2011).

Grafiek 13: *Ontdekte cannabisplantages volgens omvang in België in 2012*
(bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)

Een belangrijke aanvulling m.b.t. de registratie van cannabisplantages betreft de vraag of en hoe zgn. **'lege' kwekerijen** worden opgenomen in de politiestatistieken en of **stekken** ook worden meegeteld bij inbeslagnames, wat van belang is voor de schatting van de omvang van de cannabisproductie. Op het niveau van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie worden deze gegevens opgenomen in een aparte cate-

gorie, al bestaat de kans dat deze gegevens niet altijd gemeld worden aan deze dienst.³⁴ Daarbij zijn zoals eerder aangehaald ook tekenen van eerdere productie relevant. Een onderscheid zou ook moeten gemaakt worden tussen kwekerijen, stekkerijen en drogerijen (Wouters, Korf & Kroeske, 2007). In de interviews was enkel sprake van kwekerijen, drogerijen werden nergens aangehaald, wat doet vermoeden dat dit proces plaatsvindt in Nederland. Stekkenboers blijken amper te worden ontdekt in België, wat ook doet vermoeden dat deze activiteit zich hoofdzakelijk in Nederland bevindt. Schattingen van de nationale productie van cannabis in België beperken zich tot het onderzoek van Vanhove et al. (2012). Daarin werden schattingen gemaakt van de opbrengst van verschillende vormen van binnenteelt.

In Addendum I van het SUPMAP-onderzoek wordt dieper ingegaan op het inschatten van de **marktomvang** van de Belgische cannabisproductie, waarbij de aandacht uitgaat naar het koppelen van de productiehoeveelheid aan de oppervlakte van de plantages en naar het belang van het vergelijken van bevragingen van actoren die betrokken zijn bij de drugsdistributie, hun jaarverkoop en de opbrengstcijfers van plantages (in functie van de afbakening van het noodzakelijk aantal tussen- en kleinhandelaars voor de verschillende types plantages).

Enkele indicatoren die worden gehanteerd voor de berekening van het **wederrechtelijk voordeel** kunnen ook inzicht verschaffen in de duur van de productie en van het gebruik van eenzelfde locatie (hoeveel wordt geproduceerd vóór ontmanteling). Voorbeelden hiervan zijn de vervuiling van de koolstoffilters en de hoeveelheid stof in de droogmanden of op de aanwezige meubels en toestellen.

Opzet van de kweek

De **herkomst van het materiaal** van de kwekerijen is een zwakke indicator, aangezien het overgrote deel van het materiaal afkomstig is uit Nederlandse growshops, waar er weinig politionele belangstelling bestaat voor onderzoek naar gebruik van materiaal dat afkomstig is uit Nederlandse growshops in Belgische en Duitse cannabisplantages (Spapens & Fijnaut, 2005). Een opmerkelijke vaststelling in de SUPMAP-interviews is het bestaan van een growshop in het Brusselse (bron 12; bron 68). Sommige telers betrekken hun materiaal soms op

³⁴ Opmerking Jessica Dommicent, FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs.

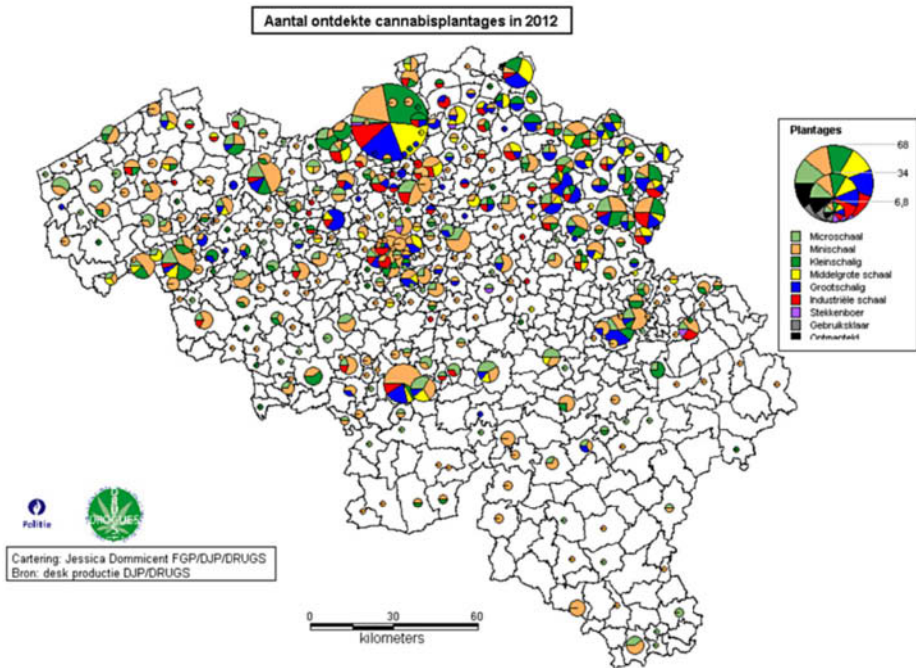
openbare verkopen naar aanleiding van verbeurdverklaringen. Een respondent van een lokale politiezone suggereerde de vernietiging van het kweekmateriaal dat wordt aangetroffen, i.p.v. het louter verbeurd verklaren, al loont het ook de moeite om bij openbare verkopen te kijken wie het kweekmateriaal opkoopt.

De **handtekening van de elektriciens** (zoals het type stroomaftap en de organisatie van de stroomvoorziening in de kwekerij) zegt meer over de facilitatoren dan over de verantwoordelijke organisatoren. Verschillende producenten kunnen namelijk gebruik maken van dezelfde experts, al verschaft deze handtekening wel een zicht op de hoeveelheid resources en facilitatoren waarover de netwerken kunnen beschikken. Het vermoeden bestaat dat het veelal elektriciens zijn, die overdag bij meteropnamebedrijven werken en na de uren bijklussen.

Locatie van de plantages

Kaart 3 geeft een overzicht van de spreiding van de cannabisplantages die in België in 2012 ontdekt werden.

Kaart 3: Aantal ontdekte cannabisplantages in België in 2012 (bron: FGP/DJP/ Centrale Dienst Drugs)

Qua **locaties** waar de plantages worden ingericht zijn er verschillende mogelijkheden, al komen in de interviews de leegstaande loodsen en hangars van landbouwbedrijven het vaakst naar voren. Verder wordt ook gekweekt in gewone woonhuizen of villa's en zelfs in ruimtes vlakbij reguliere handelszaken. Zo werd na waterschade in Buggenhout een industriële cannabisplantage die zich boven een Blokkerfiliaal bevond opgerold, en bleek in Herentals een Vietnamese bende een industriële plantages te hebben opgezet in de kelder onder een Selexion-vestiging. Het gebruik van warmtelampen en het aftappen van elektriciteit verhoogt het brandgevaar, cannabisplantages worden bijgevolg regelmatig ontdekt na een brand. Zo werd in Gent door het uitbreken van brand een plantage met 2000 planten ontdekt in een verborgen wand achterin een woning. In 2012 werden op enkele plaatsen in België professionele openluchtplantages (guerilla growing) aangetroffen tussen de aanplantingen op akkers of in bossen. Verschillende bronnen rapporteren een modus operandi waarbij zoekertjeswebsites zoals Kapaza of 2dehands frequent en consequent gescreend worden op beschikbare loodsen of hangars. Verhuurders worden systematisch benaderd en er wordt hen een maandelijkse huurprijs aangeboden die tot tien keer hoger ligt dan de gevraagde prijs of waarde. Ook zijn er internetfora waar specifiek wordt gezocht naar locaties om een plantage te huisvesten. Waar vroeger Nederlanders rechtstreeks bij de eigenaar of het vastgoedkantoor huurden, wordt nu een verhoogd gebruik van stromanen met de Belgische nationaliteit vastgesteld (wiens naam aan het contract verbonden wordt). Er is evenwel een verschil in modus operandi vast te stellen: waar in bepaalde gevallen de rol van de stroman beperkt blijft tot het huren van het pand, wordt deze stroman ook soms ingezet voor het onderhoud van de plantages (en in beperktere mate gehuisvest in hetzelfde pand). Dit verschil in modus operandi duidt ongetwijfeld op het naast elkaar werken van diverse groepen actoren. De meest professionele organisatoren werken voor elk aspect van de productie met eigen vertrouwelingen en arbeidskrachten. Sommige plantages zijn volledig geautomatiseerd, waardoor onderhoud en soms ook knippen niet meer nodig is en de plantages minder de aandacht trekken. Het duidt erop dat sommige organisatoren minder goed geëquipeerd zijn qua facilitatoren en productiemateriaal dan andere.

Contacten met vastgoedkantoren kunnen interessant zijn gelet op het regelmatig opduiken van het zoeken naar loodsen en panden voor productie. Aan de hand van fotoherkenning kan bij de kantoren waar een

pand werd gehuurd, gecontroleerd worden of deze stroman nog op andere locaties huurde, dan wel of er andere panden zijn die in aanmerking komen voor cannabisproductie. De mate van medewerking van de vastgoedmakelaars is in bepaalde zones groter, in andere onbestaande. Bij het overtuigen van vastgoedmakelaars om hun medewerking te verlenen lijkt het wijzen op de risico's en de mogelijke schade die plantages met zich meebrengen (zoals brand, wateroverlast) succesvol te zijn, al was het maar omdat eigenaars niet tevreden zijn wanneer de staat van het goed dat ze verhuren erop achteruit gaat.

In tegenstelling tot de productie van ATS is de productie van cannabis (plantages) veel meer verspreid over België, waarbij een recente verschuiving van de grensregio's met Nederland naar productie meer landinwaarts wordt waargenomen. In functie van het opvolgen van evoluties in de spreiding van de plantages en mogelijke *displacement* dient de monitoring zowel op binnenlands als op Europees niveau te gebeuren. Er zou ook sprake zijn van Nederlandse organisaties die in Polen kleinschalige plantages opzetten (bron 75).

Mate van beveiliging

De mate waarin de plantage beveiligd is geeft inzicht in de mate van georganiseerdheid en professionaliteit. Er bestaan aanzienlijke verschillen in de **mate van beveiliging** (camera's, GSM-alarms, booby-traps, etc.) van de grootschalige plantages. Over het algemeen rapporteren de geïnterviewden dat de beveiliging van de plantages beperkt is (niemand maakt melding van booby traps, al beschikt de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie over gegevens die bevestigen dat er booby traps werden ontdekt in 2010 en 2011³⁵). Indien er beveiliging is blijkt deze eerder voorzien aan de toegangsdeuren dan binnenin het pand. Een mogelijke verklaring daarvoor is risicobeheersing (het verwonden van een politieagent maakt de overtreding zwaarder) al lijkt de beveiliging zich vaak in de eerste plaats te richten op mogelijke rip-offs in plaats van op invallen van de politie. In sommige gevallen worden ook mensen ingehuurd om de plantage te bewaken en te beschermen tegen diefstal.

³⁵ Jessica Domnicent, FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs.

Dumping van restafval

Dumping van restafval van de cannabisteelt lijkt niet aan de orde. Waarschijnlijk wordt dit afval vermalen en nadien aangeboden als tuinafval (Spapens & Fijnaut, 2005), al wordt het knip- en restafval ook gebruikt voor het fabriceren van nederhasj – ofte *ice* – (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013; KLPD-Dienst IPOL, 2008), ofwel ingeleverd bij de growshops (KLPD-Dienst IPOL, 2008).

b) Zachte informatie

Zachte informatie speelt een veel grotere rol als indicator voor cannabisplantages dan bij ATS-productie het geval is, en wordt door alle strafrechtshandhavers die specifieke indicatoren voor cannabisproductie aanhaalden als belangrijkste indicator gemarkeerd. Deze zachte informatie kan uit verschillende elementen bestaan, al blijken tips van burens die verdachte activiteiten vaststellen hierbij te primeren. Meer concreet betreft het dan de aanwezigheid van wagens met Nederlandse kentekens, plotse activiteit nabij leegstaande gebouwen met veel komen en gaan, of activiteiten op telkens dezelfde tijdstippen (wat duidt op onderhoud van de plantages). Zachte informatie m.b.t. kenmerken van het gebouw zoals verduisterde ramen, ramen die steeds gesloten zijn, en ook de aanwezigheid van nieuwe schouwen vormen een bijkomende indicator. Geurhinder komt ook voor, al is dit in veel mindere mate dan de andere vormen van zachte informatie die hierboven vermeld worden. Met het oog op de detectie van cannabisplantages wordt in een aantal politiezones extra ingezet op sensibilisering van wijkagenten in functie van een verhoogde opmerkzaamheid voor signalen die op de aanwezigheid van cannabisplantages kunnen duiden.³⁶ Op het niveau van het bewustzijn van mogelijke indicatoren voor cannabisproductie is nog ruimte voor verbetering. De Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie kan hierin, gezien hun expertise en net zoals bij ATS-productie, een belangrijke rol spelen.

Men moet echter opletten voor een te rigide focus op deze indicatoren aangezien de *modus operandi* in functie van risicobeheersing snel kan wijzigen. Op het verhoogd detectiegevaar veroorzaakt door de aanwezigheid van Nederlandse nummerplaten wordt meer en meer geantici-

³⁶ In januari 2013 werd in Nederland een cannabisplantage ontmanteld nadat een alerte wijkagent had gezien dat op het dak van de woning als enige geen sneeuw lag.

peerd door het gebruik van huur-/leasewagens of van (al dan niet gestolen) Belgische nummerplaten. Sommige plantages zijn volledig geautomatiseerd waardoor geen fysieke aanwezigheid meer nodig is (cfr. infra).

Elektriciteit-/waterverbruik en warmteontwikkeling

Sterk verhoogd water-/elektriciteitsverbruik en -diefstal lijken een goede indicator te zijn voor de strafrechthandhavers, al worden deze veelal eerder toevallig vastgesteld (door een alerte huiseigenaar of distributiemaatschappij). Elektriciteitsdiefstal valt op omdat het verbruik ineens heel laag wordt (Spapens & Fijnaut, 2005). De meest voorkomende praktijk qua elektriciteitsdiefstal bij cannabisproductie blijkt het aftappen vóór de meter te zijn, al komt het aftappen van particulieren (die hiervan niet op de hoogte zijn) ook soms voor (bron 35). Verhoogd gebruik kan enkel worden vastgesteld per buurt, waardoor moeilijk te controleren valt welk specifiek pand het betreft. Sinds de vrijmaking van de energiemarkt is dit nog moeilijker geworden, aangezien alle energieleveranciers gecontacteerd moeten worden. In tegenstelling tot Nederland beschikken de Belgische instanties niet over gerichte opsporingstechnieken, zoals bijvoorbeeld convenanten met elektriciteitsbedrijven, en zijn water- en elektriciteitsnetbeheerders niet verplicht om plotse stijgingen van het gebruik aan te geven. Sommige politiezones hebben echter wel een samenwerkingsovereenkomst met belangrijke elektriciteitsdistributiebedrijven om data vrij te geven of verhoogd gebruik te rapporteren (bron 1). De sleutelfactor om deze bedrijven over de streep te trekken om inzage te geven in hun data lijken de gederfde winsten van de elektriciteitsdiefstal te zijn.

Het hoge elektriciteitsverbruik wordt ook omzeild door het gebruik van LED-lampen (al dient dan ter compensatie een warmtebron op gas of stroom te worden gebruikt omdat LED-lampen geen warmte afscheiden). Ook kan worden gewerkt met generatoren (al vergt dit wel bijkomende geluidsisolatie) (Spapens, van de Bunt & Rastovac, 2007).

Aan de hand van warmtescans kan ook de verhoogde warmteontwikkeling die cannabisplantages met zich meebrengen, worden vastgesteld, al lijkt ook hier de modus operandi zich te wijzigen naar het beter isoleren van de ruimtes waar wordt gekweekt. Doordat generatoren duur zijn worden ze ook soms gestolen (zie ook Spapens & Fijnaut, 2005).

c) *Gegevens van de Parketten*

Net zoals bij de productie van ATS, vormen Parketgegevens zoals het aantal gevoerde onderzoeken/veroordelingen naar cannabisteelt, het aantal drugsdossiers georganiseerde criminaliteit en het aantal internationale rechtshulpverzoeken gelinkt aan drugs relevante informatiebronnen. Voor cannabisproductie is er reeds onderzoek gebeurd naar de internationale rechtshulpverzoeken. Als indicator bleken deze interessant en kon een evolutie worden vastgesteld waarbij er tegelijk met het vaker opduiken van cannabisplantages in België een stijgend aantal rechtshulpverzoeken naar Nederlanders die betrokken waren bij Belgische cannabisplantages werd vastgesteld (Fijnaut, Spapens & van Daele, 2005; Spapens, van de Bunt & Rastovac, 2007).

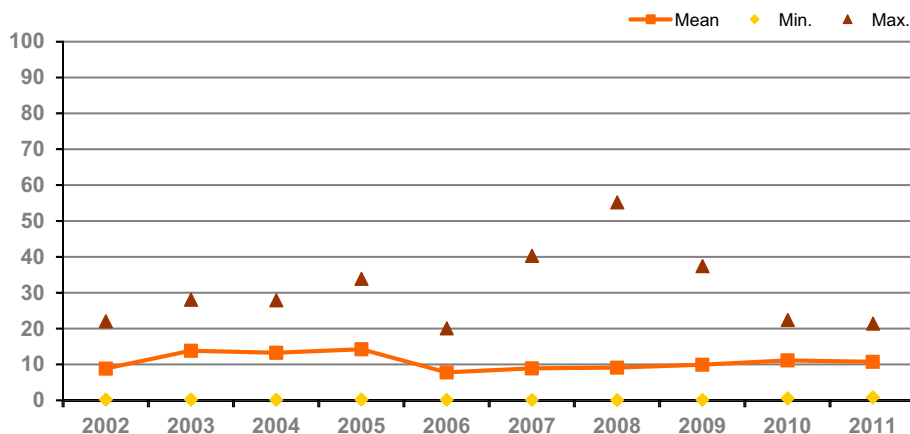
Een laatste bron van gegevens van het Parket die relevant kunnen zijn betreffen de druggerelateerde vermogensonderzoeken.

4.2.3.2. Labogegevens

a) *Kwaliteit: evoluties in het THC-gehalte?*

In tegenstelling tot de andere klassieke drugs lijkt de **prijsbepaling** bij cannabis in grote mate afhankelijk te zijn van de kwaliteit (Decorte et al., 2003; Decorte & Tuteleers, 2007; Spapens et al, 2007; Vanhove, Surmont, Van Damme & De Ruyver, 2012). Op onlinefora kunnen de gangbare prijzen makkelijk worden vergeleken, wat maakt dat de telers de prijzen op elkaar afstemmen (Sapens, 2006; Spapens, van de Bunt & Rastovac, 2007).

Over de **kwaliteit** van de geproduceerde cannabis en dan meer bepaald het THC-gehalte bestaat discussie. De bevraagde labo's spreken elkaar tegen m.b.t. een mogelijke toename van het THC-gehalte ten gevolge van veredeling. De verzamelde gegevens van het WIV spreken de stelling dat het THC-gehalte van cannabis stijgt tegen (Grafiek 14). Tabel 21 geeft een overzicht van de gemiddelde THC-concentratie van de in België in beslag genomen cannabis. Tabel 22 geeft een overzicht van de gemiddelde THC-concentratie van de in België in beslag genomen hasj tussen 2002 en 2011.

Grafiek 14: Gemiddelde THC concentratie (%) inbeslaggenomen cannabis tussen 2002-2011) (bron: WIV, Belgian Early Warning System on Drugs)**Tabel 21:** Gemiddelde THC-concentratie (%) van de in beslag genomen plantaardige cannabis in België (2002-2011) (bron: WIV, Belgian Early Warning System on Drugs)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gemiddelde	8.85	13.82	13.27	14.25	7.78	8.91	9.11	9.92	11.13	9.76
Mediaan	7.9	14.15	13.40	14.60	6.50	8.50	8.90	10.10	11.10	9.75
Minimum	0.20	0.20	0.11	0.20	0.10	0.10	0.03	0.10	0.50	0.8
Maximum	22.00	28.00	27.80	33.80	20.00	40.20	55.10	37.30	22.30	23.3

Tabel 22: Gemiddelde THC-concentratie (%) van de in beslag genomen cannabis hars (hasj) in België (2002-2010) (bron: WIV, Belgian Early Warning System on Drugs)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Gemiddelde	9.38	15.38	14.58	16.17	10.75	9.72	10.31	10.62	11.83
Mediaan	9.50	15.45	14.40	16.00	9.30	10.75	9.90	10.20	13.70
Minimum	1.60	0.70	0.30	0.10	2.60	4.00	0.03	0.30	0.30
Maximum	18.00	47.00	49.00	33.90	22.50	26.60	21.80	30.20	29.00

b) Gebruikte knipmethode

Bij inbeslagnames van grote hoeveelheden cannabis kan de **knipmethode** worden geanalyseerd. Deze kan informatie verschaffen over de verschillende netwerken die actief zijn in de professionele cannabisproductie. Bij een geautomatiseerde knipmethode worden namelijk naast de toppen ook kleine delen van de rest van de plant meegenomen. In Nederland is het knippen erg geprofessionaliseerd en gebeurt het soms op zodanig grote schaal dat men soms van ‘knipstraten’

spreekt (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). De kans is groot dat de cannabis die in België wordt geproduceerd verder verknijpt wordt in Nederland.

4.2.4. *Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor cannabisproductie*

In Tabel 23 worden alle indicatoren en sub-indicatoren voor cannabisproductie opgesomd.

Tabel 23: *Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (cannabis)*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
Politiedata		
Politiecijfers		
Ontmantelde plantages		
<ul style="list-style-type: none"> • totaal aantal 		
<ul style="list-style-type: none"> • grootte (productiecapaciteit) <ul style="list-style-type: none"> – tekenen van eerdere productie (hoe lang reeds teelt/aantal oogsten) – stekkerijen – drogerijen 		
<ul style="list-style-type: none"> • locatie 		vastgoedkantoren, zoekertjeswebsites
<ul style="list-style-type: none"> • mate van beveiliging 		
<ul style="list-style-type: none"> • handtekening elektricien • professionaliteit knipmethode • gearresteerde aanwezigen (knippers, onderhoud, etc.) • gearresteerde stromannen • incidenten (brand) 	facilitatoren mate van professionaliteit facilitatoren facilitatoren, modus operandi	
Indicatoren berekening wederrechtelijk vermogen	Duur productie Herhaaldelijk gebruik zelfde locatie	
<ul style="list-style-type: none"> • vervuiling van de koolstoffilters • hoeveelheid stof in de droogmanden • hoeveelheid stof op de aanwezige meubels en toestellen 		
Zachte informatie		
Afgeplakte ramen		
Nieuwe schouwen		
Nederlandse nummerplaten aan loodsen, boerderijen		
Geur		

Tabel 23: Indicatoren en sub-indicatoren voor productie (cannabis) (vervolg)

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
Plotse activiteit bij lang leegstaande gebouwen		
Frequent terugkerende namen		
Personen die benaderd werden voor huren loodsen/andere gebouwen tegen hoge bedragen		
Parket		
Aantal gevoerde onderzoeken cannabis-teelt		Dienst Strafrechtelijk Beleid
<ul style="list-style-type: none"> • aantal dossiers met kwalificatie vereniging misdadigers als verzwarende omstandigheid 		
<ul style="list-style-type: none"> • aantal opgestarte druggerelateerde vermogensonderzoeken 		
Aantal veroordelingen cannabisteelt		Dienst Strafrechtelijk Beleid
<ul style="list-style-type: none"> • type drugs • verhouding tussen types drugs • woonplaats veroordeelden • locatie plantages • nationaliteit 		
Aantal drugdossiers georganiseerde criminaliteit		Dienst Strafrechtelijk Beleid
Aantal internationale rechtshulpverzoeken m.b.t. drugs		Dienst Strafrechtelijk Beleid
<ul style="list-style-type: none"> • land waarvan afkomstig 	Plaats van België in de echelons	
<ul style="list-style-type: none"> • welke actoren (organisaties vss. louter individuen) • gevolg/uitkomst 	actoren	
Labogegevens		
THC-gehalte	Mate van professionaliteit/veredeling	
Evolutie kwaliteit (verhouding THC/CBD/CBN)		
Knipmethode	Mate van professionaliteit/automatisering/linken tussen plantages	

4.3. Bijkomende informatiebronnen m.b.t. drugsproductie

In Tabel 24 worden de bijkomende informatiebronnen voor het monitoren van drugsproductie opgesomd.

Tabel 24: *Bijkomende informatiebronnen voor het monitoren van productie*

Type drugs en informatiebron	Waar kan deze informatie gevonden worden
Cocaine	
Aantal cocaplanten	UNODC illicit crop monitoring
Groeiproces van de cocaplant en hoe elastisch dit proces is (voor inschatten mogelijke productieschommelingen)	
Handtekening van de producent (cocainestempels)	Europol
Heroïne	
Groeiproces van de opiumplant en hoe elastisch dit proces is	UNODC illicit crop monitoring
Cannabis	
Elektriciteitsmaatschappijen (verhoogd stroomgebruik; elektriciteitsdiefstal)	
Productie buiten Europa (~hasj)	UNODC illicit crop monitoring (Marokko)
Brand	
Vastgoedkantoren	
Warmtescans	
Internetfora waar gezocht wordt naar mensen met loods te huur	
ATS	
Vijf meest valuable targets per land → vergelijking Nederland/België	
Pill-testing	NEWIP-databank
Amnesty bins	
Fora waar gezocht wordt naar mensen met loods te huur	
Brand/ontploffing	
Milieuvuiling: bodem- en oppervlaktewaterverontreiniging	
Inbeslagnames andere inspectiediensten (voedselveiligheid, geneesmiddelen)	
Intervallen tussen opduiken nieuwe psychoactieve stof in EWS en opduiken in België	

4.4. Besluit

Voor de productie van ATS dient een monitoring van de precursorenstroom te worden gekoppeld aan data m.b.t. ontmantelde labo's en dumping. Kwaliteit vormt een sterke indicator voor synthetische drugs. Aan de hand van analyses van zuiverheid, versnijdingsmiddelen en mengprofielen van de precursoren kan de effectiviteit van verhoogde precursorencontrole worden nagegaan alsook verschuivingen in de modus operandi om deze problemen te omzeilen (gebruik van pre-precursoren, substitutieproducten voor de precursoren, verandering in herkomstlanden van de precursoren, gebruik van minderwaardige precursoren, etc.). Het blijft niettemin ingewikkeld om deze precursorenstroom te controleren (dark number), en de recente modus operandi om precursoren te gaan maskeren maakt het detecteren van de precursorenstroom niet eenvoudiger.

Bij de monitoring van ontmantelde sites moet rekening gehouden worden met de diversificatie: productie-tablettering-opslag die mogelijk verdeeld is over verschillende landen en zelfs over verschillende criminele organisaties.

BMK en PMK detectie in lucht en op kleding kan een relevante tool zijn om labo's op te sporen maar ook om actoren te linken aan deze productieactiviteiten (Peters, 2006).

Opdat de verkregen data m.b.t. inbeslagnames (precursoren en ontmantelde sites) en kwaliteit gecontextualiseerd kunnen worden, dient over de grenzen van de zones, arrondissementen en landen heen te worden samengewerkt.

Het is voor de overheid moeilijk in te schatten waar de productie zal plaatsvinden, temeer daar labo's (en in mindere mate ook plantages) maar een beperkte tijd worden gebruikt waarna de productie ergens anders gelokaliseerd wordt. Niettemin loont het de moeite om een risico-screening van het vastgoed te doen in functie van inventarisatie en de controle van risico-objecten (Spapens & Fijnaut, 2005).

Cannabis blijkt de enige drug waarbij de prijsstelling sterk afhankelijk is van de kwaliteit (Decorte et al., 2003; Decorte & Tuteleers, 2007; Spapens et al, 2007; Vanhove, Surmont, Van Damme & De Ruyver, 2012). Kwaliteit is echter meer dan louter de THC-waarde, de verhouding

THC-cannabinol (CBN) en cannabidiol (CBN) bepaalt mee de kwaliteit en de populariteit van de drug.

Wijzigingen in de modus operandi m.b.t. industriële cannabisplantages doen zich vaak voor: het productieproces wordt geoptimaliseerd waardoor op minder oppervlakte meer cannabis kan worden gekweekt, het proces wordt geautomatiseerd waardoor de kans op betrapping tijdens de teelt vermindert. Verdere beveiligingsmaatregelen zijn het gebruik van isolatie om warmtedetectie tegen te gaan, het gebruik van LED-lampen of generatoren om het elektriciteitsverbruik te verminderen en detectie a.d.h.v. elektriciteitsdiefstal te omzeilen. Grootschalige kwekers splitsen hun plantages ook op over verschillende locaties aangezien dit een minder groot verlies impliceert in geval van betrapping en de straffen ook lager liggen. Flexibiliteit is bijgevolg noodzakelijk bij het gebruik van indicatoren voor de opsporing. Contacten met vastgoedkantoren en de monitoring van het aanbod van loodsen op de huurmarkt kunnen middelen zijn om plantages proactief te kunnen opsporen.

Gelet op de grensoverschrijdende georganiseerde criminaliteit en de grote betrokkenheid van Nederlanders bij zowel ATS- als cannabisproductie, werd gesuggereerd om voor het identificeren van belangrijke organisatoren de vijf most *valuable targets* van België en Nederland te vergelijken en de overeenkomsten vast te stellen. Het vermoeden is groot dat het merendeel dezelfde actoren zullen zijn (bron 42). De informatiewinning op het vlak van de nieuwe spelers op de cannabismarkt, en dan specifiek wat de Zuidoost-Aziatische bendes betreft, is beperkt.

Inbeslagnames door andere diensten zoals het Federaal Agentschap voor Veiligheid van de Voedselketen (FAVV) of Volksgezondheid vormen een waardevolle informatiebron voor de synthetische drugs en de nieuwe psychoactieve stoffen zoals designerdrugs. Ook kan het interval tussen het opduiken van een nieuwe psychoactieve stof in het Early Warning System en het opduiken ervan in België een indicator vormen van de spreiding van de productie en de distributie, al zorgt het feit dat veel labo's pas laattijdig hun gegevens doorsturen mogelijks voor vertekeningen (Van der Linden, Antoine, Blanckaert & van Bussel, 2012).

Hoofdstuk 5 INDICATOREN VOOR IMPORT, WHOLESALE EN EXPORT

5.1. Inleiding

België heeft een strategische positie: het speelt een belangrijke rol in de import van drugs in Europa en vormt een aanzienlijke transit zone in de internationale drugshandel. Het zicht op de groothandel in België is echter fragmentarisch, wat voornamelijk wordt verklaard doordat deze zich niet in België bevindt en vanuit Nederland gestuurd wordt (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Groothandel is een fenomeen dat zich uitstrekt over verschillende landen. Net zoals het geval is bij tussenhandel blijkt het moeilijk om groothandel conceptueel af te bakenen, en in sommige gevallen controleren dezelfde actoren het hele proces van import tot aan de verdeling van de drugs naar de gebruikers (Brookman, Bennett & Maguire, 2004). Groothandel, import en export vallen soms moeilijk van elkaar te onderscheiden en kunnen dooreenlopen. Daarnaast is de aanbodketen voor sommige drugs korter, wat onder meer het geval is voor de synthetische drugs, waar productie, groothandel, import en export en zelfs tussenhandel in elkaar overlopen en door een kleine groep gecoördineerd worden (Massari, 2005).

Allereerst wordt het aspect import bekeken en worden de faciliterende factoren voor import geïdentificeerd. Daarbij wordt stilgestaan bij de specifieke rol die de haven van Antwerpen speelt in de internationale drugstrafiek. Nadien wordt ingegaan op de belangrijkste drugsroutes, de betrokken actoren en prevalente smokkelmethodes voor de vier klassieke drugsgroepen. Na de import wordt dieper ingegaan op het aspect groothandel, meer bepaald op de redenen waarom het zicht op de groothandel bij de Belgische strafrechtshandhavers beperkt is. Vervolgens worden export en polydrugdistributie, dat een belangrijke rol speelt binnen het echelon van de groothandel, kort belicht. Daarna worden de verschillende in het SUPMAP-onderzoek geïdentificeerde indicatoren toegelicht.

5.2. Import van drugs via België

België heeft een strategische positie: het vormt een belangrijke transit zone in de internationale drugshandel. Een belangrijke rol daarbij speelt de haven van Antwerpen. De kennis over import is veel groter dan het geval is voor groothandel.

De douane vormt één van de belangrijkste gegevensbronnen doordat ze veel data m.b.t. de import van illegale middelen heeft. De douane is de enige groep strafrechthandhavers die systematisch en consequent met indicatoren werkt, hetzij voor risicoanalyse van goederen, hetzij voor *profiling* (luchthavenpolitie). Aan de hand van lijsten met mogelijke risico-indicatoren worden goederen- en passagierstransporten gescreend op mogelijke verdachte trafieken. Voorbeelden van gebruikte indicatoren zijn kenmerken van de afzender (bijv. pas opgerichte bedrijven), van de geadresseerde (bijv. leveringsadres in een hotel/postbus), van de goederen en de transportroute (risicolanden, drugsproducerende landen bij vertrekland of bij tussenstops). In tegenstelling tot de politie werkt de douane in het merendeel van de gevallen niet o.b.v. informatie maar doen ze zelf risicoanalyses aan de hand van indicatoren. Informatie is bij hen in hoofdzaak afkomstig van omliggende landen en van andere douanediensten. Zachte informatie is eerder zeldzaam, al is er wel een goede doorstroming van informatie over bepaalde modus operandi (smokkelmethodes en -routes). Het belang van *pre-arrival information* voor de douanewerking is erg groot. De indicatoren hebben enkel betrekking op de import van goederen, export wordt niet gecontroleerd.

Cocaïne lijkt het vaakst te worden getransporteerd via België. De bronlanden en aanvoerroutes vanuit en naar België worden beschreven op basis van de bevraging van handhavingsinstanties in de jaarlijkse rapporten van internationale organisaties zoals de United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Europol, EMCDDA en Interpol.

5.3. Faciliterende factoren voor de import van drugs in België

Belangrijke faciliterende factoren voor de import van drugs in België zijn de haven van Antwerpen – die een erg belangrijke rol speelt in de import van drugs in Europa –, werknemerscriminaliteit en de aanwe-

zigheid van actoren met contacten in de bronlanden, dan wel contacten in de landen waarlangs de drugsmokkelroutes lopen.

5.3.1. *De Antwerpse haven*

De Antwerpse haven is de tweede grootste van Europa en speelt een belangrijke rol in de drugsimport. Deze haven vormt een centraal distributiecentrum en -netwerk binnen Europa, van hieruit worden kleinere vrachten verder verscheept naar andere Europese havens (zoals Rotterdam, Tilburry) of via de weg vervoerd naar reguliere distributiebedrijven. Havens die een soortgelijke distributierol vervullen zijn Rotterdam (Nederland), Le Havre (Frankrijk) en Immingham (Verenigd Koninkrijk). De goede toegankelijkheid, met een ligging dicht bij de bebouwde kom en nabij snelwegen, vormt een bijkomende faciliterende factor voor de drugsmokkel via deze haven. Ook het gebruik van de AEO-certificaten, waarbij internationale gecertificeerde bedrijven minder streng gecontroleerd worden bij grensoverschrijdende handel, gekoppeld aan een beperkt controlebeleid (slechts 0.67% van de toekomstige containers wordt gescand, De Stoop, 2012) speelt een rol. Het merendeel van de ladingen die aankomen in de haven van Antwerpen vertrekt binnen het half uur naar andere landen (bron 69).

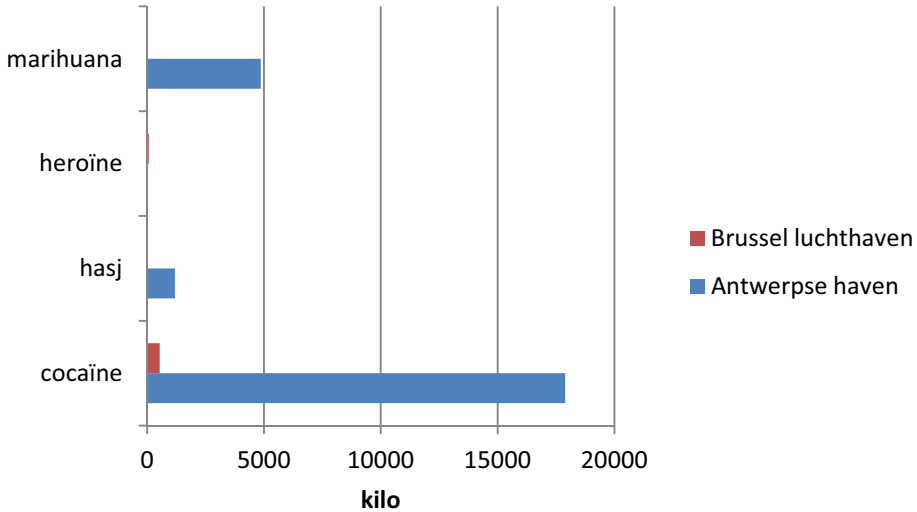
Uit Tabel 25 en Grafiek 15 blijkt het verschil in de rol van de haven van Antwerpen en de Brusselse luchthaven bij de import van drugs zeer duidelijk. Het aantal inbeslagnames voor alle soorten drugs ligt aanzienlijk hoger in de haven van Antwerpen. Er werden in 2012 geen XTC-pillen ontdekt in de Antwerpse haven en in de nationale luchthaven. De cijfers van de nationale luchthaven omvatten zowel personen- als goederenvervoer.³⁷

Tabel 25: *Inbeslagnames 2012 in haven van Antwerpen en Brussel luchthaven (bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)*

	Haven van Antwerpen	Brussels airport
Cocaïne	17888	536
Cannabis hasj	1190	0
Heroïne	0	69
Cannabis marihuana	4862	27
Totaal aantal kilos	23940	632

³⁷ Het verschil wordt mee verklaard doordat in containers meer kan worden gesmokkeld dan op passagiers of luchtcargo.

Grafiek 15: Inbeslagnames 2012 in haven van Antwerpen en Brussel luchthaven
(bron: FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs)

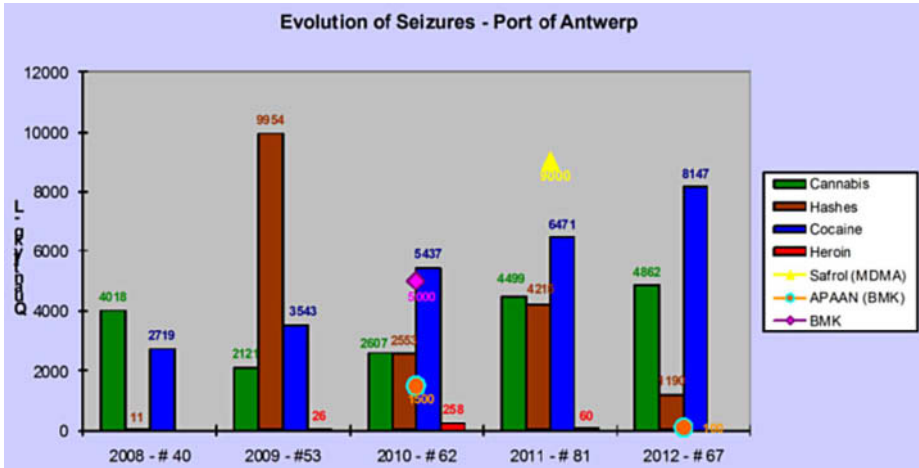

België vormt een belangrijk land voor de import van cocaïne in Europa (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010). De Antwerpse haven speelt een belangrijke rol bij de import van cocaïne, onder meer omdat veel schepen (fruitboten) uit Zuid-Amerika de Antwerpse haven aandoen. In 2012 werd 17 ton cocaïne onderschept in de Antwerpse haven (De Stoop, 2012).

Grafiek 16 geeft een overzicht van de tussen 2008 en augustus 2012 in beslag genomen drugs in de haven van Antwerpen.³⁸ Hieruit blijkt duidelijk dat de hoeveelheid cocaïne die in beslag genomen wordt toeneemt. Na cocaïne is marihuana het belangrijkste type drug dat in beslag genomen wordt, gevolgd door hasj, al lijkt dat laatste sterk te verminderen. Het aantal inbeslagnames van heroïne is erg klein. Opmerkelijk is ook de vating van grote hoeveelheden safrol in 2011 en inbeslagnames van APAAN. Wanneer we deze vaststelling koppelen aan het afwezig zijn van BMK in de laatste twee jaar bevestigt dit het vermoeden van een verschuiving in de synthetische drugsproductie naar het gebruik van pre-precursoren.

³⁸ De totale cocaïnevangst voor 2012 lag veel hoger en kwam uit op 17 ton, een cijfer dat sterk beïnvloed werd door de grote drugsvangst in de zaak van de corrupte douanier Tim D. (bron: Jessica Domnicent, FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs).

Grafiek 16: Evolutie in beslag genomen drugs in de haven van Antwerpen 2008 – augustus 2012 (bron: douane Antwerpen)

Eens aangekomen in de haven van Antwerpen gebeurt het transport van de cocaïne richting de groothandelaars in Nederland waarschijnlijk via de weg. De verdere distributie van de cocaïne, inclusief de versnijding, wordt georganiseerd in Nederland, van waaruit nadien wordt uitgevoerd naar verschillende Europese landen (Zaitch, 2002). Het merendeel van de cocaïne die in beslag genomen wordt in de haven van Antwerpen blijkt bestemd voor Nederland (bron 69), dat een belangrijke rol speelt in de verdeling van cocaïne (Grüter & Van de Mheen, 2005; Korf, Kleemans, Decorte & Boekhoute van Solinge, 2006).

De belangrijke rol die de haven van Antwerpen speelt in de internationale cocaïnesmokkel maakt dat bedrijven zichzelf gaan wapenen tegen deze bedreiging. Zo worden private bewakingsfirma's ingezet om de containers in de gaten te houden en laten sommige grote bedrijven die het risico lopen dat hun containers gebruikt worden voor de smokkel (zoals MSC) uit schrik voor hun reputatie hun containers met speurhonden van een gespecialiseerd bedrijf controleren op drugs (het Nederlandse bedrijf Trackerdogs³⁹). In functie van de monitoring van de verschillende modus operandi en meer specifiek de verbergingswijzen kan het interessant zijn om deze firma op regelmatige basis te bevragen en de gegevens m.b.t. modus operandi naast die van de douane te leggen.

³⁹ <http://www.trackerdogs.nl/>

De vraag is ook of de klemtoon in het opsporingsbeleid altijd moet worden gelegd op de transport- en distributiebedrijven die gebruikt worden voor de smokkel. Vaak betreft het bonafide bedrijven die misbruikt worden door actoren van buiten het bedrijf (bemanningsleden van de boten, corrupt havenpersoneel in de landen van herkomst en bestemming, etc.) (bron 17). Door in hoofdzaak te focussen op deze bedrijven verliest men mogelijks elementen uit het oog. Meer specifiek blijven zo de achterliggende actoren en netwerken onder de radar. Door de klemtoon te leggen op transport- en distributiebedrijven die gekend zijn uit eerdere zaken m.b.t. drugssmokkel en deze te gaan markeren als risicobedrijven, kunnen andere minder bonafide bedrijven, net zoals de verantwoordelijke actoren, buiten schot blijven.

De Antwerpse haven valt door zijn ligging onder twee verschillende gerechtelijke arrondissementen, hetgeen de opsporing niet ten goede komt. Het deel Linkeroever valt onder de FGP Dendermonde, Rechteroever onder de FGP Antwerpen. In functie van de aanpak van smokkel via de haven werden in 2012 initiatieven voor een betere samenwerking en coördinatie tussen de Antwerpse douane, de Antwerpse Federale Gerechtelijke Politie en het Parket opgezet. Daarnaast worden in 2013 324 nieuwe jobs gecreëerd bij de douane o.a. in functie van de strijd tegen de drugssmokkel in de haven van Antwerpen.

5.3.2. *Werknemerscriminaliteit*

Het aantal gevallen van werknemerscriminaliteit dat wordt vastgesteld in (lucht)havens en informatie daaromtrent vormen een goede indicator van de rol die die haven speelt in de drugstrafiek (bron 17, bron 96). Hierbij dienen onder meer evoluties in de werknemerscriminaliteit te worden bekeken: wie wordt benaderd, wie doet eraan mee, welke beroepscategorieën worden benaderd/zijn betrokken, zijn er stijgingen of dalingen in het aantal gevallen, etc..

Werknemerscriminaliteit kan verschillende vormen aannemen, zoals onder meer het helpen bij het vrijzetten van containers, bagage van de band halen, het lekken van informatie of zelf uithalen van de drugs. In de laatste 5 jaar werden in de haven van Antwerpen alleen al 20 gevallen van werknemerscriminaliteit vastgesteld, waarbij in 2012 in 9 gevallen de erkenning van havenarbeiders werd ingetrokken (De Stoop, 2012). Havenarbeiders worden strafrechtelijk harder aangepakt maar

blijkbaar heeft dit tot nog toe weinig impact en zijn de verlokkingen van het grote geld groter. Zo kan een bestuurder van een *straddler carrier* enkele tienduizenden euro's verdienen wanneer hij een cocaïnecontainer even opzijzet voor uithalers of de positie van een container doorgeeft (bron 17). De casus van de corrupte Antwerpse douanier Tim D. illustreert ook de grote winsten die verbonden zijn aan de hulp bij drugstrafiek.

'Als een organisatie 9.000 euro of meer over heeft om een bagageafhandelaar een valies van de band te doen plukken en ermee buiten te rijden, dan is deze garnaal voor de organisatie veel waard' (bron 87).

Een mogelijke indicator m.b.t. de rol die de (lucht-)haven speelt is het aantal casussen van werknemerscriminaliteit dat gesignaleerd wordt. Op het niveau van de zachte informatie kunnen daaraan ook het aantal meldingen van werknemers van de (lucht-)haven die benaderd werden voor helpen bij drugstrafiek worden toegevoegd.

5.3.3. *Actoren met connecties in de bronlanden of langs de smokkelroutes*

Het merendeel van het onderzoek naar groothandel is kwalitatief en lijkt zich te focussen op typologieën van de actoren die betrokken zijn bij dit echelon (Dorn, Levi & King, 2005; Natarajan & Belanger, 1998), de rol die criminele netwerken erin spelen (Morselli, 2009) en de structuren van de criminele samenwerkingsverbanden (Desroches, 2005; Dorn, Murji & South, 1992; Korf, Kleemans, Decorte & Boekhoute van Solinge, 2006; Pearson & Hobbs, 2001; Zaitch, 2002). De belangrijkste bevinding van het empirisch onderzoek naar de organisatie van het echelon groothandel is het bestaan van wisselende samenwerkingsverbanden tussen verschillende criminele organisaties (Morselli, 2001; Paoli, 2002; Zaitch, 2002), hetgeen ook van toepassing is op het niveau van de tussenhandel.

Begin 2013 werden door Europol in Europa 3600 actieve criminele organisaties geïdentificeerd, waarvan zeker een derde actief is in de productie en distributie van drugs (Europol, 2013). Criminele organisaties in België die actief zijn in de drugshandel zijn voornamelijk gericht op cocaïnehandel (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010). De

andere activiteiten van deze organisaties richten zich in hoofdzaak op het witwassen, waarbij gebruik wordt gemaakt van zowel legale bedrijven, gemengde legale-illegale bedrijven als brievenbusmaatschappijen die actief zijn in de import/export, het vastgoed, horeca, transport of bouw (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010).

Over het algemeen zijn bij de import van drugs mensen betrokken die connecties hebben in de bronlanden (Desroches, 2007; Korf, Kleemans, Decorte & Boekhout van Solinge, 2006; van de Bunt & Kleemans, 2007) en/of connecties in de landen waarlangs drugssmokkelroutes lopen (Paoli & Reuter, 2008). Marokkanen zijn traditioneel betrokken bij de import van hasj (en af en toe marihuana) vanuit Marokko. Verschillende bronnen gaven de rol van Limburgse Italianen in de export en tussenhandel van cocaïne (bron 79; bron 7). Europese Turken spelen een belangrijke rol in de smokkel van heroïne via de Balkanroute.

5.4. Cocaïne-import

De kennispositie met betrekking tot de import van cocaïne in België is relatief goed. Het betreft dan vooral de smokkelroutes en verbergingsmethoden.

5.4.1. Smokkelroutes en actoren

Cocaïne wordt via verschillende routes en transportmiddelen naar Europa getransporteerd (EMCDDA-Europol, 2010) en komt Europa hoofdzakelijk binnen zowel via de Europese Westkust als via Spanje en Portugal. Noordwest Europa heeft een belangrijke rol in de distributie van de cocaïne die Europa wordt binnengesmokkeld. Cocaïne wordt in hoofdzaak binnengesmokkeld via zee, al wordt het in mindere mate ook binnengesmokkeld via drugkoeriers (de zgn. *drug mules*).⁴⁰ België vormt een belangrijk land voor de import van cocaïne in Europa (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010), in het bijzonder de haven van Antwerpen blijkt een belangrijke rol te spelen in de internationale cocaïnesmokkel. In 2012 werd 17 ton cocaïne onderschept in de Antwerpse haven (De Stoop, 2012). Op Europees niveau werd een stijging

⁴⁰ De gesmokkelde hoeveelheden liggen gezien de modus operandi hoger bij smokkel in containers al worden meer drugkoeriers betrappt dan dat er containers onderschept worden (bron: Jessica Domnicent).

van de smokkel via containers vastgesteld en een daling van de smokkel via cargo (EMCDDA, 2013). Recent lijken grotere inbeslagnames in Roemenië, Bulgarije, Oekraïne en Griekenland erop te wijzen dat de rol van Oost-Europa in de cocaïne import toeneemt, waarbij de cocaïne mogelijks via Oost-Afrika en het Suez-kanaal naar Oost-Europa wordt getransporteerd (bron 47).

Over de grootte van de rol van West-Afrika in de cocaïnesmokkel richting Europa bestaat discussie. De stelling van het UNODC dat de rol van West-Afrika in deze smokkel groot is en zelfs toeneemt (UNODC, 2011c; UNODC, 2013b) lijkt niet te worden ondersteund door cijfers. Slechts 0.3% van de cocaïne die tussen januari 2011 en december 2012 in België in beslag genomen werd bleek afkomstig uit West-Afrika. Verifiëring bij meerdere bronnen leerde ons ook dat deze claims niet correct zijn. Het lijkt erop dat West-Afrika een relatief beperkte rol speelt qua hoeveelheden die gesmokkeld worden naar Europa en dat de modus operandi hierbij in hoofdzaak smokkel via koeriers betreft (bron 96). In Guinee (vooral Bissau) en Ivoorkust zouden wel grote hoeveelheden cocaïne aanwezig zijn, maar deze zouden voor Zuid-Afrikaanse landen (Zuid-Afrika, Angola, Zambia) en niet voor de Europese markt bestemd zijn. Ook zou er vanuit West-Afrika naar Noord-Afrika worden gesmokkeld, van waaruit de cocaïne dan via kleine boten (*go-fasts*) verscheept wordt naar Spanje of Zuid-Frankrijk.

Bij de cocaïnesmokkel zijn samenwerkingsverbanden tussen verschillende criminele organisaties betrokken. Veelal zijn dit samenwerkingen tussen Columbianen die in de EU wonen, Italiaanse (hierin speelt de Ndrangheta een belangrijke rol) en Spaanse criminele organisaties die contacten hebben in de bronlanden. Uit de SUPMAP-interviews kwam geen informatie m.b.t. de betrokkenheid van de Italiaanse maffia naar boven. Op Europees niveau wordt een toenemende rol van de Mexicaanse drugskartels in de drugsdistributie vastgesteld, die de plaats zouden innemen van de Columbiaanse criminele organisaties (EMCDDA, 2013; Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013; Europol, 2013). Deze kartels werken samen met Europese criminele organisaties. Ook de rol van het Westen van de Balkan in de cocaïnetrafiek (Servië, Montenegro, Kroatië en Bulgarije) lijkt toe te nemen (EMCDDA, 2013). De Balkanroute die voor heroïnesmokkel gebruikt wordt zou nu meer en meer gebruikt worden voor de cocaïnesmokkel (bron 17).

De recente casus van de ‘bende van de douanier’, die zich concentreerde rond de Antwerpse douanier Tim D., illustreert het belang van corruptie en de samenwerking tussen verschillende criminele netwerken. Hij bleek tewerkgesteld door zowel Turkse, Marokkaanse als Servische criminele organisaties (FGP Antwerpen, 2013). De douanier zou drugstrafikanten geholpen hebben door ervoor te zorgen dat containers waarin zich cocaïne bevond niet gecontroleerd werden. Per container zou hij 50.000 euro gekregen hebben. Het controlesysteem voor containers vertrekt van de elektronische aangifte en screent de vrachtlijsten op risico-indicatoren. Op basis van deze elektronische analyse wordt nadien manueel beslist welke containers gecontroleerd moeten worden. De douanier zou ervoor gezorgd hebben dat containers waarin drugs verborgen waren niet gescreend werden.

Cocaïne kan zowel gesmokkeld worden in goederen, zoals (lucht-) havencargo of verborgen in het transportmiddel zelf, als via koeriers die de drugs meenemen in bagage (zgn. sjouwers), op hun lichaam of inslikken (‘bolletjesslikkers’). Uit Nederlands onderzoek bleek dat de actoren die bij de grootschalige import van cocaïne via goederen betrokken waren zgn. witte criminele netwerken betrof, mensen met een Nederlandse achtergrond, terwijl bij de kleinschaliger import de etnische achtergrond meer verdeeld is. De grootschalige cocaïne-import in Nederland bleek ook niet bestemd te zijn voor de Nederlandse markt maar voor landen elders in Europa (Grüter & van de Mheen, 2005).

5.4.2. *Grootschalige cocaïne-import: smokkel via goederen*

Het merendeel van de cocaïne wordt in beslag genomen in de haven van Antwerpen. Er kunnen verschillende smokkelmethodes onderscheiden worden in de smokkel via havengoederen (bron 17):

- neutraliseren van de pre-arrivalinformatie en risicoanalyse targeting
- ontwijken en misleiden van de effectieve controle in de haven
- gebruik maken van verschillende actoren uit de maritieme wereld

Tabel 26 vat samen welke verschillende methoden gebruikt kunnen worden bij de smokkel van drugs in goederen.

Tabel 26: *Smokkelmethoden gebruikt voor de smokkel via goederen*
(bron: douane Antwerpen)

Neutraliseren van de pre-arrival informatie en risicoanalyse targetting
<ul style="list-style-type: none"> • forwarder forwarder zendingen • identity hijacking • transshipment zendingen
Ontwijken en misleiden van de effectieve controle in de haven
<ul style="list-style-type: none"> • drugs vermengen met andere producten • drugs verbergen in andere goederen • rip-offs • shipper own container • gebruik van de constructie van de container zelf • gebruik van groupage containers
Gebruik maken van verschillende actoren uit de maritieme wereld
<ul style="list-style-type: none"> • dwingen van bemanningsleden • omkoping havenarbeiders

Het systeem van een automatische risicoscreening op basis van de elektronische aangifte heeft voordelen, al wordt de elektronische aangifte vaak niet gebruikt, waardoor de containers zich grotendeels onttrekken aan de controle. Andere methoden om de **risico-analyse op basis van de pre-arrival informatie te ontwijken** zijn de volgende:

- *Forwarder forwarder zendingen* (bvb. een zending Ziegler China – Ziegler BE – Ziegler VK) leveren de werkelijke klant anonimiteit op daar de gegevens op het handelsdocument en het scheepvaartmanifest de werkelijke klant niet vermeldt, maar wel de forwarder/douaneagent of vertegenwoordiger.
- *Bij identity hijacking* wordt gebruik gemaakt van de identiteit van een bestaande consignee/ bestemming op de scheepvaartmanifesten of B/L (*'bill of lading'*), die niets afweet van de verzonden container of scheepslading. Elke maritieme zending gaat gepaard met het opmaken van een handelsdocument, de 'Bill of lading'. Een indicator voor risicoanalyse zou hier waarschijnlijk een hotmailadres en/of prepaid GSM nummer als te contacteren partij kunnen zijn. De B/L is een eigendomsakte of cognossement waarbij wordt verondersteld dat de vermelde consignee de eigenaar is van de verzonden goederen. In de meeste gevallen krijgt de bestemming – vermeld op het manifest of de B/L een arrival notice van de scheepsagent dat zijn container is aangekomen. De

eigenlijke bestemming (niet vermeld op B/L) krijgt de B/L per koerierdienst aangeleverd en dient het cognossement te tonen aan de scheepsagent in de haven van bestemming, teneinde de container in ontvangst te kunnen nemen.

- *Transshipment zendingen*: men laat de containerlading via een transshipmenthaven aan boord van een ander schip aanleveren in de haven van eindbestemming. De internationaal gelocaliseerde scheepvaartagenturen werken tevens met *house B/L's*. In de havens van eindbestemming (*feederport*) krijgen de autoriteiten geen data omtrent het eerste deel van de reis (datamanifest haven verzending tot in de transshipmenthaven of Hub ports). De haven van de transshipment heeft zicht op de data van de B/L, maar kan natuurlijk veel minder risico profiling verrichten op de bestemming die niet in eigen land gevestigd is. Wanneer men de goederen in de transshipmenthaven overlaadt in een andere container heeft niemand nog zicht op de manifestgegevens van het eerste deel van de reis (bv. de inhoud van een container overgeladen in een andere container in Alexandrië, Malta, Griekenland) voordat hij gelost wordt te Antwerpen als haven van eindbestemming.

Op het vlak van het **ontwijken van de effectieve controle** in de haven kunnen drugs vermengd worden met andere producten, zoals chemicaliën of palmolie. Drugs kunnen ook verborgen worden in de goederen, hetgeen voor cocaïne vaak gebeurt in hout, bananen, ananas en machines. Cocaïne wordt ook verstopt in bananendozen, geïmpregneerd in karton en verstopt in 'big bags' met koffie (bron 17). Soms worden er zelfs pakken cocaïne verborgen in stootkussens voor schepen.

Door verschillende soorten goederen in één container (van groupage containers) te vervoeren kan de controle ook worden omzeild. Een manier om het risico op controle via scanner te verminderen is het gebruik van *groupage* containers, waarbij meerdere soorten goederen in 1 container worden getransporteerd om de scanner te misleiden. Het verlaagt de kans op controle, daar in vele gevallen anders heel de container dient te worden uitgeladen (bron 17). Verder worden de drugs soms weggehaald voordat de containercontrole plaatsvindt en de goederen ingeklaard worden (bron 17). Het niet aanbieden ter scanning van een smokkelcontainer gebeurt ook, de repercussie is een boete van

1.250 EUR hetgeen zeer weinig is in vergelijking met de opbrengsten van cocaïne-transporten.

Naast de trend van het verbergen van grote hoeveelheden cocaïne in containers is er de meer recente trend van de smokkel van kleinere hoeveelheden cocaïne in containers door middel van de *rip-off*. Hierbij wordt in het land van herkomst de douanezegel verbroken en vervangen en bij aankomst op de eindbestemming opnieuw verbroken en vervangen. Het is duidelijk dat hierbij corrupte douaniers in de landen van herkomst betrokken zijn. Zakken met cocaïne worden in de reguliere containers gegooid, maar kunnen ook verborgen worden in de ventilatoren, deuren van bulkcontainers of tankcontainers, koelinstallaties van de container, etc.. Het fenomeen wordt soms ook omschreven als ‘surfen op de legale handel’. Deze pakken cocaïne kunnen er op verschillende punten van het traject worden bijgestopt, gaande van reeds op de bananenplantage, tot onderweg naar de haven van verzending. De actoren (shipper-notify-consignee) zijn niet op de hoogte dat er cocaïne wordt gesmokkeld in hun legitieme zending. In de meeste gevallen wordt een verzegeling met identiek nummer als deze van de originele verzegeling meegezonden met de drugs. Na uithaling lijkt het alsof niemand de container heeft geopend. Ook de verzegelingen die op de panelen van de mechanische compartimenten bij reefers zijn aangehecht, worden in sommige gevallen nagemaakt, om ze na uithaling van de pakken cocaïne op de panelen aan te brengen. Doordat de Antwerpse haven makkelijk te bereiken is en weinig beveiliging kent 's nachts kunnen uithalers deze containerzegel snel verbreken (en vervangen), de cocaïne eruit halen en terug verdwijnen richting de stad. Soortgelijke praktijken zijn minder courant in de haven van Rotterdam, die minder toegankelijk is van buitenaf omdat ze slechts enkele toegangspoorten heeft. Er wordt ook misbruik gemaakt van containers die eigendom zijn van de verscheper of de bestemming (*shipper own container*) die naar eigen believen gemanipuleerd kunnen worden en voorzien van smokkelplaatsen (bron 17).

Wat de cocaïnesmokkel in de haven van Antwerpen betreft zijn er verschuivingen en wijzigingen in *modus operandi*, maar veelal blijft het bij combinaties van gekende **modus operandi** (bron 17). Recent werd een grotere betrokkenheid van de bemanningsleden van de boten vastgesteld, alsook het uithalen van de cocaïne vóór het schip de haven binnenkomt (met Zodiacs). Bemanningsleden van fruitboten vanuit risico-

landen blijken vaak onder druk gezet te worden om cocaïne te smokkelen. Ze brengen de drugs mee tot in de haven, of de cocaïne wordt vóór de sluisen overboord gegooid en opgehaald door gemotoriseerde bootjes of Zodiacs (bron 17). Ook afzetterij komt voor, waarbij valse pakketten cocaïne (bestaande uit plaaster of piepschuim) worden verstopt tussen de echte. Recent werd ook vastgesteld dat er (Columbiaanse) verstekelingen mee in de fruitcontainer werden verscheept. Zij moeten de container begeleiden om bij aankomst met een GSM te verwittigen. In 2011 werden in de Antwerpse haven drie verstekelingen gesnapt, waarvan er één reeds overleden was, in 2012 werd één verstekeling ontdekt.

De gebruikte smokkeltechnieken lijken wel gesofisticeerder te worden. De georganiseerde drugsmarkt heeft geen gebrek aan financiële middelen, maakt gebruik van technische hulpmiddelen en heeft geen personeelsgebrek zoals de douane en de politie. Uit politieonderzoek is onder meer gebleken dat criminele organisaties IT-specialisten in huis hebben gehaald die de computersystemen van de terminals kraken om aan de gewenste informatie te komen (bv. afhaalcodes van containers via spyware). Uithalers van ripoff zendingen blijken tevens 3G mobiele telefonie met ontvanger te gebruiken om hun cocaïnecontainer te kunnen lokaliseren op de containerterminals van Antwerpen en Rotterdam.

Smokkel via **goederenvervoer op de luchthaven** komt ook voor, zij het aanmerkelijk minder dan smokkel via de zeehaven. Voorbeelden hiervan zijn kleding gedrenkt in cocaïne, alsook smokkel in fruit en groenten (die overigens ook aanwezig zijn op vluchten van de Dominicaanse Republiek), vloeibare cocaïne en cocaïnepasta die in goederen worden verwerkt. Deze smokkelmethoden komen ook in de Antwerpse haven voor. Cocaïnesmokkel gebeurt voornamelijk via de nationale luchthaven, in 2012 werden in Luik 27 inbeslagnames gedaan, goed voor 366 kilo cocaïne.

Er blijken in Europa illegale labo's te bestaan die zich specifiek richten op de secundaire extractie van de cocaïne uit de materialen waarmee deze vermengd is (Europol-EMCDDA, 2010; Europol 2013), deze labo's worden ook **cocaïnewaterijen** genoemd. In Nederland werden de laatste jaren een beperkt aantal van deze waterijen opgerold (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis, & Stoffers, 2013; Europol, 2013). Deze waterijen leveren een hoop chemisch afval op, al is niet duidelijk in welke mate de dumping van dit afval reeds in België getraceerd werd.

Ook wordt soms in het vliegtuig zelf gesmokkeld (verbergen in de wanden, bagagecompartimenten), waarbij de waren nadien door de bagage-afhandelaars of ander personeel met toegang tot het vliegtuig worden uitgehaald.

Daarnaast worden af en toe kleine ladingen cocaïne geïmporteerd via andere wegen. Zo werd in Parijs een lading van 30 kilo cocaïne aangetroffen die was ingewerkt in een ijzerlading voor een bedrijf in Oudenaarde (bron 93-25) en bleek uit een interview met de Federale Politie het herhaaldelijk opduiken van een *modus operandi* waarbij stromannen die gelinkt zijn aan Nederlandse criminele organisaties Belgische logistieke bedrijven overnemen om zo cocaïne te importeren (bron 24).

5.4.3. *Kleinschalige cocaïne-import: smokkel door middel van drugkoeriers*

Cocaïne wordt ook gesmokkeld door drugkoeriers. Er worden meer drugkoeriers betrapd dan geprepareerde containers, al maakt de *modus operandi* dat de totale gesmokkelde hoeveelheid op personen aanzienlijk kleiner is dan het geval is bij containersmokkel. De criminele organisaties die betrokken zijn bij de cocaïnesmokkel via zgn. *drug mules* zijn andere dan diegene die de smokkel via zee organiseren (bron 42; Grüter & van de Mheen, 2005). West-Afrikanen (in hoofdzaak Nigerianen) zouden op Europees niveau betrokken zijn bij de rekrutering van koeriers voor de smokkel van cocaïne, al zouden deze groepen niet specifiek tot georganiseerde criminele netwerken gerekend kunnen worden (bron 47). In de SUPMAP-interviews kwam rekrutering van drugkoeriers door Nigerianen ook naar voren. De vraag stelt zich of de organisatoren achter deze import zich op het niveau van de groothandel dan wel dat van de tussenhandel bevinden. De laatste these lijkt het meest plausibel, uit Nederlands onderzoek naar cocaïnedistributie bleek dat cocaïne die op deze manier wordt geïmporteerd meestal afgeleverd wordt bij tussenhandelaars, de zgn. kilodealers (Grüter & van de Mheen, 2005).

In de literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen *drug mules*, die in opdracht van een organisatie werken, onderling inwisselbaar zijn en geen verdere activiteiten hebben in de drugstrafieken, en de *self-employed couriers* die voor eigen rekening werken (EMCDDA, 2012a).

Het aantal drugssmokkelaars op de nationale luchthaven lijkt toe te nemen, in 2012 werden op de luchthaven van Zaventem 157 drugsmokkelaars betrapd. De toename van het aantal drugkoeriers wordt geweten aan de toename van het aantal chartervluchten uit de Dominicaanse Republiek. Chartervluchten vanuit de Dominicaanse Republiek lijken momenteel het grootste risico qua aanwezigheid van drugkoeriers in te houden, de drugskoeriers maken het vaakst gebruik van chartervluchten uit Punta Cana. Deze chartervluchten landen 's nachts en in het weekend op Zaventem, wat ook de momenten zijn waarop minder wordt gecontroleerd. In tegenstelling tot Schiphol bestaat in Zaventem niet het systeem van de 100%-controle van risicovluchten. De invoering van het 100%-controlesysteem heeft mogelijks gezorgd voor een verschuiving van het fenomeen van de drugkoeriers van Rotterdam naar de Belgische nationale luchthaven.

Voor de smokkel in bagage via chartervluchten worden vaak Belgen gerekruteerd. Andere vaak voorkomende nationaliteiten bij de drugkoeriers zijn Spanjaarden, Nederlanders van Surinaamse afkomst en Roemenen (bron 96). Onderzoek van Europol bevestigt dat het aantal drugskoeriers van Europese origine in de cocaïne- en heroïne-trafik lijkt toe te nemen (Europol, 2012). Bolletjesslikkers zijn minder vaak van Belgische afkomst, het merendeel van de in Zaventem betrapte bolletjesslikkers was afkomstig uit Zuid-Amerika (bron 60). Uit de SUPMAP-interviews bleek wel dat er in Gent onder sociaal gedepriveerde bolletjesslikkers gerekruteerd wordt, die naar de Dominicaanse Republiek worden gestuurd voor cocaïnesmokkel naar België.

Uit analyse van de kwaliteit van de cocaïne bij bolletjesslikkers blijkt dat deze al meer versneden is dan de cocaïne die toekomt in de Antwerpse haven, en ook de kleinere versnijdingsmiddelen bevatten. Dit bevestigt het vermoeden dat er andere actoren betrokken zijn bij deze smokkel en dat de organisaties die betrokken zijn bij de smokkel via bolletjesslikkers in de landen van herkomst reeds afkomen en versnijden (bron 42).

Uit de SUPMAP-interviews blijkt dat de rekrutering van Belgische *drug mules* zich in hoofdzaak op maatschappelijk kwetsbaren (mensen met geldzorgen, psychische en andere problemen) richt. Hen wordt een gratis vlucht en verblijf in een luxehotel aangeboden. In ruil daarvoor moeten ze hun koffer afgeven op de bestemming. Ze krijgen een reistas en een gsm van de organisatie, waarop ze eens op bestemming worden

gebeld. Ze worden er voorgesteld aan de organisaties en er worden foto's van hen gemaakt in de kledij die ze gaan dragen bij het vertrek, opdat de corrupte douaniers weten welke personen ze moeten doorlaten (bron 86). De zak wordt tijdens het verblijf geprepareerd en de dag voordien bezorgd. Gemiddeld wordt daarbij 3 tot 15 kilo cocaïne gesmokkeld, ingewerkt in valse bodems maar soms ook gewoon verstopt tussen de kledij. In verschillende arrondissementen (regio Aalst, Oudenaarde, Gent, Dinant) doorheen België kwam de modus operandi naar voor van rekrutering door vrouwen in cafés die bekend staan als plaatsen waar veel maatschappelijk kwetsbaren samenkomen. De rekrutering zou gebeuren in opdracht van Nederlanders en wordt vaak door Nigerianen uitgevoerd. Voor de rekrutering van de koeriers zou meestal gebruik gemaakt worden van tussenfiguren, waardoor de eigenlijke opdrachtgever uit beeld blijft (Grüter & van de Mheen, 2005).

Uit een interview met de Federale Politie bleek dat bij de smokkel via de vluchten naar Punta Cana vroeger Nederlanders die in de Dominicaanse republiek wonen betrokken waren, maar dat deze rol recent werd overgenomen door Belgen die in Punta Cana gevestigd zijn (bron 29). In één arrondissement werd aangegeven dat sociaal gedepriveerden gerekruteerd worden voor de cocaïnesmokkel vanuit Centraal Afrika, meer bepaald vanuit Congo (bron 6).

Specifieke modus operandi die voorkomen bij de smokkel via de bagage van passagiers zijn het plaatsen van zeer veel koeriers op één vlucht (*swamping*) in de hoop dat een deel ervan niet gevat wordt, net zoals de smokkel op onverdachte personen (bejaarden, gezinnen met kinderen, etc.) en er tegelijkertijd voor zorgen dat op dezelfde vlucht opvallende of verdacht lijkende personen aanwezig zijn als afleiding. Verder kan ook gebruik gemaakt worden van afleiding door middel van personen die op korte tijd herhaaldelijk dezelfde trip maken en bijgevolg bij de screening naar voren komen als verdacht, maar die niks bij hebben. Koeriers die smokkelen via bagage zouden omwille van de risico's die eraan verbonden zijn (meer bepaald de grotere pakkans en onvoldoende zekerheid m.b.t. de medewerkingsgraad van corrupt luchthavenpersoneel) meer betaald worden dan de bolletjesslikkers (Grüter & van de Mheen, 2005).

5.5. Heroïne

Europa zou een toenemende rol spelen in de productie van de precursor azijnzuur anhydride voor heroïne en de export ervan naar Afghanistan (Europol, 2013).

Heroïne is in hoofdzaak afkomstig van Afghanistan, de tweede belangrijkste producenten zijn Iran en Pakistan. Het merendeel van de heroïne wordt vanuit Zuidwest-Azië naar Europa getransporteerd via de weg. De Balkanroute, via Zuidoost-Europa en met Turkije als draaischijf, blijft hiervoor de belangrijkste route, gevolgd door de noordelijke zijderoute die over Centraal-Azië loopt. De smokkelroutes voor heroïne richting Europa blijken zich verder te differentiëren (Europol, 2013).

De Balkanroute is onderverdeeld in drie sub-routes: de zuidelijke route door Turkije, Griekenland, Albanië en Italië; de centrale route door Turkije, Bulgarije, Macedonië, Servië, Montenegro, Bosnië-Herzegovina, Kroatië, Slovenië en Italië of Oostenrijk; en de noordelijke route via Turkije, Bulgarije, Roemenië, Oostenrijk, Hongarije, Tsjechië en Polen of Duitsland (VAD, 2010). Over de rol van de Zwarte Zee-route bestaat discussie (EMCDDA, 2013; Europol, 2012).

Over de groothandel en import van heroïne in België is relatief weinig geweten. Het aantal inbeslagnames van heroïne in België is beperkt. Het belangrijkste transport van heroïne gebeurt langs de weg en als vanouds zijn Turkse (en in mindere mate ook Albanese) criminele netwerken betrokken bij de smokkel ervan (Fijnaut & De Ruyver, 2008; Paoli & Reuter, 2008).

Heroïnesmokkel betreft zowel passagiers- als goederenvervoer. Heroïne werd in de Antwerpse haven reeds teruggevonden in de verpakkingen van reinigingsproducten (bron 17). Kleinere hoeveelheden kunnen ook in bussen worden verstopt in de bagage of in de kleding van de passagiers, of worden getransporteerd via postpakketten en andere koeriersdiensten. Het transport over zee door middel van containers via Oost- en West-Afrika en via kleine snelle boten (zgn. *go-fasts*) lijkt ook toe te nemen, net zoals directe transporten vanuit Pakistan (of met tussenstops in West-of Oost-Afrika) in passagiers- of goederenvervoer via de lucht (EMCDDA, 2013).

De belangrijkste eindbestemming van heroïnetransporten is het Verenigd Koninkrijk. Het aantal smokkelcontainers met heroïne ligt signi-

ficant hoger in het Verenigd Koninkrijk dan in België (bron 17). Volgens een rapport van het EMCDDA zou de rol van België in de distributie van heroïne aan het toenemen zijn (EMCDDA, 2013). Via de Antwerpse haven zouden grotere partijen heroïne naar Nederland worden vervoerd, om van daaruit verder verdeeld te worden (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Via luchtvrachtransporten vanuit Azië wordt ook heroïne binnengesmokkeld. Doordat het aantal vluchten vanuit Azië naar de Brusselse luchthaven stijgt, neemt ook de kans op heroïnesmokkel toe. Directe vluchten vanuit Afghanistan zijn er niet in België, heroïnesmokkel via luchtvracht gebeurt meestal via vluchten uit Indië (bron 96). De smokkel van heroïne die ingenaaid is in tapijten werd in verschillende Europese luchthavens vastgesteld, waaronder ook de Belgische nationale luchthaven. In Bierset werd opnieuw een stijging van het aantal inbeslagnames van heroïne vastgesteld nadat deze een tijdlang verwaarloosbaar waren geweest. Recent werd ook smokkel van heroïne vanuit Afghanistan via pakketkoeriers naar Canada, Zweden en Griekenland vastgesteld (UNODC-CARICC, 2011).

Het aantal samenwerkingen tussen criminele netwerken uit verschillende landen op het vlak van heroïnesmokkel lijkt toe te nemen en ook de samenwerking tussen criminele organisaties over de etnische en taalgrenzen heen stijgt (EMCDDA, 2013; Europol, 2013). Een centrale rol spelen Turkse criminele organisaties hetgeen verklaard wordt door de belangrijke plaats die Turkije inneemt in de Balkanroute. Daarnaast spelen Albanese criminele organisaties een grote rol. Deze organisaties kenmerken zich in grote mate door hun polycriminaliteit, met betrokkenheid in zowel wapensmokkel, mensensmokkel, diefstal, overvallen en de handel in cocaïne, synthetische drugs en cannabis (EMCDDA, 2013; Europol, 2013; Rubin, Pardal, McGee & Culley; 2013). Kosovo en Macedonië zouden door deze bendes gebruikt worden voor de opslag en het opnieuw verpakken van de heroïne. Recent wordt in Europa een toenemende bedrijvigheid van Pakistaanse criminele netwerken vastgesteld, een groep die voordien louter focuste op de import van heroïne in het Verenigd Koninkrijk (EMCDDA, 2013). In de verdere distributie van de heroïne blijken vooral criminelen van Nederlandse en Marokkaanse origine een rol te spelen (Europol, 2012).

Criminele organisaties die banden hebben met de Belgisch-Turkse gemeenschap spelen een belangrijke rol bij de import van heroïne in België en er lijkt een ruilsysteem te bestaan waarbij geïmporteerde

heroïne wordt geruild tegen XTC-tabletten. België wordt gebruikt als trefpunt voor de criminele netwerken die betrokken zijn bij de heroïne-smokkel, al gebeuren de leveringen daarom niet rechtstreeks in ons land (Dienst voor het strafrechtelijk Beleid, 2010).

5.6. Cannabis

Zoals reeds duidelijk werd in het voorgaande hoofdstuk over drugsproductie wordt het merendeel van de cannabis voor de Belgische markt in België en Nederland geproduceerd waarbij de distributie ervan gecoördineerd wordt vanuit Nederland. Dit laatste zorgt ervoor dat over de export van cannabis vanuit België weinig meer geweten is dan dat ze naar Nederland gaat voor de verdere verdeling. Europol stelde vast dat een aantal criminele netwerken hun werkterrein verlegt van de cocaïne- en heroïnesmokkel naar de cannabishandel (Europol, 2013).

Cannabis kan ook worden geïmporteerd uit andere landen (Marokko, hoofdzakelijk hasj), al ligt dit marktaandeel aanzienlijk lager dan het aandeel van de thuisproductie. Vaak betreft de cannabisimport hasj, die verhoudingsgewijs minder in de Lage Landen wordt geproduceerd (KLPD-Dienst IPOL, 2008; EMCDDA, 2013) en die bedoeld is voor de Lage Landen of het Verenigd Koninkrijk. Afghanistan lijkt aan belang te winnen en mogelijk de rol van Marokko te gaan evenaren (Europol, 2013). In februari 2013 werd in de haven van Antwerpen drie ton cannabis in beslag genomen die afkomstig was van Pakistan. Belgische, Nederlandse en Franse Marokkanen spelen de grootste rol in de import van cannabis in de Lage Landen vanuit Marokko (Fijnaut & De Ruyver, 2008). Er bestaat ook een trafiek van cannabis vanuit Marokko met als eindbestemming het Verenigd Koninkrijk. Hiervoor lijken de klassieke tabaksmokkelroutes gebruikt te worden en spelen in België de kleinere havens zoals Zeebrugge een rol.⁴¹

De cannabis die afkomstig is uit Marokko wordt in hoofdzaak vanuit Spanje getransporteerd via de weg met zgn. *go-fasts*⁴², auto's die zeer

⁴¹ De douane van Zeebrugge gaf aan niet bevoegd te zijn voor de verstrekking van gegevens voor het SUPMAP-onderzoek en kon bijgevolg niet worden bevestigd.

⁴² De term *go-fasts* wordt meestal gebruikt om de snelle boten te beschrijven die gebruikt worden voor de smokkel van drugs, maar wordt ook gebruikt om het smokkelsysteem over de weg te beschrijven, waarbij een snelle wagen op korte tijd een grote afstand aflegt en waarbij gebruik wordt gemaakt van 'padvindende' die voorop rijden en controleposten signaleren.

snel de afstand afleggen en bijna steeds enkele verkenners hebben die op kop rijden om mogelijke controles te detecteren. Dezelfde modus operandi wordt ook gebruikt voor de smokkel via autocars en soms ook vrachtwagens. Brussel lijkt een belangrijke rol te spelen bij deze import, hetgeen kan worden verklaard door de grote populatie Marokkanen en door de aanwezigheid van verschillende busmaatschappijen die ritten van en naar Marokko verzorgen. Uit een SUPMAP-interview met de Federale Politie bleek dat Noord-Franse Maghrebijnen die voor de Franse markt cannabis rechtstreeks vanuit Marokko smokkelen hun stocks opslaan in België, dicht bij de Franse grens, om zo het risico te verdelen (bron 6).

Op het vlak van groothandel blijkt het internet een belangrijke rol te spelen in de smokkel van cannabis van Nederland naar België. Via bepaalde internetfora (zoals startkabel.nl) worden drugs uit Nederland aangeboden, waarbij korting wordt gegeven naarmate de bestelde hoeveelheid hoger ligt. De drugs worden geleverd in België en er kunnen proefpakketten aangevraagd worden om de kwaliteit van de waren na te gaan. De verkopers maken gebruik van beveiligde e-mailadressen. Hetzelfde kanaal wordt in mindere mate gebruikt voor de handel in ATS. We haalden reeds eerder aan dat de aanbodketen van cannabis tussen productie en retail korter kan zijn (zie ook Brookman, Bennett & Maguire, 2004). Bij de export vanuit Nederland wordt soms direct aan de kleinhandelaar geleverd (KLPD-Dienst IPOL, 2008). In december 2012 werd in Spanje een bende hasj-smokkelaars opgerold die alle aspecten van de drugshandel zelf controleerde, ze verzorgde de productie, verpakking, opslag, transport, export en de verdeling over Europa (KIDR, 2013, 26 december).

Een recente Europol-actie, waarbij verschillende Europese landen samenwerkten, illustreert de rol van grensoverschrijdende criminele netwerken in de distributie van hasj doorheen Europa. Daarnaast toont het ook de betrokkenheid van Nederlanders in de wereldwijde drugs-handel aan. Begin februari 2013 werd bij deze actie 2,5 ton hasj in beslag genomen. Van de 5 gearresteerden hadden er twee de Nederlandse nationaliteit, twee de Spaanse en één de Ierse nationaliteit. De vijf hielden zich bezig met de smokkel vanuit Spanje van grote hoeveelheden hasj naar Noord-Europa, pakketten van 25 tot 30 kilo die verborgen werden in legale cargo en vanuit de opslagplaatsen in Zuid-Spanje via wegvervoer naar de bestemming werden gereden. Het vermoeden

bestaat dat de legale transportfirma's die betrokken waren bij het transport geleid worden door criminele netwerken.⁴³

5.7. Synthetische drugs (ATS)

De Lage Landen spelen een belangrijke rol in de productie van synthetische drugs. Over de groothandel en de export ervan is echter zeer weinig geweten. Ook is het zo dat de aanbodketen korter is bij synthetische drugs en dat dezelfde groepen zowel de productie ervan als de groot- en tussenhandel controleren (Gruppo Abbele, 2003; Blickman, Korf, Siegel & Zaitch, 2003). Op de import van precursoren heeft men in België een relatief goed zicht. In het hoofdstuk over productie werd in detail ingegaan op deze precursoren en tendensen erin.

De kennispositie van België op het vlak van de nieuwe psychoactieve stoffen is relatief goed.

Recent onderzoek van de Nederlandse politie geeft aan te verwachten dat de rol van Antwerpen bij de import van **precursoren** voor ATS-productie zal toenemen door de recente opening van een spoorlijn voor goederenvervoer vanuit China naar Antwerpen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Ook zouden Oostbloklanden zoals Roemenië, Bulgarije en de Baltische Staten een belangrijkere rol gaan spelen in de smokkel van precursoren en andere grondstoffen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013).

België zou een rol spelen bij de import van precursoren, één arrondissement gaf aan dat ze regelmatig geconfronteerd worden met bedrijven die gecontacteerd worden i.f.v. een zoektocht naar precursoren, die dan geëxporteerd worden naar Nederland (bron 59). Wanneer we kijken naar de import van precursoren in de haven van Antwerpen zien we effectief een verschuiving richting de import van de pre-precursoren APAAN en safrol (zie Grafiek 16: Evolutie in beslag genomen drugs in de haven van Antwerpen 2008 – augustus 2012 (bron: douane Antwerpen), cfr. supra, p. 141).

Smokkel van synthetische drugs gebeurt in hoofdzaak via de weg, de smokkel naar het Verenigd Koninkrijk gebeurt per schip of vrachtwagen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013), of op passa-

⁴³ Europol persbericht dd. 08/02/2013.

giers via de Belgische kusthavens. De vraag stelt zich in welke mate de drugkoeriers die betrokken zijn bij de export van synthetische drugs deel uitmaken van een criminele organisatie, dan wel losweg gerekruteerd worden (Neve, van Ooyen-Houben, Snippe, Bieleman, Kruize & Bijl, 2005; van de Bunt, Kunst & Siegel, 2003). In de Antwerpse haven werden in 2011 45.504 geïmporteerde XTC-pillen in beslag genomen.

Bij de trafiek van synthetische drugs blijken Nederlandse, Belgische en Britse criminelen samen te werken (zie ook Paoli & Reuter, 2008). Recent zouden ook Poolse en Litouwse criminele netwerken betrokken zijn (Europol, 2013). Een recente casus m.b.t. amfetaminesmokkel maakt het belang van grensoverschrijdende netwerken in de groothandel duidelijk. Vanuit Groot-Brittannië werd een drugsrunner gestuurd om een camionette op te halen in Frankrijk. Deze camionette werd nadien naar Amsterdam gereden waar de zuivere amfetamine werd ingeladen in verborgen compartimenten van de camionette. Aan een afrit van de autostrade aan de Belgische kust werd dan afgesproken met een Duitse vrachtwagen, waarin de lading werd overgeladen. Vanuit de zeehaven werden de amfetamines dan met de vrachtwagen naar het Verenigd Koninkrijk gesmokkeld (bron 54).

Doordat de synthetische drugsproductie zich aan het verplaatsen is naar landen met meer gebruikers bestaat er een grote kans dat de rol van Belgische criminele organisaties in de trafieken van synthetische drugs op termijn afneemt (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010).

De kennispositie van België op het vlak van de **nieuwe psychoactieve stoffen** (NPS) is relatief goed in vergelijking met andere drugs zoals heroïne. Meer bepaald hebben we een zicht op de import van de precursoren, het verpakken van de NPS, alsook op de export en verdere distributie naar webwinkels en gebruikers. België speelt een belangrijke rol bij de import van stoffen voor de productie van de nieuwe psychoactieve stoffen. De grondstoffen worden per vliegtuig geïmporteed vanuit China, veelal via de luchthaven van Bierset (Luik). Vooral op het vlak van de synthetische cannabinoïden speelt België een rol, de psychoactieve stoffen worden in België verneveld over kruidenpreparaten en van hieruit geëxporteerd via webwinkels. Daarnaast wordt in België ook de verpakking van de producten in gebruikersdosissen verzorgd. Koeriersdiensten zijn het vaakst gebruikte middel om de producten te vervoeren. Nieuwe psychoactieve stoffen worden ook vaak geïmporteed in gebruikersdosissen, de samenwerking met DHL resulteert

regelmatig in inbeslagnames van deze producten in de Brusselse luchthaven. Met uitzondering van het import-/exportaspect lijkt er inzake deze producten niet echt sprake te zijn van een echte groothandelsmarkt, aangezien de ketting zich meestal beperkt van productie naar distributie richting zowel online smartshops als naar individuele eindgebruikers. De belangrijkste bestemmingen van de export van nieuwe psychoactieve stoffen zijn Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. Inbeslagnames van designerdrugs zijn eerder beperkt. De online verkoop en levering aan huis via postpakketten en koeriersdiensten zijn ook minder opvallend dan retailverkoop van klassieke drugs. De belangrijkste inbeslagnames vinden plaats in de luchthavens (bron 96; bron 84).

5.8. Het zicht op groothandel in België is fragmentarisch en beperkt

Onderzoek naar de Belgische rol in de groothandel ontbreekt tot op heden. Belgische literatuur over dit echelon vinden we niet, al bestaan wel een aantal buitenlandse studies over dit onderdeel van de aanbodzijde (Desroches, 2007; Mc Sweeney, Turnbull & Hough, 2008; Wilson & Stevens, 2009; Dorn, Levi & King, 2005; Zaitch, 2002 & 2003). Het merendeel van de Nederlandstalige literatuur is *grey literature*, ze bestaat met andere woorden uit interne politie- en overheidsrapporten (Dorn & King, 2005).

Ook in de wetenschappelijke literatuur wordt erop gewezen dat het moeilijk is om toegang te krijgen tot de actoren die op dit niveau opereren (Massari, 2005; May & Hough, 2004; Pearson & Hobbs, 2004; Pearson & Hobbs, 2001; Spapens, 2011; Wilkins & Sweetsur, 2006). (Recent) onderzoek naar groothandel is beperkt. Vooral op Europees niveau ontbreekt het inzicht in de groothandel (Tzanetakis, 2012), in de trafieken binnen Europa en in de effecten van het openstellen van de grenzen (EMCDDA, 2012a). Verder is onder meer onderzoek nodig naar de carrières van de actoren die betrokken zijn bij groothandel (Dorn & King, 2005).

Er kunnen **drie belangrijke redenen** onderscheiden worden waarom de kennis over groothandel in België beperkt is:

1. De groothandel wordt grotendeels gecontroleerd vanuit Nederland (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Ook uit de interviews met de respondenten blijkt dat het merendeel van de Belgische opsporingsonderzoeken m.b.t. groot- en tussenhandel in die richting leidt. Vanuit Nederland wordt ook het niveau van de tussenhandel met de verdere distributie van de drugs aangestuurd (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013), hetgeen ook bevestigd wordt door de SUPMAP-interviews.

'A notre avis ça vient, pour nous, pour l'héroïne et cocaïne qu'on vend en rue tout transit par la Hollande, à mon sens. On sait bien que la cocaïne vient des pays de l'Amérique du Sud, on sait bien. On sait bien que l'héroïne vient d'Afghanistan, Pakistan, de là-bas, mais à mon avis ça transit via la Hollande. En tout cas, les différentes enquêtes qui nous ont amenés à aller un peu plus loin dans la hiérarchie, nous amènent là-bas' (bron 56).

Nederland speelt een belangrijke rol op het niveau van de groothandel. Nadat de drugs geïmporteerd zijn in België worden ze meestal vervoerd naar Nederland (waar zich de tussenhandel bevindt) om daar verder te worden versneden en van daaruit verdeeld te worden over Europa. De verdere versnijding en herverdeling alsook de belangrijkste organisatoren lijken zich voor alle types drugs in Nederland te bevinden (zie ook Wiedema & Stolz, 2008). Opmerkelijk daarbij is onder meer dat de cocaïne die bestemd is voor Italië of Spanje eerst van de haven van Antwerpen naar Nederland gaat en van daaruit door Belgische koeriers naar Italië wordt gevoerd. In maart 2013 werd in Limburg een transport met 300 kilo cocaïne tegengehouden. De cocaïne zat verstopt in dozen met bananen en was afkomstig uit Nederland.

2. Een tweede reden waarom het zicht van de Belgische strafrechthandhavers op dit echelon beperkt is betreft het specifieke karakter van groothandel, met name de aanwezigheid van grensoverschrijdende en wisselende samenwerkingsovereenkomsten tussen verschillende criminele organisaties, hetgeen de opsporingsonderzoeken belemmert. Dit impliceert dat er nood is aan grensoverschrijdende samenwerking, een punt waarvan de SUPMAP-interviews aantoonen dat nog veel verbe-

tering mogelijk is. Ook de samenwerking tussen de verschillende nationale korpsen, een andere cruciaal punt in de aanpak van de hogere echelons van de drugsmarkten, lijkt niet altijd even vlot te verlopen. Internationale connecties blijken onontbeerlijk bij dit type opsporingsonderzoeken gelet op de betrokkenheid van zoveel verschillende criminele netwerken in de groothandel. Uit de SUPMAP-interviews blijkt dat grensoverschrijdende samenwerking in hoofdzaak succesvol is wanneer gebruik kan worden gemaakt van een *old boys network*. Een gebrek aan samenwerking tussen de verschillende groepen strafrechtshandhavers en landen wordt ook in de literatuur als een belangrijke verklarende factor gezien voor de gelimiteerde kennis over groothandel en tussenhandel (Desroches, 2007).

3. Het ontbreekt de Belgische law enforcement aan tijd en middelen om dieper te graven in dit soort onderzoeken en achter de organisatoren aan te gaan, wat meteen de derde reden is waarom de kennis van dit echelon beperkt is. Onderzoeken op het niveau van productie, groot- en tussenhandel zijn tijds- en arbeidsintensief. Het grote probleem van opsporingsacties op het niveau van groot- en tussenhandel is het feit ze veel tijd en middelen vergen, wat ten koste gaat van de dossiers op de lagere echelons. Dit type opsporingsacties wordt tot frustratie van de mensen in het veld ook niet altijd aangemoedigd door de oversten en het Parket. Het duurt vaak lang eer er resultaat wordt bereikt in deze onderzoeken, ook al omdat hiervoor grensoverschrijdend moet gewerkt worden. De beperkte tijd en middelen maken dat de speurders soms gewrongen zitten tussen de orders van bovenaf, zowel van de politie als vanuit het Parket, die er op aandringen om het onderzoek te stoppen indien het niet op korte termijn een resultaat oplevert. Op het niveau van de Parketten lijkt ook weerstand te bestaan tegen dit soort diepgravende onderzoeken aangezien deze de dossiers zeer complex maken. Om die reden wordt vaak niet verder gezocht naar mogelijke affiliaties en vertakkingen in het buitenland. Uit de interviews van het SUPMAP-onderzoek blijkt dat dit de speurders vaak frustrereert. Ze menen dat ze door deze focus in hoofdzaak blijven hangen op de lagere echelons van de drugsmarkten, waar het dweilen met de kraan open is en de kleinhandelaars elkaar snel opvolgen, terwijl de verantwoordelijken op de hogere niveaus niet gevat worden.

‘et donc on a été obligé de se désengager, de ne plus pouvoir travailler sur des dossiers comme cela. Maintenant ce sont des dos-

siers de haut niveau, je pense. Alors, qu'est-ce qui s'est passé? Il a fallu trouver quelqu'un pour faire ces dossiers, qui avait parfois des connections internationales aussi. Le service d'enquête de la Zone de police a commencé à travailler sur ces dossiers. Le problème est qu'ils sont aussi obligés d'abandonner des dossiers 'laag niveau', donc niveau de rue etc. Et là il n'y a plus personne pour le faire. C'est paradoxal, je pense que le travail policier est meilleur, en terme de qualité et en terme de cible, de 'targets', mais sur le terrain on ne voit pas beaucoup la différence, parce qu'il reste ces petits dealers et c'est le plus visible pour le citoyen' (bron 71)

Het lijkt er op dat de rol die het niveau van de tussenhandel speelt afneemt. Kleinere dealers uit Frankrijk of Duitsland kopen niet meer bij een tussenhandelaar in Frankrijk of België, maar rechtstreeks bij de groothandelaars in Nederland (bron 75).

Bij de Belgische tussenhandel betreffen de inbeslagnames vaak slechts enkele kilo's, wat doet vermoeden dat er stockageplaatsen zijn in de buurt en dat ook voldoende buffer aanwezig is voor last minute aanleveringen (bron 2). Vermoed wordt dat dit soort stocks zich in Nederland bevindt.

De beperkte beschikbaarheid van onderzoek naar dit echelon wordt onder meer verklaard doordat het niveau van de groothandel een erg gesloten wereld betreft, met slechts een klein aantal handelaars. Doordat de verantwoordelijke actoren zich ver houden van zichtbare criminaliteit en geweld (Coomber, 2006; Pearson & Hobbs, 2001), werken met tussenfiguren en informatie enkel doorgeven op een need-to-know basis (Desroches, 2005; Zaitch, 2002) kunnen ze vaak onder de radar blijven. Het aantal gearresteerde groothandelaars is bijgevolg beperkt, hetgeen ook het empirisch onderzoek naar deze groep bemoeilijkt.

Wisselende joint-ventures tussen criminele organisaties zijn in dit deel van de aanbodketen de regel (Desroches, 2007; Morselli, 2009). Deze samenwerkingsverbanden kenmerken zichzelf steeds vaker door diversificatie, d.w.z. dat de netwerken zich toeleggen op de handel in verschillende soorten drugs en op andere vormen van georganiseerde criminaliteit die ook lucratief blijken (Europol, 2012). Een fenomeen als groothandel toont meteen ook het belang aan van een monitoring van de drugsmarkten op Europees niveau.

5.9. Export en polydrugdistributie

De export vanuit de zee- en luchthavens in België wordt niet gecontroleerd, hetgeen een belangrijke lacune impliceert voor de kennis van de drugstrafiek vanuit België en over de rol van België als doorvoerland.

Smokkelroutes kunnen gebruikt worden voor de handel van allerlei waren. Vaak is er sprake van polydrugdistributie (Europol, 2011) of ruilhandel waarbij drugs geruild worden tegen elkaar (Gruppo Abbele, 2003; Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010; KLPD/DNR, 2005). Drugsroutes die gebruikt worden voor de smokkel van één type drugs kunnen, indien ze succesvol blijken, ook gebruikt worden voor de smokkel van andere drugs (ook andere illegale goederensmokkel), net zoals routes die een belangrijke rol spelen in de smokkel van sigaretten en wapens ook een rol kunnen gaan spelen voor drugssmokkel. Enkele illustraties daarvan: kleine havens zoals Calais, Dover en Zeebrugge die gebruikt worden voor de sigarettensmokkel naar Groot-Brittannië worden ook soms gebruikt voor cocktailtransporten van drugs naar het Verenigd Koninkrijk (Fijnaut & De Ruyver, 2008) of voor de grootschalige hasjsmokkel vanuit Marokko naar Engeland. De vatting in de haven van Antwerpen (begin 2013) van cannabis afkomstig uit Pakistan doet vermoeden dat heroïne vanuit Afghanistan ook deze weg zou kunnen volgen. De Balkanroute, die een belangrijke rol speelt in de heroïne-traffic wordt evenzeer gebruikt voor de smokkel van sigaretten en wapenhandel (bron 47). De samenwerkingsverbanden tussen verschillende criminele organisaties kunnen zich richten op verschillende types drugs en er kan een combinatie worden gemaakt van de export van producten via een bepaalde route met de import van andere, net zoals er ruiltrafiek kunnen worden opgezet (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010).

De moord op Helmi Gedik eind 2012 in Maasmechelen illustreert deze polydrugdistributie en het bestaan van samenwerkingsverbanden tussen Turkse criminelen, criminele Italo-Belgen en de Amsterdamse onderwereld, die allen betrokken waren bij cocaïnesmokkel via de haven van Antwerpen, hasjtrafiek naar Engeland en grootschalige XTC-transporten naar Australië (van der Aa, 2012).

5.10. Conclusies naar indicatoren toe

In wat volgt worden de indicatoren besproken die van toepassing zijn op import, groothandel en export.

5.10.1. *Douanegegevens: belangrijke indicatoren voor import*

Douanegegevens spelen een belangrijke rol in de monitoring van de import. Door hun specifieke informatiepositie m.b.t. fraude inzake accijnzen heeft de douane een goed zicht op de routes die gebruikt worden bij de drugssmokkel. Het betreft dan vooral de **inbeslagnames**, **drugroutes**, **smokkelwijzen** en de evoluties daarin.

Daarnaast is de douane de enige groep strafrechthandhavers die zelf consequent met indicatoren werken. Het betreft specifieke risico-indicatoren die bijgestuurd worden op basis van informatie van douanediensten in andere landen. De douane hanteert vele risico-indicatoren. Omwille van de bescherming van de opsporingsmethoden worden hier enkel de meest voor de hand liggende indicatoren beschreven.

Voor de smokkel via goederen worden bij de risico-indicatoren de volgende aspecten opgevolgd:

- land van herkomst/inschepping
- ongebruikelijke herkomstlanden voor het geïmporteerde product
- invoer van gewone producten uit gekende drug-producerende landen

Voor de smokkel via koeriers wordt vooral gefocust op de zgn. risicovluchten vanuit gekende drug-producerende landen en transitlanden. De gebruikte risico-indicatoren zijn onder meer:

- inkomen ('verkeerde' passagiers zoals weinig bemiddelden naar luxe bestemming)
- duur van de reis (kort verblijf op verre bestemming)
- gezelschap of individueel reizen
- betalingswijze (cash)
- nationaliteit
- reeds eerder zelfde reis gemaakt
- plaats waar ticket werd geboekt

In functie van het opvolgen van wijzigingen in de modus operandi, en meer specifiek van mogelijke *displacement*, is een vergelijking van inbeslagnames op risicovluchten in omliggende landen, gekoppeld aan de opsporingsactiviteiten, noodzakelijk.

Eerder in dit hoofdstuk werd er reeds op gewezen dat drugshandelaars ervoor zorgen dat hun zendingen minder traceerbaar zijn of de controle ontlopen, waardoor er een dark number blijft. Een groot nadeel van de douanegegevens is dat de controle 100% zou moeten zijn om zeker te zijn dat de cijfers significant zijn voor de import.

Uit verschillende interviews van het SUPMAP-onderzoek kwam naar voren dat door de opzet van gezamenlijk teams van douane en Federale Politie een betere opsporing zou kunnen verzekerd worden (bron 17; bron 96; bron 87; zie ook Verachtert in: Todts, 2007). De samenwerking tussen de douanes van de verschillende landen lijkt goed te verlopen, en is over het algemeen beter dan de samenwerking met de binnenlandse en buitenlandse politie.

5.10.2. *Indicatoren voor groothandel: de studie van Hughes & Chalmers (2012)*

Groothandel is het enige echelon waarover reeds een specifieke studie naar valide indicatoren werd gevoerd (Hughes & Chalmers, 2012). In het onderzoek worden verschillende groepen indicatoren voor de categorieën import/distributie en gebruik in kaart gebracht en getest op hun waarde voor het vaststellen van veranderingen in het Australisch cocaïneaanbod. Het echelon groothandel wordt niet afgebakend in het onderzoek. Volgende indicatoren werden geïdentificeerd:

- inbeslagnames
 - aan de grens (totaal gewicht, gemiddeld gewicht, verpakkingsmodaliteit, detectiewijze)
 - inlandse (land van herkomst/plaats van import)
- arrestaties
 - drughandelaars
 - druggebruikers
- gerapporteerd druggebruik (zelfrapportage)

Prijs en kwaliteit werden geweerd uit de studie van Hughes & Chalmers aangezien geen data over specifieke *purity-adjusted price* beschik-

baar zijn in Australië. De belangrijkste bevinding is dat congruentie tussen indicatoren nodig is opdat een trend effectief kan worden vastgesteld en opdat de indicatoren valide zijn. Dit sluit verder aan bij het idee van het SUPMAP-onderzoek, om op basis van de interviews vragenlijsten te gaan ontwikkelen die de verschillende groepen sleutelfiguren kunnen worden voorgelegd. Verder bleek het totale gewicht van de inbeslagnames meer indicatief te zijn voor veranderingen in de aanbodketen dan het aantal inbeslagnames, hoewel beide in hoofdzaak indicatief zijn voor de opsporingsinspanningen (Kilmer & Hoorens, 2010).

De belangrijkste indicatoren die een toename van het cocaïneaanbod en -gebruik reflecteren zijn:

- stijgingen in het totale gewicht van de inbeslagnames
- verpakkingsmodaliteiten: dominantie van commerciële verpakkingen
- detectie: dominantie detectie via cargo via zeehavens
- stijgingen van het aantal arrestaties van gebruikers en drugshandelaars

Zoals reeds in het begin van het SUPMAP-onderzoek werd aangegeven, is het onderzoeksveld van de aanbodindicatoren momenteel relatief onontgonnen terrein. Hughes & Chalmers concluderen dat er nood is aan verder onderzoek, in het bijzonder naar de redenen voor veranderingen in het aanbod. Verder te onderzoeken thema's zijn de netwerken in de binnenlandse en internationale drugshandel, alsook de mate en snelheid waarmee de cocaïnemarkt zich aanpast aan vraag- en aanbodveranderingen. Daarnaast dient ook de dataverzameling verbeterd te worden.

Gelet op de geografische verschillen tussen België en Australië en de unieke rol die België speelt als transit zone van de drugstrafieken, stelt zich de vraag in welke mate de resultaten van deze studie geëxtrapoleerd kunnen worden naar de Belgische drugsmarkt.

5.10.3. *Data van de law enforcement*

5.10.3.1. Inbeslagnames

Inbeslagnames kunnen een belangrijke indicator vormen voor het echelon groothandel, waarbij ook de **verhouding tussen de verschillende types drugs** moet worden gemonitord.

Bij grote inbeslagnames is de vraag van de **bestemming** van belang, wat belangrijke informatie kan geven m.b.t. import en export. Nederlands onderzoek toonde aan dat van de 31 opsporingsonderzoeken naar cocaïne die tussen 2007 en 2011 gevoerd werden, de cocaïne als eindbestemming Nederland had. Het ging in totaal over een kleine 50 ton cocaïne (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Het opduiken van cocaïne in verschillende Europese supermarkten toont aan dat de cocaïne niet bestemd was voor België, maar mogelijk ook dat ze niet tijdig werd uitgehaald en dat het daardoor in zoveel landen tegelijk terecht komt (bron 47). Verschillende partijen cocaïne worden vaak samen op transport gezet (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Om die reden is het ook noodzakelijk om de **herkomstgegevens** bij inbeslagnames van de omliggende landen mee te nemen in het verhaal. Hetzelfde geldt voor de casus waarbij cocaïne werd aangetroffen in bananen in verschillende Belgische vestigingen van Colruyt (HRT, 2013). De bananen waren afkomstig van een distributiebedrijf uit het Waasland.

Ook de **plaats** van inbeslagname is relevant, al werd dit in geen enkel SUPMAP-interview aangehaald als zijnde een indicator.

Naast het **totale gewicht** dient ook de verpakkingsmodaliteit geregistreerd te worden. De **verpakkingsmodaliteit**, bijvoorbeeld pakken van 1 of van tien kilo, kan iets leren over het specifieke echelon waarvoor de inbeslagnames bedoeld zijn. Uit onderzoek blijkt dat drug suppliers hun voorraad zelden in meer dan 10 delen (Wilson & Stevens, 2009), de grootte van de verpakkingen kan bijgevolg gebruikt worden om de plaats in de aanbodketen af te lijnen.

Bij de registratie van het gewicht van inbeslagnames dient verder te worden gedifferentieerd en moeten de gegevens uitgebreid worden met het **minimum**, **maximum**, de **mediaan** en de **modus** (Hughes & Chalmers, 2012).

Het **verpakkingsmateriaal** van drugs kan linken leggen tussen verschillen transporten en inbeslagnames; zo bleek bij inbeslagnames in verschillende landen dat de cocaïne in dezelfde oranje plastic was verpakt (bron 42, bron 47). Hetzelfde geldt voor inbeslagnames van ATS, waarbij dezelfde zakken en dezelfde verzegeling kan worden vastgesteld (bron 47). Ook de **logo's in de cocaïne** helpen om de verschillende netwerken die de cocaïne aanleveren in kaart te brengen. De cocaïne-producenten zetten bij de verpakking van de cocaïne vaak stempels in de cocaïne teneinde hun verpakkingen te herkennen. Deze stempels worden bijgehouden op het niveau van Europol.

In functie van de mark-up en mogelijke veranderingen op de aanbodmarkt dienen ook de **aan- en verkoopprijzen** verder opgevolgd te worden, al zijn deze gegevens gelet op de ophelderingsgraad op het niveau van groothandel eerder gelimiteerd. De Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie verzamelt op basis van PV's, RIR's en andere informatie jaarlijks de groothandelsprijzen. Er wordt daarbij een onderscheid gemaakt tussen het minimum, het maximum en de modus. Tabel 27 geeft de geïdentificeerde groothandelsprijzen van 2012 weer.

Tabel 27: Groothandelsprijzen drugs in België (2012) (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)

DRUGSOORT	GROOTHANDEL (prijs in EURO per kilogram of per liter)		
Prijs per GEWICHT	Nationaal minimum	Nationaal maximum	Belgisch meest voorkomende
Amfetamine (speed)	1700	4500	3010
Cocaïne	33000	42000	37808
Hasj	1800	5100	3173
Heroïne	7000	20000	16000
Marihuana	3200	12000	6540
Prijs per 1000 pillen	Nationaal minimum	Nationaal maximum	Belgisch meest voorkomende
XTC	300	3000	1240

In het belang van het monitoren van de drugsstroom is ook het opvolgen van de gebruikte **drugsroutes** noodzakelijk voor het opvolgen van import en export. Het betreft dan de landen van herkomst, mogelijke tussenstops en de uiteindelijke bestemming.

Daarnaast dienen de verdere routes van de drugs die gehanteerd worden op groothandelniveau binnen Europa in kaart gebracht te worden (EMCDDA, 2012d).

5.10.3.2. Druggerelateerde criminaliteit

Doordat groothandelaars zich ver houden van zichtbare criminaliteit en geweld (Soudijn, & Reuter, 2013, Coomber, 2006; Europol, 2013; Pearson & Hobbs, 2001) vormt **druggerelateerde criminaliteit** geen goede indicator voor dit echelon. Uit een Nederlands onderzoek blijkt dat het gebruik van geweld bij criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met harddrugs relatief laag is in verhouding met het gebruik ervan bij andere activiteiten (zoals vermogensdelicten en mensenhandel) (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Geweld bij de Belgische criminele organisaties die betrokken zijn bij de drugssmokkel is in hoofdzaak gericht op de leden van de eigen organisatie, niet tegen andere organisaties en de opsporingsdiensten (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010). Deel II van dit boek gaat dieper in op de waarde van druggerelateerde criminaliteit voor de monitoring van de Belgische drugsmarkt.

Voor import kan druggerelateerde criminaliteit wel een belangrijke indicator vormen, meer bepaald de gegevens m.b.t. **uithalers** en **drugkoeriers**.

Uithalers kunnen verschillende nationaliteiten hebben en maken deel uit van criminele organisaties. Voor de monitoring van dit aspect van de drugsmarkt is het relevant om gegevens m.b.t. (evoluties in) het aantal uithalers en het aantal gekende organisaties die zich ermee bezighouden bij te houden, net zoals de gehanteerde modus operandi.

Groepen waaruit de uithalers onder meer gerekruteerd worden zijn motorbendes, Albanen en Marokkanen die in België wonen. Uit politieel onderzoek is gebleken dat uithalers van Marokkaanse nationaliteit (als enige) partijen cocaïne afromen om deze te slijten in de detailhandel. Er is weinig zicht op de organisatoren of de top van criminele organisaties (bron 17).

Er zijn aanwijzingen dat het geweld tussen concurrerende uithalers toeneemt, alsook van een toename van het geweld van uithalers tegen politie, havenpersoneel en transporteurs. Zo werden in 2012 drie vrachtwagens klemgereden in België, werden de chauffeurs bedreigd,

waarna de container op de vrachtwagen werd geopend en de cocaïne eruit gehaald werd (Bos, 2012). Deze vormen van druggerelateerde criminaliteit en hun frequentie dienen te worden opgevolgd.

Het aantal betrapte **drugkoeriers**, hun nationaliteit en vluchtgegevens m.b.t. land van vertrek/bestemming/eventuele tussenstops (en evoluties daarin) vormen een belangrijke informatiebron m.b.t. de import van drugs in België. Aangezien deze fenomenen relatief snel kunnen veranderen wanneer meer wordt ingezet op de opsporing ervan, dienen deze gegevens ook voor de naburige landen te worden gecontroleerd. *Displacement* vindt snel plaats, de 100%-controle op vluchten vanuit de Dominicaanse Republiek vormt waarschijnlijk de reden voor de toename van het aantal drugskoeriers via de luchthaven van Zaventem. Het spreekt voor zich dat voor een juiste interpretatie deze gegevens ook moeten worden afgezet tegenover de opsporingsinspanningen.

Het is voor de Belgische politiediensten niet altijd duidelijk hoeveel Belgen betrokken zijn bij dit type smokkel. Wanneer een onderdaan in een ander land gearresteerd wordt, wordt dit niet altijd aan de Belgische politie gerapporteerd. Een Nederlands onderzoek over de rol van Nederlanders in de drugstrafiek focuste specifiek op de Nederlanders die in het buitenland in detentie zaten en op de verhouding van mensen met de Nederlandse nationaliteit (Miedema & Stolz, 2008; zie ook Bunt, Kunst & Siegel, 2003).

Bij de detectie van drugskoeriers wordt ook nagegaan wie het ticket geboekt heeft, waar het geboekt is en wie het betaalde (bron 96). Deze gegevens kunnen mogelijks meer informatie geven m.b.t. de netwerken die betrokken zijn bij de smokkel via koeriers.

Naar aanleiding van drugskoeriers die cocaïne van Jamaica naar Londen vervoerden werd Operation Air Bridge opgezet, een samenwerking tussen de Jamaicaanse en Britse douanediens ten waarbij de passagiers gecontroleerd werden vooraleer ze op het vliegtuig vanuit Jamaica stapten. Deze doorgezette controle resulteerde in het verleggen van de route naar Miami en van daaruit naar Londen. Een soortgelijke operatie werd midden jaren 2000 opgezet in West-Afrika (Operation Westbridge, met een belangrijke focus op Ghana). Het is interessant om dit soort buitenlandse initiatieven op te volgen, omdat op basis van de patronen en routes die hieruit naar voren komen risico-indicatoren voor de smokkel van drugs via passagiers naar België kunnen worden afgeleid.

Belgische drugkoeriers kunnen ook gebruikt worden voor de export van drugs, meer bepaald van drugs die in België of de naburige landen geproduceerd werden, dan wel via ons land geïmporteerd werden. In de SUPMAP-interviews kwam één casus naar voren waarbij een Belgische negen kilo cocaïne naar Canada moest smokkelen voor een Nigeriaanse bende (bron 93). Om de rol van drugskoeriers in de import en export te kunnen monitoren zouden gegevens met betrekking tot het **aantal koeriers die in het buitenland in detentie zitten** moeten worden verkregen (van de Bunt, Kunst & Siegel, 2003). Drugskoeriers kunnen eerder gevat worden dan in het land van bestemming, temeer daar vaak met tussenstops wordt gewerkt om de opsporingsdiensten te misleiden. Data met betrekking tot het aantal Belgische koeriers in hechtenis in het buitenland zouden hierbij ook verduidelijkend kunnen werken. Problematisch is wel dat de Belgische opsporingsdiensten vaak niet verwittigd worden als een Belg in het buitenland is gearresteerd en het vaak eerder bij toeval te weten komen. Uit onderzoek blijkt dat van de Belgen die in 2007 in het buitenland in detentie zaten 50% gevangen zat voor druggerelateerde delicten (Miedema & Stolz, 2008).

5.10.3.3. Zachte informatie

Zachte informatie kan een belangrijke informatiebron vormen, meer bepaald informatie m.b.t. zaken waarin geen inbeslagnames meer mogelijk waren (bijv. vracht waar drugs al was uitgehaald, John Caulkins in Kilmer & Hoorens, 2010, p. 62), maar ook gegevens met betrekking tot werknemers van de (lucht-)haven die gecontacteerd werden met het oog op hulp bij drugstrafiek kunnen een aanvullende rol spelen.

5.10.3.4. Parketgegevens

Parketgegevens vormen een belangrijke informatiebron voor groothandel en import van drugs. Daarbij zijn vooral het aantal gevoerde onderzoeken/veroordelingen naar import/export/groothandel, het aantal drugsdossiers georganiseerde criminaliteit en het aantal internationale rechtshulpverzoeken gelinkt aan drugs een relevante informatiebron.

Het aantal **drugsdossiers 'georganiseerde criminaliteit voor internationale zwendel'** kan een indicator zijn voor de rol die (grensoverschrijdende) georganiseerde criminaliteit speelt in de groothandel en de import/export. Het aantal veroordelingen voor internationale zwen-

del per land dient ook in rekening te worden gebracht. Met betrekking tot justitiële reacties dient evenwel steeds de strafmaathantering in acht genomen te worden. Parketgegevens vormen namelijk, net zoals bij inbeslagnames en arrestaties het geval is, tot op bepaalde hoogte eerder een indicator voor de opsporingsactiviteiten.

De meest relevante gegevens m.b.t. aangehouden personen zijn de **nationaliteit** en de **criminele antecedenten**.

Rekening houdend met de belangrijke rol van Nederlanders in de groothandel, kunnen de internationale rechtshulpverzoeken een aanwijzing bieden m.b.t. deze vorm van grensoverschrijdende criminaliteit. Belangrijk is hierbij om de aantallen uit te zetten volgens de **landen waarvan deze rechtshulpverzoeken afkomstig** zijn, alsook de uiteindelijke gevolgen en uitkomsten ervan op te volgen.

In een Nederlands onderzoek werd getracht de rol van Nederlanders in buitenlandse opsporingsonderzoeken na te gaan. Dit leverde echter erg weinig resultaten op (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013).

De **inhoud van de vragen** bij de rechtshulpverzoeken (betreft het individuen dan wel organisaties) kan een idee geven van de plaats die België inneemt binnen de drugsmarkten.

Een laatste bron van gegevens van het Parket die relevant kunnen zijn voor de kennis m.b.t. deze schakel van de aanbodketen betreffen de **druggerelateerde vermogensonderzoeken**.

5.10.3.5. Labogegevens

Kwaliteit speelt een belangrijke rol op het niveau van de import en groothandel. Een groot deel van de inbeslagnames die getest worden zijn van de groothandel afkomstig. Op nationaal vlak heeft deze informatie echter weinig waarde, omdat de analyses in hoofdzaak op grote inbeslagnames worden uitgevoerd en dus voornamelijk de zuiverheid voor de export en de versnijding door de producenten in de landen van herkomst analyseren. Op het niveau van cocaïnesmokkel bleek kwaliteitsanalyse bij te dragen tot het identificeren van verschillende groepen die bij de smokkel betrokken zijn. Cocaïne die wordt aangetroffen bij de zgn. bolletjesslikkers blijkt minder zuiver en reeds de kleinere versnijdingmiddelen te bevatten die niet aanwezig zijn in de cocaïne

die wordt binnengesmokkeld via de haven van Antwerpen (bron 42). Dit duidt erop dat andere criminele groeperingen een deel van de geproduceerde cocaïne afromen en versnijden en zich dan richten op de export ervan.

Op basis van labo-analyses kan ook onderscheiden worden in welke landen en regio's de drugs geproduceerd werden. Aan de hand van de restanten van de brandstof die gebruikt werd bij de productie van de cocaïne⁴⁴ kan ook de regio waar de cocaïne geproduceerd werd afgeleid worden.

Hoewel de douane erg grote inbeslagnames doet worden deze niet erg vaak doorgestuurd voor labo-analyse. Wanneer effectief beslist wordt om een labo-analyse uit te voeren betreft de analyse veelal louter een drugsbepaling (is dit het product dat men denkt dat het is?). Wanneer de drugs vermengd zijn met andere producten wordt wel bepaald hoe hoog de concentratie van de drug is in het product (bron 41).

Het EMCDDA ontwikkelde geen indicatoren die specifiek gericht zijn op het echelon groothandel in zijn geheel, al kunnen wel een aantal bijkomende indicatoren op het vlak van import en export geïdentificeerd worden. Meer specifiek gaat het dan over de **herkomst van de drugs** alsook de monitoring van **warehouses en stocks**, die een belangrijke rol spelen in de drugsdistributie. De SUPMAP-interviews leverden geen informatie op m.b.t. stocks, al werd in één interview wel aangehaald dat deze stocks zich waarschijnlijk in Nederland bevinden (bron 2) en bleken Noord-Franse drughandelaars in functie van risicospreiding hun cannabisstock in België op te slaan (bron 6). Informatie over de origine van de drugs kan worden verkregen via de experts van de REI-TOX-netwerken en het UNODC, maar ook door *forensic profiling* (EMCDDA, 2012d).

Bijkomende informatiebronnen: douane- en politiecijsers van de omliggende landen en legale goederenstromen

Aangezien import, groothandel en export grensoverschrijdende fenomenen zijn, is het voor de inschatting van de rol van België van belang om de herkomstcijfers van drugs afkomstig uit België na te trekken in

⁴⁴ Voor de extractie van de actieve stof worden de cocabladeren geweekt in brandstoffen zoals benzine, diesel en kerosine. <http://www.erowid.org/archive/rhodium/chemistry/cocaine.illlicit.production.html>

de buurlanden, alsook mogelijke evoluties daarin. Zo kan bijvoorbeeld worden nagegaan hoeveel van de cocaïne die in Nederland gevat werd afkomstig is uit België. In functie van de belangrijke rol die België speelt als transit zone van de drugshandel is de monitoring van de hoeveelheid import die via België in Nederland of andere landen terecht komt zeer relevant. Gegevens hierover kunnen de rol die België speelt in de groot- en tussenhandel duidelijker maken. Voor Nederland kunnen zulke data betrokken worden via de Dienst IPOL van het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD).

Een Nederlands rapport over georganiseerde criminaliteit werkt voor de inschatting van de rol die Nederland speelt in de import en export van illegale goederen met de ‘**meelifthypothese**’. Deze gaat uit van een omgekeerd evenredige relatie: naarmate de omvang van de legale goederenstroom toeneemt, neemt het risico op ontdekking van illegale goederen af. Door te kijken naar het totaal van de **legale import- en exportstromen** in de Europese Monetaire Unie (EMU) pogen ze zo de mogelijke plaats van Nederland af te bakenen in de import/export van illegale goederen (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis, & Stoffers, 2013).

5.11. Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor de import, wholesale en export

Tabel 28: *Indicatoren en sub-indicatoren voor import, groothandel en export*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
Politie- en douanegegevens		
Politiecijfers		
Inbeslagnames		trackerdogs
• aantal		
• type drugs		
• verpakkingsmateriaal		
• cocaïnestempels		Europol-databank
• verpakkingsmodaliteit		
• hoeveelheid: min/max/mediaan/modus		
• aankoopprijs		Centrale Dienst Drugs
• verkoopprijs		

Tabel 28: *Indicatoren en sub-indicatoren voor import, groothandel en export (vervolg)*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
• plaats inbeslagname		
• aantal stocks voor distributie	Distributie, tussenhandel	
Aantal arrestaties	Facilitatoren	
product (+ verhoudingen tussen producten)		
• aantal drugkoeriers luchthavens – product – route (eventuele tussenstops) – nationaliteit – smokkelmethode	Modus operandi	Aantal + Kenmerken drugkoeriers luchthavens omliggende luchthavens
• aantal Belgische koeriers die in het buitenland gedetineerd zijn		
Route		Dienst IPOL Nederland
• land van herkomst • tussenstops • bestemming • distributieroutes		
Transportmodus		
Zachte informatie		
Geen inbeslagnames meer mogelijk		
Meldingen benadering i.f.v. werknemers-criminaliteit		
Douanegegevens		
Inbeslagnames		
hoeveelheid – totale gewicht ▪ minimum ▪ maximum ▪ mediaan ▪ modus – verpakkingsmodaliteit – minimum verpakkingsmateriaal		
Risicovluchten		
• drugroutes	Modus operandi	
• vergelijking inbeslagnames op risicovluchten in omliggende landen	Modus operandi	
• verbergingswijzen/smokkelmethoden	Modus operandi	
Goederenimport	Modus operandi	
• drugroutes	Modus operandi	
• verbergingswijzen/smokkelmethoden	Modus operandi	

Tabel 28: *Indicatoren en sub-indicatoren voor import, groothandel en export (vervolg)*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
Parketgegevens		
Aantal gevoerde onderzoeken internationale zwendel		
• type drugs		
• verhouding tussen types drugs		
• aantal dossiers met kwalificatie vereniging misdadigers als verzwarende omstandigheid		
• aantal opgestarte druggerelateerde vermogensonderzoeken		
Aantal veroordelingen internationale zwendel		Dienst Strafrechtelijk Beleid
• type drugs		
• verhouding tussen types drugs		
• woonplaats veroordeelden		
• eerdere druggerelateerde veroordelingen	Actoren, Druggerelateerde criminaliteit	
• nationaliteit veroordeelde personen	Actoren	
Aantal internationale rechtshulpverzoeken mbt drugs		Dienst Strafrechtelijk Beleid
• land van waar afkomstig		
• welke producten		
• welke actoren (organisatie vss. louter individuen)		
• gevolg/uitkomst		
Labogegevens		
Kwaliteit		
• zuiverheid	Modus operandi	
• versnijdingsmiddelen/adulteranten	Modus operandi	
• evolutie		

5.12. Besluit

België speelt een belangrijke rol als transit zone in de Europese drugs-handel, voor zowel de import als de verdere export in functie van distributie.

Douanegegevens vormen een waardevolle informatiebron voor het aspect import. Het betreft zowel gegevens m.b.t. goederenimport, als m.b.t. de smokkel van drugs via drugskoeriers. Export vanuit België

wordt evenwel niet gecontroleerd door de douane, hetgeen een lacune betekent voor de kennis over dit aspect van de aanbodketen.

Er blijkt nood aan meer zicht op de drugsdistributieroutes, meer bepaald op de import van heroïne waarover de kennis en het aantal inbeslagnames erg beperkt is, alsook op de verdere distributie van cocaïne en synthetische drugs.

Groothandel blijkt zich hoofdzakelijk in Nederland te bevinden, waardoor de kennis van de Belgische strafrechthandhavers op dit vlak beperkt is. Ook de rol die wisselende joint-ventures tussen internationale criminele netwerken op dit niveau spelen, verklaart mee de beperkte kennis m.b.t. dit echelon. De samenwerkingsverbanden tussen verschillende criminele organisaties kunnen enkel worden opgevolgd door middel van een doorgedreven interlandelijke samenwerking tussen verschillende strafrechthandhavers (politie, douane en magistratuur). Het enthousiasme bij de leidinggevendenden van de strafrechthandhavers naar dit type onderzoeken lijkt evenwel beperkt, in hoofdzaak omdat dit soorten onderzoeken erg tijdrovend en arbeidsintensief zijn en het dossier erg complex kunnen maken.

Een aanbeveling die op dit niveau geformuleerd werd, is een verhoogde inzet op gecontroleerde leveringen als methode om in opsporingsonderzoeken hoger in de echelons te geraken. Door het gebruik van deze methode kan worden gevolgd wat de uiteindelijke bestemming van een levering is, hetgeen de plaats van België in de distributieketen verder kan verduidelijken. Gecontroleerde levering kan worden gebruikt om verder te volgen wat de eigenlijke bestemming is en gesuggereerd werd om dan in die landen onderzoeken op te starten om zo de Belgische opsporingsdiensten minder te belasten. Deze tactiek werd overigens toegepast bij het onderzoek naar de corrupte Antwerpse douanier, Tim D. (Federale Gerechtelijke Politie Antwerpen, 2013).

Doordat import, groothandel en export een internationaal gegeven vormen, dienen de in dit hoofdstuk geïdentificeerde informatiebronnen en indicatoren ook te worden vergeleken met die van andere Europese landen. Verder dient bij de ontwikkeling van indicatoren voor dit niveau ook te worden gemikt op de facilitatoren die betrokken zijn, zoals de witwassers, de uithalers en actoren die helpen bij de stockage en het transport van de drugs nadat deze in België aangekomen zijn.

Hoofdstuk 6 MIDDLE LEVEL SUPPLY

6.1. Inleiding

Onderzoek naar de tussenhandel in België ontbreekt, op enkele geografisch beperkte deelstudies over bepaalde verschijningsvormen van tussenhandel (de dealpanden en drugrunners) na (De Ruyver & Surmont, 2007; Fijnaut & De Ruyver, 2008; van der Torre, 1996). Ook de internationale wetenschappelijke literatuur m.b.t. middle level supply is beperkt en onderzoek naar indicatoren voor het niveau van de tussenhandel is afwezig. Enkele internationale studies richten zich op het *middle level* van het drugaanbod (Pearson & Hobbs, 2001; Pearson & Hobbs, 2003; Pearson & Hobbs, 2004; Wilkins & Sweetsur, 2006). Het lijkt er evenwel op dat deze studies veelal focussen op de zgn. *middle men*, die eerder kunnen ondergebracht worden bij de grotere retail dealers, of als helpende kracht werken in opdracht van tussenhandelaars.

Tussenhandel is een moeilijk te vatten aspect van de drugsmarkt, met tijdelijke samenwerkingen tussen verschillende criminele netwerken, polycriminaliteit (andere al dan niet druggerelateerde criminele activiteiten zoals witwassen en mensenhandel, Europol, 2013; Rubin, Pardal, McGee & Culley, 2013) en polydrugdistributie. Deze criminele activiteiten genereren relatief weinig overlast (met uitzondering van de dealpanden) en zijn daarom minder makkelijk op te sporen.

Middle level supply vormt een moeilijk af te bakenen echelon. In een eerste punt van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag hoe dit echelon kan worden gedefinieerd en welke definities er van *middle level supply* bestaan. Daarna wordt ingegaan op redenen waarom de kennis in België m.b.t. tussenhandel beperkt is, met daaraan gekoppeld de vraag of (en welke aspecten) er zich op het vlak van tussenhandel bevinden in België. Er wordt kort stilgestaan bij het belang van polydrugdistributie, alsook bij het (grensoverschrijdende) fenomeen van de dealpanden en drugrunners. Nadien worden alle indicatoren en sub-indicatoren die voor tussenhandel geïdentificeerd konden worden verzameld.

6.2. Middle level market, een moeilijk af te bakenen echelon

Hoewel *wholesale* en *middle-level markets* de motor van de aanbodketen vormen, lijkt het merendeel van het wetenschappelijk onderzoek zich te concentreren op het retailniveau (Pearson & Hobbs, 2003), hetgeen ook verklaard wordt doordat het erg moeilijk is om toegang te krijgen tot de actoren in deze echelons (Massari, 2005; May & Hough, 2004; Pearson & Hobbs, 2004; Pearson & Hobbs, 2001; Wilkins & Sweetsur, 2006).

Het afbakenen van het niveau van de tussenhandel is precair. Er bestaat tot nu toe geen eenduidige definitie van *middle level supply* (May & Hough, 2004; McSweeney, Turnbull & Hough, 2008; Natarajan & Belanger, 1998; Pearson & Hobbs, 2003). Het blijkt ook moeilijk om groot- en tussenhandel van elkaar te onderscheiden (Pearson & Hobbs, 2003). Daarnaast wordt het niveau van de tussenhandel ook bezet door vele, opportunistische ondernemers die komen en gaan, hetgeen de kennisverwerving niet ten goede komt (Bennett & Holloway, 2007; Curtis & Wendel, 2000; De Ruyver, 2007; Dorn, Murji & South, 1992; May & Hough, 2004; McSweeney, Turnbull & Hough, 2008).

Uit een vergelijkende empirische studie bleek dat strafrechthandhavers en drugshandelaars het middensegment anders definiëren. Douane en politie omschrijven de actoren van de *middle-level market* als de zgn. kilodealers, terwijl drugshandelaars dit niveau definiëren als de groep van ‘*middle-men*’ (Pearson & Hobbs, 2001). Er konden **drie categorieën** definities onderscheiden worden:

- middle-level als de fase onmiddellijk na de import
- middle-level als netwerken die samenwerken en de link vormen tussen productie en wereldwijde distributie
- de ietwat vage definitie: ‘wat gebeurt tussen de fase van de import en de kleinhandel’

Het is duidelijk dat de eerste twee definities in het SUPMAP-onderzoek eerder overeen komen met de groothandel.

Ook uit de SUPMAP-interviews bleek dat er **geen consensus** bestaat over wat dit echelon precies inhoudt. De lokale recherche blijkt de iets grotere retail dealer al gauw tot het middenniveau te rekenen, terwijl op het niveau van de Federale Politie dit segment eerder wordt inge-

vuld als de grensoverschrijdende criminele ondernemers die de drugs verdelen na de productie, of die de drugs versnijden en verdelen na import. Ook kleinhandelaars die opgeklommen zijn, worden gezien als tussenhandelaars, net zoals dealers die anderen voor hen laten werken.

‘En dan tussenhandel, ja dat is dan voor ons... de mensen die een beetje de lokale handelaars, dat niveau zijn ontgroeid, die zich een beetje hebben opgewerkt en die zitten daar eigenlijk tussen. Wat we nu ook meer zien, dat de straatdealers, die liepen teveel in het zicht, wat doen die dan, die laten een aantal mensen voor hen werken, echte koeriers, zij gaan uit het zicht en dan wordt dan een pand, een opslagplaats... en dan wordt er vandaaruit gedeald. Het is eigenlijk een heel kleine organisatie, om het de politiediensten moeilijk te maken’ (bron 43).

Een andere manier om het onderscheid tussen groot- en tussenhandel te maken is door, in plaats van naar de echelons en de rol in de drugsmarkt te kijken, te focussen op de **afzet- en aankoophoeveelheden** van de betrokken actoren.

Zo werd in Nederlands onderzoek naar ATS-handel de groothandel afgelijnd als een afzet van meer dan 5 kilo poeder, of van meer dan 10.000 tabletten, en tussenhandel als de afzet van tussen de 1 en 5 kilo, of tussen de 2.000 en de 10.000 tabletten (KLPD/DNR, 2005).

Qua **transactiehoeveelheid** werd in een Nederlands vergelijkend onderzoek naar handel in synthetische drugs in drie Europese steden, de groothandel afgebakend als de distributietransacties van de eerste koper van de producent, die afhankelijk van de klant tussen de 10 à 50.000 pillen tot meer dan een miljoen pillen omvat. Het niveau van de tussenhandel omvat dan de intermediairs die kopen van groothandelaars en die verdelen naar kleinhandelaars, met aankoophoeveelheden van 1.000 tot 50.000 pillen. Kleinhandel werd opgevat als de directe verkoop aan de gebruiker, met 1000 pillen als maximum (Blickman, Korf, Siegel & Zaitch, 2003).

Een *middle-level market* is niet steeds aanwezig. Voor bepaalde drugsgroepen is de aanbodketen korter en wordt het merendeel van de markt door dezelfde groep gecontroleerd (Barton, 2003; Brookman, Bennett & Maguire, 2004). De overgang naar de retailmarkt is ook vaak flexibel, zo zullen high-level distributeurs soms meteen aan low-level dealers verkopen en deze stap zodoende ‘overslaan’ (Barton, 2003). Zo

zijn er bij ATS minder stappen tussen productie en retail, waarbij zowel productie als distributie van de synthetische drugs door dezelfde actoren wordt georganiseerd (Gruppo Abbele, 2003; Massari, 2005). Bij grootschalige professionele cannabisteelt controleren dezelfde groepen de productie en de distributie aan de coffeeshops, en steeds vaker de directe levering aan Belgische kleinhandelaars (KLPD-Dienst IPOL, 2008). Nog korter is de aanbodketen bij de nieuwe psychoactieve substanties, waarbij de producenten naar zowel online smartshops als individuele klanten verdelen (bron 32; bron 42; bron 96; UNODC, 2013a).

6.3. Het beperkte zicht van Belgische strafrechthandhavers op middle level supply

Een recente **casus van cannabishandel** illustreert hoe vernuftig de tussenhandel ineens zit. Deze casus maakt ook duidelijk dat een fenomeen als tussenhandel de grenzen van de arrondissementen en landen overschrijdt. De samenwerking tussen de arrondissementen is de eerste basisvoorwaarde opdat opsporingsonderzoeken naar dit echelon zich adequaat kunnen ontwikkelen.

Casus V-tank

In deze casus werden door de tussenhandelaars contacten gelegd met grote dealers via internet ('startkabel.nl'). De cannabis werd vacuüm verpakt in pakken van één kilo, waardoor ze niet door een drugshond gedetecteerd worden. De koerier leverde op verschillende plaatsen in Vlaanderen en Brussel, 1 rit omvatte verschillende stops. Deze stops werden zo kort mogelijk gehouden (leveren en weer weg) en steeds op drukke plaatsen uitgevoerd in de vooravond, teneinde de kans op detectie te verminderen. Verschillende deals vonden plaats op dezelfde plek. De communicatie gebeurde via sms, waarbij gebruik werd gemaakt van verschillende telefoonnummers. De gesprekken werden bewust kort gehouden en gingen enkel over drugs, zodat de privé telefoonnummers niet konden worden afgeluisterd. Daarnaast werd met kleine leveringen per persoon gewerkt (bijv. 3 maal 1 kilo, i.p.v. 10 kilo in één keer), waarbij eerder herhaaldelijk werd over en weer gereden dan dat de totale hoeveelheid in één keer geleverd werd. Ook werd gebruik gemaakt van een tweede voertuig voor tegenobservatie.

Opnieuw wordt het belang van Nederland geïllustreerd: de belangrijkste organisatoren bleken in Nederland te wonen (Nederlandse Marokkanen), de Belgische actor die betrokken was bleek een ingeweken Nederlander te zijn.

Een belangrijk nadeel is dat de Gsm-nummers enkel op Belgisch grondgebied afge-luisterd kunnen worden, hetgeen ervoor zorgt dat een deel van het verhaal en bewijs in dit soort grensoverschrijdende zaken ontbreekt.

De casus kan ook gebruikt worden als voorbeeld van hoe de opsporingsonderzoeken naar het echelon tussenhandel gevoerd kunnen worden. Zo werden de betrokken telefoonnummers die naar voren kwamen in de telefoontap doorgegeven naar alle AIK's, met de vraag na te gaan of deze nummers voorkwamen in andere dossiers. Deze vraag leverde veel overeenkomsten op. Er werd een synthese-pv gemaakt met alle bewijslast en nieuwe aanvankelijke pv's werden naar andere betrokken Parketten gestuurd, waarbij ook Nederland werd betrokken. Verder werd gevraagd om een rogatoire commissie in te stellen. Door het betrekken van verschillende AIK's en Parketten, en doordat met een volledig dossier wordt gewerkt en alle bewijslast gebundeld werd, is er meer kans dat dit dossier effectief zal worden opgevolgd.

De Belgische strafrechthandhavers hebben een gefragmenteerd beeld van zowel groot- als tussenhandel. Het zicht op deze echelons is beperkter dan het geval is voor productie en retail.

'maar dat gaat een moeilijk punt zijn in uw rapport, met name die tussenhandel, over de detailhandel ga je vanalles weten, over de hele grote handel ga je ook wel veel weten, maar die tussenhandel: wie is dat, wat ze binnen getrokken hebben, wat ze verdelen over grotere stukken van België. Ik denk dat dat enorm moeilijk is om dat te weten te komen, want daar werkt men eigenlijk te weinig op, dat is al altijd een blinde vlek geweest' (bron 37).

Het grootste probleem is dat groothandel en *middle level supply* zich niet situeren op nationaal maar wel op internationaal niveau. Er kunnen enkele belangrijke verklaringen worden gegeven voor de beperkte kennis die de Belgische strafrechthandhavers hebben van het tussenhandelniveau:

- tussenhandel wordt gestuurd vanuit Nederland
- beperkingen van de zone-, arrondissement- en grensoverschrijdende samenwerking
- eigenheid van het fenomeen tussenhandel
- beperkingen met betrekking tot verregaand opsporingsonderzoek naar tussenhandel

In wat volgt worden deze vier oorzaken kort besproken.

6.3.1. *De rol van Nederlandse criminele organisaties voor de Belgische tussenhandel*

Uit alle SUPMAP-interviews kwam naar voren dat bij onderzoek naar tussenhandel blijkt dat de sturing steeds vanuit **Nederland** gebeurt, waar zich de organiserende actoren bevinden (zie ook van der Torre, 1996). Ter illustratie: het merendeel van de gevatte uithalers en drugskoeriers blijkt zijn waren naar Nederland te moeten brengen (bron 2) en ook de gevatte kleinhandelaars blijken hun waren daar zeer vaak aan te kopen of van daaruit geleverd te krijgen. In maart 2013 werd in Limburg een transport met 300 kilo cocaïne tegengehouden. De cocaïne zat verstopt in dozen met bananen en was ook afkomstig uit Nederland.

De Nederlandse sturing verklaart meteen ook waarom de Belgische strafrechthandhavers slechts een beperkt zicht hebben op de tussenhandel.

‘Ik denk dat er heel vaak linken naar Nederland gaan zijn, maar dat is mijn persoonlijk aanvoelen, dat daar de middelenverdeling voor België eigenlijk zit, denk ik. Anders zouden we dat hier toch al moeten gevonden hebben. Dat kan niet dat dat niet in kaart gebracht wordt (...)’ (bron 2).

Recent Nederlands onderzoek bevestigt de Nederlandse rol in de tussenhandel (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis, & Stoffers, 2013). In Nederland zelf lijkt evenwel weinig te worden ingezet op de opsporingsonderzoeken naar dit echelon:

‘We hebben wel een klein beetje een idee hoe dat functioneert, over de omvang en zo kunnen we niet zoveel zeggen, omdat er heel weinig opsporingsonderzoeken naar gedaan worden. De kleinhandel, dat wordt eigenlijk alleen maar aangepakt in Nederland op het moment dat er echt overlast van is, als de hele buurt begint te klagen dat er een dealpand zit (...). De grote handel, dat is eigenlijk altijd... omdat dat Europese prioriteiten zijn die gevolgd moeten worden, dus vanaf die kant wordt er aan gewerkt. Maar het tussenniveau dat zie je niet en heb je weinig overlast van. Dat zijn de kilohandelaartjes die gewoon de dealer... die even een telefoontje doet naar Nederland en zegt: ik heb volgende week dit en dat nodig, regel het maar (bron 75).

6.3.2. *Eigenheid van het fenomeen tussenhandel*

Op het niveau van de tussenhandel is eerder sprake van **polycriminaliteit**, waarbij ook andere misdaadvormen voorkomen, zoals bijvoorbeeld witwassen en mensensmokkel, criminaliteit die daarom niet altijd druggerelateerd is (Europol, 2013; Rubin, Pardal, McGee & Culley, 2013). Op het niveau van Europol werd om die reden de drugseenheid afgeschaft en vervangen door een eenheid die zich richt op de bestrijding van georganiseerde misdaad. 30% van de 3.600 criminele netwerken die door Europol werden geïdentificeerd in 2012 kenmerkt zich door polycriminaliteit. De helft van de polycriminele organisaties is gelinkt aan de drugshandel en 1/5de is gekend voor polydrugdistributie (Europol, 2013).

Tussenhandel bevindt zich ook op een snijvlak van de drugshandel, wat mee verklaart waarom dit echelon zo weinig zichtbaar is:

‘Tenzij dat dat ook moeilijker is omdat je... die grote partij, daar zijn vaste punten: dat is een luchthaven of een haven, dat kan je in de ruimte ergens omsingelen en zeggen ik ga dat controleren en dat pakken, maar een keer dat dat zich gaat verspreiden, dat is niet het zichtbare deel, want het zichtbare deel zit dan bij de verkoop. Dus als dat in heel de semi-privésfeer kan gebeuren of gelinkt aan transportbedrijven, dan is dat inderdaad moeilijk om te zien want je hebt geen vaste aanknopingspunten en verkooppunten. Dat is hetzelfde als de gewone distributie. Daartussenin zie je ook niet, je weet waar de goederen binnenkomen in Antwerpen en je weet de winkel waar ze verkocht worden, maar welke weg volgt dat ertussen, dat is altijd het moeilijkste in alles’ (bron 2).

De overlast die tussenhandel genereert is relatief beperkt, tenzij het een dealpand betreft. Dit zorgt er ook voor dat deze handelsvorm relatief weinig opvalt. De betrokken actoren houden zich meestal ook vaak ver van zichtbare geweldsdelicten (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013; Coomber, 2006; Europol, 2013; Pearson & Hobbs, 2001):

‘Dat niveau dat zien we eigenlijk niet zo terug, tenzij het echt vanuit dealpanden wordt gedaan. Dan hebben we daar incidenteel wel wat zicht op (...) Dan zie je ook inderdaad dat het echt gaat om die boodschappenkarretjes, die dan elke week of elke maand

gewoon besteld worden. Vanuit Venlo ging dat bijna allemaal richting Duitsland. Maar goed, ik kan me wel voorstellen dat richting België hetzelfde gebeurt. Dat een Belgische dealer uit Leuven, die zal ook gewoon naar Breda komen om zijn bestelling te doen. En omdat dat al vaak 20 jaar aan de gang is, gaat dat toch gewoon op basis van onderling vertrouwen en de leverancier weet dat hij netjes moet leveren en de afnemer betaalt ook netjes. Dat leidt nooit tot schietpartijen of onderling geweld. Er wordt dus niet naar gekeken, het zal pas aandacht krijgen als er wordt geschoten of mensen worden ontvoerd. En dan zie je dus dat er wel aandacht vanuit de politie komt, maar anders heel weinig' (bron 75).

6.3.3. *Beperkingen m.b.t. Belgisch opsporingsonderzoek naar tussenhandel*

Tijd en middelen van de strafrechthandhavers zijn beperkt. Er blijkt vaak sprake van weerstand met betrekking tot het voeren van diepgaarend Belgisch onderzoek naar dit echelon op het niveau van de leidinggevenden en opdrachtgevers. Dit type opsporing kost veel tijd en middelen, de garanties op resultaat liggen relatief laag en op het niveau van het Parket heerst de vrees dat het dossier te groot en te complex zou worden, hetgeen nadelig is voor de zaak. Sommige strafrechthandhavers implementeren deze vereisten m.b.t. efficiëntie van de middelenverdeling in hun werking, anderen zijn meer weigerachtig om deze onderzoekslijnen te laten liggen:

'je hebt er natuurlijk tips bij... op deze moment kunnen we daar niet mee werken... je hebt andere tips die niet voor ons zijn, tips over dat tussenniveau, als je daarop moet investeren, dat gaat mij heel mijn ploeg kosten gedurende 2-3 maand, om dan een dealer op te pakken die in Antwerpen woont en dan wordt mijn baas zot. Als ik dat zie dat het daarop uitdraait ga ik dat ook niet pakken en dan de haalbaarheid qua manschappen qua middelen, qua logistiek... Ook in welke mate het Parket reageert op sommige elementen, als ik alleen maar een gsm-nummer heb van een dealer en een kleine beschrijving, meestal gaat het Parket dan niet mee. Dus mijn volgende stap is dan een telefonieonderzoek opvragen, voor het Parket qua budget is dat waarschijnlijk ook... het is niet omdat ze niet willen, maar die hebben ook een budget

te respecteren. Als ik weet dat ik niet genoeg elementen heb, dat ik echt niet verkocht krijg aan het Parket, dan ga ik er ook niet op werken. Als ik zo 3-4 echte basiselementen heb, dat ik weet hier kan ik voort op breien, puzzelen, dan werken we daarop' (bron 68).

Uit de interviews blijkt dat er zeer veel frustratie bestaat op de werkvloer wat betreft de beperkte aandacht die aan het niveau van de tussenhandel kan worden besteed. De focus op wat herhaaldelijk omschreven werd als 'kleine vissen' wordt als nefast gezien voor de drugsbestrijding. Immers zijn op de lage echelons zeer veel actoren aanwezig, die snel inwisselbaar zijn, waardoor arrestaties op geen enkele wijze tot *supply reduction* leiden, terwijl het aantal actoren op de hogere echelons aanzienlijk minder is:

'Ik zal maar zeggen, moesten we dus meer zicht hebben op dat tussengebied... dat is dus het frustrerende op ons niveau... ofwel moeten ze ons meer middelen geven dat we dat tussengebied kunnen aanvallen en ze ons ook laten doen, dan moet je minder gemeentelijke politie denken maar bijna arrondissementele politie denken. Als daar wordt op gewerkt, dat zou ons een pak helpen. Dat is altijd wel een halve traan en een halve glimlach als ik dat zo hoor de Federale hebben een container van 100 kg gepakt in de haven van Antwerpen, ben ik altijd superblij, van goed gewerkt mannen, maar dan weet ik hoeveel er zijn door gekomen waar niet op gewerkt is (...) nu zitten wij te lopen achter mensen die soms 50 gram coke verkopen, wat belachelijk is tegen die hoeveelheid die binnenkomt, dat kost ons echt heel veel werk om die gast te kunnen pakken. Terwijl je heel goed weet dat ons werk totaal nutteloos is om die dealer van 50 gram op te pakken, omdat je weet dat er achter de hoek een klaarstaat met 200 gram die een tussenhandelaar is en waar niemand op werkt. Moest daar iets aan kunnen gedaan worden, dat dat tussenveld meer in kaart komt en misschien door het meer in kaart te brengen, meer kan aangevallen worden door ons of door de Federale of door iets nieuws dat ontdekt wordt, ik denk wel dat dat zou kunnen helpen' (bron 68).

6.3.4. *Beperkingen van de zone-, arrondissements- en grensoverschrijdende samenwerking*

Op het vlak van de samenwerking tussen de Lokale en Federale Politie en tussen verschillende zones en arrondissementen voor dit type opsporingsonderzoeken lijkt er nog werk aan de winkel te zijn, net zoals op het vlak van de interlandelijke samenwerking het geval is. Grensovergangen bemoeilijken de opsporing (De Ruyver, 2006; Vanhyfte, 2005). Een gebrek aan samenwerking tussen de verschillende groepen strafrechthandhavers en landen wordt ook in de literatuur als een belangrijke verklarende factor gezien voor de gelimiteerde kennis over groothandel en tussenhandel (Desroches, 2007):

‘Het is een beetje de problematiek, we mogen kritisch zijn, daarom haal ik Europol aan, maar je zit daar met al die politiemensen bijeen. En die Franse magistraat zei terecht: we moeten hier de volgende keer met de magistratuur zitten. Dat iedereen zijn verhaal maakt, en een schone powerpoint, want het zit daar een beetje en daar een beetje. En die organisaties blijven bezig, en er valt één weg en er komt een keer een terug. Want tenslotte, in die criminele wereld van drugs vanboven in België, dat zijn er geen duizenden, dat zijn dezelfde altijd die terugkeren hé’ (bron 54).

De interlandelijke samenwerking laat duidelijk nog te wensen over (Fijnaut & De Ruyver, 2008), een klacht die herhaaldelijk naar voren kwam in de SUPMAP-interviews. Vooral de andere aanpak bij de politie in Nederland, waarbij op voorhand de prioriteiten worden bepaald en op basis daarvan beslist wordt hoeveel tijd en middelen worden vrijgemaakt, wekt bij velen van de geïnterviewde strafrechthandhavers wreveld op. Het betreft vooral de rigide einddatum van een onderzoek, dat onverbiddelijk wordt afgesloten als het op die datum nog geen resultaten heeft opgeleverd. De grote klacht is dan ook dat in Nederland het onderzoek naar tussenhandel wordt verwaarloosd, waarbij vragen m.b.t. informatiewinning of samenwerking met Nederland vaak nul op het rekest krijgen.

If all the UK, Belgian and German criminals happen to go to Holland, in Holland they don't have the capability in order to investigate everybody's crime. Now it's important from the Belgian perspective, France, Germany, UK. It's not unimportant from the Dutch perspective, but there is only so much you can do (...) And

that's the reason why in the nineties large amounts of English criminals came to live in the Netherlands, because they could carry out their criminal activity in the Netherlands. And they only really had problems when they interacted with Dutch criminals who were already under investigation. But large quantities of Liverpool criminals went to live in the Netherlands. So you are getting that movement when you see... when people see an opportunity. But the Dutch can't investigate everyone's crime. We came with a very big investigation one time and they said that's all very well but we have no resources to do it. So, a token gesture perhaps is, we can dedicate so many resources for a period of time, as being, if you like, partway between doing nothing and doing everything. As a gesture' (bron 47).

Uit de SUPMAP-interviews blijkt dat de samenwerking tussen politiediensten het vlotst loopt als gebruik kan gemaakt worden van een *old boys network*.

Gelet op de beperkte tijd en middelen die de strafrechthandhavers ter beschikking hebben kan als mogelijke oplossing de methode van het **spiegelonderzoek** gebruikt worden. Dit betekent dat opsporingsonderzoeken in twee landen tegelijk worden uitgevoerd. Deze onderzoeken dienen zich te richten op criminele groeperingen die met elkaar zaken doen (Fijnaut, Spapens & Van Daele, 2005; KLPD-Dienst IPOL, 2008).

6.4. Tussenhandel in België: Antwerpen en in mindere mate ook Brussel

Hoewel reeds overtuigend werd aangetoond dat de tussenhandel zich in Nederland bevindt, leverden de SUPMAP-interviews ook evidentie voor het bestaan van tussenhandel in België, meer bepaald in Antwerpen (en in veel mindere mate ook Brussel). Qua tussenhandel voor heroïne lijken Antwerpen, Maastricht⁴⁵ en Rotterdam hoog te scoren bij de Belgische heroïnegebruikers. Heroïne wordt door de kleinere Belgische dealers ook aangekocht in Rotterdam of geleverd in België door Nederlandse dealers. De Antwerpse tussenhandel betreft heroïne en in iets mindere mate cocaïne.

⁴⁵ Al zou Rotterdam stilaan de rol van Maastricht aan het overnemen zijn.

De argumenten voor het bestaan van tussenhandel in **Antwerpen** zijn de volgende:

- Ten eerste lijkt een groot deel van de heroïnegebruikers die samenleggen om in grotere hoeveelheden aan te kopen dit te doen in België (o.a. bron 92). Indien ze niet in België aankopen is Rotterdam vaak the place to be. Maastricht wordt ook soms vermeld. De gebruikers die hun heroïne in Antwerpen aankopen krijgen er een zakje versnijdingsmiddelen mee, om de drug nadien verder te kunnen aanlengen (bron 82). Doordat zoveel heroïnegebruikers in het groot gaan kopen in de regio Antwerpen moet aangenomen worden dat er op zijn minst een zeer flexibele stock aanwezig is. Ook het meegeven van vooraf gemengde versnijdingsproducten lijkt in de richting van de aanwezigheid van tussenhandel te wijzen.
- Verder komt uit verschillende interviews naar voren dat naast gebruikers ook kleinhandelaars zich in Antwerpen gaan bevoorraden voor heroïne en cocaïne (bron 83; bron 20; bron 14; bron 23; bron 18; bron 82; bron 91; bron 29; bron 57; bron 40; bron 50).
- Dergens blijkt uit onderzoek dat het merendeel van de Belgische criminele organisaties die betrokken zijn bij de drugshandel zich in Antwerpen bevindt (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010).
- In één interview werd aangegeven dat de sturing van Brusselse theehuizen waar cannabis wordt gedeald, vanuit Antwerpen zou gebeuren (bron 77).

Brussel werd na Antwerpen aangemerkt als een plaats met tussenhandel, zij het in veel mindere mate en bijna uitsluitend door Waalse zones en arrondissementen (bron 29; bron 56; bron 57; bron 6; bron 50; bron 90).

6.5. Verschuivingen in de rol van de tussenhandel

Uit het SUPMAP-onderzoek komt ook naar voren dat de rol van de tussenhandel aan het **afnemen** is. Kleinhandelaars uit Frankrijk en Duitsland zouden steeds vaker bij de groothandelaars in Nederland zelf gaan kopen, in plaats van bij tussenhandelaars in Frankrijk of België:

‘Dat is wel een beetje minder geworden heb ik het idee omdat wij in elk geval zien dat zeker op grotere afstanden, België niet zo maar wel Frankrijk, Duitsland, dat die kleinere dealers gewoon zelf hun bestellingen rechtstreeks in Nederland komen doen, dat er eigenlijk geen middenmarkt meer tussen zit. Dus die dealers die kopen niet meer bij een tussenhandelaar in Frankrijk of in België, die gaat gewoon rechtstreeks naar Nederland’ (bron 75).

Het internet kan hierin mogelijk een rol spelen. Recent bleek namelijk dat het internet gebruikt wordt voor de distributie van drugs, waarbij ook aanzienlijke hoeveelheden aangeboden worden die rechtstreeks van de producent of de groothandel komen (zie ook Trautmann, 2013). Over de actoren is weinig bekend, al werd in één interview aangegeven dat voor cannabis Nederlandse Marokkanen de organisatoren achter deze handel zouden zijn:

‘En het is via internet dat men blijkbaar contact legt met Nederlandse Marokkanen of allochtonen en die naar hier rijden en die hier voor relatief grote hoeveelheden komen leveren, dat meestal 100 gram tot een halve kilo afhankelijk hoeveel ze kunnen sponsoren. Dat is een trend die we kunnen zien, de laatste weken dat ze toch naar hier komen de drugrunners, vooral naar cannabis toe’ (bron 21).

Via bepaalde internetfora (zoals startkabel.nl) worden drugs uit Nederland aangeboden, waarbij korting wordt gegeven naarmate de bestelde hoeveelheid hoger ligt. De drugs worden geleverd in België en er kunnen proefpakketten aangevraagd worden om de kwaliteit van de waren na te gaan. De verkopers maken gebruik van beveiligde high-security e-mailadressen zoals hushmail of safemail. Deze e-mailproviders maken gebruik van unieke code encrypties waardoor de mails niet kunnen gevolgd worden door de overheid.

Opnieuw blijkt dat de aansturing hier vanuit Nederland gebeurt. Het betreft in hoofdzaak de verkoop van cannabis, en in mindere mate van ATS. Er bestaat ook evidentie dat dit kanaal zou gebruikt worden voor de verkoop van cocaïne. Ook de casus V-tank illustreerde de rol van het internet bij het leggen van contacten voor de tussenhandel van cannabis. Wat betreft suggesties voor verder onderzoek kan een casestudy naar de kennis die deze fora opleveren m.b.t. actoren en modus operandi op dit deel van de tussenhandel worden aangeraden.

6.6. Polydrugdistributie

Polydrugdistributie is een vaak voorkomend verschijnsel op het niveau van de tussenhandel (Pearson & Hobbs, 2001; Wilson & Stevens, 2009). Vaker dan het geval is bij groothandel wordt bij de middle level supply de handel in verschillende producten gecombineerd (Pearson & Hobbs, 2003).

Polydrugdistributie impliceert het bestaan van contacten tussen de middle levels van de verschillende drugsmarkten en van figuren die een ingang hebben in al deze markten. De vraag stelt zich of deze polydrugdistributie door goed geplaatste individuen wordt georganiseerd, dan wel of de verschillende netwerken elkaar vinden en structureel samenwerken voor de tussenhandel. Ter illustratie: de rol van Turkse criminele netwerken bij de import van heroïne wordt door alle bevrageden van de SUPMAP-interviews onderschreven (Fijnaut & De Ruyver, 2008). Wanneer echter wordt gekeken naar de tussen- en kleinhandel in heroïne blijken Turken daarin geen rol te hebben, en zijn het vooral Marokkanen en Albanen die zich daarmee inlaten. Over de overgang tussen deze groepen bestaat geen kennis. Ook de geïnterviewde strafrechthandhavers hebben geen antwoord op deze vraag.

Tussenhandelaars kunnen zelf tussen de verschillende echelons laveren en ook bij de productie betrokken zijn. Een recente Belgische casus toont perfect aan wat de polydrugdistributie en polycriminaliteit precies inhouden:

In maart 2013 werd in Limburg een netwerk van drugshandelaars van Turkse origine opgerold. De gearresteerden bleken in het bezit van middelen om synthetische drugsproductie op te zetten en hadden ook een cannabisplantage. De groep was verder betrokken bij wapensmokkel. Verder bleken ze ook bekend bij Europol voor eerdere feiten inzake heroïnehandel in Duitsland waarbij een Tsjechische koelwagen werd gebruikt die eigendom was van de Belgische Turken (bron: Het Nieuwsblad 23 maart 2013).

Tussenhandelaars hebben contacten en ingangen op de verschillende drugsmarkten, en verdelen vaak verschillende producten. Er wordt ook met koeriers of **boodschappengongens** gewerkt, die de verschillende drugs verzamelen voor de tussenhandelaars:

‘Mensen die echt kleinere hoeveelheden bij elkaar scharrelen. Ik heb bijvoorbeeld één van die zaken bekeken, dat was een man uit Zuid-Limburg die wel wat contacten had in dat criminele milieu en die ook met een Duitse dealer handel dreef, dat was een bestelling van zoveel kilo van dit en zoveel pillen van dat, zoveel gram coke bv., en ja, hij had contacten met allerlei verschillende groothandelaars of mensen die zelf produceerden en zo scharrelde hij die bestelling bij elkaar en dat ging vervolgens de grens over. Dat is er maar eentje en zo zijn er een heleboel van dat soort handelaartjes, maar hoeveel dat kunnen we niet hard maken. Het enige wat opvallend is, is dat al er een keer een grenscontrole wordt georganiseerd, dat er altijd wel iemand tussen zit die een boodschappenwagentje met verschillende soorten drugs bij zich heeft, niet voor eigen gebruik, maar dat je weet dat hij koerier is voor één of andere dealer in Frankrijk, in België, in Duitsland, die neemt dat soort hoeveelheden mee’ (bron 75).

Bij de interceptie van deze boodschappenjongens dient men op te letten bij de interpretatie van de hoeveelheden die ze bijhebben. In enkele interviews kwam namelijk een wijziging in *modus operandi* naar voren waarbij meerdere ritten worden gedaan op een meer regelmatige basis om het risico bij betrapting te verminderen.

6.7. Actoren in de tussenhandel

Op basis van internationaal wetenschappelijk onderzoek kan er van worden uitgegaan dat er op dit niveau geen vaste groeperingen met hiërarchische en formele organisaties werkzaam zijn (Reuter & Haaga, 1989). Het gaat hier eerder om tijdelijke en losse netwerken van actoren die komen en gaan, ingegeven door opportunistische motieven zoals winstbejag (De Ruyver, 2007; Massari, 2005; May & Hough, 2004; Paoli, 2002).

‘We hebben dossiers waar er Italianen bij zijn samen met Turken, en die Turken werken dan weer met Marokkanen. Het is hoe het zich opbrengt, je kan er geen lijn in trekken, het is niet uitsluitend een Belg, of een Duitser, of een Italiaan’ (bron 79).

Dorn et al. wijzen ook op de aanwezigheid van ‘meerdere middelgrote en semipermanente groepen die niet monopolistisch noch volledig

gefragmenteerd zijn' (Dorn, Oette & White, 1998). In plaats van één grote groepering die een monopolie voert, spreken studies zich eerder uit voor meerdere groepen in onderlinge competitie (Adler, 1993; Dorn & South, 1990; Reuter & Haaga, 1989). Ook op de *middle level* wordt het belang onderstreept van verwantschap, vriendschap en familiebanden, dit zelfs nog meer dan op de hogere echelons (Akhtar & South, 2000; Dorn, Murji & South, 1992; Pearson & Hobbs, 2003; Pearson & Hobbs, 2001).

Verschillende bronnen gaven de rol van Limburgse Italianen in de export en tussenhandel van cocaïne (bron 79; bron 7).

6.8. Conclusies naar indicatoren toe

Het SUPMAP-onderzoek levert in verhouding met de echelons productie en kleinhandel relatief weinig indicatoren op voor de echelons groothandel en *middle level supply*. Het EMCDDA ontwikkelde geen indicatoren die zich specifiek richten op het echelon van de tussenhandel. Groothandel, import/export en tussenhandel hebben veel gemeenschappelijke kenmerken. De kennis van de Belgische strafrechthandhavers over deze echelons is relatief beperkt en onderzoeken die hoger opklimmen in de echelons van de aanbodketen worden niet altijd aangemoedigd. Het grootste verschil is dat voor import op het niveau van de douane een rijke bron aan informatie kan worden gevonden. Voor de *middle level supply* beschikken we niet over zulk een informatiebron.

6.8.1. Dealpanden en drugsrunners, vormen van de tussenhandel

Onderzoek naar tussenhandel in België is eerder beperkt. Een aspect van de tussenhandel in België waarover wel reeds onderzoek gebeurde is het fenomeen van de dealpanden (De Ruyver & Surmont, 2007; Fijnaut & De Ruyver, 2008). Onderstaand krantenartikel over dealpanden in Oostende en Middelkerke toont hoe gesofisticeerd het systeem van dit soort panden is opgezet:

Casus dealpanden Oostende en Middelkerke

OOSTENDE/MIDDELKERKE – Een 31-jarige Marokkaan heeft in de correctionele recht-bank in Brugge drie jaar effectieve celstraf gekregen voor de verkoop van heroïne en cocaïne vanuit drugspanden in Oostende en Middelkerke. Tussen januari 2011 en augustus 2012 huurde de man onder een valse identiteit twaalf appartementen telkens voor een korte periode en hij betaalde de huur op voorhand. Daarna nam hij handlangers in dienst die vanuit de huurappartementen cocaïne en heroïne verkochten aan Franse drugstoeristen. Hij verbleef in Brussel en kwam sporadisch naar de kust om zijn dealers te bevoorraden en zijn opbrengsten te incasseren. Een van de drugspanden bevond zich in de Parijsstraat in Middelkerke. In augustus vorig jaar viel de politie daar binnen en trof er naast geld en drugs ook de Marokkaan en een dealer aan. De dealer, een 24-jarige illegaal uit Algerije, verkocht drugs voor een maandloon van 900 euro. De rechter gaf hem twee jaar cel, waarvan anderhalf jaar effectief. De rechter liet ook 50.000 euro winst van de Marokkaan verbeurd verklaren (Het Nieuwsblad, 26/02/2013).

6.8.1.1. Kenmerken van de Belgische dealpanden

Dealpanden zijn in hoofdzaak gericht op Noord-Franse drugstoeristen en niet op de Belgische gebruikers of kleinhandelaars. Een vergelijkbaar fenomeen is de verkoop vanuit vzw's of theehuizen, al focussen deze minder op drugstoeristen.

Onder de drugstoeristen bevinden zich naast gebruikers ook buitenlandse retail dealers (van Wijk & Bremmers, 2011), die hun drugs in België aankopen omdat aanbod, prijs of kwaliteit beter zijn in België. De verkopers die dit type drugstoeristen bevoorraden moeten een voldoende grote stock en aanvoer hebben en kunnen op basis van deze omzet bij het niveau van de tussenhandel worden ondergebracht. Over de jaren heen werd een verschuiving vastgesteld van de Nederlandse drugrunners naar Belgisch grondgebied (De Ruyver & Surmont, 2007; Spapens, van de Bunt & Rastovac, 2007). Hoewel polydrugdistributie een belangrijk kenmerk vormt van de dealpanden, blijkt in de SUP-MAP-interviews vaak één type drugs dominant te zijn, en worden daarnaast ook kleinere hoeveelheden andere drugs aangeboden. De Belgische dealpanden voorzien hoofdzakelijk in heroïne en in mindere mate in cocaïne (bron 51; bron 64; bron 57; bron 6; bron 16; bron 18; bron 77). België zou de belangrijkste bron voor heroïne zijn voor Franse gebruikers (Lamkaddem & Roelands, 2010). In de theehuizen wordt hoofdzakelijk hasj verkocht (bron 16).

De kop van de organisatie van de dealpanden bevindt zich meestal in Nederland en is in handen van Nederlanders van Marokkaanse origine. In één interview werden ook Albanezen gemarkeerd als de organisatoren (bron 77). De drugrunners die de toeristen werven zijn vaak van Marokkaanse origine (van Wijk & Bremmers, 2011). De link met mensenhandel, waarbij illegalen worden gerekruteerd in het thuisland (Marokko en in mindere mate Algerije) en ingezet voor de verkoop in de Belgische panden, is erg courant (De Ruyver & Surmont, 2007; bron 6; bron 29; bron 56; bron 13; bron 68):

‘Et on vient les chercher, tiens on veut te payer beaucoup d’argent et ça commence, de fois ça commence au monde dure, parfois au monde doux, et quand ces gens sont lancés, ben ils ne vont pas faire autre chose hein, ils vont apprendre le business’ (bron 16).

Deze illegalen dienen ook de telefoon te beantwoorden (er wordt namelijk in de dealpanden ook gewerkt met verschillende gsm-nummers, die aan de drugstoeristen worden doorgegeven) (bron 2). De strafrechthandhavers die over dit fenomeen spraken leken eerder de indruk te hebben dat de illegalen niet gedwongen werden tot werk in de criminele sfeer en op de hoogte waren dat ze in de drugshandel tewerkgesteld gingen worden, de illegalen krijgen ook soms een vast maandloon (bron 68; bron 60). De illegale arbeidskrachten zijn onderling inwisselbaar en in groten getale aanwezig, bij betrapting worden onmiddellijk andere werkkrachten ingezet. Hetzelfde geldt voor de drugsrunners (van Wijk & Bremmers, 2011). In combinatie met het hoog adaptief vermogen (zie hieronder) maakt dit de dealpanden een moeilijk te beheersen fenomeen. Internationale samenwerking, waarbij ook de landen waarvan de illegale dealers afkomstig zijn betrokken worden, is noodzakelijk voor een structurele aanpak van dit verschijnsel.

Adaptiviteit is het sleutelkenmerk van de modus operandi die gebruikt worden bij de dealpanden en drugsrunners. Ze kenmerkt zich door een snelle respons op opsporingsacties, goed ontwikkelde risicobeheersing en snelle verschuiving van het fenomeen (*displacement*).

‘Dan zijn die organisaties zich beginnen aanpassen door met meerdere panden te werken. Waar die vroeger alles centraliseerden in één pand, zijn die naar twee panden gegaan, van het moment dat dat opgaat gaan ze naar drie panden, waar je dus een

verkoop pand, een slaappand, een stockagepand hebt. Vroeger was dat één pand, daar lagen de drugs, het geld en daar ontvangen ze de klanten. Dan hebben ze gezegd, als ze binnenvallen, dat kunnen we niet meer doen, we moeten gaan naar een pand waar ze de klanten kunnen ontvangen en een pand waar ons jongens kunnen slapen en waar ook de drugs liggen, zodat er ook wat controle was over de drugs. En dan hadden ze ook nog een pand waar ze het geld gingen verstopten. Dus 3 verschillende panden. Dan zijn ze gaan beginnen werken van die mensen te ontvangen, want die Fransmannen die wandelen als eendjes, die gingen een pand binnen en die keken nooit achteruit, dus als je die in het oog hield dan zag je die binnegaan in het pand. Dus hadden ze gezegd, dat is ook gevaarlijk, nu gaan ze die Fransmannen oppikken en dan rijden ze toertjes en zetten ze af. Nu hebben ze ook gezegd, we kunnen beter weg uit de stad X, naar andere plaatsen waar ze het fenomeen nog niet zo kennen en beheersen. Dan is daar een beetje hetzelfde aan gang' (bron 4).

'Eigenlijk is dat ook historisch gegroeid: Antwerpen werkt erop, weert de dealers naar Gent. Gent werkt erop, weert de dealers. Wat doen ze? Ze zakken af en dus krijg je andere fenomenen ook. Waar je vroeger een pand hebt, gaan ze nu gaan lokken via de autostrade. Dat is het probleem, in Kortrijk, ze zitten langs de autostrade, de parkings, ze zoeken de Fransen en zeggen kom maar mee, en ze gaan naar een pand. Je ziet inderdaad dat fenomeen verschuiven, ze zijn slimmer geworden (bron 82).

Doordat gewerkt wordt met telefonische contacten die de eigenlijke deal vooraf gaan zijn de panden ook flexibel qua locatie en kunnen verschuivingen snel worden doorgegeven aan de klanten:

'Het werd aangepakt in Luik, in Bergen en in Gent, dus verschuift het zich. In Oostende zitten ze nog dicht bij de klanten. Eens dat die ergens een telefoon hebben of een contact, dan weten ze wel waar ze naartoe moeten' (bron 2).

Het volgende punt maakt verder duidelijk hoe groot het adaptief vermogen van deze organisaties is.

6.8.1.2. Evoluties in de Belgische dealpanden

De belangrijkste evoluties sinds het laatste Belgische onderzoek (De Ruyver & Surmont, 2007) naar de dealpanden die konden worden vastgesteld op basis van de SUPMAP-interviews zijn de volgende:

- Een verschuiving van de dealpanden naar de provincie West-Vlaanderen (Oostende, Roeselare, Kortrijk)(bron 93-25; bron 82)
- Een stijgende rol van dealpanden in Brussel (bron 12; bron 68; bron 60)
- Drie autostrades lijken de belangrijke assen voor het Franse drugstoerisme: de volledige E411 en het verlengde ervan (de E25), de E40 in de kuststreken en afritten voor Brussel en de E17 in de grensgebieden met Noord-Frankrijk
- Panden buiten het stadscentrum, vlakbij afritten, benzinstations of parkings van de autostrades (bron 43)
- Panden in de buurt van een drukbezocht centraal station (bron 16)
- Tijdelijk gebruik van panden om overlast in te perken
- Differentiatie: aparte panden voor de verkoop, voor de stock en voor de opslag van het geld⁴⁶
- Oppikken van de klanten in plaats van de klant zelf te laten rijden (bron 16; bron 82)
- Gebruik van stromannen of valse identiteit voor de huur van de panden (zie ook De Ruyver & Surmont, 2007)
- Aanwezigheid van gebruikersruimtes (bron 64)

Naast handelaars uit Frankrijk zouden ook dealers uit Luxemburg naar België (bron 51) afzakken om heroïne aan te kopen. In Zuid-België werden reeds ateliers met drukpersen voor heroïne teruggevonden, wat duidt op de aanwezigheid van tussenhandel in België en van verdere distributie van kiloverpakkingen van heroïne (bron 51). Net zoals Nederlandse drugsrunners Belgische en Franse drugstoeristen onderscheppen en bevoorraden, blijken er ook Belgische drugsrunners te zijn die drugstoeristen bevoorraden of leveren aan kleinhandelaars over de grens (bron 51). Nederlandse drugsrunners blijken soms ook hun stock in België op te slaan of zich met een fictieve naam te vestigen in België, op campings of in appartementen, om van daaruit hun grensoverschrij-

⁴⁶ Deze modus operandi werd ook al vastgesteld in het onderzoek van 2007 (De Ruyver & Surmont, 2007).

dende activiteiten uit te voeren (al dan niet in combinatie met een dealpand). Franse tussenhandelaars zouden hun stock ook in België opslaan (bron 51). Uit 1 interview kwam naar voren dat Noord-Franse drugstoeristen die grote hoeveelheden aankopen een deel van hun aankoop doorverkopen in de Belgische grensstreken met Noord-Frankrijk alvorens weer de Franse grens over te rijden (bron 54).

De praktijk van het werken met huur- of leasewagens vanaf de Belgische grens lijkt courant voor de Noord-Franse kleinhandelaars die hun drugs in de Belgische dealpanden betrekken. Een Belgische nummerplaat maakt immers minder verdacht, temeer daar op de Franse nummerplaten de regiocode wordt aangegeven en de Belgische ordehandhavers uitkijken voor verdachte wagens uit die gebieden.

Drugstoerisme, en dan meer bepaald de dealpanden en drugsrunners die zich op Franse drugstoeristen richten, kampt met een belangrijk nadeel op het vlak van informatiewinning. Doordat deze dealers zich niet op de lokale markt richten en uitsluitend op drugstoeristen blijft de informatie van de strafrechthandhavers beperkt:

‘De Fransmannen komen tot hier voor hun heroïne, ook voor coke, maar vooral voor heroïne omdat het in Frankrijk zoveel duurder is. Daarom hebben we nu ook veel drugstoerisme, daar... het probleem is... is dat je dat moeilijker in kaart krijgt. Waarom? Omdat de klanten hier niet zitten. De afzetmarkt is niet lokaal en meestal komt onze info via de klanten’ (bron 68).

Daarnaast zijn de actoren vaak niet gedomicilieerd in de plaats waar ze verkopen en worden de grenzen van de gerechtelijke arrondissementen steeds overschreden:

‘Mensen uit Mechelen die specifiek gaan dealen in de Brusselse rand. Dat die daar een pand hebben en daar na hun activiteiten terugkomen. Dus er waren een aantal broers in Mechelen, die hebben contacten in Antwerpen. Die gaan daar hun spul halen, die brengen het over naar Brussel, daar wordt het versneden en zij gaan dealen in de rand van Brussel en in Oost-Vlaanderen. En dan spreek ik van op die snelle verbindingswegen, Aalst en dan ja, al die kleine gemeentes daar naast de E40, Ternat,... En daar dealen ze dan op. Ja, dat is heel moeilijk,...’ (bron 43).

6.8.1.3. **Relevante indicatoren m.b.t. drugstoerisme en dealpanden voor de tussenhandel**

Drugstoerisme werd reeds eerder besproken in het hoofdstuk over relevante vraagindicatoren. We vatten de belangrijkste punten kort samen.

Het drugstoerisme vormt een indicator voor zowel kleinhandel als tussenhandel. Verder blijkt drugstoerisme een belangrijke indicator te zijn voor het heroïneaanbod in België. De aanwezigheid van drugstoeristen kan duiden op een interessante prijs-kwaliteit verhouding of op een grotere beschikbaarheid van bepaalde producten dan in het thuisland het geval is. Specifiek voor de Franse drugstoeristen lijkt het strengere vervolgingsbeleid in Frankrijk ook een aanvullende rol te spelen, naast het feit dat de Belgische dealpanden als veiliger gepercipieerd worden (zie ook De Ruyver & Surmont, 2007).

Voor **drugstoerisme** van buitenlandse kleinhandelaars kunnen volgende aspecten indicatoren voor de Belgische tussenhandel zijn:

- aantal drugstoeristen
- nationaliteit
- de hoeveelheid drugs die ze op zich hebben
- welke drugs/de verhouding bij de inbeslagnames tussen de verschillende soorten drugs
- de locatie van de aankoop en de afstand die werd afgelegd

Bij de betrapping van drugstoeristen zegt de hoeveelheid die ze bij hebben (onderscheid tussen gebruikershoeveelheden, klein- of zelfs tussenhandel) iets over de locatie waar klein- en tussenhandel zich in België zou kunnen bevinden.

In functie van het lokaliseren van de klein- en tussenhandel voor de verschillende soorten drugs is het ook nuttig om bij te houden welke types drugs geïntercepteerd worden op drugstoeristen. Belangrijk daarbij is ook om de aandelen van de verschillende types te controleren en na te gaan of bepaalde types drugs systematisch samengaan en er al dan niet sprake is van cocktailverkoop (het gelijktijdig aanbieden van verschillende soorten drugs).

Nummerplaaatherkenning die wordt ingezet om de grenscriminaliteit in te dijken, of kan een tool zijn tegen het drugstoerisme. Anderzijds blijkt dat de Franse kleinhandelaars die in België aankopen gebruik maken

van huur- of leasewagens (bron 39; bron 54). Uit interviews bleek dat het aantal afgelegde kilometers vanaf de grens van deze wagens steeds dezelfde was, wat aantoont dat de tussenhandel zich op één specifieke plaats bevindt. Autoverhuurbedrijven blijken echter eerder weigerachtig te staan tegenover een samenwerking met de politie. Een middel om hen over de streep te trekken is door erop te wijzen dat bij betrapting de auto ook aangeslagen wordt. Lease- en huurwagens worden ook gebruikt door Nederlandse drugsrunners die op Belgisch grondgebied actief zijn.

Een probleem bij de monitoring van het drugstoerisme is de vraag of de lokale zones enkel op het probleem werken als de aan- en verkoopactiviteiten in hun zone plaatsvinden, of ook wanneer drugstoeristen enkel over hun grondgebied passeren, en er niet aankopen noch consumeren.

Regelmatig organiseren van controles is nodig om evoluties te kunnen vaststellen. Het aantal vaststellingen dient bijgevolg ook gekoppeld te worden aan de mate waarin wordt gecontroleerd hoeveel personen er gecontroleerd werden. In functie van een betere kennis van het niveau van de tussenhandel werd gesuggereerd om een onderscheid te maken tussen constante opsporing en gerichte opsporing (opmerking FGP/DGJ/Centrale Dienst Drugs 18/06/2012). Op bepaalde plaatsen kan men zeer vaak gebruikers en kleine dealers vatten bij wegcontroles. De vraag stelt zich echter of soms niet beter zou worden geïnvesteerd in meer gerichte controle, die zich focust op het volgen waar deze gebruikers of kleine dealers zich gaan bevoorraden, in plaats van hen louter te interceperen.

Drugstoerisme werd recent toegevoegd aan het ANG en kan nu uit de politiestatistieken gefilterd worden.⁴⁷ Meer specifiek kunnen volgende gegevens gebruikt worden:

- het aantal drugstoeristen
- de nationaliteit
- het type drugs en de verhoudingen tussen de types drugs
- het vervoermiddel
- de locatie van aankoop

⁴⁷ Met dank aan Jessica Dommicent voor de verduidelijking (Begeleidingscomité SUPMAP 18 januari 2012)

Belangrijke informatie m.b.t. de aanwezigheid van drugstoeristen in België kan ook worden verzameld aan de hand van de gegevens van controleacties zoals de Belgische FIPA-acties (Full Integrated Police Action)⁴⁸ en de interlandelijk georganiseerde Etoile-acties.

Volgende gegevens m.b.t. de **dealpanden** kunnen indicatoren zijn voor de Belgische tussenhandel:

- het aantal panden
- de locatie van de panden (postcode + locatiekenmerken) en evoluties daarin
- kenmerken van het pand
- modus operandi en evoluties daarin
- drugs die verkocht worden in het pand
- grootte van de stock en verpakkingsmodaliteiten van de verkoophoeveelheden
- dealers (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)
- drugsrunners (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)

Risicobeheersing en *displacement* spelen een belangrijke rol in het fenomeen van de dealpanden. Het is dan ook van primordiaal belang om verschuivingen in de modus operandi en de locaties van dealpanden goed op te volgen, wat enkel kan gebeuren door de cijfers m.b.t. drugstoerisme van verschillende zones en arrondissementen te vergelijken, en hierbij ook de gegevens van de buurlanden mee te nemen.

6.8.2. *Beperkte waarde van inbeslagnames en arrestaties*

Hoewel data van inbeslagnames en arrestaties nuttig kunnen zijn, is het praktisch gezien moeilijk af te bakenen welke gegevens specifiek betrekking hebben op het segment van de tussenhandel. Inbeslagnames en arrestaties blijken het meest waardevol op het vlak van monitoring van drugstoerisme, van dealpanden en evoluties daarin. Aangezien een groot deel van de drugs op het niveau van de tussenhandel via de weg worden getransporteerd, zijn gegevens van de verkeerspolitie en wegcontroles hierbij een aanvullende informatiebron.

⁴⁸ Antigoon (arrondissement Antwerpen), Goliath (arrondissement Gent) en Obelix (arrondissement Tongeren).

Belangrijk is om in de gaten te houden **welke drugs** in beslag worden genomen en wat de **verhouding** tussen de verschillende soorten drugs is. Voor het lokaliseren van de tussenhandel kan de **plaats van aankoop** worden bijgehouden en kan men de afstanden uitzetten tussen plaats van aankoop en **plaats van verkoop**. Zo blijkt in zes Belgische provincies (twee Vlaamse, vier Waalse provincies) dat kleinhandelaars naar Antwerpen gaan om hun drugs aan te kopen (bron 83; bron 20; bron 14; bron 23; bron 18; bron 82; bron 91; bron 29; bron 57; bron 40; bron 50).

Het afbakenen van groot- en tussenhandel is niet eenvoudig. Bij inbeslagnames kan mogelijks wel aan de hand van de **verpakkingsmodaliteit** het echelon waarop de handel betrekking heeft worden afgeleid. Zo duiden verpakkingen van een kilo veelal op het niveau van de tussenhandel.

Het **verpakkingsmateriaal** van grotere verpakkingsmodaliteiten kan aan elkaar gelinkt worden, waardoor een beter zicht kan worden ontwikkeld op de netwerken die betrokken zijn in de distributie op het *middle level*.

In functie van het bijhouden van de mark-up tussen tussenhandel en retail kan uit de PV's zowel de **aan- en verkoopprijs** worden gedestilleerd.

6.8.3. *Beperkte waarde van druggerelateerde criminaliteit*

Criminele netwerken die zich met drugshandel bezighouden houden zich doorsnee ver van zichtbare criminaliteit en geweld (Soudijn, & Reuter, 2013; Coomber, 2006; Europol, 2013; Pearson & Hobbs, 2001). Uit een Nederlands onderzoek blijkt onder meer dat het gebruik van geweld bij criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met harddrugs relatief laag is in verhouding met het gebruik ervan bij andere activiteiten (zoals vermogensdelicten en mensenhandel) (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Druggerelateerde criminaliteit vormt bijgevolg geen goede indicator voor de tussenhandel. Er bestaat weinig empirische evidentie voor zgn. *'turf wars'* op het niveau van de tussenhandel (Pearson & Hobbs, 2001). Met *turf war* wordt de strijd om het territorium bedoeld, waarbij criminele groeperingen strijden om de controle over een bepaald terrein of deel van de markt. In enkele SUPMAP-interviews werd aangegeven dat de compe-

titie tussen de criminele organisaties niet erg hoog is, aangezien het aanbod meer dan groot genoeg is om verschillende groeperingen een deel van de taart te gunnen. Daarnaast is de kans dat deze vormen van geweld gerapporteerd worden aan de politie bijna onbestaande:

‘Er wordt niet op krediet gewerkt in dat milieu, je moet boter bij de vis doen. Dus als je dan over 10 kg coke spreekt, dan spreek je over 40.000 euro per kilo maal 10. Dus het gaat over poen. En in dat milieu, als je dan uw schulden niet betaalt, er gaat niemand naar de politie gaan: van kijk hij heeft mij belogen en bedrogen en hij betaalt me niet. Dat is ook de reden dat die mannen zichzelf moeten beschermen en met bewakers werken en gewapend zijn en zo’ (bron 76).

Geweld bij de Belgische criminele organisaties die betrokken zijn bij de drugssmokkel is in hoofdzaak gericht op de leden van de eigen organisatie, niet tegen andere organisaties en de opsporingsdiensten (Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, 2010). Het meest zichtbare aspect op het vlak van druggerelateerde criminaliteit is waarschijnlijk de agressie tussen uithalers onderling en van de uithalers tegenover havenpersoneel en strafrechthandhavers. Daarnaast is ook de agressie van drugsrunners tegenover elkaar (het afvangen van cliënteel) en tegenover ordehandhavers een zichtbaar deel van dit fenomeen. In twee interviews kwam naar voren dat de agressie en het geweld van de drugsrunners toeneemt (bron 71; bron 54).

Deel II van dit boek gaat dieper in op de waarde van druggerelateerde criminaliteit voor de monitoring van de Belgische drugsmarkt.

6.8.4. *Parketgegevens*

Parketgegevens kunnen een waardevolle informatiebron voor de tussenhandel vormen, al is het ook hier moeilijk af te bakenen wat betrekking heeft op tussenhandel, dan wel op groothandel. Specifiek betreft het dan:

- het aantal gevoerde onderzoeken/veroordelingen naar tussenhandel,
- het aantal drugsdossiers georganiseerde criminaliteit
- het aantal internationale rechtshulpverzoeken gelinkt aan drugs is een relevante informatiebron.

- aangehouden personen in dossiers m.b.t. tussenhandel
- druggerelateerde vermogensonderzoeken

Het **aantal drugsdossiers ‘georganiseerde criminaliteit voor internationale zwendel’** kan een indicator zijn voor de rol die (grensoverschrijdende) georganiseerde criminaliteit speelt in de tussenhandel. Het aantal veroordelingen voor internationale zwendel per land dient ook in rekening te worden gebracht.

Rekening houdend met de belangrijke rol van Nederlanders in de tussenhandel, kunnen de **internationale rechtshulpverzoeken** een aanwijzing bieden m.b.t. deze vorm van grensoverschrijdende criminaliteit. Belangrijk is hierbij om de *aantallen* uit te zetten volgens de landen waarvan deze rechtshulpverzoeken afkomstig zijn, alsook de uiteindelijke *gevolgen en uitkomsten* ervan op te volgen. In een Nederlands onderzoek werd getracht de rol van Nederlanders in buitenlandse opsporingsonderzoeken na te gaan. Dit leverde echter erg weinig resultaten op (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013).

Ook de *inhoud van de vragen* (betreft het individuen dan wel organisaties) kan een idee geven van de plaats die België inneemt binnen de drugsmarkten.

De meest relevante gegevens m.b.t. aangehouden personen zijn de **nationaliteit** en de **criminele antecedenten**.

Een laatste bron van gegevens van het Parket die relevant kunnen zijn voor de kennis m.b.t. deze schakel van de aanbodketen betreffen de **druggerelateerde vermogensonderzoeken**.

Met betrekking tot justitiële reacties dient evenwel steeds de **strafmaat-hantering** in acht genomen te worden. Parketgegevens vormen namelijk, net zoals bij inbeslagnames en arrestaties het geval is, tot op bepaalde hoogte eerder een indicator voor de opsporingsactiviteiten.

6.8.5. *Labogegevens*

De waarde van labogegevens voor de tussenhandel is relatief beperkt, aangezien weinig analyses worden uitgevoerd naar de zuiverheid en samenstelling van producten die afkomstig zijn van de tussenhandel. Analyses worden veelal uitgevoerd op grote inbeslagnames, waardoor eerder de modus operandi van de producenten of de groothandelaars

wordt gemeten. Analyses van de gebruikte versnijdingmiddelen/adulteranten kunnen echter een indicatie zijn van de modus operandi op het niveau van de tussenhandel en de wijzen waarop de producten worden aangelengd, al blijkt uit analyses van de samenstelling van drugs echter dat veelal dezelfde adulteranten/versnijdingmiddelen worden teruggevonden. Het gebruik van de samenstelling van adulteranten/versnijdingmiddelen om linken tussen inbeslagnames te leggen is daarom niet zo'n sterk middel. Ook bestaat de kans dat groepen zich toeleggen op de handel in adulteranten/versnijdingmiddelen en deze mogelijk kant-en-klaar vermengd verdelen. Er is bijgevolg nood aan een beter zicht op de kanalen waarlangs deze adulteranten/versnijdingmiddelen worden verworven, alsook hoe deze middelen worden gedistribueerd.

6.9. Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor tussenhandel

Tabel 29 vat de indicatoren en sub-indicatoren die werden geïdentificeerd voor het niveau van de *middle level supply* samen.

Tabel 29: Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor *middle level supply*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
Politiecijfers		
Inbeslagnames		
• aantal		
• type drug/verhouding ertussen		
• verpakkingsmateriaal		
• verpakkingsmodaliteit		
• hoeveelheid: min/max/mediaan/modus		
• aankoopprijs	Mark-up	
• verkoopprijs	Mark-up	
• plaats inbeslagname		
• plaats van aankoop (plaatsnaam+specifieke locatie)		
• plaats van verkoop		
• transportmodus		

Tabel 29: Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor middle level supply (vervolg)

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
Aantal arrestaties	facilitatoren	
• Product (+ verhoudingen tussen producten)		
Drugstoeristen	Prijs-kwaliteit	FIPA-acties, étoile-acties, ANG
• aantal		
• nationaliteit		
• type drugs		
• hoeveelheid drugs		
• locatie arrestatie		
• vervoersmiddel		
• locatie aankoop	Aantal dealpanden	
Dealpanden		
• aantal panden		
• locatie van de panden (postcode + locatietekens)		
• kenmerken van het pand		
• verkocht product		
• grootte van de stock		
• aantal cliënten + gemiddelde aankoophoeveelheid		
• verpakkingsmodaliteiten		
• modus operandi en ev. wijzigingen	Adaptief vermogen	
• dealers (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)		
• drugrunners (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)		
Parketgegevens		
Aantal gevoerde onderzoeken middle level supply		Dienst Strafrechtelijk Beleid
• type drugs		
• verhouding tussen types drugs		
• aantal dossiers met kwalificatie vereniging misdadigers als verzwarende omstandigheid		
• aantal opgestarte druggerelateerde vermogensonderzoeken		
• verhouding tussen types drugs		

Tabel 29: Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor middle level supply (vervolg)

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatie-bron
Aantal veroordelingen en middle level supply/drugs		Dienst Strafrechtelijk Beleid
• type drugs		
• verhouding tussen types drugs		
• woonplaats veroordeelden		
• eerdere druggerelateerde veroordelingen	Actoren, Druggerelateerde criminaliteit	
• nationaliteit veroordeelde personen	Actoren, Druggerelateerde criminaliteit	
Aantal internationale rechtshulpverzoeken mbt drugs		Dienst Strafrechtelijk Beleid
• land van waar afkomstig		
• welke producten		
• welke actoren (organisatie vss. louter individuen)		
• gevolg/uitkomst		
Labogegevens		
Kwaliteit		
• zuiverheid	Modus operandi groothandel en producenten	
• versnijdingsmiddelen/adulteranten		
• evolutie		

6.10. Besluit

Tussenhandel blijkt een moeilijk af te bakenen echelon, waar de Belgische strafrechthandhavers weinig zicht op hebben. Het aantal indicatoren ervoor is bijgevolg beperkt, met uitzondering van data m.b.t. drugstoerisme, dealpanden en drugsrunners.

Om mogelijke verschuivingen te kunnen opmerken en de locaties waar de tussenhandel zich bevindt te identificeren is er nood aan doorgedreven analyses van PV's van gevatte kleinhandelaars en van gebruikers die samenleggen voor een groepsaankoop en zachte informatie. Daarnaast kunnen gecoördineerde controles, waarbij de trajecten van (buitenlandse) kleinhandelaars gevolgd worden, helpen om de tussenhandel verder in kaart te brengen.

Problemen in de samenwerking met de buurlanden, Nederland in het bijzonder, zijn een belangrijke verklarende factor voor het beperkte zicht dat de Belgische strafrechthandhavers hebben op de tussenhandel. Spiegelonderzoeken kunnen een nuttig middel vormen voor het verbeteren van de grensoverschrijdende opsporingsonderzoeken, en de kans op het succesvol ontrafelen van drugsdistributienetwerken vergroten.

Empirisch onderzoek naar het niveau van de tussenhandel is erg beperkt. De bevraging van gedetineerden die veroordeeld zijn voor tussenhandel is echter een waardevol middel gebleken in buitenlands onderzoek (Bunt, Kunst & Siegel, 2003; Grüter & van de Mheen, 2005; Pearson & Hobbs, 2001; Pearson & Hobbs, 2003; Pearson & Hobbs, 2004). Een suggestie is dan ook de opzet van een soortgelijk onderzoek op Belgisch niveau en in samenwerking met de buurlanden.

Een tweede suggestie om het inzicht in de tussenhandel te verdiepen is een studie van het aanbod op de internetfora, waarbij de modus operandi, hoeveelheden en actoren kan worden onderzocht.

Gelet op de polycriminaliteit waardoor de actoren op het niveau van de tussenhandel zich kenmerken (Europol, 2013; bron 29; bron 17; bron 6) zou ook kunnen geopteerd worden voor een focus op de criminele organisaties in plaats van op de drugsmarkten zelf, wat ook de aanpak is die Europol voorstaat. De indicatoren die ontwikkeld worden voor de drugsmarkten zouden ook rekening moeten houden met de verschillende actoren die betrokken zijn en onder meer facilitatoren, zoals money collectors, uithalers en stockageverhuurders, mee in rekening brengen.

Hoofdstuk 7 KLEINHANDEL

Retail is het aspect van de drugsmarkt dat het vaakst bestudeerd wordt in de wetenschappelijke literatuur (Korf et al., 2005; Massari, 2005; May & Hough, 2004; May, Duffy, Few & Hough 2005; Pearson & Hobbs, 2003; Pearson & Hobbs, 2004; Pearson & Hobbs, 2001; Wilkins & Sweet-sur, 2006). Er bestaat echter geen onderzoek naar indicatoren voor dit echelon, al wordt wel gepoogd om aan de hand van wijzigingen in de prijs en de kwaliteit de effecten van opsporingsacties te meten (Best, Strang, Beswick & Gossop, 2001; Bright & Ritter, 2010; Caulkins et al., 1998; Caulkins, 2007; Caulkins & Padmar, 1993; Costa Storti & De Grauwe, 2009; Desimone, 2006; Pacula et al., 2010; Caulkins & Reuter, 2010; Storti & De Grauwe, 2007; Wilson & Stevens, 2009).

De kleinhandel in België heeft heterogene verschijningsvormen, gaande van sociaal aanbod (*social supply*) en bevoorrading via gedoogde Nederlandse coffeeshops (Surmont, 2005 & 2007), over niet-gedoogde verkooppunten (Korf, 2005; Van de Bunt, 2006) tot en met criminele netwerken (De Ruyver, 2006; De Ruyver & Surmont, 2007; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Gruter & Van de Mheen, 2005; Rovers & Fijnaut, 2011; Spapens & Fijnaut, 2005). Het SUPMAP focust enkel op de professionele aspecten van de retail en bijgevolg niet op de *social supply*.

Vanzelfsprekend hebben de strafrechthandhavers een goed zicht op alle aspecten van retail. Vooral de Lokale Politie heeft een zicht op zijn problematische gebruikers en gekende kleinhandelaars. Verder vormen veel van de indicatoren die informatie geven over de vraag ook een bron van informatie voor de retailzijde van de aanbodketen.

Cannabis is overal verkrijgbaar in de Belgische kleinhandel. Een effect van de wietpas op de Belgische kleinhandel in cannabis kon op basis van de interviews niet worden vastgesteld. De belangrijkste verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat deze pas nog niet lang in voege was toen de interviews werden afgenomen. Ook **cocaïne** is goed verkrijgbaar in België. Recent is ook *crack cocaine* opgedoken op de Belgische markt (bron 63). Voor cocaïne zien we een toenemende rol van het *mobile dealing* (zie verder).

Uit de SUPMAP-interviews blijkt dat straatdealen het meeste voorkomt bij **heroïne** (bron 12; bron 60). Het betreft hier een soortgelijke organisatie als bij de dealpanden, waarbij illegalen worden ingezet voor de heroïneverkoop, en soms ook voor de cocaïneverkoop:

‘en die dealer is dan ook weer een illegaal, die wonen samen in kraakpanden met meerdere illegalen, en die krijgen iedere dag hun kleine levering en dat moeten ze afzetten en ‘s avonds het geld bezorgen. Dus die hebben nooit meer dan 30-40 gram op zich, al klaar voor de verkoop, maar de kwaliteit ervan is ook... Maar vaak hebben die de beide mee, coke en heroïne’ (bron 60).

Kleinschaliger heroïnedalers zijn vaak ook zelf gebruikers, die hoofdzakelijk dealen om in hun gebruik te voorzien. Dit soort dealers voorziet regelmatig gebruikersruimtes waar de kopers hun heroïne kunnen injecteren. Wat verder vaak voorkomt is dat verschillende heroïnomanen hun geld samenleggen, waarna één iemand de drugs gaat halen (Rotterdam, Antwerpen of Maastricht worden daarbij het vaakst gemeld). Ze krijgen er ook versnijdingsmiddelen mee en lengen de heroïne thuis verder aan alvorens deze te verdelen.

Er bestaat zeer weinig kennis over de kleinhandel in **synthetische drugs**, in de interviews komt enkel naar voren dat die in hoofdzaak gelinkt zijn aan het discotheekmilieu. Hoogstwaarschijnlijk wordt dit verklaard doordat het een gesloten markt betreft met informele netwerken (Massari, 2005). XTC wordt ook voornamelijk door recreatieve gebruikers geconsumeerd.

Ook methamfetamine heeft zijn intrede gedaan op de Belgische markt, al lijkt het aandeel ervan momenteel beperkt te zijn (bron 55; bron 74; EMCDDA-Europol, 2009; EMCDDA-Europol, 2012; WIV, 2012; bron 32).

Verkopers van amfetamines zijn bijna steeds autochtone Belgen. Amfetamines zijn problematischer dan XTC, wat ook blijkt uit de behandelingsvraag in België. België is koploper wat betreft het aantal cliënten dat een behandeling aanvangt naar aanleiding van problematisch amfetaminegebruik (17% van het totaal aantal aanvragen). Amfetamines duiken vaak op in zware beroepen zoals de bouw. Doordat de aankoop prijs zo laag ligt wordt het ook wel eens *poor man's cocaine* genoemd. In de kustzones lijkt er een toename te zijn van het gebruik van speed (bron: AIK Brugge, 2012).⁴⁹

⁴⁹ Het aantal inbeslagnames van amfetamines ligt erg laag in verhouding met de gegevens over het problematisch gebruik ervan (Treatment Demand Indicators). Er bestaat echter een parallel circuit van legaal voorgeschreven amfetamines dat mogelijks deels een verklarende rol kan spelen.

Nieuwe psychoactieve stoffen worden uitsluitend via het internet verkocht, waar ze aangeboden worden aan zowel de gebruikers als aan de smartshops.

In addendum I van het SUPMAP-onderzoek worden de resultaten van een bevraging van Belgische klein- en tussenhandelaars besproken, en wordt een meer gedetailleerd inzicht gegeven in de actoren die betrokken zijn bij de retail.

7.1. Evoluties in de Belgische kleinhandel: verschuiving naar meer gesloten markten

In de literatuur worden er verschillende types markten onderscheiden op het niveau van de kleinhandel (zie o.m. Bennett & Holloway, 2007; Duffy, Schafer, Coomber & O’Connol, 2007; McSweeney, Turnbull & Hough, 2008; May & Hough, 2004; May, Duffy, Few & Hough, 2005; Ritter, 2006; Wilson & Stevens, 2009). Het onderscheid dat hierbij het meest wordt gemaakt, is tussen open, semi-open en gesloten markten, al kunnen bepaalde markten ook overlappen.

Open markten zijn toegankelijk voor alle potentiële kopers. Vaak vallen ze samen met het dealen op straat, al kan de praktijk van de dealpanden afhankelijk van hun toelatingsbeleid soms ook als open markt worden opgevat. Drugsrunners benaderen hun potentiële klanten zelf op straat en opereren bijgevolg op een open markt. Drugsrunners bezorgen de drugstoeristen een telefoonnummer en faciliteren zo de verkoop. Vanaf het punt dat het contact gelegd is met de runners, en de kopers een telefoonnummer hebben voor het pand, vindt de transactie plaats op een gesloten markt (van Wijk & Bremmers, 2011).

Open markten zijn het meest kwetsbaar voor opsporingsactiviteiten; de handelsactiviteiten zijn vaak erg zichtbaar en zorgen regelmatig voor overlast. Als de bedreiging van de strafrechthandhavers toeneemt kan een open markt evolueren naar een gesloten markt (Harocopos & Hough, 2005).

In een **semi-open markt** doen de verkopers wel zaken met klanten die ze niet kennen, op voorwaarde dat de koper er valabel uitziet. Semi-open markten worden het vaakst aangetroffen in cafés of clubs en

komen vaak voor bij de verkoop van synthetische drugs (May & Hough, 2004).

Gesloten markten zijn enkel toegankelijk voor bekenden, of voor personen die door deze bekenden als betrouwbaar worden aangemerkt. XTC-verkoop betreft hoofdzakelijk een gesloten markt, levering aan huis en bestellen via telefoon zijn hier een vaak voorkomende modus operandi (Massari, 2005).

Dealpanden worden soms als een apart soort markt opgevat (May & Hough, 2004), al kunnen ze ook onder de semi-open markt worden ingedeeld. Gerenommeerde dealpanden zonder een echte *door policy* zouden zelfs kunnen geclassificeerd worden als een open markt.

Op het niveau van de Belgische kleinhandel kan een belangrijke verandering worden vastgesteld: de verschuiving naar meer semi-open en gesloten markten, wat ten koste gaat van het dealen op straat (bron 7; bron 60; bron 89). Deze evolutie wordt gedragen door een toenemend gebruik van gsm's en het internet in de kleinhandel. Centraal in deze verandering staat de opkomst van het *mobile dealing*. Deze modus operandi wordt vaak gebruikt door dealers van Marokkaanse origine (Barendregt, van der Poel & van de Mheen, 2006). Daarnaast neemt ook de rol van het internet in de verkoop van drugs toe, en onttrekt die de kleinhandel verder aan het zicht.

Het fenomeen van *mobile dealing* en van internetverkoop is veel minder zichtbaar dan het geval is bij dealen op straat of dealen vanuit panden, wat het voor de strafrechthandhavers erg moeilijk maakt om dit type van kleinhandel op te volgen. Door het toenemend gebruik van GSM's en het internet blijven dealers meer uit het zicht. Contacten worden vooraf gelegd via de telefoon of via het internet. Er wordt geleverd op bestelling en het eigenlijke dealen op straat, waarbij een persoon constant aanwezig is, lijkt steeds vaker te worden vervangen door een modus operandi waar de contacten vooraf worden gelegd en de contacten bij het afleveren van de drugs erg kort kunnen gehouden worden.

7.1.1. *Call-centers: de toenemende rol van gsm-verkeer in de kleinhandel*

Een relatief recent fenomeen zijn de zogenaamde call-centers in de harddrugverkoop. Het fenomeen wordt ook *mobile trading* of *mobile dealing* genoemd (bron 64; bron 16; bron 55). Deze modus operandi werd

eerder opgemerkt in Nederland en het Verenigd Koninkrijk en is hoogstwaarschijnlijk ontstaan in reactie op het verhoogd repressief optreden tegen dealpanden (Barendregt, van der Poel & van de Mheen, 2006) en tegen het dealen op straat (May & Hough, 2004). Gebruikers krijgen een telefoonnummer en komen terecht bij een ‘telefooncentrale’ die 24 op 24 bemand is. De drugs worden kort nadien geleverd door een ‘boodschappenjongen’ (zie ook Korf et al., 2005), de dienst wordt om die reden ook wel eens ‘de quick’ genoemd. Deze modus operandi is minder risicovol dan straatdealen: de activiteiten zijn minder zichtbaar en de leveranciers hebben slechts relatief kleine hoeveelheden mee. Uit één interview kwam naar voren dat de leveranciers bij dit soort praktijken aangepast zijn aan het type gebruiker. Rijke gebruikers krijgen andere leveranciers dan de meer doorsnee gebruikers. Verslaafden krijgen geen levering, maar moeten hun drugs zelf halen in het park. Al deze dealers worden door dezelfde organisatie ingezet (bron 16).

Mobile dealing wordt als modus operandi zowel vastgesteld bij de bevoorrading van drugstoeristen als bij de cocaïneverkoop aan Belgische gebruikers in de grote steden. De levering volgt erg snel:

‘Surtout cocaïne, et c’est de la folie, parce que les gens ils ont un numéro de téléphone et ils sont en repas, hop, ils téléphonent, on l’a discuté avec un groupe... c’est beaucoup plus facile à consommer comme ça parce que tu dois pas aller le chercher. Si tu as envie, à 3 heures le matin tu téléphone et une demi-heure après c’est là, même pour un à deux grammes. Au niveau de deal ça c’est le gros changement, et c’est beaucoup. Quand tu demandes les gens, ils ont tous le numéro, c’est fou’ (bron 55).

De dealers gebruiken verschillende prepaid nummers, en ze wisselen regelmatig van nummer. Wanneer een dealer gevat wordt, wordt het nummer afgesloten en wordt het klantenbestand verwittigd voortaan een ander nummer te gebruiken. Deze nummers en het bijbehorende klantenbestand blijken zeer veel waard in de drugswereld (van Wijk & Bremmers, 2011), de waarde van één zo’n nummer werd in een interview geschat op 200.000 euro (bron 51).

‘Cokegebruik in het uitgaansleven, dat is mond op mond reclame. Die zeggen van die, dat is diamant, dat is puur en dat schittert, en dan denkt iedereen dat dat heel goede kwaliteit is. Je

hebt een gast waar inderdaad een gram echt een gram is, dan heeft die een goeie naam, dan krijgt die meer klanten. Dan spreken we over 500, 600, 700 tot 1000 vaste klanten dat die in hun bestand hebben. Dus die gsm met dat klantenbestand is goud waard. Van de moment dat je zo een gsm hebt met al die klanten..... want iemand die coke gebruikt blijft gebruiken. Dus wat die mannen doen, die sturen dan promoties op met kerst: 10 kopen, 2 gratis. Dat is marketing, je moet op den duur aan klantenbinding doen...' (bron 4).

De nummers van de dealers blijken ook erg gewild bij de gebruikers en er bestaan rangordes van dealers, gebaseerd op hun reputatie qua snelle dienstverlening en kwaliteit van het product.

Doordat de nummers snel kunnen wisselen en verschillende nummers tegelijkertijd gangbaar zijn, is het voor de strafrechthandhavers erg moeilijk om dit fenomeen te volgen. Tips met betrekking tot een bepaald nummer zijn slechts een zeer korte tijd nuttig. Vaak ontbreken tijd en middelen om erg kort op de bal te spelen en wordt de tip daarvoor onbruikbaar.

De overlast die deze transacties met zich meebrengen is ook veel beperkter dan het geval is met de straatverkoop, en blijft relatief onzichtbaar (Van der Torre, Hulshof & Huizing, 2000). Drugsoverlast vormt bijgevolg geen goede indicator voor deze vorm van kleinhandel. Anderzijds ontwikkelen zich wel vaste routes en gebruiken. Ook gebruikers die wachten op hun drugs, of die hun drugs publiek gebruiken kunnen voor overlast zorgen, waardoor het fenomeen wel meer zichtbaar wordt (Barendregt, van der Poel & van de Mheen, 2006).

De verkopers romen soms verder af: wat de cocaïneverkoop betreft blijkt dat vaak minder dan een gram wordt verkocht aan de prijs van een gram. De snelheid van de transactie maakt het voor de koper bijna onmogelijk om de hoeveelheid te controleren. Anderzijds leidt deze praktijk op lange termijn tot een slechte reputatie en minder klanten (cfr. citaat hierboven). De strategie werkt voornamelijk bij occasionele gebruikers.

7.1.2. *Rol van internet in de kleinhandel*

Naast *mobile dealing* werd ook een recentere trend vastgesteld: de verkoop van drugs via het internet (zie ook Trautmann, 2013). Via bepaalde internetfora (zoals startkabel.nl) worden drugs uit Nederland aangeboden, voornamelijk **cannabis**, en in mindere mate **ATS**. Deze modus operandi werd reeds behandeld in het vorige hoofdstuk over tussenhandel. De sturing achter deze vorm van drugshandel gebeurt steeds vanuit Nederland. De drugs worden geleverd in België en er kunnen proefpakketten aangevraagd worden om de kwaliteit van de waren na te gaan. Er wordt korting gegeven naarmate de bestelde hoeveelheid hoger ligt. De verkopers maken gebruik van beveiligde high-security e-mailadressen, zoals hushmail of safemail. Deze e-mailproviders maken gebruik van unieke code encryptie waardoor de mails niet kunnen gevolgd worden door de overheid.

Er bestaat evidentie dat soortgelijke kanalen ook zouden gebruikt worden voor de verkoop van **cocaïne** en **heroïne**, al zou hiervoor eerder gewerkt worden via het zgn. *dark web* (een kanaal dat ook gebruikt wordt voor wapensmokkel) en niet via publiek toegankelijke fora.

De FCCU (Federal Computer Crime Unit) is op de hoogte van deze praktijken, maar mag wettelijk gezien zelf geen verkoop uitlokken. De aanpak van verschillende vormen van internetcriminaliteit staat wel hoog op de agenda van de politie. Interpol heeft een speciaal programma dat zich richt op de verkoop van drugs via het internet, genaamd project drug.net.

Het spreekt voor zich dat deze recente trend dient te worden opgevolgd. Hierbij dient ook te worden nagegaan of deze vorm van verkoop andere vormen verdringt, dan wel of de verschillende verkoopmethoden naast elkaar blijven bestaan. De **verkoopmethode** vormt dus een belangrijke indicator voor het monitoren van mogelijke verschuivingen in de drugsmarkt en de soorten markten die op het niveau van de kleinhandel onderscheiden kunnen worden.

Het internet speelt nog andere rollen. Zo wordt Facebook gebruikt om klanten te contacteren of wordt gebruik gemaakt van voIP-communicatie. Bij voIP (voice over IP) wordt gebeld via de adsl-lijn. Soortgelijke middelen zijn WhatsApp, Ping, Skype. In tegenstelling tot wat het geval is bij gsm's, kunnen de gesprekken via deze technologie niet getapt worden.

7.1.3. *Theehuizen en coffeeshops*

Theehuizen vormen een ander voorbeeld van een gesloten markt en vormen een oud zeer. Ze opereren onder een vzw-statuut en hebben vaak geblindeerde ramen. Andere plaatsen waar dit soort handel plaatsvindt zijn snackbars, snookerzalen (bron 35), videoverhuurzaken en nachtwinkels (bron 60). Er zijn veel gelijkenissen tussen de theehuizen en de dealpanden. De theehuizen richten zich echter in hoofdzaak op Belgische gebruikers en niet op de Noord-Franse drugstoeristen. Daarnaast wordt in de theehuizen en coffeeshops voornamelijk cannabis (hasj) verkocht (bron 24; bron 16; bron 12), al zouden er volgens berichten in de media ook harddrugs te verkrijgen zijn. De organisatoren zijn meestal Noord-Afrikanen van Marokkaanse en soms Algerijnse origine. De verkopers die tewerkgesteld worden in deze panden zijn vaak illegaal. De handel vindt voornamelijk plaats in steden waar een grote groep mensen van Noord-Afrikaanse origine woont. Vooral in Brussel en in Charleroi blijkt het fenomeen erg problematisch. Er lijkt een directe link te zijn tussen producenten van marihuana, importeurs van hasj en de verkoop in de theehuizen wat opnieuw aantoont dat de keten op het niveau van cannabis korter kan zijn dan bij andere drugs het geval is (Brookman, Bennett & Maguire, 2004).

De slagkracht die burgemeesters hebben om dit soort panden te sluiten blijft ondanks de wetsuitbreiding problematisch. In 2006 werd een uitbreiding van de Drugswet (art. 9bis werd toegevoegd aan art. 37 van de Drugswet) uitgeschreven, om burgemeesters toe te laten panden waar illegale drugsverkoop of gebruiksactiviteiten plaatsvinden voor maximaal zes maanden te sluiten. De sluiting wordt uitgesproken op naam van de gerant. In de praktijk wordt de gerant de volgende dag vervangen en gaat het pand weer open (bron 16). Er wordt regelmatig met stromannen gewerkt, die het pand op hun naam zetten, waardoor de eigenlijke actoren die achter deze panden zitten zelden gevat worden en andere stromannen kunnen aanduiden.

In één interview werd aangegeven dat de sturing van deze theehuizen ook vanuit Antwerpen zou gebeuren, wat opnieuw de these voedt dat er zich naast Nederland ook aspecten van het tussenhandelsniveau bevinden in Antwerpen (bron 77).

7.2. Conclusies naar indicatoren toe

De SUPMAP-interviews leverden relatief veel indicatoren op m.b.t. kleinhandel, wat hoofdzakelijk wordt verklaard doordat de strafrecht-handhavers een duidelijker zicht hebben op dit echelon dan het geval is bij andere echelons.

7.2.1. *Politiegegevens*

De belangrijkste gegevens van de politie voor het monitoren van de kleinhandel zijn inbeslagnames, arrestaties, druggerelateerde criminaliteit en zachte informatie.

7.2.1.1. **Inbeslagnames en arrestaties**

Het aantal vaststellingen per drug, inbeslagnames bij gebruikers en kleinhandelaars zijn van belang voor de afbakening van het marktaanbod op het niveau van de kleinhandel. Naast inbeslagnames kunnen ook de arrestaties voor bezit voor eigen gebruik en bezit voor handel een indicator vormen van zowel de vraag als de producten die aanwezig zijn op de retailmarkt.

Bij inbeslagnames bij kleinhandelaars is vooral het **type drug** dat verkocht wordt van belang, net zoals de vraag of er verschillende drugs tegelijkertijd worden verkocht (multi-verkoop) en wat de verhouding is tussen deze verschillende types. Voor het afbakenen van de rol van de kleinhandelaar dient naar de **omzet** gekeken te worden en naar de aanwezige **stock**.

Opvolgen van de modus operandi m.b.t. straatdealen kan door in kaart te brengen welke **hoeveelheden** de **straatdealers** op zich hebben, welke drugs het betreft en hoe groot de verpakkingsmodaliteit is. Straatdealers die kleinere hoeveelheden op zich hebben kunnen duiden op de aanwezigheid van een stock of dealpand vlakbij. Mogelijks zijn dit ook boodschappenjongens die worden uitgestuurd om kleine leveringen te doen. Het is belangrijk om binnen de kleinhandel te gaan differentiëren tussen de verschillende rollen die aanwezig zijn in dit echelon.

In functie van het opvolgen van verschuivingen in de markt is een analyse van de **locatie** waar gedeald wordt interessant. Dit kan relevante informatie opleveren m.b.t. de aandelen van open, semi-open en geslo-

ten markten in de kleinhandel. Bij de vating van gebruikers kan de **plaats** waar ze hun drugs aankochten bijkomende informatie geven over waar de kleinhandel zich bevindt en welke kenmerken ze heeft (cfr. open, semi-open, gesloten markt). Anderzijds blijken er nadelen te zijn verbonden aan deze indicator. De antwoorden op deze vraag zijn meestal vaag (in het uitgaansmilieu) of er wordt gezegd dat de drugs werden gekocht in Nederland, omdat de gebruikers ervan uitgaan dat een aankoop in het buitenland toch niet verder onderzocht wordt, en zo hun Belgische dealer uit de wind zetten (bron 92). Over het algemeen zijn heroïnegebruikers het meest loslippig wat de plaats van aankoop betreft.

Ook het **aantal gearresteerde kleinhandelaars** kan een idee geven van het aanbod, al is de *turn-over* groot en worden de posities snel opnieuw ingevuld door vertrouwelingen of nieuwe spelers, hetgeen deze cijfers als indicator weinig waardevol maakt:

‘Als je een dealer, een cannabisdealer, pakt met 80 klanten, daar ben je dus maanden mee bezig om dat in kaart te brengen, en ondertussen heeft iemand dat overgenomen en dan moet je die weer vinden. Dat verschuift zich, stoppen doet het nooit. Op dit moment, dat verschuift een beetje, maar we blijven altijd binnen onze vaste kern, er komt wel eens één bij en er valt wel een één af, maar dat is meestal een kennis van dat groepje’ (bron 79).

In recent Italiaans onderzoek werd gepoogd een schatting te maken van het aantal dealers dat aanwezig is op de aanbodmarkt door het koppelen van gegevens m.b.t. gearresteerde dealers aan data m.b.t. politieoperaties. Hiervoor werd gebruik gemaakt van statistische schattingmodellen, die de kans inschatten dat een dealer gevat werd en nadien nogmaals gevat werd (Di Censi, Esposito, Scacciatelli & Rossi, 2012).

Veranderingen in **hoe gebruikers de drugs verwerven** vormen ook een relevante indicator voor verschuivingen op het niveau van de kleinhandel: zoeken ze de verkoper zelf op, welke communicatiemiddelen gebruiken ze, zijn het overwegend occasionele dealers dan wel vaste dealers waar ze hun drugs betrekken, etc. (Willis, Anderson & Homel, 2011). Eenzelfde vraag kan worden gesteld aan de gevatte verkopers en kan meer zicht verschaffen op de *modus operandi* van de grotere retail dealers of zelfs van tussenhandelaars.

Informatie over de **locatie van het gebruik** kan relevant zijn voor de lokale monitoring van het aanbod. Dit lijkt vooral van belang voor de synthetische drugs, die sterk gerelateerd zijn aan het uitgaansmilieu. Uit verschillende interviews kwam naar voren dat bij sluiting van belangrijke dancings of after clubs, of een verhoogd aantal sluitingsdagen ervan, de onderschepping van synthetische drugs zowel bij dealers, in het verkeer, als bij (occasionele) gebruikers, significant afnam of zelfs stopte. Het aanbod lijkt zich hier zeer snel aan te passen aan verandering van de vraag: het aanbod van synthetische drugs stopt of verplaatst zich naar plaatsen waar wel vraag is. De vraag blijft of deze vraag- en aanbodselasticiteit evenzeer geldt voor andere drugsgroepen. Hiermee wordt overigens opnieuw aangetoond dat het monitoren van het aanbod onvolledig is zonder goede informatie m.b.t. de vraag.

7.2.1.2. Druggerelateerde criminaliteit, drugstoerisme en overlast: waardevolle indicatoren maar moeilijk meetbaar

Druggerelateerde criminaliteit en overlast blijken een waardevolle indicatie dat er zich dealers bevinden in een bepaalde buurt. Dit soort feiten is vaak geconcentreerd in de straten in de buurt van een dealpand.

Een belangrijk aspect binnen deze criminaliteit betreft de verwervingsdelicten door drugsgebruikers. Heroïnomanen blijken oververtegenwoordigd op dit vlak, en maken zich hoofdzakelijk schuldig aan autodiefstallen, sacjacking of inbraken om hun druggebruik te kunnen bekostigen (Bennett & Holloway, 2007; Hando, O'Brien, Darke, Maher & Hall, 1997; Nicholas, 2001; Stanford & Arrigo, 2005; Van Ooyen-Houben, 2004). We wezen daarnet reeds op de recente verschuivingen in de kleinhandel naar meer semi-open en gesloten drugsmarkten. Druggerelateerde criminaliteit en overlast zijn voornamelijk waardevolle indicatoren voor de open markten (zie ook Harocopos & Hough, 2011), en veel minder voor semi-open en gesloten markten. Uitzondering daarop vormen de dealpanden, die vaak de nodige overlast en criminaliteit met zich meebrengen en die deels ook een gesloten markt vormen (zie o.m. Fijnaut & De Ruyver, 2008; van Wijk & Bremmer, 2011).

Het tweede deel van dit boek gaat specifiek in op de waarde van druggerelateerde criminaliteit voor de monitoring van de drugsmarkten. Daarbij wordt ook stilgestaan bij de verschillende vormen van druggerelateerde criminaliteit die kunnen worden onderscheiden. Ook de pro-

blemen m.b.t. wat al dan niet kan geregistreerd worden als druggerelateerde criminaliteit zullen hierin aan bod komen. Wat betreft de verwervingsdelicten zijn de belangrijkste obstakels het ontbreken van de vraag naar motief bij verhoren, alsook de erg lage ophelderinggraad bij dit soort vergrijpen.

Drugstoerisme vormt een belangrijk onderdeel van de druggerelateerde overlast. Het is een belangrijke indicator voor de aanwezige retail, alsook voor de tussenhandel (cfr. de dealpanden, zie vorig hoofdstuk). De aanwezigheid van drugstoeristen kan duiden op een interessante prijs-kwaliteit verhouding (De Ruyver & Surmont, 2007) of op een grotere beschikbaarheid van bepaalde producten dan in het thuisland het geval is. Verschuivingen in de aanwezigheid van drugstoeristen dienen zeker te worden opgevolgd. Het niet langer aanwezig zijn van drugstoeristen kan immers wijzen op verschuivingen van het aanbod (*displacement*). De belangrijkste recente wijzigingen op het vlak van drugstoerisme die konden worden vastgesteld op basis van de SUPMAP-interviews werden reeds behandeld in het vorige hoofdstuk. De Nederlandse drugsrunners die zich op de Noord-Franse drugstoeristen richten, verlegden hun actiegebied naar België (zie ook: Spapens, van de Bunt & Rastovac, 2007). Een groot probleem bij de monitoring van grensoverschrijdende drugsrunners is de vraag naar het aandeel drugs dat bestemd is voor België en hoeveel voor een ander land, alsook de vraag hoeveel afkomstig is van het buitenland en bestemd is voor een ander land dan België (transit). Binnen België zien we ook een verschuiving van de dealpanden naar de grensgebieden met Noord-Frankrijk. In Wallonië wordt vaak melding gemaakt van dealpanden die zich op campings en in vakantieparken bevinden (bron 51). Aan de kust worden ook leegstaande appartementen gehuurd voor dit doel. De dealers in de panden zijn bijna steeds illegalen van Noord-Afrikaanse origine. De verkoop in dealpanden betreft veelal heroïne, zeker wanneer men zich richt op het cliënteel van de Noord-Franse drugstoeristen. Daarnaast worden soms ook kleinere hoeveelheden cocaïne aangetroffen, of kleine hoeveelheden cannabis. De core business van deze panden blijft echter heroïne.

Volgende aspecten van drugstoerisme vormen waardevolle indicatoren voor de Belgische kleinhandel:

- aantal drugstoeristen en verschuivingen daarin
- nationaliteit

- hoeveelheid drugs die ze bij hebben
- type drugs en verhouding ertussen
- locatie arrestatie
- locatie aankoop
- gebruikt vervoersmiddel

Drugstoerisme werd recent toegevoegd aan het ANG en kan nu uit de politiestatistieken gefilterd worden.⁵⁰ Meer specifiek kunnen dan het aantal drugsrunners, de nationaliteit, het type drugs en de verhoudingen tussen de types drugs, het vervoermiddel en de locatie van aankoop gebruikt worden.

Bij de betrapping van drugstoeristen zegt de hoeveelheid die ze bij hebben (onderscheid tussen gebruikershoeveelheden, klein- of zelfs tussenhandel) iets over de aanwezige klein- en tussenhandel in België. Men dient echter op te letten bij de interpretatie van deze hoeveelheden. In enkele interviews kwam namelijk een wijziging in modus operandi naar voren waarbij meerdere ritten worden gedaan op een meer regelmatige basis om het risico bij betrapping te verminderen. Bij de laatste gecoördineerde Etoile-actie tegen drugstoerisme in maart 2013 (een samenwerking tussen de Belgische en de Franse politie) werd hoofdzakelijk marihuana aangetroffen (4.608 gram), naast heroïne (287,1 g), hasj (89 g) en cocaïne (80,4 g).

Drugstoerisme blijkt een belangrijke indicator te zijn voor het heroïne-aanbod, België zou de belangrijkste bron voor heroïne zijn voor Franse gebruikers (Lamkaddem & Roelands, 2010). Het strengere vervolgingsbeleid in Frankrijk speelt ook een aanvullende rol, naast de perceptie dat Belgische dealpanden veiliger zijn dan de panden in het thuisland.

Ook gegevens m.b.t. de dealpanden kunnen een waardevolle informatiebron voor de kleinhandel zijn. Meer bepaald betreft het dan:

- aantal panden
- locatie van de panden (postcode + locatietekens)
- verkocht product
- grootte van de stock
- aantal cliënten + gemiddelde aankoophoeveelheid

⁵⁰ Met dank aan Jessica Dommicent voor de verduidelijking (Begeleidingscomité SUPMAP 18 januari 2012)

- verpakkingsmodaliteiten
- modus operandi en ev. wijzigingen
- dealers (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)
- drugsrunners (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)

Met het oog op supply reduction zou het erg nuttig zijn om het aanvullend protocol van maart 2007 inzake de overbrenging van gevonnenste personen te volgen, zodat gevatte dealers van deze panden de celstraf in het thuisland kunnen uitzitten (zie ook De Ruyver & Surmont, 2007). Nu blijkt in de praktijk dat de recidive bij de gevatte dealers erg hoog ligt. Deze illegalen blijken ook erg snel inwisselbaar en vaak weinig onder de indruk van een celstraf in België.

7.2.1.3. Zachte informatie

Zachte informatie en wijzigingen in deze informatie vormen belangrijke indicatoren voor de retail. Deze indicator kampt echter met belangrijke nadelen: er komt zeer veel informatie binnen, er wordt zeer veel geklikt en niet alle informatie is betrouwbaar. Deze *information overload* zorgt onvermijdelijk voor een selectie.

Zachte informatie kan gaan over plaatsen waar drugs verhandeld worden (o.m. meldingen m.b.t. druggerelateerde overlast), wijzigingen in het aanbod (bijvoorbeeld schaarste, moeilijk verkrijgbare producten, de vermeende kwaliteit van de drugs) of veranderingen in de vraag. Om die reden vormt zachte informatie dan ook een belangrijke informatiebron voor het aftoetsen van de effecten die succesvolle opsporingsacties hebben op de markt. Dit kan worden aangevuld met soortgelijke informatie uit taps en observaties. Ook uit de ondervragingen kan informatie worden gehaald m.b.t. (wijzigingen in) de beschikbaarheid, plaatsen waar gedeald wordt, hoeveel kleinhandelaars er zijn, etc..

Specifiek op het vlak van zachte informatie als indicator voor het drugsaanbod en de drugsmarkten komen uit de interviews volgende aspecten naar voren:

- stijgingen of dalingen van het aantal RIR's over één type drug
- de verhoudingen tussen de types drugs en het totale aantal RIR's
- frequent terugkerende namen van betrokkenen of van locaties (bv. zichtbare overlast die druggerelateerd is: concentratie van veel

- volk en aanloop, en slechts kort binnen-buiten kan op de aanwezigheid van een dealpand duiden)
- buitenlandse nummerplaten
 - informatie (RIR's, telefoontap, informantenwerking) over:
 - kwaliteit
 - de vraag
 - beschikbaarheid van drugs
 - potentiële dealpanden
 - gekende gebruikers op nieuwe locaties

De voor- en nadelen van zachte informatie werden reeds besproken in het eerste hoofdstuk van dit deel van het SUPMAP-onderzoek.

Een indicator vanuit de zachte informatie die regelmatig naar voren kwam in de interviews is de **aanwezigheid van gekende gebruikers** op nieuwe plaatsen, wat aangeeft dat er zich een verplaatsing van de kleinhandel heeft voorgedaan. Ook drugsoverlast op plaatsen waar dit voorheen niet aanwezig was vormt daarvan een indicator. Veel activiteit op een plaats met korte bezoeken is een andere indicator voor kleinhandel die zeer regelmatig naar voren kwam in de SUPMAP-interviews.

Een andere specifieke indicator binnen de zachte informatie is het 'zichtbaar crimineel vermogen', het hebben van een dure levensstijl zonder wettelijke bron van inkomsten. Recent werd op dat niveau door het Antwerpse Parket en de politie het proefproject PATSER opgestart waarbij in het kader van witwaspraktijken aan de hand van een kort financieel onderzoek wordt nagegaan of jongeren die met een dure wagen rijden deze verkregen hebben via legale inkomsten. Indien niet kan worden aangetoond dat de wagen met legale middelen werd aangeschaft wordt de auto verbeurd verklaard. Het project is gecontesteerd en critici geven ook aan dat georganiseerde criminelen met huurwagens rijden of zelfs hun eigen verhuurmaatschappijen hebben (Bergmans, 2013, 10 januari). Ook wordt er gesuggereerd om niet op basis van deze uiterlijke tekenen van rijkdom te oordelen maar in plaats ervan met databankkoppelingen te werken. Recent werd een wetsvoorstel ingediend door Open VLD om nummerplaatregistratie te koppelen aan de uitkeringsbestanden. De indicator zichtbaar crimineel vermogen komt niettemin vaak naar voren in de SUPMAP-interviews als zijnde een zichtbare indicator voor kleinhandel.

7.2.2. *Parketgegevens*

Parketgegevens vormen een aanvullende bron op de politionele gegevens m.b.t. kleinhandel. Het aantal gevoerde onderzoeken naar kleinhandel, het aantal veroordelingen en de kenmerken van de veroordeelden zijn de meest relevante aspecten.

- type drugs en verhouding ertussen
- woonplaats veroordeelden
- criminele antecedenten, meer specifiek eerdere druggerelateerde veroordelingen
- nationaliteit veroordeelde personen

7.2.3. *Labo- en ziekenhuisgegevens: relevant maar weinig gebruikt*

7.2.3.1. **De rol van kwaliteit voor de kleinhandel**

In België wordt evenwel niet systematisch getest op retailsamples. De testen beperken zich tot druggerelateerde ziekenhuisopnames, overlijdens en één *pill testing* initiatief in Franstalig België. Verhoudingsgewijs lijkt veel meer informatie aanwezig m.b.t. de kwaliteit van synthetische drugs op het niveau van de retail dan van andere types drugs.

Zuiverheid en kwaliteit kunnen een belangrijk inzicht geven in aspecten van de productie, zoals reeds eerder in dit onderzoek omstandig werd aangetoond. De vraag is echter welke kennis op het niveau van de kleinhandel kan worden afgeleid, er wordt immers zeer veel versneden:

‘want die gasten je kan ze omschrijven als opportunisten, ze gaan, naast deel uitmaken van de organisatie, ook zelf proberen handel te drijven. Er wordt heel wat gemixed en hermixed en verder gemixed, iedere keer dat je een stadium verder zit, merk je dat de kwaliteit afneemt. Om een voorbeeld te geven: vorig jaar hebben we een onderzoek gehad waarbij er stalen vergeleken werden om aan te tonen dat het wel degelijk van dezelfde dealer kwam. En dan hebben ze in het labo vastgesteld dat er slechts nog 2.5% actieve stof aanwezig was, je kan dus al denken hoeveel keer de zaak vanuit 100% versneden geweest is om dan uiteindelijk op straat aangeboden te worden. Tegen een prijs van 50, 60 euro dan. Er is enorm veel geld mee te verdienen’ (bron 38).

Het vergelijken van de zuiverheid en versnijding van drugs op de **verschillende schakels** van de aanbodketen, en de koppeling van deze gegevens aan de gangbare prijzen, geeft een idee van de winsten die gegenereerd kunnen worden. Daarnaast kan het ook een idee geven van de verhouding tussen drugs die in België toekomen of geproduceerd worden en de uiteindelijke eindhoeveelheden waarin deze resulteren op het niveau van de kleinhandel. Belangrijkste voorwaarde hierbij is dat op de verschillende niveaus consequent getest wordt, wat nu absoluut niet het geval is.

Een vergelijking van de kwaliteit tussen verschillende landen en in functie van de gekende transportroutes (cfr. wat is de zuiverheid bij inbeslagnames van import voor de verschillende Europese landen en hoe verhouden die zich tot elkaar en tot de gekende drugssmokkelroutes) kan inzicht geven in netwerken en plaatsen waar de versnijding plaatsvindt.

De analyses van het **pilltesting** initiatief Modus Fiesta geven een inzicht in de samenstelling van drugs, al is dit project beperkt tot het Brussels en het Waals Gewest. In Nederland bestaat het Drugs Informatie en Monitoring Systeem (DIMS), dat op meerdere plaatsen in Nederland (n=16) pill testing doet en als doel heeft inzicht te krijgen in de markt van recreatieve drugs in Nederland en de veranderingen die zich daar voordoen. Het geeft hoofdzakelijk inzicht in de uitgaansdrugs. Een soortgelijke aanpak ontbreekt nog in België. Op Europees niveau worden de gegevens van de verschillende pill testing programma's samengevoegd in de TEDI-databank.

Het **Early Warning System** (EWS) vormt een belangrijke aanvullende informatiebron m.b.t. de producten die aanwezig zijn op retailniveau. Het EWS wordt ook gevoed vanuit pill testing initiatieven, al bevat de databank enkel gegevens over de gevaarlijke producten die aanwezig zijn op retailniveau en niet over alle aanwezige producten. Ook hier zijn de synthetische drugs dominant, al zijn ook de nieuwe psychoactieve stoffen sterk vertegenwoordigd.

Voor XTC bestaat verder nog een relevante databank van de harm reduction organisatie **Pill Reports**, die wereldwijd gegevens m.b.t. zuiverheid van XTC-pillen verzamelt. De data zijn gebaseerd op gebruiksrapportages, mediaverslagen m.b.t. drugsdoden en overdosissen en wetenschappelijke analyses en vertegenwoordigen daardoor

een ruimer aanbod dan de databank van het Europese Early Warning System.

Een ander middel om de kwaliteit van de kleinhandel te controleren zijn **amnesty bins**, een soort vuilnisbakken waarin drugs kunnen worden gedeponeerd en die worden ingezet op grote festivals of op luchthavens. Er wordt aangekondigd dat er drugscontroles zijn en dat wie drugs bijheeft deze in de bak mag achterlaten en niet vervolgd zal worden. Dit initiatief stuit op juridisch verzet omdat de gebruikers zich in feite onttrekken aan de rechtsvervolging. Het geeft echter wel een idee van welke producten er op de markt zijn en vormt een belangrijke aanvulling op de politiegegevens en vormt in die zin een belangrijke tool. In maart 2013 werd in Gent voor het eerst gebruik gemaakt van een amnesty bin aan de ingang van een hardcorefuiw (BST, 2013, 12 maart).

7.2.3.2. Labogegevens

Labogegevens kunnen een belangrijke rol spelen in het genereren van informatie over de kleinhandel. Het merendeel van de labo-analyses wordt uitgevoerd op grote inbeslagnames, de kennis over de samenstelling van drugs in de kleinhandel is bijgevolg beperkt. Systematische monitoring en testen van drugs in de kleinhandel gebeurt niet in België. Inbeslagnames bij gebruikers of kleinhandelaars worden louter getest bij **druggerelateerde ziekenhuisopnames en verdachte overlijdens**. Bij overdosissen en andere druggerelateerde ziekenhuisopnames blijkt echter vaak dat de patiënt geen product meer op zak heeft. Ook is niet altijd duidelijk dat een opname druggerelateerd is. Cijfers m.b.t. druggerelateerde overlijdens worden doorgestuurd naar het WIV en op Europees niveau bijgehouden door het EMCDDA, al wordt er enkel gedifferentieerd in opiaat-gerelateerd of niet. Recent werd wel een onderzoek uitgevoerd in opdracht van het EMCDDA naar overlijdens die gerelateerd zijn aan cocaïne. De data van het EMCDDA voor België zijn echter niet up-to-date, ze dateren van 2005.

In België verplicht het Koninklijk Besluit van 29 juni 2003 elk medisch en toxicologisch labo om dagelijks de resultaten van positieve drugsstalen (met uitzondering van cannabis) door te geven aan het REITOX Focal Point. Aangezien er geen sanctie is verbonden aan het niet rapporteren blijkt het merendeel van de labo's deze gegevens niet te rapporteren, met uitzondering van de forensische universitaire labo's

(bron 32). Het recent voorstel tot wetswijziging van de Drugswet zal hierin verandering brengen.

7.2.3.3. Ziekenhuisinformatie

Ziekenhuisinformatie kan het beeld aanvullen m.b.t. de producten die op de markt zijn en de kwaliteit ervan. Ze vormen dus een indicator voor de retail, maar kunnen ook voor productie een rol spelen. Overdoses of andere druggerelateerde ziekenhuisopnames zijn soms de aanleiding voor het opstarten van politieonderzoek, waarbij kan worden opgeklommen tot de dealers en netwerken en zelfs mogelijke kleinschalige producenten kunnen worden blootgelegd (wat het geval kan zijn voor speed en GHB). Daarnaast kan ze ons informatie opleveren m.b.t. gecontamineerde producten. Toxicologische post-mortem onderzoeken en druggerelateerde ziekenhuisopnames zoals overdosissen kunnen informatie geven over nieuwe psychoactieve stoffen die zijn ontwikkeld, alsook mogelijke productiecontaminaties in de klassieke ATS aan het licht brengen.

Het aantal druggerelateerde infecties vormt een aanvullende informatiebron voor het heroïneaanbod. Het geeft een schatting van het aantal gebruikers, meer specifiek van gebruikers die injecteren of dat in het verleden deden. Om die reden zijn deze data moeilijk te interpreteren in functie van het huidige aanbod.

7.2.4. *Prijzen: beperkte waarde als indicator voor kleinhandel*

Geen van de bevraagde strafrechthandhavers vond prijs een relevante indicator. De retailprijzen in België blijven min of meer constant of dalen, een trend die ook in andere Europese landen wordt vastgesteld (Costa Storti & De Grauwe, 2009), en vormen bijgevolg geen waardevolle indicator voor het drugsaanbod. Enkel voor cannabis kan over de laatste jaren heen een lichte stijging worden vastgesteld (zie ook addendum I van dit boek). Deze stijging kan echter evenzeer bepaald worden door de kwaliteit of de populariteit van bepaalde types cannabis. Succesvolle opsporingsacties lijken niet te resulteren in een grote verstoring van de markt (Caulkins & MacCoun, 2003). Als de acties voor wijzigingen in de markt zorgen, blijken deze binnen de paar weken ongedaan gemaakt te zijn, hetgeen duidt op een erg flexibele drugstoevoer.

Dit werd reeds aangetoond in het hoofdstuk over de waarde van prijs als indicator (zie eerder onder hoofdstuk 2).

De retailprijzen worden jaarlijks op basis van PV's en RIR's verzameld door de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie en verspreid naar de verschillende AIK's. Ook het WIV verzamelt kleinhandelsprijzen, op basis van surveys. De in de SUPMAP-interviews gerapporteerde prijzen voor kleinhandel lijken in hoofdzaak overal dezelfde, al zijn zeer kleine of **interregionale** verschillen mogelijk. Deze verschillen lijken echter voornamelijk indicatief te zijn voor de afstand tot de tussenhandel (een grotere afstand van de locatie waar tussenhandel plaatsvindt maakt de prijs op het niveau van de kleinhandel iets hoger), dan wel voor zeer tijdelijke marktwijzigingen naar aanleiding van succesvolle opsporingsoperaties. De prijzen in meer landelijke gebieden kunnen iets hoger liggen dan in sterk verstedelijkt gebied, waar in doorsnee het aanbod ook hoger is.

Retailprijzen worden ook door andere factoren dan het aanbod bepaald, waarbij vooral een gemakkelijk transactiebedrag naar voren komt als verklarende factor. Bij de interpretatie van retailprijzen moet hiermee ook rekening gehouden worden als verklarende factor waarom prijswijzigingen niet snel worden doorgevoerd:

‘want daar zit je wel met een vaste prijs van 50 euro omdat dat zeer gemakkelijk is. Als jij morgen zegt dat je 52.5 euro vraagt voor een gram coke en jij komt eraan met je auto, je levert een gram dat gaat rap hé, de persoon betaalt je 60 euro dan moet je al kijken voor wisselgeld. Zelfs 60 euro is heel moeilijk, want als je twee briefjes van 50 hebt moet je ook al kijken voor wisselgeld en de persoon heeft dat dan niet. Daar gaat dat gewoon over het feit 50 euro, dat is aankomen, je hebt 10 gram besteld, poef, een briefje van 500 euro of 10 van 50. Dat moeten geen ingewikkelde berekeningen zijn want als je 54 euro vraagt en iemand koopt 5 gram, dan moet je al beginnen rekenen’ (bron 4).

Tabel 30 geeft een overzicht van de verzamelde Belgische retailprijzen in 2012. Op basis van deze gegevens kan worden besloten dat de gemiddelde prijs voor cocaïne in Wallonië aanzienlijk hoger ligt dan in Vlaanderen. Ook amfetamine, hasj en ketamine zijn duurder in Wallonië. Heroïne is dan weer goedkoper per gram in Wallonië.

Tabel 30: Kleinhandelsprijzen drugs in België (2012) (bron: FGP/DJP/Centrale Dienst Drugs)

DRUGSOORT	KLEINHANDEL (prijs in EURO per gram of per dosis/pil)				
Prijs per GEWICHT	Nationaal minimum	Nationaal maximum	Gemiddelde prijs Vlaanderen	Gemiddelde prijs Wallonië	Gemiddelde prijs nationaal
Amfetamine (speed)	3	25	8.37	9.79	9.08
Cocaïne	20	125	51.61	60.96	56.3
Hasj	2.5	18.35	8.59	9.33	8.96
Heroïne	6	100	28.32	27.27	27.8
Ketamine	8.75	50	20	29.38	24.69
Khat	5	5	5	5	5
Marihuana	1.82	25	8.9	8.86	8.88
Prijs per DOSIS/ PIL	Nationaal minimum	Nationaal maximum	Meest voorkomende Vlaanderen	Meest voorkomende Wallonië	
LSD	3	10	3	10	6.5
XTC	1	10	4.51	5.83	5.17

7.3. Bijkomende informatiebronnen: vervoer en vraagindicatoren

Afsluitend kunnen nog een aantal bijkomende informatiekanalen worden geïdentificeerd.

Op het niveau van **vervoer** kunnen autoverhuurbedrijven, taxichauffeurs en openbare vervoersmaatschappijen relevante informatie verschaffen. Daarnaast kunnen ook vraagindicatoren een verklarende rol hebben voor de kleinhandel, aangezien het aanbod zich ook afstemt op de vraag. Gebruikersbevragingen, -fora en drugs in het verkeer zijn hier de belangrijkste bronnen.

Noord-Franse drugstoeristen, en vooral de kleinhandelaars onder hen, maken vaak gebruik van autoverhuurbedrijven aan de grens. De afstand die de auto's vanaf de grens afleggen vormt een belangrijke indicator voor de straal waarbinnen de dealpanden zich bevinden. Bij betrapting en inbeslagname van de auto lijkt het aantal kilometers dat gereden wordt vanaf de grens tot de inlevering van de auto quasi gelijk te zijn voor de verschillende Noord-Franse drugstoeristen. Autoverhuurbedrijven worden ook gebruikt door drugsrunners en Nederlan-

ders die betrokken zijn bij drugsproductie in België. Autoverhuurbedrijven blijken echter niet erg gewillig om mee te werken aan dit soort onderzoeken, al kunnen ze wel over de streep getrokken worden wanneer gewezen wordt op mogelijke inbeslagnames van de wagens. In Londen werd in onderzoek naar de drugsmarkt ook regelmatig gebruik gemaakt van de kennis van taxichauffeurs die nachtshiften doen en daardoor een zicht krijgen op de kleinhandel (bron 55).

Ook het openbaar vervoer op bepaalde lijnen kan informatie aanleveren. Voor heroïne betreft het dan vooral de late treinen van en naar Antwerpen en de treinen naar Rotterdam. Voor drugstoerisme zijn ook de busverbindingen met Nederland relevant.

De meest relevante indicatoren m.b.t. de **vraag** voor de kleinhandel hebben betrekking op kwaliteit, gebruikswijze en nieuwe producten. Bevragingen van gebruikers en gebruikersfora vormen daarbij de belangrijkste informatiebronnen.

In België bestaat momenteel geen survey die de algemene populatie specifiek bevraagt naar drugsgebruik (WIV-ISP, 2013). Wel worden in de Gezondheidsenquête (BHIS) enkele vragen over drugsgebruik gesteld en zijn er een aantal informatiebronnen die specifieke subgroepen bevragen over drugsgebruik (jongeren, gevangenen, heroïneverslaafden bij spuitenruil, legerrekruten, sekswerkers). Aanvullende informatie m.b.t. prevalentie van het gebruik, beschikbaarheid van drugs, gebruikswijzen en kenmerken van gebruikers kan worden verkregen uit de studentenbevraging ('In hogere sferen', enkel voor Vlaanderen), bevragingen in het uitgaansmilieu (op Vlaams niveau het Party-wise Uitgaansonderzoek van de VAD, op Waals niveau de bevraging 'drogues risquer moins' van Modus Vivendi), Europese jongerenenquête (hoofdzakelijk attitudes t.a.v drugs, verder ook cannabis en legal highs), Antwerpse jongeren, Belgisch leger, druggebruik bij sekswerkers. De Vlaamse spuitenruilorganisaties houden jaarlijkse een survey. Ook binnen gevangenis en worden bevragingen naar druggebruik georganiseerd (Van Malderen, 2011).

Het linken van cijfers m.b.t. gebruik aan inbeslagnames op Europees niveau en de verhoudingen tussen de verschillende types drugs geven een idee van hoe inbeslagnames en het aanbod zich verhouden.

Gebruikersfora vormen een waardevolle informatiebron. Hulpverleningsorganisaties uit de verslavingszorg volgen deze fora om nieuwe

ontwikkelingen vast te stellen. Dit is evenwel zeer tijdrovend en gebeurt niet op systematische wijze. Op het niveau van de gebruikers-fora en de bevragingen van gebruikers kunnen volgende indicatoren onderscheiden worden:

- gebruikswijzen
- gebruiksdosis
- gepercipieerde kwaliteit van de drugs
- ervaringen
- combinatie met andere middelen,
- nieuwe producten op de markt
- gebruiksmodaliteit
- combinatie van middelen (bepaalt de dosis en bepaalt ook de gebruiksmodaliteit)
- vorm van het gebruikte product (bepaalt de vraag, de hoeveelheid en welke kwaliteit men wenst)

Aanvullend zijn ook de gegevens m.b.t. **drugs in het verkeer** van belang. Vaststellingen m.b.t. drugs in het verkeer, en daarbinnen specifiek de speekseltesten en de inbeslagnames, geven een idee welke types drugs gebruikt worden. Speekseltesten werden door strafrechthandhavers op het terrein echter niet als een indicator gezien.

7.4. Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor kleinhandel

Tabel 31 geeft een overzicht van de verschillende indicatoren en sub-indicatoren die voor het niveau kleinhandel konden worden geïdentificeerd.

Tabel 31: *Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor de kleinhandel*

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
Politiegegevens		
<i>Politiecijfers</i>		
Inbeslagnames		
• aantal		
• type drugs & verhouding ertussen		
• verpakkingsmateriaal		

Tabel 31: Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor de kleinhandel (vervolg)

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
• verpakkingsmodaliteit		
• hoeveelheid: min/max/mediaan/modus		
• aankoopprijs		WIV, Centrale Dienst Drugs; drughulpverlening
• verkoopprijs		Centrale Dienst Drugs
• plaats inbeslagname		
• plaats van aankoop (plaatsnaam+specifieke locatie)		
• plaats van verkoop (plaatsnaam+specifieke locatie)		
• verkoopmethode	Wijzigingen in modus operandi & type markt	FCCU; Project drugs.net (INTERPOL)
• verwervingswijze koper		
• verwervingswijze verkoper		
Verwervingsdelicten		
• aantal		
• locatie		
Druggerelateerde overlast		
• aantal casussen		
• locatie		
Aantal arrestaties bezit (eigen gebruik)		
Aantal arrestaties bezit (voor kleinhandel)	Facilitatoren	
• product (+ verhoudingen tussen producten)		
• omzet	Plaats in echelon	
• stock	Plaats in echelon	
• locatie		
Drugs in het verkeer		
• speekseltesten		
• inbeslagnames		
Drugstoeristen	Prijs-kwaliteit	FIPA-acties, étoile-acties, ANG
• aantal		
• nationaliteit		
• type drugs		
• hoeveelheid drugs		
• locatie arrestatie		
• locatie aankoop	Aantal dealpanden	

Tabel 31: Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor de kleinhandel (vervolg)

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
• vervoersmiddel		
Dealpanden		
• aantal panden		
• locatie van de panden (postcode + locatietekensmerken)		
• kenmerken van het pand		
• verkocht product		
• grootte van de stock		
• aantal cliënten + gemiddelde aankoophoeveelheid		
• verpakkingsmodaliteiten		
• modus operandi en ev. wijzigingen	Adaptief vermogen	
• dealers (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)		
• drugsrunners (nationaliteit, criminele antecedenten, legaal/illegaal)		
Zachte informatie		
Potentiële dealplaatsen		
Vermeende kwaliteit		
Beschikbaarheid/verkrijgbaarheid		
Wijzigingen in de vraag		
Zichtbaar crimineel vermogen		
Veranderingen aantal RIR's/drug		
Buitenlandse nummerplaten (drugstoe-risme)		
Veel activiteit + korte bezoeken op 1 plaats		
Druggerelateerde overlast		
Parketgegevens		
Aantal gevoerde onderzoeken kleinhandel		Dienst Strafrechtelijk Beleid
• type drugs • verhouding tussen types drugs • aantal dossiers met kwalificatie vereniging misdadigers als verzwarende omstandigheid • aantal opgestarte druggerelateerde ver-mogensonderzoeken		
Aantal veroordelingen kleinhandel/drugs		Dienst Strafrechtelijk Beleid
• type drugs		

Tabel 31: Geïdentificeerde indicatoren en sub-indicatoren voor de kleinhandel (vervolg)

Bron	Geeft bijkomende informatie over	Additionele informatiebron
• verhouding tussen types drugs		
• woonplaats veroordeelden		
• eerdere druggerelateerde veroordelingen	Actoren, Druggerelateerde criminaliteit	
• nationaliteit veroordeelde personen		Actoren, Druggerelateerde criminaliteit
Labogegevens		
Kwaliteit		Reitox Focal Points, EWS, Pill Reports, Amnesty bins
• zuiverheid	modus operandi groot- en <i>middle level supply</i>	
• versnijdingsmiddelen/adulteranten	modus operandi groot- en <i>middle level supply</i>	
Ziekenhuisinformatie		
Aantal drugsdoden	Productie	WIV, EMCDDA Reitox Focal Points
• product		
• kwaliteit		
Aantal overdosissen	Productie	Reitox Focal Points
• product (combinatie met medicatie?)		
• kwaliteit		WIV, Reitox Focal Points
• aankoopplaats		
Aantal druggerelateerde verkeersongevallen	Productie	Reitox Focal Points
Aantal druggerelateerde opnames in spoed	Productie	Reitox Focal Points
• product		
• aankoopplaats		
• kwaliteit (labo-analyse)		WIV, Reitox Focal Points
Apothekers		
Aantal verkochte insulinaalden	Aantal heroïnegebruikers	
Aantal patiënten die substitutiemedicatie ontvangen	Aantal (voormalige) heroïnegebruikers	

7.5. Besluit

Retail wordt het vaakst bestudeerd in de wetenschappelijke literatuur, zij het niet vanuit het oogmerk van de ontwikkeling van indicatoren. Voor het meten van het effect van opsporingsacties op de drugsmarkt wordt wel met de indicatoren prijs, kwaliteit en inbeslagnames gewerkt. Deze indicatoren worden door de Belgische strafrechthandhavers echter niet als erg waardevol gepercipieerd. Voor kleinhandel konden zeer veel indicatoren geïdentificeerd worden in het SUPMAP-onderzoek, wat logisch is gezien de relatief hoge zichtbaarheid van dit echelon in verhouding met de hogere schakels van de aanbodketen. Niettemin blijkt er een verschuiving aan de gang te zijn van open markten naar meer en meer semi-open en gesloten markten. Dit komt de zichtbaarheid van het fenomeen kleinhandel niet ten goede. Internet en mobiele verkoop spelen hierin een belangrijke rol en vormen een belangrijk aandachtspunt voor toekomstige opsporingsacties en ook voor wetenschappelijk onderzoek.

Drugsmarkten zijn erg dynamisch en flexibel (Hoffer, Bobashev & Morris, 2009; Wilson & Stevens, 2009). Het is dan ook van primordiaal belang dat recente trends en verschuivingen worden gemonitord. Opnieuw dient te worden benadrukt dat ook voor dit echelon de data van de verschillende zones, arrondissementen en landen met elkaar moeten worden vergeleken. De kleinhandel is het echelon dat het meest kwetsbaar is voor opsporingsacties hetgeen onvermijdelijk resulteert in snelle wijzigingen van de *modus operandi* en in *displacement*. Het SUPMAP-onderzoek toont onder meer aan dat drugshandel zelfs op het niveau van kleinhandel steeds meer een grensoverschrijdend fenomeen wordt.

Doorgedreven analyses van de kwaliteit op het niveau van de retail kunnen waardevol zijn, al gebeuren die momenteel niet op consequente wijze. Het merendeel van de analyses lijkt zich te focussen op de hogere echelons. Het niveau van de retail is het niveau bij uitstek waar vraag en aanbod elkaar raken. Drugshulpverleners kunnen hierdoor een belangrijke meerwaarde bieden. Samenwerkingen tussen de verschillende soorten strafrechthandhavers, de drugshulpverlening en zelfs labo's kunnen de kennis m.b.t. dit echelon aanzienlijk verhogen.

Bibliografie

- Adler, P. A. (1993). *Wheeling and dealing: An ethnography of an upper-level drug dealing and smuggling community*. New York: Columbia University Press.
- AIK Brugge (2012). *Drugbrug*. Tweemaandelijks rapport (onuitgegeven).
- AIK Brugge (2013). *Drugs 2007-2011*. (onuitgegeven).
- Akhtar, S., & South, N. (2000). Hidden From Heroin's History: Heroin Use and Dealing within an English Asian Community-A Case Study. *Crime prevention studies*, 11, 153-178.
- Al 157 drugskoeriers gevat op Zaventem*. (2012, 21 mei). Het Laatste Nieuws.
- Araujo, R. A., & Moreira, T. B. S. (2004). A dynamic model of production and traffic of drugs. *Economics Letters*, 82(3), 371-376.
- Arkes, J., Pacula, R. L., Paddock, S. M., Caulkins, J. P., & Reuter, P. (2008). *Why the DEA Stride data are still useful for understanding drug markets*. National Bureau of Economic Research.
- Barendregt, C., van der Poel, A. & van de Mheen, D. (2006). The rise of the mobile phone in the hard drug scene of Rotterdam. *Journal of Psychoactive Drugs*, 38(1), 77-87.
- Barham, L., Bramley-Harker, E., Hickman, M., Hough, M., & Turnbull, P. J. (2003). Sizing the Market for Powder Cocaine--is a New Approach Needed? *The Howard journal of criminal justice*, 42(4), 8.
- Barnett, A. I., & Caulkins, J. P. (1990). *The distribution and consumption of illicit drugs: some mathematical models and their policy implications*. Massachusetts Institute of Technology.
- Barton, A. (2003). *Illicit drugs: use and control*: Psychology Press.
- Basov, S., Miron, J., & Jacobson, M. (2001). Prohibition and the market for illegal drugs. *World Economics*, 2(4), 113-158.
- Baveja, A., Batta, R., Caulkins, J. P., & Karwan, M. H. (1993). Modeling the response of illicit drug markets to local enforcement. *Socio-Economic Planning Sciences*, 27(2), 73-89.
- Bean, P. T., & Wilkinson, C. K. (1988). Drug taking, crime and the illicit supply-system. *British Journal of Addiction*, 83(5), 533-539.
- Becker, G. S., Murphy, K. M., & Grossman, M. (2006). The market for illegal goods: The case of drugs. *Journal of Political Economy*, 114(1), 38-60.
- Bennett, T., & Holloway, K. (2007). *Drug-crime connections*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Benson, B. L., & Rasmussen, D. W. (1991). Relationship between illicit drug enforcement policy and property crimes. *Contemporary Economic Policy*, 9(4), 106-115.
- Benson, B. L., Kim, I., Rasmussen, D. W., & Zhehlke, T. W. (1992). Is property crime caused by drug use or by drug enforcement policy? *Applied Economics*, 24(7), 679-692.
- Bergmans, E. (2013, 10 januari). 'Is het verboden om van mooie auto's te houden?'. Antwerpse politie maakt jacht op jongeren in te dure auto's. *De Standaard*.
- Best, D., Strang, J., Beswick, T., & Gossop, M. (2001). Assessment of a Concentrated, High-Profile Police Operation. No Discernible Impact on Drug Availability, Price or Purity. *British Journal of Criminology*, 41(4), 738-745.
- Bieleman, B., & Snippe, J. (2006). Coffeeshops en criminaliteit. *Coffeeshops en cannabis*, 46-60.
- Bieleman, B., Intraval, b. v. o., & advies. (2007). *Onderzoek coffeeshops Terneuzen*. Stichting Intraval.
- Black, D. L., Robert, T., Stout, P. (2003). *Beating the Drug Test. Sample Manipulation, Adulteration and Masking*. CATS. Newsletter of the College Athletic Trainers Society, spring.
- De Ruyver, B. (2006). Drugs in de Lage Landen, de Belgische kant van het verhaal. *Justitiële verkenningen*, 32(1), 135-145.
- Blickman, T. (2005). The ecstasy industry in the Netherlands in a global perspective. In P. C. van Duyne, von Lampe, K., van Dijck, M. & Newell, J.L. (Ed.), *The organised crime economy. Managing crime markets in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Blickman, T., Dove, F. (2004). *The ecstasy industry: exploring the global market* (Vol. 2004/9). Amsterdam: Transnational Institute.
- Blickman, T., Korf, D.J., Siegel, D. & Zaitch, D. (2003). Synthetic drug trafficking in Amsterdam. In Gruppo. Abbele. (Ed.), *Synthetic drugs trafficking in three European cities: Major trends and the involvement of organized crime* (pp. 19-96.). Turin: Gipiografica.
- Boekhout van Solinge, T. (1996). *Heroïne, cocaïne en crack in Frankrijk*. Centrum voor Drugsonderzoek (CEDRO), Amsterdam.
- Boekhout van Solinge, T. (1998). Drug use and drug trafficking in Europe. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 89(1), 100-105.

- Boekhout van Solinge, T. (2004). *Dealing with Drugs in Europe – An Investigation of European Drug Control Experiences: France, the Netherlands and Sweden*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Boerman, F., Grapendaal, M., Nieuwenhuis, F. & Stoffers, E. (2013). *Nationaal dreigingsbeeld*. Georganiseerde criminaliteit. Zoetermeer: Dienst IPOL.
- Boone, M., & Korf, D. J. (2010). Bestrafing van cocaïnesmokkelaars. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52(3), 239-257.
- Bos, A. (2012). Drugscriminelen brutaler, vrachtwagens met drugs klemgreden. *Omroep Brabant*. 27/12/2012.
- Bouchard, M. (2007). On the resilience of illegal drug markets. *Global crime*, 8(4), 325-344.
- Bouchard, M., & Ouellet, F. (2011). Is small beautiful? The link between risks and size in illegal drug markets. *Global crime*, 12(1), 70-86.
- Boumans, D., & Strasser, H. (1998). What has the German drug policy attained? – An economic analysis of the illegal drug market. *Politische Vierteljahresschrift*, 39(4), 909-911.
- Bovenkerk, F., Hogewind, W. I. M., & Milani, N. C. (2002). *Hennepteelt in Nederland: het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding*. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.
- Bramley-Harker, E. (2001). *Sizing the UK market for illicit drugs*. Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Bright, D. A., & Ritter, A. (2010). Retail price as an outcome measure for the effectiveness of drug law enforcement. *International Journal of Drug Policy*, 21(5), 359-363.
- Bright, D., Hughes, C., & Chalmers, J. (2012). Illuminating dark networks: A social network analysis of an Australian drug trafficking syndicate. *Crime, Law and Social Change*, 57(2), 151-176.
- Brombacher, D. M., G. (2009). *Cocaine trafficking in Europe. Options of supply control*. SWP Research Paper 2009/RP 10. Berlin.
- Brookman, F., Bennett, T. & Maguire, M. (2004). *Operation Tarian Regional Task Force: a pilot evaluation of a regional drug strategy*. Londen: Home Office.
- Brouwer, K. C., Case, P., Ramos, R., Magis-Rodriguez, C., Bucardo, J., Patterson, T. L., & Strathdee, S. A. (2006). Trends in production, trafficking, and consumption of methamphetamine and cocaine in Mexico. *Substance use & misuse*, 41(5), 707-727.

- Browne, D., Mason, M., & Murphy, R. (2003). Drug supply and trafficking: An overview. *The Howard journal of criminal justice*, 42(4), 324-334.
- Brownstein, H. H., & Taylor, B. G. (2007). Measuring the stability of illicit drug markets: Why does it matter? *Drug and Alcohol Dependence*, 90, S52-S60.
- Bruinsma, G., & Bernasco, W. (2004). Criminal groups and transnational illegal markets. *Crime, law and social change*, 41(1), 79-94.
- Brunt, T. M., & Niesink, R. J. M. (2011). The Drug Information and Monitoring System (DIMS) in the Netherlands: Implementation, results, and international comparison. *Drug Testing and Analysis*, 3(9), 621-634.
- BST (2013, 12 maart). Nieuw: drugs-ton aan ingang fuif. *De Gentenaar*.
- Bultmann, R., Caulkins, J. P., Feichtinger, G., & Tragler, G. (2008). Modeling supply shocks in optimal control models of illicit drug consumption. In I. Lirkov, S. Margenov & J. Wasniewski (Eds.), *Large-Scale Scientific Computing* (Vol. 4818, pp. 285-292). Berlin: Springer-Verlag Berlin.
- Bunt, H. G., Kunst, D., & Siegel, D. (2003). *XTC over de grens. Een studie naar XTC-koeriers en kleine smokkelaars*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Castle, A. (2008). Measuring the impact of law enforcement on organized crime. *Trends in organized crime*, 11(2), 135-156.
- Caulkins, J. (2009). How to expand the 'sample size' of studies of drug market disruptions. *Addiction*, 104(3), 454-455.
- Caulkins, J. P. & Kilmer, B. (2013). Estimating the size of the EU cannabis market. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 289-318.
- Caulkins, J. P. (1992). Thinking about *displacement* in drug markets – why observing change of venue isn't enough. *Journal of Drug Issues*, 22(1), 17-30.
- Caulkins, J. P. (1993). Local drug markets response to focused police enforcement. *Operations Research*, 41(5), 848-863.
- Caulkins, J. P. (1993). Mathematical models of drug markets and drug. *Mathematical and Computer Modelling*, 17(2), R9-R11.
- Caulkins, J. P. (2007). Price and purity analysis for illicit drug: Data and conceptual issues. *Drug and Alcohol Dependence*, 90, S61-S68.
- Caulkins, J. P., & Hao, H. J. (2008). Modelling drug market supply disruptions: Where do all the drugs not go? *Journal of Policy Modeling*, 30(2), 251-270.
- Caulkins, J. P., & MacCoun, R. (2003). Limited rationality and the limits of supply reduction. *Journal of Drug Issues*, 33(2), 433-464.

- Caulkins, J. P., & Pacula, R. L. (2006). Marijuana markets: Inferences from reports by the household population. *Journal of Drug Issues*, 36(1), 173-200.
- Caulkins, J. P., & Reuter, P. (1996). The meaning and utility of drug prices. *Addiction*, 91(9), 1261-1264.
- Caulkins, J. P., & Reuter, P. (1998). What price data tell us about drug markets. *Journal of Drug Issues*, 28, 593-612.
- Caulkins, J. P., & Reuter, P. (2010). How Drug Enforcement Affects Drug Prices. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol 39 (Vol. 39, pp. 213-271). Chicago: Univ Chicago Press.
- Caulkins, J. P., Johnson, B., Taylor, A., & Taylor, L. (1999). What drug dealers tell us about their costs of doing business. *Journal of Drug Issues*, 29(2), 323-340.
- Cel Gezondheidsbeleid Drugs (2010). *Het Testen van illegale drugs in België*. 16 februari.
- Charlier, C. (2012). Les produits de saisie à base d'héroïne et de cocaïne: identification des substances pures, des produits de coupe et de contaminants. *Toxicologie medico-legale. Questions ouvertes* (8).
- Charlier, C., De Ruyver, B., Verstraete, A.; De Backer, B.; Maebe, K.; Legrand, S-A.; Colman, C.; Theunis, L. (2011). *Studie van het marktaandeel van cannabis dat in België wordt geteeld op de Belgische cannabismarkt*. Gent: Academia Press.
- Charlier, C., Verstraete, A., Dewulf, J., Maebe, K., Pirson, L., Van Puyenbroeck, L., Isalberti, C., Collart, A-F, Theunis, L. Decock, L. (2010). *Detectie van sporen van de productie van synthetische drugs in oppervlaktewater*. Gent: Academia Press.
- Church, C. & Rogers, M. M. (2006). *Designing for results: integrating monitoring and evaluation in conflict transformation programs*. Washington: Search for Common Ground.
- Cole, C., Jones, L., McVeigh, J., Kicman, A., Syed, Q. & Bellis, M.A. (2010). *Cut. A guide to adulterants, bulking agents and other contaminants found in illicit drugs*. Liverpool: Faculty of Health and Applied Social Sciences, Liverpool: John Moores University.
- Commission Européenne, d. l. U. (2012). *Situation générale en matière de trafic de drogue en Afrique de l'Ouest*.
- Commission of the European Union (2004), *EU Drug Strategy 2005-2012*. 15074/04, dd. 22 november 2004.

- Commission of the European Union (2013). *EU Drug Strategy 2013-2020*. 17547/12 of 7/10/2012.
- Coomber, R. (2006). *Pusher Myths: Re-situating the Drug Dealer*. London: Free Association Books.
- Costa Storti, C. & De Grauwe, P. (2007). Globalization and the price decline of illicit drugs. *International Journal of Drug Policy*, 20(1), 48-61
- Costa Storti, C., & De Grauwe, P. (2009). The cocaine and heroin markets in the era of globalisation and drug reduction policies. *International Journal of Drug Policy*, 20(6), 488-496.
- Council of the European Union (2009). *Council Conclusions on a European system for forensic drug profiling 2979th JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting*. Brussels, 30 november 2009.
- Cunningham, J. K., Liu, L.-M. & Callaghan, R. (2009). Impact of US and Canadian precursor regulation on methamphetamine purity in the United States. *Addiction*, 104, 441-453.
- Curtis, R., & Wendel, T. (2000). Toward the development of a typology of illegal drug markets. *Crime prevention studies*, 11, 121-152.
- Curtis, R., Friedman, S. R., Neaigus, A., Jose, B., Goldstein, M., & Ildefonso, G. (1995). Street-level drug markets: Network structure and HIV risk. *Social Networks*, 17(3-4), 229-249.
- De Ruyver, B. (2007). Een verhaal van vraag en aanbod en geld. In De Ruyver & Surmont (2007). *Grensoverschrijdend drugstoerisme: nieuwe uitdagingen voor de Euregio's*. Antwerpen: Maklu, 11-12.
- De Ruyver, B. (2010). *Some conceptual thoughts about the global approach of the drug supply side*. Paper presented at the International symposium. Tackling illicit drug trafficking and misuse in Europe. 13 april, Brussel.
- De Ruyver, B., & Surmont, T. (2007). *Grensoverschrijdend drugstoerisme: nieuwe uitdagingen voor de Euregio's*. Antwerpen: Maklu.
- De Stoop, C. (2012). Cocainehaven van Europa. *Knack* (21 november), 54-57.
- Debroux, S. W., L. (2006). Lab Intervention Team (LIT). XTC, made in Belgium. *Inforevue* (juni), 8-11.
- Decorte, T. (2005). Ecstasy in Vlaanderen. Een multidisciplinaire kijk op synthetische drugs. Leuven: Acco.
- Decorte, T. (2008). *Cannabisteelt in de Lage Landen: perspectieven op de cannabismarkt in België*. Sociaal drugsonderzoek, 5. Leuven: Acco.

- Decorte, T. (2010). The case for small-scale domestic cannabis cultivation. *International Journal of Drug Policy*, 21(4), 271-275.
- Decorte, T., & Boeckhout Van Solinge, T. (2006). Het aanbod van cannabis in Nederland en België. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(2), 144.
- Decorte, T., & Tuteleers, P. (2007). *Cannabisteelt in Vlaanderen. Patronen en motieven van 748 telers*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Dejozé, M. (2012). *Versterking van de Nederlandse politiek in verband met de 'coffee-shop's sinds 1 mei 2012. Enkele mogelijke gevolgen in de Euregio Maas-Rijn*. Onuitgegeven rapport.
- Dekeyser, A-S. (2013, 2 februari). Vietnamese misdadigers rukken op naar België. Na de frietchinees de wietvietnamees. *De Standaard*.
- Dekort, M., & Korf, D. J. (1992). The development of drug trade and drug-control in the Netherlands. A historical perspective. *Crime Law and Social Change*, 17(2), 123-144.
- Denooz, R., Dubois, N. & Charlier, C. (2005). Deux ans d'analyse de saisies d'héroïne en région Liégeoise. *Revue médicale de Liège*, 60(9), 724-728.
- Department of the Prime Minister and Cabinet-Policy Advisory Group (2009). *Tackling Methamphetamine: an Action Plan*.
- Department of the Prime Minister and Cabinet-Policy Advisory Group (2009). *Tackling methamphetamine: baseline indicators report*.
- Desimone, J. (2006). The relationship between illegal drug prices at the retail user and seller levels. *Contemporary Economic Policy*, 24(1), 64-73.
- Desroches, F. (2007). Research on upper level drug trafficking: a review. *Journal of Drug Issues*, 37(4), 827-844.
- Devuyt, E., Lamping, S. & Verstraete, A. (2007). *Profileren van ecstasytabletten*. Gent: Academia Press.
- Di Censi, L., Esposito, N., Scacciattelli, D. & Rossi, C. (2012). *Epidemiological indicators to evaluate drug supply policy and interventions: estimation of the dealer populations using routine administrative data. The case of Italy*. Technical Report EUJustice-WS5, 1, CIBB 2012.
- Dienst voor het Strafrechtelijk beleid (2010). *Jaarrapport 2010. Georganiseerde criminaliteit in België 2007-2009*.
- Disley, E., Hoorens, S., Hunt, P., Kilmer, B., Pacula, R.L., Rabinovich, L. & Rubin, J. (2010). Indicators for understanding drugrelated crime. in: Kilmer, B. & Hoorens, S.. *Understanding illicit drug markets, supply reduction efforts*

- and drugrelated crime in the European Union*. Santa Monica/Cambridge: Rand Corporation/Rand Europe:83-104.
- Dorn, N., & Murji, K. (1992). Low level drug enforcement. *International Journal of the Sociology of Law*, 20, 159-159.
- Dorn, N., & South, N. (1990). Drug markets and law enforcement. *British Journal of Criminology*, 30(2), 171-188.
- Dorn, N., Levi, M., & King, L. (2005). *Literature review on upper level drug trafficking*. Home Office Online Report 22/05.
- Dorn, N., Murji, K., & South, N. (1992). *Traffickers: drug markets and law enforcement*: Psychology Press.
- Dorn, N., Oette, L., & White, S. (1998). Drugs importation and the bifurcation of risk. *British Journal of Criminology*, 38(4), 537.
- Drie jaar cel voor drugshandel vanuit huurwoningen (2013, 26 februari). *Het Nieuwsblad*
- Duffy, M., Schafer, N., Coomber, R. & O'Connell, L. (2007). *It's a social thing. Cannabis supply and young people*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Ebisch, B. (2012, 21 juni). Drugsbende Dori X. enorm. *De Limburger*
- Edmunds, M., Hough, M., & Urquía, N. (1996). *Tackling local drug markets. Crime detection and prevention Series*. Paper 80. London: Home Office Police Research Group.
- EMCDDA (2008). *A cannabis reader: global issues and local experiences*. Monograph series 8 (Vol. 1). Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- EMCDDA (2010a). *De stand van de drugsproblematiek in Europa, 2010*. Lissabon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- EMCDDA (2010b). *Problem methamphetamine*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- EMCDDA (2011a). *Annual report on the state of the drugs problem in Europe*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- EMCDDA (2011b). *Stand van de drugsproblematiek in Europa, 2011*. Lissabon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- EMCDDA (2012a). *A definition of 'drug mules' for use in a European context*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- EMCDDA (2012b). *De stand van de drugsproblematiek in Europa, 2012*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.

- EMCDDA (2012c). *Insights cannabis. Cannabis production and markets in Europe*. Lisbon. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- EMCDDA (2012d). *Technical Review: concepts, data and methods. Technical document prepared in support of the Second European Conference on drug supply indicators, 22-23 November 2012*, Lisbon. Unpublished document.
- EMCDDA-Europol (2010). *Cocaine. A European Union perspective in the global context*. EMCDDA-Europol joint publications. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- EMCDDA-Europol (2013). *EU drug markets report. A Strategic analysis*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- EMCDDA-Europol. (2009). *Methamphetamine. A European Union perspective in the global context*. Luxemburg: Office for Official Publication of the European Communities.
- EMCDDA-Europol. (2011). *Amphetamine. A European Union perspective in the global context*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- EMCDDA-Europol. (2012). *EMCDDA-Europol joint publication on a new psychoactive substance: 4-methylmethamphetamine*. EMCDDA-Europol joint publication. Publications Office of the European Union. Luxemburg.
- European Commission (2012). *Tighter EU controls of methamphetamine and heroine precursors*. MEMO/12/715. Brussels: 27/09/2012
- European Commission. DG Justice, Freedom and Security (2009). *European Commission Conference. Bridging the research gap in the field of illicit drugs in the EU*. Brussels: 24-25 september.
- Europol (2007). *Amphetamine-type stimulants in the European Union 1998-2007, Europol contribution to the expert consultation for the UNGASS assessment*, The Hague: Europol.
- Europol (2011). *Production of BMK out of 2-phenylacetonitrile*. The Hague: Europol.
- Europol (2012). *Octa 2011*. The Hague: Europol.
- Europol (2013). *SOCTA 2013*. The Hague: Europol.
- Federale Gerechtelijke Politie België (2007). *Synthetische druglabo's in België. Bevindingen uit de dossiers 1999-2006*. Update (intern rapport).
- Federale Gerechtelijke Politie. Directie Economie en Financiële Criminaliteit (2011). *Jaarverslag 2011*. Brussel: Politeia.
- Federale Politie Antwerpen (2013). *Activiteitenrapport 2011-2012 FGP Antwerpen*.

- Fijnaut, C. & De Ruyver, B. (2008). *Voor een gezamenlijke beheersing van de druggerelateerde criminaliteit in de Euregio Maas-Rijn*. Tilburg-Gent: Euregio Maas-Rijn.
- Fijnaut, C. J. C. F., Spapens, A.C. & Van Daele, D. (2005). *De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de lidstaten van de Europese Unie: de politieke discussie, het juridisch kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking*. Zeist: Uitgeverij Kerckebosch.
- Fitzgerald, J. (2005). Illegal drug markets in transitional economies. *Addiction Research & Theory*, 13(6), 563-577.
- Frijns, T. & van Laar, M. (2013). Amphetamine, ecstasy and cocaine: typology of users, availability and consumption estimates, in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 183-242
- Gallupe, O., Bouchard, M., & Caulkins, J. P. (2011). No change is a good change? Restrictive deterrence in illegal drug markets. *Journal of Criminal Justice*, 39(1), 81-89.
- Garoupa, N. (1997). Optimal law enforcement and the economics of the drug market: Some comments on the Schengen Agreements. *International Review of Law and Economics*, 17(4), 521-535.
- Gibson, A., Degenhardt, L., Day, C. & McKetin, R. (2005). Recent trends in heroin supply to markets in Australia, the United States and Western Europe. *International Journal of drug Policy*, 16, 293-299.
- Gilmour, S., Koch, I., Degenhardt, L., & Day, C. (2006). Identification and quantification of change in Australian illicit drug markets. *Bmc Public Health*, 6.
- GJS (2013, 11 december). Vervuilde speed maakte al zes doden in België. *De Standaard*.
- Groot drugsnetwerk opereerde vanuit Limburg (2013, 23 maart). *Het Nieuwsblad*
- Greenfield, V. A., & Paoli, L. (2012). If supply-oriented drug policy is broken, can harm reduction help fix it? Melding disciplines and methods to advance international drug-control policy. *International Journal of drug Policy*, 23(1), 6-15.
- Gruppo Abbele. (Ed.), *Synthetic drugs trafficking in three European cities: Major trends and the involvement of organized crime* (pp. 19-96.). Turin: Gipiografica.
- Gruter, P., & van de Mheen, D. (2005). *Cocaïnehandel in Nederland. Impressies van deelnemers aan drugsdistributienetwerken*. Rotterdam: IVO.

- Hando, J., O'Brien, S., Darke, S., Maher, L. and Hall, W. (1997). *The illicit drug reporting system (IDRS) Trial: final report*. Sydney: National drug and alcohol research centre.
- Harocopos, A. H., M. (2011). *Drug Dealing in Open-Air Markets*. Problem-Specific Guides Series. Problem-Oriented Guides for Police (Vol. 31): center for problem oriented policing.
- Harrison, L. D., Erickson, P. G., Korf, D. J., Brochu, S., & Benschop, A. (2007). How much for a dime bag? An exploration of youth drug markets. *Drug and Alcohol Dependence*, 90, S27-S39.
- Herbert, S. (2007). Policing illegal drug markets: Geographic approaches to crime reduction. *Professional Geographer*, 59(2), 269-270.
- Hoffer, L. D., Bobashev, G., & Morris, R. J. (2009). Researching a Local Heroin Market as a Complex Adaptive System. *American Journal of Community Psychology*, 44(3-4), 273-286.
- Home Affairs Committee, (2012). *Ninth Report. Drugs: breaking the cycle*. London: The Stationary Office Limited.
- Hough, J. M., Warburton, H., Few, B., & May, T. (2003). *A growing market: the domestic cultivation of cannabis*: Joseph Rowntree Foundation & National Addiction Centre.
- Hough, M., & Natarajan, M. (2000). Introduction: Illegal drug markets, research and policy. In M. Natarajan & M. Hough (Eds.), *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy* (Vol. 11, pp. 1-17). Monsey: Criminal Justice Press.
- HRT (2013, 5 februari). Cocaine tussen bananen bij Colruyt. De Standaard.
- Hughes, C. & Chalmers, J. (2012). *How can we/should we study purported changes in drug market supply*. Paper presented at the 6th International Study for the Society of Drug Policy Conference, Canterbury.
- Hughes, C. (2012). Performance monitoring of Australian drug law enforcement agencies: Impediments to and prospects for reform. *Current Issues in Criminal Justice*, 23(3), 295-312
- Hughes, C. E., Chalmers, J., Bright, D. A., Matthew-Simmons, F., & Sindicich, N. (2012). Examining supply changes in Australia's cocaine market. *Drug and Alcohol Review*, 31(3), 263-272.
- Hughes, C., & Wodak, A. (2012). *Addressing the question: 'What can Australia learn from different approaches to drugs in Europe including especially Portugal, Switzerland, the Netherlands and Sweden?'*, Weston: ACT.

- INCB. (2010). *Report of the International Narcotics Control Board for 2010*. Vienna: United Nations.
- INCB. (2012). *Precursors and chemicals frequently used in the illicit manufacture of narcotic drugs and psychotropic substances. Report of the International Narcotics Control Board for 2011 on the Implementation of Article 12 of the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances of 1988*. Vienna: United Nations.
- Jacobs, B. A. (1999). Crack to heroin? Drug markets and transition. *British Journal of Criminology*, 39(4), 555-574.
- Jacques, S., & Wright, R. (2011). Informal control and illicit drug trade. *Criminology*, 49(3), 729-765.
- Jaen, S., Dyner, I. (2008). *Criminal cycles in the illegal drug industry: a system dynamics approach applied to Colombia*. Paper presented at the 2008 Winter Simulation Conference, New York.
- KIDR (2013, 26 december). Spanje onderschept drugs op weg naar Nederland. *De Standaard*
- Killias, M., Isenring, G.Y., Gilliéron, G. & Vuille, J. (2011). Do drug policies affect cannabis markets? A natural experiment in Switzerland, 2000-10. *European Journal of Criminology*, 8(3), 171-186.
- Kilmer, B. & Burgdorf, J. (2013). Insights about cannabis production and distribution costs in the EU., in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 389-403.
- Kilmer, B. & Hoorens., S. (2010). *Understanding illicit drug markets, supply reduction efforts, and drug-related crime in the European Union*. Santa Monica/Cambridge: Rand Corporation/Rand Europe.
- Kilmer, B., Taylor, J., Hunt, P. & McGee, P. (2013). Sizing national heroin markets in the EU: insights from self-reported expenditures in the Czech Republic and England, in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 257:267
- KLPD, Dienst IPOL (2008). *Het groene goud. Verslag van een onderzoek naar de cannabissector voor het Nationaal dreigingsbeeld 2008*. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten, Dienst IPOL.
- KLPD/DNR. (2005). *Criminaliteitsbeeldanalyse. Synthetische drugs 2002-2004*. Driebergen: Korps Landelijke politiediensten.
- KLPD/DNR (2012). *Synthetische drugs en precursoren. Criminaliteitsbeeldanalyse 2012*. Driebergen: Korps Landelijke Politiediensten.

- Korf, D. J. & Verbraeck, H. (1993). *Dealers en dienders. Dynamiek tussen drugsbestrijding en de midden- en hogere niveaus van de cannabis-, cocaïne-, amfetamine- en ecstasyhandel in Amsterdam*. Amsterdam: Universiteit Amsterdam.
- Korf, D. J. et al. (2008). *Cannabis in Europe: Dynamics in Perception, Policy and Markets*. Lengerich: Pabst Science Publisher.
- Korf, D. J., Kleemans, E., Decorte, T. & Boekhoutte-van Solinge. (2006). Drugs en drugshandel in Nederland en België. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(2), 115-130.
- Lamkaddem, B., & Roelands, M. (2010). *Belgian national report on drugs 2009. New developments, trends, and in-depth information on selected issues*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Lee, Y. B., Park, U., Jain, A. K., & Lee, S. W. (2012). Pill-ID: Matching and retrieval of drug pill images. *Pattern Recognition Letters*, 33(7), 904-910.
- Loughran, H., & McCann, M. E. (2011). A Case for Developing Community Drug Indicators. *Social Indicators Research*, 102(2), 229-244.
- Lupton, R., Wilson, A., May, T., Warburton, H., & Turnbull, P. J. (2002). *A rock and a hard place: Drug markets in deprived neighbourhoods*. Home Office research study, no. 240. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Malm, A., & Bichler, G. (2011). Networks of Collaborating Criminals: Assessing the Structural Vulnerability of Drug Markets. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 48(2), 271-297.
- Manski, C. F., Pepper, J.V. & Petrie, C.V. (eds.). (2001). *Informing America's policy on illegal drugs: what we don't know keeps hurting us*. Washington DC: National Research Council.
- Martinez, R., Rosenfeld, R. & Mares, D. (2008). Social disorganization, drug market activity, and neighborhood violent crime. *Urban Affairs Review*, 43(6), 846-874.
- Massari, M. (2005). Ecstasy in the city: Synthetic drug markets in Europe. *Crime, law and social change*, 44(1), 1-18.
- Matrix Knowledge Group (2007). *The illicit drug trade in the United Kingdom*. Home Office online Report 20/7.
- May, T. & Skrine (2013). Impact of changes in the Netherlands coffeeshop policies on local markets: politics, policies, confusion and chaos: the problems associated with implementing the Dutch weed pass, in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 425-447.

- May, T., & Hough, M. (2001). Illegal dealings: The impact of low-level police enforcement on drug markets. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9(2), 137-162.
- May, T., & Hough, M. (2004). Drug markets and distribution systems. *Addiction Research & Theory*, 12(6), 549-563.
- May, T., Duffy, M., Few, B. & Hough, M. (2005). *Understanding drug selling in communities. Insider or outsider trading?* York: Yoseph Rowntree Foundation.
- McKetin, R. (2009). The holy grail of supply control: have we found the evidence? *Addiction*, 104(3), 455-456.
- McSweeney, T., Turnbull, P. J., & Hough, M. (2008). *Tackling Drug Markets & Distribution Networks in the UK* (Vol. 4): London: UK Drug Policy Commission http://www.ukdpc.org.uk/resources/Drug_Markets_Full_Report.pdf Accessed.
- Memorie van toelichting bij voorstel tot wijziging van de drugswet van 24 februari 1921, goedgekeurd op de Ministerraad van 26 april 2013.
- Miedema, F., & Stoltz, S. (2008). *Vast(gelopen) in den vreemde. Een onderzoek naar het hoge aantal Nederlanders in buitenlandse detentie*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen, WODC.
- Moore, M. H. (1979). Limiting supplies of drugs to illicit markets. *Journal of Drug Issues*, 9(2), 291-308.
- Moore, M. H. (1990). Supply reduction and drug law-enforcement. *Crime and Justice-a Review of Research*, 13, 109-157.
- Morselli, C. (2009). *Inside Criminal Networks*. New York: Springer.
- Mounteney, J., Fry, C., McKeganey, N., & Haugland, S. (2010). Challenges of Reliability and Validity in the Identification and Monitoring of Emerging Drug Trends. *Substance Use & Misuse*, 45(1-2), 266-287.
- Mouzakis J, S. C., Lakshmi S, Rumbak M, Sinnott J, Cherpelis B & Keshishian J. (2011). Levamisole induced necrosis of the skin and neutropenia following intranasal cocaine use: a newly recognized syndrome. *Journal of Drugs in Dermatology*. 10(10), 1204-1207.
- Nabben, T. K., D. (2011). Drugstrends in het Amsterdamse uitgaansleven. *Justitiële verkenningen*, 37, 25-42.
- Naik, A. V., Baveja, A., Batta, R., & Caulkins, J. P. (1996). Scheduling crack-downs on illicit drug markets. *European Journal of Operational Research*, 88(2), 231-250.
- Naranjo, A. J. (2010). Spillover effects of domestic law enforcement policies. *International Review of Law and Economics*, 30(3), 265-275.

- Narayanan, S., & Vicknasingam, B. (2010). Responses to the Illicit Drug Problem: Insights from Supply and Demand Analysis. *Australian Economic Review*, 43(1), 88-99.
- Neve, R. & van Ooyen-Houben, M. (2006). Een verboden genotspil als export-product. XTC in de Lage Landen en de reactie van de overheid. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(2), 155-168.
- Neve, R. J. M., van Ooyen-Houben, M.M.J., Snippe, J., Bieleman, B., Kruize, A. & Bijl, R.V. (2005). *Samenspannen tegen XTC. Tussentijdse evaluatie van de XTC-Nota*. Cahiers 2005-12. Den Haag: WODC.
- Nicholas, R. (2001). *The relationship between illicit drug use and crime*. Marden, Australian centre for policing research.
- Official Journal of the European Union (2005). *EU-Drugsactieplan 2005-2008*. OJ C168 of 8.7.2005.
- Official Journal of the European Union (2008). *EU-Drugsactieplan 2009-2012*. OJ C 326 of 20.12.2008.
- Official Journal of the European Union (2012). *EU drugs strategy (2013-2020)*. OJ C 402/01 of 29/12/2012.
- OICS. (2013). *Rapport de l'Organe international de contrôle des stupéfiants pour 2012*.
- Omzendbrief inzake de analyse van amfetaminemonsters met het oog op de registratie en de vergelijking ervan in de Europese databank, COL 2/2010
- Pacula, R. L., Kilmer, B., Grossman, M., & Chaloupka, F. J. (2007). Risks and Prices: The role of user sanctions in marijuana markets. Working Paper no. 13415. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, Berkeley Electronic Press, vol. 10(1), 11 pages.
- Palmer, M. (1998). Reducing the supply of illicit drugs. *Drug and Alcohol Review*, 17(3), 245-247.
- Paoli, L. (2000). *Pilot project to describe and analyze local drug markets—First phase final report: illegal drug markets in Frankfurt and Milan*. Lisboa: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- Paoli, L. (2002). 'Flexible Hierarchies and Dynamic Disorder': the drug distribution system in Frankfurt and Milan. *Drugs-Education Prevention and Policy*, 9(2), 143-151.
- Paoli, L. (2002). The paradoxes of organized crime. *Crime Law and Social Change*, 37(1), 51-97.
- Paoli, L., & Reuter, P. (2008). Drug Trafficking and Ethnic Minorities in Western Europe. *European Journal of Criminology*, 5(1), 13-37.

- Pearson, G. & Hobbs, D. (2003). King pin? A case study of a middle market drug broker. *The Howard Journal*, 42(4), 335-347.
- Pearson, G. & Hobbs, R. (2001). *Middle market drug distribution*. Home Office Research Study 227.
- Pearson, G., & Hobbs, D. (2004). 'E' is for enterprise: Middle level drug markets in ecstasy and stimulants. *Addiction Research & Theory*, 12(6), 565-576.
- Peters, R. J. B. (2006). *Identificatie van XTC laboratoria. Onderzoek naar de identificatie van productiefaciliteiten van synthetische drugs met passieve technieken*. [S.l.]: [s.n.].
- Politie nam vorig jaar 16 ton drugs in beslag (2012, 20 augustus). *De Standaard*.
- Poret, S. (2002). Paradoxical effects of law enforcement policies: the case of the illicit drug market. *International Review of Law and Economics*, 22(4), 465-493.
- Potter, G. (2009). *Exploring retail-level drug distribution: Social Supply, 'real' dealers and the user/dealer interface*. D-49525 Lengerich: Pabst Science Publishers.
- Radioman kopstuk van drugsbende. Collega's vrezen voor voortbestaan Radio Extra Gold. (2012, 30 november 2012). *Het Nieuwsblad*.
- Reinarman, C. (2007). Cannabis policies and user practices: market separation, price, potency, and accesability in Amsterdam and San Francisco. *International Journal of drug Policy*, 20, 28-37.
- Rengert, G., Chakravorty, S., Bole, T., & Henderson, K. (2000). A geographic analysis of illegal drug markets. In M. Natarajan & M. Hough (Eds.), *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy* (Vol. 11, pp. 219-239). Monsey: Criminal Justice Press.
- Rengert, G., Ratcliffe, J. H., & Chakravorty, S. (2005). *Policing illegal drug markets: Geographic approaches to crime reduction*. Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Resignato, A. J. (2000). Violent crime: a function of drug use or drug enforcement? *Applied Economics*, 32(6), 681-688.
- Reuter, P. (1997). The mismeasurement of illegal drug markets: the implications of its irrelevance: Rand. In Pozo, S.. *Exploring the Underground Economy*. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research, pp. 63-80.
- Reuter, P. (2009). Systemic violence in drug markets. *Crime Law and Social Change*, 52(3), 275-284.

- Reuter, P. Trautman., F. (eds.). (2009). *A report on global illicit drug markets 1998-2007: European Commission*.
- Reuter, P., & A. Stevens, A. (2007). *An Analysis of UK Drug Policy*. London: UK Drug Policy Commission.
- Reuter, P., & Greenfield, V. (2001). Measuring global drug markets. *World Economics*, 2(4), 159-173.
- Reuter, P., & Haaga, J. (1989). *The organization of high-level drug markets: An exploratory study*. (RAND corporation & National Institute of Justice). Santa Monica: Rand.
- Ritter, A. (2006). Studying illicit drug markets: Disciplinary contributions. *International Journal of Drug policy*, 17(6), 453-463.
- Ritter, A., & Lancaster, K. (2013). Measuring research influence on drug policy: A case example of two epidemiological monitoring systems. *International Journal of drug Policy*, 24(1), 30-37.
- Robinson, J. B., & Rengert, G. F. (2006). Illegal drug markets: The geographic perspective and crime propensity. *Western Criminology Review*, 7(1), 20-32.
- Rovers, B. F., C. (2011). *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn. deel 5. De drugsoverlast in Maastricht en omliggende gemeenten*. Antwerpen-Cambridge: Intersentia.
- Rubin, J., Pardal, M., McGee, P. & Culley, D. (2013). 'Polymorphous criminal networks: considering criminal groups' engagement across markets. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 361-387.
- Ruggiero, V., & South, N. (1995). *Eurodrugs: drug use, markets and trafficking in Europe*. London/ UCL Press.
- Sandberg, S. (2012). The importance of culture for cannabis markets. Towards an Economic Sociology of Illegal Drug Markets. *British Journal of Criminology*. 52(6), 1133-1151.
- Sarrica, F. (2008). Drugs Prices and Systemic Violence: An Empirical Study. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 14(4), 391-415.
- Schulze, H., Schumacher, M., Urmeew, R. & Auerbach, K. (2012). *DRUID – Driving under the Influence of Drugs, Alcohol and Medicines*.
- Smithson, M., McFadden, M., Mwesigye, S. E., & Casey, T. (2004). The impact of illicit drug supply reduction on health and social outcomes: the heroin shortage in the Australian Capital Territory. *Addiction*, 99(3), 340-348.

- Snippe, J., Bieleman, B., Naayer, H. & Ogier, C. (2004). *Preventieve doorlichting cannabissector*. c.a. Groningen: Ministerie van Justitie, directie Bedrijfsvoering & Ondersteuning Bestuursdepartement / Repro PPSW.
- Soref, M. J. (1981). The structure of illegal drug markets. An organizational approach. *Urban Life*, 10(3), 329-352.
- Soudijn, M. & Reuter, P. (2013). Managing potential conflict in illegal markets: an expository study of cocaine smuggling in the Netherlands. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 345-359
- Spanje onderschept drugs op weg naar Nederland. (2012, 26 december). *De Standaard*.
- Spapens, A. C. M. (2008). *Georganiseerde misdaad en strafrechtelijke samenwerking in de Nederlandse grensgebieden*. Antwerpen/Oxford: Intersentia.
- Spapens, A. C. M., van de Bunt, H. G., Rastovac, L., & Sueiro, C. M. (2007). *De wereld achter de wietteelt*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Spapens, T. (2011). interactions between criminal groups and law enforcement: the case of ecstasy in the Netherlands. *Global crime*, 12(1), 19-40.
- Spapens, T., & Fijnaut, C. (2005). *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn. Deel 1. De problemen van transnationale (georganiseerde) criminaliteit en de grensoverschrijdende politie, justitiële en bestuurlijke samenwerking*. Antwerpen: Intersentia.
- Stanford, J., & Arrigo, B. (2005). Lifting the cover on drug courts: evaluation findings and policy concerns. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 3, 239-259.
- Stevens, A. (2007). When two dark figures collide: Evidence and discourse on drug-related crime. *Critical Social Policy*, 27(1), 77.
- Stevens, A. (2011). *Drugs, Crime and Public Health: The Political Economy of Drug Policy*. Abingdon: Routledge.
- Taniguchi, T. A., Rengert, G. F., & McCord, E. S. (2009). Where Size Matters: Agglomeration Economies of Illegal Drug Markets in Philadelphia. *Justice Quarterly*, 26(4), 670-694.
- Thomas KV, B. L., Castiglioni, S., Covaci, A., Emke, E., Grabic, R., Hernández, F., Karolak, S., Kasprzyk-Hordern B., Lindberg R.H., Lopez de Alda, M., Meierjohann A., Ort, C., Pico, Y., Quintana, J.B., Reid, M., Rieckermann, J., Terzic, S., van Nuijs, A.L., de Voogt, P. (2012). Comparing illicit drug use in 19 European cities through sewage analysis. *Science of the Total Environment*, 132, 432-439.

- Thoumi, F. E. (2005). The numbers game: let's all guess the size of the illegal drug industry. *Journal of Drug Issues*, 35(1), 185-200.
- Todts, S. e. (2007). Te land, ter zee en in de lucht. de strijd tegen de drugshandel in België. *Orde van de dag*, 38(juni), 1-58.
- Toonen, M., Ribot, S. and Thissen, J. (2006). Yield of Illicit Indoor Cannabis Cultivation in The Netherlands. *Journal of Forensic Sciences*, 51(5), 1050-1054.
- Topp, L., Breen, C., Kaye, S., & Darke, S. (2004). Adapting the Illicit Drug Reporting System (IDRS) to examine the feasibility of monitoring trends in the markets for 'party drugs'. *Drug and Alcohol Dependence*, 73(2), 189-197.
- Trautmann, F. & McSweeney, T. (2013). Heroin markets: use characteristics, size of the market and impact of OST on the heroin market. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union., 243-255.
- Trautmann, F. (2013). Exploring trends in the illicit drugs market and drug policy responses in the EU. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 447-500
- Trautmann, F., Kilmer, B. & Turnbull, P. (eds.). (2013). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union.
- Trimbos Instituut (2012). *Drugs Informatie en Monitoring Systeem. Jaarbericht 2011*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Tzanetakis, M. (2012). *A case study on an Austrian Upper level drug dealing network*. Paper presented at the Sixth Annual Conference of the International Society for the Study of Drug Policy, Canterbury.
- UNODC. (2010). *World drug report*. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2011a). *ATS Global Assesment*. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2011b). *Colombia Coca cultivation survey 2011*. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2011c). *The transatlantic cocaine market*. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2011d). *World drug report 2011*. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2012a). *Global Smart Update (Vol. 8)*: UNODC. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2012b). *West Africa. 2012 ATS Situation Report*. A report on the Global SMART Programme June 2012. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2012c). *World Drug Report 2012*. Vienna: United Nations.

- UNODC. (2013a). *New Psychoactive Substances. The new challenge*. Vienna: United Nations.
- UNODC. (2013b). *Transnational organized crime in West-Africa: a threat assessment*. Vienna: United Nations.
- UNODC-CARICC. (2011). *Coordination on cases of Afghan opiates trafficked by postal mail from Azerbaijan to Canada, Sweden and Greece*. Unpublished powerpoint presentation.
- VAD. (2007). *Dossier pill-testing*. Brussel: Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen vzw.
- VAD. (2010). *Dossier heroïne*. Brussel: Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen vzw.
- van Amsterdam, J. G. C., van Marle, J., van Dijk, P., Niesink, R. & Opperhuizen, A. (2007). *Electronenmicroscopisch onderzoek van vervuilde wietmonsters*. Bilthoven: RIVM.
- van de Bunt, H. G. & Kleemans, E.R. (eds.). (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- van de Bunt, H. G. (2006). Hoe stevig zijn de fundamenten van het cannabisbeleid? *Coffeeshops en cannabis*, 10.
- van de Bunt, H., Kunst, D. & Siegel, D. (2003). *XTC over de grens. Een studie naar XTC-koeriers en kleine smokkelaars*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Van der Aa (2012, 2 december). Liquidatie in bandietendorp Maasmechelen. Slachtoffer was 'rechterhand' Italiaanse topcrimineel Silvio A. <http://misdaadreporter.blogspot.be/2012/12/liquidatie-in-bandietendorp-maasmechelen.html>
- Van der Linden, G., Antoine, J., Blanckaert, P. & van Bussel J.C.H. (2012). *Nieuwe psychoactieve substanties in België (2005-2011): een analyse van de registratiegegevens van het Belgische Early Warning System for Drugs*. Brussel: WIV-ISP.
- van der Torre, E. J. (1996). *Drugstoeristen en kooplieden: een onderzoek naar Franse drugstoeristen, Marokkaanse drugsrunners en het beheer van dealpanden in Rotterdam*. Amsterdam: Kluwer.
- Van der Torre, E.J., Hulshof, M.H.M., & Huizing, Y. (2000). *Een drugsscene op Zuid (de Millinxbuurt)*. Alphen aan den Rijn: Samson.
- Van Havere, T. (2012). *Prevalence and prevention of substance use in night life*. Proefschrift ingediend tot het behalen van de academische graad van Doctor in de Pedagogische Wetenschappen. Gent: Academia Press.

- van Laar, M., & van Ooyen-Houben, M. (2009). *Evaluatie van het Nederlandse drugsbeleid*. Utrecht/den Haag: Trimbos-Instituut & WODC.
- Van Laar, M., Frijns, T., Trautmann, F. & Lombi, L. (2013). Cannabis markets: user types, availability and consumption estimates. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 73-170
- Van Malderen, S. (2011). Drugs and prisons. In Deben at al.(Ed.), *Drugwetgeving 2011* (pp. 110-136). Gent: Larcier.
- Van Nuijs, Alexander; Pecceu, B.; Theunis, L.; Covaci, Adrian; Bervoets, Lieven; Dubois, N.; Jorens, Philippe; Blust, Ronny; Charlier, C. & Neels, Hugo (2008). *Cocaine en metabolieten in Belgische afval- en oppervlaktewateren (COWAT)*. Universiteit Antwerpen.
- Van Ooyen-Houben, M. (2004). Drang bij criminele harddruggebruikers. Een onderzoek naar de toepassing van drang in Nederland. *Tijdschrift voor criminologie*, 46, 233-248.
- van Ooyen-Houben, M. M. J. (2006). Hoe werkt het Nederlandse drugsbeleid? Een evaluatieve verkenning van een decennium drugsbeleid. *Justitiële verkenningen*. 32(1), 24-45.
- Van Ranst, E. (2013, 04 januari). Harddrugs steeds populairder bij automobilisten. *De Standaard*.
- van Wijk, A. & Bremmers, B. (2011). *Snelle jongens. Een onderzoek naar drugsrunners en daaraan gerelateerde problematiek in Limburg-Zuid*. Beke Reeks; GVO Drukkers & Vormgevers BV.
- Vanhove, W., Surmont, T., Van Damme, P. & De Ruyver, B. (2012). *Opbrengrstbepaling van een illegale indoor cannabisplantage*. Eindrapport voor de Programatorische Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid. Gent: Academia Press.
- Vanhove, W., Van Damme, P., Surmont, T., Van Puyenbroeck, L., De Ruyver, B. (2012). *YILCAN. Yield of illicit indoor cannabis production*. Gent: Academia Press.
- Vossen, S. (2012, 11 oktober). Aantal coffeeshops daalt snel in Nederland, *Het Laatste Nieuws*.
- Warner, B. D., & Coomer, B. W. (2003). Neighborhood drug arrest rates: Are they a meaningful indicator of drug activity? A research note. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 40(2), 123-138.
- Weatherburn, D., & Lind, B. (1997). The impact of law enforcement activity on a heroin market. *Addiction*, 92(5), 557-569.

- Weatherburn, D., Jones, C., Freeman, K. & Makkai, T. (2003). Supply control and harm reduction: lessons from the Australian heroin 'drought'. *Addiction*, 98, 83-91.
- Weedplantage ontdekt bij brand (2013, 12 maart). *De Gentenaar*.
- Werb, D., Rowell, G., Guyatt, G., Kerr, T., Montaner, J., & Wood, E. (2011). Effect of drug law enforcement on drug market violence: A systematic review. *International Journal of Drug Policy*, 22(2), 87-94.
- Wilkins, C., & Sweetsur, P. (2006). Exploring the structure of the illegal market for cannabis. *Economist-Netherlands*, 154(4), 547-562.
- Wilkins, C., Sweetsur, P., Smart, B., Warne, C. & Jawalkar, S. (2012). *Recent trends in illegal drug use in New Zealand 2006-2011. Findings from the 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 Illicit Drug Monitoring System (IDMS)*. Auckland: Massey University.
- Willis, K., Anderson, J. & Davis, B. (2010). *Developing the capacity and skills for national implementation of a drug law enforcement performance measurement framework*. NDLERF Monograph Series. Tasmania: National Drug Law Enforcement Research Fund (NDLERF).
- Willis, K., Anderson, J. & Homel, P. (2011). Measuring the effectiveness of drug law enforcement. *Trends & issues in crime and criminal justice* (406).
- Wilson, L. & Stevens, A. (2009). *Understanding drug markets and how to influence them*. Drug Policy Programme. London: The Beckley Foundation Drug Policy Programme.
- WIV-ISP. (2013). *Belgian national report on drugs 2012*. Brussel: WIV-ISP.
- WODC. (2010). Informele economie, uitbuiting en illegaliteit. *Justitiële verkenningen*, 36(november). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- WODC. (2012). *Nationale drugmonitor 2011*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Wouters, M., Benschop, A., & Korf, D. J. (2010). Local politics and retail cannabis markets: The case of the Dutch coffeeshops. *International Journal of Drug Policy*, 21(4), 315-320.
- Wouters, M., Korf, D.J. & Kroeske, B. (2007). *Harde aanpak, hete zomer. Een onderzoek naar de ontmanteling van hennepwekerijen in Nederland*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Yuan, Y., & Caulkins, J. P. (1998). The effect of variation in high-level domestic drug enforcement on variation in drug prices. *Socio-Economic Planning Sciences*, 32(4), 265-276.

DEEL II

Druggerelateerde criminaliteit

Brice De Ruyver
Charlotte Colman
Valérie Smet

1. INLEIDING

Druggerelateerde criminaliteit en het drugsaanbod zijn nauw verweven met elkaar: druggerelateerde criminaliteit kan immers geassocieerd worden met verschillende echelons van de aanbodsketen, gaande van drugproductie tot dealen om in de drugbehoefte te voldoen (Disley, et. al., 2011). Veranderingen binnen deze vormen van druggerelateerde criminaliteit kunnen een significante indicator zijn voor ontwikkelingen binnen de aanbodsketen. De vraag naar epidemiologische gegevens met betrekking tot druggerelateerde criminaliteit is groot op zowel lokaal, nationaal als op Europees niveau. Zo bestaat de nood aan gegevens rond het aandeel van druggerelateerde criminaliteit binnen de totale omvang van criminaliteit, de verhouding tussen de diverse vormen van druggerelateerde criminaliteit en evoluties van de druggerelateerde criminaliteit doorheen de tijd. Echter, de bruikbaarheid van druggerelateerde criminaliteit als sleutelindicator voor het drugaanbod hangt samen met een kwaliteitsvolle registratie ervan en dit is nog een heikel punt.

In dit deel focussen we dan ook op de monitoring van druggerelateerde criminaliteit en de optimalisatie ervan in functie van het ontwikkelen van indicatoren voor het drugaanbod. Allereerst wordt dieper ingegaan op de verschillende vormen van druggerelateerde criminaliteit die kunnen worden onderscheiden. Daarna worden de mogelijkheden en beperkingen van de bestaande registratiemiddelen – aanwezig op nationaal en Europees niveau – geanalyseerd en wordt nagegaan hoe deze verder kunnen worden geoptimaliseerd in functie van de monitoring van het drugsaanbod.

2. DEFINIËRING DRUGGERELATEERDE CRIMINALITEIT

Druggerelateerde criminaliteit wordt, conform het conceptueel model van Goldstein (Goldstein 1985) opgedeeld in drie vormen van criminaliteit. Meer bepaald: criminaliteit gepleegd onder invloed van drugs (psychofarmacologische delicten), criminaliteit gepleegd om in de drugbehoefte te voldoen (economisch-compulsieve delicten of verweringsdelicten) en criminaliteit gerelateerd aan het illegale karakter van

de drugmarkt (systemische delicten). Met het oog op volledigheid, operationaliseren we in dit onderzoek het begrip druggerelateerde criminaliteit echter aan de hand van vier categorieën; zo wordt in navolging van andere onderzoeken (EMCDDA 2007; Rojas 2007) aan onze definitie van druggerelateerde criminaliteit de categorie ‘inbreuken op de drugwetgeving’ (consensuele delicten) toegevoegd.

2.1. Psychofarmacologische delicten

Psychofarmacologische delicten, ook wel expressieve delicten genoemd, zijn gemeenrechtelijke misdrijven gepleegd onder invloed van illegale drugs (Hoaken & Stewart, 2003). Binnen deze categorie kan een onderscheid gemaakt worden tussen “verdachte onder invloed” en “slachtoffer onder invloed” van illegale drugs.

1. Verdachte onder invloed

Psychofarmacologische delicten worden doorgaans geassocieerd met alcoholgebruik – we denken hierbij vooral aan geweldsdelicten. Niettemin leidt ook het gebruik van illegale drugs – voornamelijk stimulantia – tot crimineel gedrag doordat zij ondermeer het risico op paranoïde of psychotisch gedrag verhogen of de – in sommige gevallen – aanwezige psychopathologische en sociale problemen versterken (EMCDDA 2011). We dienen hier echter de kanttekening te maken dat zowel individuele factoren als omgevingsfactoren mee de invloed van het gebruik van illegale drugs op het gedrag bepalen en dat er geen sprake kan zijn van een universeel “criminogene inherentie”.

2. Slachtoffer onder invloed

In een recente publicatie wijst het EMCDDA op het belang om in de categorie psychofarmacologische delicten ook misdrijven op te nemen die voortkomen uit het druggebruik van het slachtoffer zelf (EMCDDA 2007). Het EMCDDA (EMCDDA 2007) stelt dat “ook seksueel geweld tegen een slachtoffer dat onder invloed is van een psychoactieve stof, evenals berovingen of roofovervallen, mogelijk gemaakt door de ontredde van het slachtoffer ten gevolge van druggebruik” onder de noemer druggerelateerde criminaliteit vallen. Deze vorm van criminaliteit is minder zichtbaar en vaak ondergerapporteerd.

Voorbeelden zijn onder andere dossiers inzake verkrachting, waarbij het slachtoffer (on)vrijwillig illegale drugs toegediend krijgt. Andere voorbeelden: het slachtoffer van slagen en verwondingen dat onder invloed is van illegale drugs of slachtoffer en verdachte die samen illegale drugs gebruiken, alvorens de verdachte de diefstal pleegt.

2.2. Verwervingsdelicten

De verwervingsdelicten zijn delicten die gepleegd worden om het druggebruik te financieren, met andere woorden: om in de drugsbehoefte te voldoen. Binnen deze vorm vinden we steeds dezelfde delicttypes terug; het gaat daarbij voornamelijk over vormen van vermogensdelicten zoals winkeldiefstal, diefstal van/uit een voertuig, inbraak, heling, diefstal en namaak van doktersvoorschriften, gewapende overvallen, afpersing en straatroof (Hutchinson 2000; Farabee 2001). Prostitutie om druggebruik te financieren wordt in de internationale literatuur vaak genoemd als vorm van verwervingsdelict (Cusick 2005). In België kan deze vorm van prostitutie – in tegenstelling tot exploitatie – echter niet beschouwd worden als een verwervingsdelict aangezien prostitutie an sich niet strafbaar is.

2.3. Systemische delicten

Systemische delicten werden het meest recent toegevoegd aan de vormen van druggerelateerde criminaliteit. Systemische delicten zijn de criminaliteitsvormen die voortkomen uit het illegale karakter van het drugsmilieu (Parker & Auerhahn, 1998; Hoaken & Stewart, 2003). Dit betreft voornamelijk geweldsdelicten gepleegd binnen het functioneren van de drugshandel, als onderdeel van aanvoer, distributie en gebruik van verdovende middelen. Goldstein definieert systemische delicten als een “agressieve manier van interactie met het systeem van de drugsdistributie en druggebruik” (Goldstein 1985). Een typerend voorbeeld hiervan is de afrekening tussen twee dealers (Teplin 2005). Andere dossiers die kunnen ondergebracht worden in deze categorie zijn: slagen en verwondingen of diefstal in het kader van een mislukte deal (betreffende de kwaliteit of prijs van de producten), diefstal om schulden af te betalen uit schrik voor represailles van de dealer, diefstal van elektrici-

teit in het kader van het opzetten van cannabisplantages, diefstal van precursoren of agressie tussen uithalers.

Bij de systemische delicten zien we een duidelijke link met het drugsaanbod, zowel op retail niveau als de hogere echelons van de drugsaanbodketen. De systemische criminaliteit, als vorm van druggerelateerde criminaliteit, is echter vooral een goede indicator voor de lagere echelons gezien de grotere zichtbaarheid ervan. Het is een minder goede indicator (qua volledigheid) om zicht te krijgen op de groothandel. De hogere echelons houden zich immers eerder afzijdig van geweld wegens risico op grotere zichtbaarheid (Desroches, 2007)

2.4. Consensuele delicten

De consensuele delicten zijn inbreuken op de drugwetgeving. Verschillende Nederlandse onderzoekers opteren ervoor deze inbreuken niet te beschouwen als druggerelateerde criminaliteit, omdat zij dit als een tautologie beschouwen (Schreuders 1994; Korf 1995). Andere onderzoekers maken louter de tweedeling criminaliteit gepleegd door druggebruikers enerzijds en inbreuken op de drugwetgeving anderzijds (Van Laar, Cruys et al. 2007). We sluiten ons aan bij deze laatste visie en komen op deze indeling terug wanneer we het hebben over de monitoring van druggerelateerde criminaliteit (cfr. lokale meting).

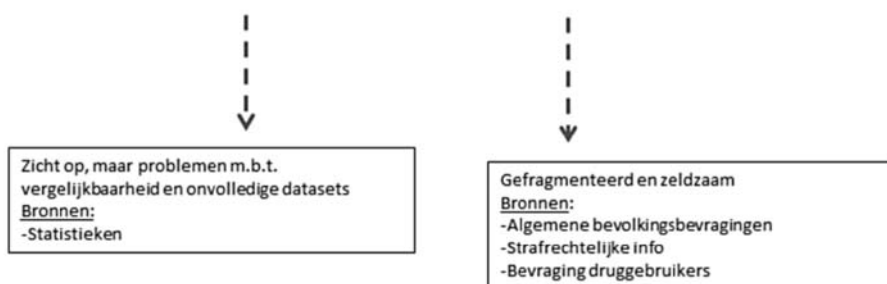
3. DE HUIDIGE REGISTRATIE VAN DRUGGERELATEERDE CRIMINALITEIT

De bruikbaarheid van data met betrekking tot druggerelateerde criminaliteit staat of valt met de kwaliteit van de registratie ervan. Wat de *inbreuken op de drugwetgeving* (consensuele delicten) betreft, lijken er relatief veel data voorhanden te zijn, al stellen zich wel problemen met betrekking tot de vergelijkbaarheid van de data (binnen en tussen verschillen landen) en onvolledige datasets. Momenteel baseren we ons op verschillende databronnen om zicht te krijgen op deze vorm van druggerelateerde criminaliteit: EMCDDA-Reitox, European Sourcebook, Europol, Eurostat, politiestatistieken.

Niettegenstaande er verschillen zijn tussen deze bronnen, publiceren de eerste vier instanties rapporten met informatie over criminaliteitstrends en -patronen en statistieken (voor elke lidstaat) met het aantal veroordelingen voor drugbezit en -handel. Hun informatie over druggerelateerde criminaliteit beperkt zich dus (meestal) tot de ‘drug law offences’, zoals data over drugtrafieken (Disley, et.al., 2011).

Data over de *drie andere vormen van druggerelateerde criminaliteit* zijn echter gefragmenteerder en weinig courant. De meest gebruikte informatiebronnen zijn algemene bevolkingsbevragingen, strafrechtelijke info en bevraging van druggebruikers.

Verskil in zicht op consensuele delicten versus 3 andere vormen van druggerelateerde criminaliteit

De meerderheid van de studies die de omvang van de druggerelateerde criminaliteit binnen de totale omvang van de criminaliteit in kaart willen brengen, baseren zich hiervoor op **strafrechtelijke informatie**. We focussen in dit onderdeel dus op deze informatiebron, gezien dit de meest gehanteerde methode is. Gegevens die voorhanden zijn op de verschillende echelons van de strafrechtsbedeling worden gebruikt om de omvang van druggerelateerde criminaliteit in kaart te brengen.

‘**Politie informatie**’ wordt verzameld op het eerste echelon van de strafrechtsbedeling en is dus in de meeste gevallen de rijkste en meest regelmatige informatiebron bij de meting van bepaalde criminaliteitsfenomenen (Goethals 2002; Pernanen, Cousineau et al. 2002).

Op politieniveau zijn verschillende informatiebronnen voorhanden: *politie statistieken*, bijkomende informatie in de politiedossiers, informatie verkregen van de verdachten of door de politieambtenaren zelf, de zogenaamde harde en zachte informatie. Er zijn echter aanwijzingen dat deze gegevens de totale omvang van de druggerelateerde criminaliteit

onderschatten, omdat er voor de politieambtenaren geen verplichting bestaat de druggerelateerdheid te registreren (Meijer 2003). Andere onderzoekers baseren zich op een *analyse van politiedossiers* om de omvang van druggerelateerde criminaliteit in kaart te brengen (Marx 2000; Hurley 2006; Meljvang 2007). Gegevens inzake verdachten (in sommige studies ook slachtoffers) worden verzameld in het politiedossier, het gaat hier dan over de beschrijvingen van de feiten, getuigenverklaringen, verklaringen van verdachte en slachtoffer, rapporten van sociale en medische instanties. Het grote voordeel aan de analyse van politiedossiers is dat het een relatief eenvoudig te implementeren methode is én bovendien kan men retrospectieve analyses verrichten. Enkele auteurs verwijzen naar de filters van het strafrechtstelsel en de hiermee gepaard gaande vermindering aan informatie om hun keuze voor de politiedossiers (in plaats van dossiers op niveau van de strafuitvoering) te verantwoorden (Sherley 2005). Ook baseren enkele auteurs de dataverzameling op het *interviewen van arrestanten*, met een daaraan gekoppelde (vrijwillige) urineafname bij de arrestanten om de omvang van druggerelateerde criminaliteit te meten (Bennett 2000; Holloway 2007). Het grote voordeel van programma's die gebruik maken van urineanalyses is dat het objectieve maatstaven hanteert voor het in kaart brengen van druggebruik onder arrestanten. Tot slot wordt ook gebruik gemaakt van het *interviewen van politieambtenaren* om de omvang van druggerelateerde criminaliteit te meten. Zo ontwikkelden bijvoorbeeld Pernanen et al. (2002) een vragenlijst bedoeld voor politieambtenaren. In de vragenlijst werd informatie verzameld over een steekproef van arrestanten en hun druggebruik. Ook op de **andere echelons van de strafrechtsbedeling** (vervolgning, straftoemeting en strafuitvoering) werd reeds onderzoek verricht die de omvang van druggerelateerde criminaliteit in kaart willen brengen. De gehanteerde methodes zijn een dossierstudie van veroordeelden om na te gaan of er een link is tussen delicten en illegale drugs (Shaw 2006) of zelfrapportage – interviews met gedetineerden (Pernanen, Cousineau et al. 2002)

Het grote **nadeel** van het gebruik van strafrechtelijke informatie is het *dark number*. Niet alle misdrijven worden door de slachtoffers of getuigen aangegeven of als een misdrijf ervaren door de slachtoffers. Bovendien spelen het opsporings- en vervolgingsbeleid een belangrijke rol. Ook maatschappelijke gebeurtenissen en veranderingen kunnen het aantal gerapporteerde/geregistreerde misdrijven beïnvloeden (Robert 1999).

Hoe verder men de fasen van opsporing, vervolging, straftoemeting en -uitvoering doorloopt, hoe groter de invloed van de filters inherent aan het strafrechtssysteem, en hoe groter de kans op afname aan informatie. In de literatuur vinden we een andere beperking terug inherent aan het gebruiken van strafrechtelijke informatie om de omvang van druggerelateerde criminaliteit te meten, namelijk de betrouwbaarheid van de zelfrapportage van druggebruik door verdachten. Sommige verdachten overbeklemtone het druggebruik om een lichtere straf te verkrijgen door hun verantwoordelijkheid voor de feiten te minimaliseren. Gezien de strafrechtelijke context, kunnen andere verdachten dan weer het gebruik van drugs bagatelliseren om extra straffen te vermijden.

Ondanks de beperkingen, is dit de meest gebruikte en volledige manier om druggerelateerde criminaliteit in kaart te brengen. Aan de overige, hierboven vermelde onderzoeksmethoden zijn verschillende nadelen verbonden zoals verborgen populaties (zelfrapportage druggebruikers) of moeilijk bereikbare groepen. Het merendeel van de sociale wetenschappers is er bijgevolg dan ook van overtuigd dat een multimethodologische aanpak, met strafrechtelijke informatie als vaste methode, wellicht de beste methode is om druggerelateerde criminaliteit te kunnen meten en analyseren (Ponsaers 2002). Pernanen et al. (2002) combineren een zelfrapportagestudie bij gedetineerden met het afnemen van interviews bij politieambtenaren. Jansson et al. (Jansson 2008) combineren een zelfrapportagestudie bij druggebruikers met een analyse van het strafrechtregister om druggerelateerde criminaliteit in kaart te brengen. Degenhardt et al. (Degenhardt 2005) maken gebruik van een groot arsenaal aan methoden om de druggerelateerdheid van geweldsdelicten te meten: zij combineren een zelfrapportagestudie bij heroïnegebruikers met het interviewen van sleutelinformanten uit de hulpverlening en het strafrechtssysteem. Deze informatie vullen ze aan met politionele informatie.

Het spreekt bovendien voor zich dat deze manier van monitoring een grote arbeids- en tijdsinvestering vraagt.

4. NAAR EEN EENVOUDIGERE EN HAALBARE MONITORING VAN DRUGGERELATEERDE CRIMINALITEIT OP LOKAAL, NATIONAAL EN EUROPEES NIVEAU

In het vorige punt haalden we aan dat de meerderheid van de studies die de omvang van de druggerelateerde criminaliteit binnen de totale omvang van de criminaliteit in kaart willen brengen, zich baseren op strafrechtelijke informatie. Uit eerder onderzoek in opdracht van federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO) naar de definiëring en meting van druggerelateerde criminaliteit (De Ruyver, Lemaître et al. 2008) bleek dat de wijze waarop drugsmisdriven (in België) worden geregistreerd **niet toelaat om een betrouwbaar beeld te krijgen van de vier klassieke vormen van druggerelateerde criminaliteit** die hierboven werden geïdentificeerd (psychofarmacologische, verwervings-, systemische en consensuele delicten) (Brochu 1997; Nicholas 2001; Teplin 2005; Holloway 2007; Macdonald et al. 2008). Dit geldt zowel voor de consensuele delicten (waar we via de nationale statistieken wel al zicht op hebben), maar zeker voor de drie andere vormen van druggerelateerde criminaliteit. Ook op internationaal vlak zien we hetzelfde⁵¹ de probleem (Europese Commissie, 2006-2010). Redenen voor de onvolledige data over druggerelateerde criminaliteit zijn onder meer het gebrek aan een gemeenschappelijke definitie van druggerelateerde criminaliteit, verschillen in classificatiesystemen en het gebrek aan vergelijkbare data tussen de verschillende landen.

Niettemin is het politionele-statistische materiaal het enige dat op recurrente wijze jaar na jaar wordt gebruikt. Zoals eerder aangegeven bevindt deze bron zich op het eerste echelon van de strafrechtsbedeling en is dit dus in de meeste gevallen de rijkste en meest regelmatige informatiebron bij de meting van bepaalde criminaliteitsfenomenen (Goethals 2002; Pernanen, Cousineau et al. 2002). Daarnaast worden de registraties zowel op nationaal niveau als op het lokale niveau (functioneel beheerders) gecontroleerd. Voor de monitoring van het fenomeen is dit systeem bijgevolg, ondanks zijn beperkingen (in punt 3 uitgebreider aangehaald), een zeer waardevol instrument. Daarom willen we

⁵¹ EU actieplan "Developing a comprehensive and coherent EU strategy to measure crime and criminal justice"

hier ook op verder bouwen en binnen dit onderzoek twee tools behandelen die de meting van druggerelateerde criminaliteit, op basis van de politiestatistieken, kunnen optimaliseren. Voor het lokale en nationale niveau werd een update van het draaiboek van het DRUGCRIM-onderzoek (De Ruyver, et.al., 2008) ontwikkeld. Het EULOCS delictenclassificatiesysteem (Vermeulen & De Bondt, 2009) kan een nuttig middel zijn om druggerelateerde criminaliteit op een Europees niveau te monitoren. De twee tools zijn gebaseerd op politiegegevens.

4.1. DRUGCRIM: updaten ontwikkelde tool op nationaal niveau

Een van de doelstellingen van het DRUGCRIM-onderzoek (De Ruyver, et. al., 2008) was het ontwikkelen van een methode die toelaat op regelmatige basis de aard en omvang van druggerelateerde criminaliteit te meten. Deze handleiding werd opgesteld in nauwe samenwerking met de lokale en Federale Politie.

Het DRUGCRIM draaiboek berust op een **centraal principe**: de meting van geregistreerde druggerelateerde criminaliteit in de toekomst op een relatief eenvoudige manier te laten plaatsvinden door **optimaal gebruik te maken van de bestaande registratiesystemen** (politiestatistieken).

Een belangrijke noot die we nogmaals willen maken voordat we ingaan op de praktische kant van de handleiding, is dat het uitgangspunt voor dit draaiboek *de geregistreerde criminaliteit* betreft. Registraties op politieel niveau zijn in de meeste gevallen een regelmatige bron van informatie die toelaten om evoluties te bepalen van specifieke criminaliteitsvormen binnen de totale geregistreerde criminaliteit. We mogen echter niet vergeten dat de politieel-statistieken afhankelijk zijn van selectiemechanismen die eens te meer doorwerken wanneer het om inbreuken op de drugwetgeving gaat. Deze selectiemechanismen zijn onder meer de aangifte- en registratiebereidheid. Veel delicten zijn niet bekend bij de politiediensten en komen dan ook niet voor in de statistieken. In de mate dat de drugproblematiek een grotere prioriteit vormt voor bepaalde politiezones, zullen ook meer dergelijke feiten in de lokale politiestatistieken geregistreerd staan. Bovendien werd tijdens de dossierstudie van het DRUGCRIM-onderzoek duidelijk dat in België druggebruik niet systematisch wordt geregistreerd wanneer een PV

wordt opgesteld voor gemeenrechtelijke feiten. De criminaliteit die gepleegd werd onder invloed van drugs of om aan de drugbehoefte te voldoen, is niet expliciet zichtbaar in de politiestatistiek. Deze misdrijven staan enkel als gemeenrechtelijke misdrijven genoteerd in het PV-register, en de drugcontext valt dus niet uitdrukkelijk te observeren. Niettemin bestaan wel mogelijkheden binnen de bestaande systemen om het druggerelateerd karakter van andere misdrijven te meten maar tot op vandaag is dit niet verplicht en gebeurt het niet systematisch.

De huidige handleiding (anno 2013) presenteert een geüpdate versie naar aanleiding van de eerste test in de praktijk (waarbij het druggerelateerd karakter van één fenomeen in kaart werd gebracht). Bovendien werd de focus verlegd naar het meten van het drugaanbod en werd het initiële stappenplan verder geoptimaliseerd. Zo zijn we afgestapt van het principe van aanvinkboxen en extra toevoegingen van codes, en hebben we geopteerd voor een optimaal gebruik van de bestaande velden met het oog op gebruiksvriendelijkheid en verminderde werklust. We maken bovendien melding van twee methodes: de algemene, nationale methode en de snelle, lokale methode voor de meting van een bepaald fenomeen.

Sinds de politiehervorming worden de politiestatistieken “Politieële criminaliteitsstatistieken”(PCS) genoemd. De statistieken worden geproduceerd door de dienst politie beleidsondersteuning van de directie van de operationele politie informatie, die op haar beurt instaat voor de ontwikkeling van de algemene nationale gegevensbank (ANG). De voeding van de ANG wordt gerealiseerd door het informaticasysteem van de Lokale Politie, ISLP (*The integrated system for the local police*) en het informaticasysteem van de Federale Politie, FEEDIS (*Feeding information system*). Voor de nationale meting vertrekken we dus uit ANG (waarbij we de link maken naar de gekoppelde objecten binnen ISLP), voor de lokale meting maken we enkel melding van de voorgestelde objecten binnen ISLP.

A. Lokale meting – toevoegen van nieuwe velden

Wanneer we willen monitoren hoeveel van de vaststellingen binnen één politiezone druggerelateerd zijn (bijvoorbeeld: de recente trend van verkrachtingen onder invloed van GHB), kan de DRUGCRIM-tool op lokaal niveau geïmplementeerd worden. Het volgen van de implemen-

tatie op lokaal niveau heeft als voordeel dat op een snelle en eenvoudige manier de druggerelateerheid van bepaalde vormen van criminaliteit kan gemeten worden. De meting op lokaal niveau heeft echter als nadeel dat dit enkel kan gebeuren binnen tabellen die worden beheerd door de lokale politiediensten (bvb de tabel ‘onderwerp’). De verantwoordelijke van ISLP binnen de politiezone heeft de bevoegdheid wijzigingen aan te brengen binnen deze tabellen. Deze methode heeft als tweede nadeel dat geen verplichting met betrekking tot registratie kan opgelegd worden voor de verbalisanten en de vatters. Bij een grote werklast bestaat zo de kans dat de registratie niet volledig gebeurt. Daarom is het uitermate belangrijk dat er een gedegen communicatie is naar de verbalisanten en de vatters, waarbij wordt aangegeven dat nieuwe variabelen aanwezig zijn binnen ISLP en dat er bovendien gewezen wordt op het belang van een systematische registratie van druggerelateerde criminaliteit.

→ Deze methode dient bij voorkeur gebruikt te worden wanneer de initiatiefnemer onmiddellijk het aandeel druggerelateerde criminaliteit wil meten, op lokaal niveau, naar aanleiding van concrete noden op het terrein. Op deze manier kan kort op de bal gespeeld worden en deze druggerelateerde criminaliteit zo snel mogelijk in kaart gebracht worden.

→ Deze methode is erg nuttig wanneer het druggerelateerd karakter van **één bepaald fenomeen** in kaart dient gebracht te worden. Ze werd bijvoorbeeld geïmplementeerd in een politiezone die het aandeel druggerelateerde criminaliteit binnen het fenomeen intrafamiliaal geweld wou meten.

Wat toevoegen?

Voor de vormen van druggerelateerde criminaliteit hebben we onze theoretische definitie omgezet in werkbare en meetbare variabelen⁵².

⁵² De consensuele delicten worden hierbij niet opgenomen/toegevoegd aangezien deze vorm nu reeds rechtstreeks valt af te lezen uit de politionele statistieken. Niettemin hebben we wel een restcategorie toegevoegd. Om geen kostbare informatie te verliezen, kozen we om alle relevante informatie met betrekking tot illegale drugs op te nemen (ic ‘de persoon staat bekend als druggebruiker’ of ‘de persoon is in bezit van illegale drugs’). “Persoon staat bekend als druggebruiker” werd vastgesteld tijdens het verhoor van de verdachte of werd later als bijkomend gegeven door de onderzoeker toegevoegd aan het politiedossier. Dit is vooral interessant wanneer geopteerd wordt voor een meting in het heden of het verleden (dossierstudie). De initiatiefnemer is echter vrij in de toevoeging van variabelen binnen ISLP en kan dus opteren voor een engere definitie van druggerelateerde criminaliteit en “restcategorie” niet opgeven als mogelijke toe te voegen variabele.

1. Is de verdachte/slachtoffer onder invloed van illegale drugs? (psychofarmacologisch)
 - Wanneer de verdachte tijdens het verhoor aangeeft dat hij/zij onder invloed is van illegale drugs op het moment van de feiten, dient deze vorm aangeklikt te worden.
 - Wanneer het slachtoffer tijdens het verhoor aangeeft dat hij/zij onder invloed is van illegale drugs op het moment van de feiten, dient deze vorm aangeklikt te worden.
2. Heeft de verdachte de feiten gepleegd om in zijn/haar drugbehoefte te voldoen? (economisch-compulsieve)
 - Wanneer de verdachte tijdens het verhoor aangeeft dat hij/zij de feiten heeft gepleegd om in de drugbehoefte te voldoen, dient deze vorm aangeklikt te worden.
3. Heeft de verdachte de feiten gepleegd binnen het illegale karakter van het drugsmilieu? (systemisch)

Voorbeeld:

 - Afrekening tussen twee dealers
4. Restcategorie: niet onder te brengen in andere 3 categorieën
 - Staat de verdachte bekend als druggebruiker? (cfr pg 3 definitie consensuele delicten)
 - Is de verdachte in het bezit gevonden van illegale drugs?
 - Vormen van drugsaanbod: invoer-uitvoer, drughandel, drugproductie

Hoe toevoegen?

De strategisch analist, functioneel beheerder of verantwoordelijke van ISLP binnen de politiezone kan via de volgende handeling een tool toevoegen waardoor in de toekomst de registraties inzake druggerelateerde criminaliteit kunnen bijgehouden worden.

Wanneer op lokaal niveau een bijkomende variabele moet worden aangemaakt, kan dit enkel gebeuren binnen tabellen die de lokale politiediensten beheren. De verantwoordelijke van ISLP binnen de politiezone moet dus de bevoegdheid hebben om deze tabellen te wijzigen. Dit is slechts mogelijk voor enkele tabellen. De meeste tabellen worden namelijk op nationaal vlak beheerd. Voorbeeld van een tabel die op lokaal vlak beheerd wordt, is "onderwerp". Binnen "onderwerp" kunnen door de verantwoordelijke voor ISLP binnen de politiezone dan de verschillende vormen van druggerelateerdheid opgenomen worden

zodanig dat de verbalisanten en de vatters de meest passende vorm kunnen aanduiden.

Figuur 1: *Overzicht object “onderwerp” ISLP*

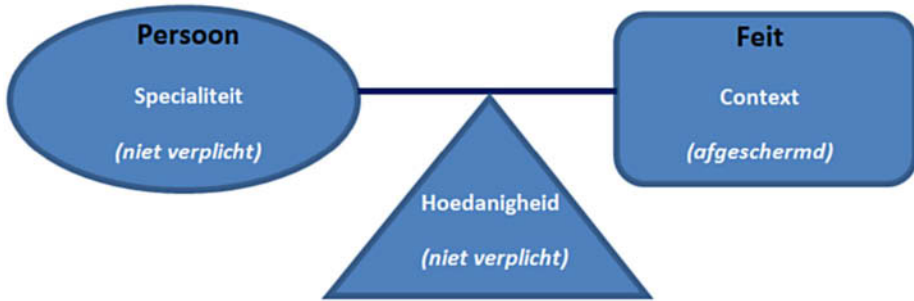
Zoals eerder aangegeven zijn we echter voorstander van het optimaal gebruik van bestaande mogelijkheden binnen de informaticasystemen. Daarom gaat onze voorkeur ook uit naar een algemeen gebruik van de nationale meting, zoals hieronder beschreven. De lokale meting lijkt ons dan eerder een efficiëntere manier om zicht te krijgen op druggerelateerde criminaliteit binnen één bepaald fenomeen op lokaal niveau.

B. *Nationale meting*

In dit onderdeel geven we een overzicht van de mogelijkheden om op nationaal niveau druggerelateerde criminaliteit op een systematische en eenvoudige manier te vatten.

Centraal bij de nationale meting staan 3 velden: ‘context’, ‘specialiteit’ en ‘hoedanigheid’.

Met het oog op een correcte weergave van de cijfers (na de monitoring) is het belangrijk te weten welke koppeling gemaakt wordt, met name of het veld persoonsgebonden of feitgebonden is. Onderstaand overzicht geeft deze verbanden weer:

Persoonsgebonden betekent dat het veld gelinkt is aan de persoon en dat dus de waarde terug te vinden is bij alle inbreuken die deze persoon pleegt. Feitgebonden betekent dat het veld enkel aan dat specifieke delict vasthangt, los van andere delicten.

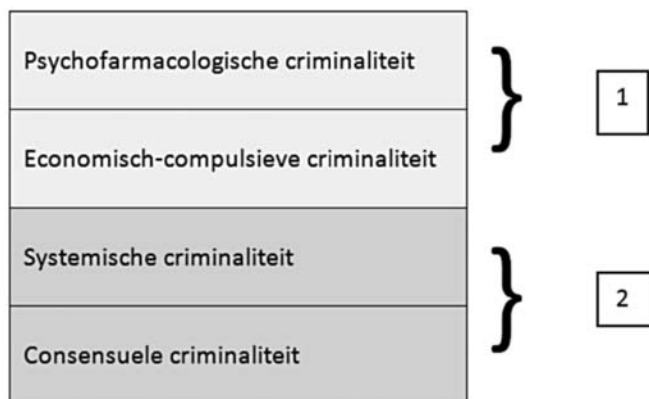
Het veld context hangt vast aan het feit. Dit heeft als gevolg dat verschillende feiten bij één dader, een verschillende context kunnen hebben. Binnen *context* kunnen twee codes aangeduid worden. Een voorbeeld: productie en problematisch gebruik. Momenteel is dit veld niet in gebruik.

Het veld hoedanigheid bevindt zich op de link tussen feit en dader. Het gaat dus om de hoedanigheid van een persoon op het moment van het plegen van een welbepaald feit. Binnen hoedanigheid kunnen drie codes aangeduid worden, dus drie verschillende hoedanigheden.

Het veld specialiteit is persoonsgebonden. Dit betekent dat elke persoon maar één specialiteit kan hebben en alleen de specialiteit verbonden aan het laatste feit is zichtbaar. Stel dat persoon x in 2002 een diefstal gepleegd heeft en de code *gelegenheidsgebruiker* kreeg, maar in 2004 een consensueel delict pleegde en de code *tabletteerder* kreeg, zal enkel deze laatste specialiteit zichtbaar zijn in ANG.

Vooreerst is het belangrijk een tweedeling te maken in de vier geïdentificeerde vormen van druggerelateerde criminaliteit. Op nationaal niveau blijkt het vrij eenvoudig om de systemische en consensuele delicten systematisch te meten. De druggerelateerdheid van de psychofarmacologische en economisch-compulsieve delicten is echter moeilijker te achterhalen, waarbij vooral de laatste vorm het moeilijkst is om te meten. Bijgevolg verschilt dan ook het stappenplan voor deze twee grote groepen druggerelateerde criminaliteit.

1. Systemische en consensuele criminaliteit

Systemische en consensuele criminaliteit kunnen in principe uit de politiestatistieken gehaald worden aan de hand van het veld 'context'. Dit veld geeft de mogelijkheid aan verbalisanten en vatters om de context van een bepaald misdrijf aan te geven – en het druggerelateerd karakter van gemeenrechtelijke misdrijven sluit hier dus bij aan. Context is een veld binnen ANG waarbinnen – op dit moment – verschillende codes opgenomen zijn waaronder:

- Drugs / problematisch gebruik
- Drugs / drugstoerisme
- Drugs / internationale zwendel (in- en uitvoer)
- Drugs / nationale zwendel (handel)
- Drugs / productie – fabricatie – kweek
- Drugs / niet gespecificeerd of andere
- Drugs / housedeal
- Drugs / public deal

Dit zijn momenteel de druggerelateerde codes binnen het veld “context”. Dit veld kan echter uitgebreid worden met bijkomende codes. In het kader van dit onderzoek zou het immers interessant zijn codes gerelateerd aan systemische criminaliteit en consensuele criminaliteit (die momenteel nog niet opgenomen zijn) toe te voegen.

Het veld “context” binnen ANG correspondeert met de velden PHP en NKK binnen ISLP. PHP is momenteel niet open gesteld binnen ISLP waardoor dit veld niet kan ingevuld worden door de verbalisanten en de vatters. NKK wordt niet ingevuld, niettegenstaande dit veld wel open staat. De reden dat deze velden niet open gesteld/ingevuld worden, is onduidelijk. Eén van de mogelijke redenen zou zijn dat de context van een bepaald delict vaak niet onmiddellijk bij de vaststelling gekend is. In se hoeft dit geen obstakel te zijn aangezien context – indien nodig – op een later moment (door de vatter zelf of van bovenaf) steeds kan aangevuld worden.

Voor de monitoring van systemische en consensuele criminaliteit pleiten we bijgevolg voor het beschikbaar stellen van het veld “context” voor alle verbalisanten en vatters.

Daaraan gerelateerd kan bijkomende informatie over de verdachte opgenomen worden onder het veld *specialiteit*. Het veld *specialiteit* bevat immers informatie over de functie van de verdachte binnen de aanbodketen. Het invullen van deze codes kan dus bijkomende informatie genereren over het profiel van de verdachte. Het veld ‘specialiteit’ correspondeert met het veld ‘SPM’ binnen ISLP.

Binnen *specialiteit* zijn momenteel de volgende codes opgenomen (gerelateerd aan drugs):

- Drugs – gelegenheidsgebruiker
- Drugs – gewoontegebruiker
- Drugs – verkoper/dealer
- Drugs – koerier/vervoerder
- Drugs – financier
- Drugs – organisator
- Drugs – producent
- Drugs – koper
- Drugs – controleur
- Drugs – Chemicus
- Drugs – Boekhouder

- Drugs – Tabletteerder
- Drugs – Verhuurder/eigenaar
- Drugs – Facilitator
- Drugs – Runner
- Drugs – andere

2. Psychofarmacologische criminaliteit en economisch-compulsieve criminaliteit

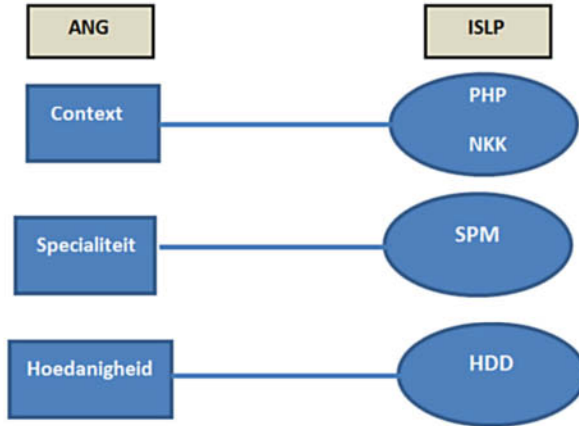
De twee andere vormen van druggerelateerde criminaliteit, psychofarmacologische- en economisch-compulsieve delicten(cfr 1) hangen vast aan het profiel van de persoon. In theorie kan deze informatie ook ondergebracht worden binnen *context*. Niettemin bestaan momenteel andere velden binnen ANG die meer aansluiten bij deze twee (meer persoonsgebonden) vormen van druggerelateerde criminaliteit.

Het onder invloed zijn van drugs tijdens het plegen van een misdrijf (psychofarmacologische criminaliteit) kan opgenomen worden binnen het veld *hoedanigheid*. Binnen hoedanigheid is immers de code “onder invloed van drugs” opgenomen. Dit veld correspondeert met het veld ‘HDD’ binnen ISLP.

Economisch-compulsieve criminaliteit valt moeilijker onder te brengen in de bestaande velden. Deze vorm van druggerelateerde criminaliteit betreft een vraag naar het motief achter een bepaald delict. Bij economisch-compulsieve criminaliteit zien we vooral een samenhang tussen heroïne, cocaïne én eigendomsdelicten. Een studie van Hando et al. toonde aan dat 70% van een steekproef actieve heroïnegebruikers uit Zuidwest Sydney, actieve plegers waren van eigendomsdelicten. De meest voorkomende vormen van eigendomsdelicten waren winkeldiefstal, inbraak en straatroof (Hando 1997; Nicholas 2001). Een andere studie gaf aan dat 60% van de onderzochte heroïnegebruikers rapporteerden dat het plegen van eigendomsdelicten een vaste activiteit werd na het eerste heroïnegebruik (Makkai 2003). Ook in onze DRUGCRIM-studie (De Ruyver, et al., 2008) toonden we de samenhang tussen economisch-compulsieve criminaliteit en eigendomsdelicten aan. De ophelderingsgraad van inbraken is echter heel laag (10%-20%), dit betekent dat de verdachte in het merendeel van de gevallen niet gekend is. Daarnaast wordt bij betrapting op heterdaad zelden gevraagd naar de achterliggende motieven voor de economische-compulsieve delicten. De Lokale Politie heeft echter vaak een beeld van wie de problematische

druggebruikers zijn en kan hier dan op inspelen. Bij de gevallen waarin er een gekende verdachte is (diefstal – betrapting op heterdaad) kan deze informatie ondergebracht worden bij *specialiteit* (zoals hierboven aangegeven).

Figuur 2: *Corresponderende velden ANG en ING*

3. Metingen in het verleden op basis van bestaande velden

Wanneer we geïnteresseerd zijn in metingen die in het verleden plaatsvinden (met andere woorden: overzicht van reeds bestaande registraties) dan kan dit via een diepgaandere analyse (een dossierstudie) of via de analyse van bestaande velden, zoals het veld specialiteit, in combinatie met een dossierstudie. Hoewel specialiteit een facultatief veld is en enkel de specialiteit bevat die in de laatste drie jaar werd geregistreerd, levert de combinatie van dit veld met de aard feiten (AFE) relevante informatie op met betrekking tot de verschillende delicten die voorkomen bij de verschillende unieke actoren. Dit blijkt uit een kleinschalige analyse (uitgevoerd door Federale politie). Zo gingen we na welke feiten in verband konden gebracht worden wanneer een druggerelateerde specialiteit aangeduid werd. Bijvoorbeeld: bij georganiseerde misdaad kan voor de verschillende specialiteiten nagegaan worden hoeveel personen onder vereniging van misdadigers en lidmaatschap van een criminele organisatie werden geregistreerd. Geweld en vermogensdelicten kunnen zowel op het niveau van de gebruiker als van de verdeler worden gemonitord, en daarbinnen kan verder gedifferentieerd worden in gewoonte- versus gelegenheidsgebruiker. Aan de hand van de aard feiten bedreigingen, slagen en verwondingen kan de

mate van agressie bij druggebruikers of -handelaars gevolgd worden. De link tussen amfetaminehandel/-productie en de illegale handel in anabole steroïden kan aan de hand van de aard feit doping uitgediept worden. Aangezien koerier een aparte categorie is kan jammer genoeg niet worden afgeleid hoeveel gewoontegebruikers gekend zijn voor feiten als drugskoerier.

C. *Communicatie naar het terrein: cruciaal!*

Communicatie naar de verschillende politieambtenaren binnen de politiezones over het bestaan van deze objecten en velden en de mogelijkheid tot registratie van druggerelateerde criminaliteit, is cruciaal! Alles staat of valt immers met een kwaliteitsvolle registratie.

De mogelijkheid tot registratie van druggerelateerdheid is op basis van deze tools gsystematiseerd, maar kan niet steeds verplicht worden. Politieambtenaren op het terrein kunnen dus ook kiezen om de druggerelateerdheid niet aan te duiden. De mogelijkheid bestaat om de registratie van druggerelateerde criminaliteit verplicht te maken, maar we zijn hier geen voorstander van aangezien dit bepaalde negatieve consequenties kan hebben (bereidheid, juistheid, grens trekken met andere delicttypes).

Daarom is de communicatie naar de verschillende politieambtenaren over het bestaan én vooral ook het waarom van deze variabelen cruciaal. Bij voorkeur organiseren de korpschef en/of de verantwoordelijken ISLP/ANG ook een opleiding of workshop over druggerelateerde criminaliteit en de noodzaak aan registratie ervan. Niet alleen is de communicatie rond voorbereiding van de activiteiten belangrijk, evenzeer feedback en communicatie over de verwerking van de resultaten strekt tot aanbeveling. Dit kan immers motiverend werken en de betrokkenheid vergroten.

4.2. *EULOCS – Ontwikkelde tool op Europees niveau*

Niet alleen op nationaal niveau is het verkrijgen van kwaliteitsvolle gegevens rond druggerelateerde criminaliteit een noodzaak, maar ook op Europees niveau. RAND (Disley, et.al., 2011) geeft aan dat het quasi onmogelijk is een betrouwbare en algemene methode te vinden om

druggerelateerde criminaliteit op dezelfde manier te monitoren in alle EU lidstaten. Een eerste stap echter lijkt ons een eenvormige classificatie van druggerelateerde criminaliteit in alle lidstaten.

EULOCS staat voor *EU level offence classification system*, een classificatiesysteem ontwikkeld door IRCP in opdracht van de Europese Commissie (Vermeulen & De Bondt, 2009). De aanleiding voor het ontwikkelen van het classificatiesysteem bestaat in de problemen die ontstaan door de verschillen in misdrijfomschrijvingen in de strafwetboeken van de EU lidstaten. Het doel van het classificatiesysteem bestaat erin een overzicht te geven van de gelijkenissen en de verschillen in misdrijfomschrijvingen in de lidstaten. In essentie visualiseert het systeem de grootste gemene deler onder de misdrijfomschrijvingen door een onderscheid te maken tussen aan de ene kant wat gemeenschappelijk begrepen wordt onder een misdrijf (i.e. welke gedragingen overal strafbaar zijn) en aan de andere kant waar de soevereiniteit van de lidstaten heeft geleid tot verschillen in de misdrijfomschrijvingen. Op die manier kan het systeem gebruikt worden om een antwoord te bieden wanneer misdrijfdiversiteit een probleem is.

Eén van die problemen bestaat uit het verkrijgen van kwaliteitsvolle en volledige data over bijvoorbeeld druggerelateerde criminaliteit. Door de verschillen in de misdrijfdefinities en de verschillen in de datastructuren is grensoverschrijdende vergelijking van data moeilijk. Tot vandaag hebben we nog geen manier gevonden om om te gaan met deze nationale diversiteit. Echter, een Europese context schept een aantal mogelijkheden om dit obstakel te overkomen. Concreet wordt daarmee aanknopng gezocht bij de definities die op Europees niveau afgesproken zijn. Wanneer lidstaten in een internationaal bindend instrument het engagement aangaan om een bepaalde gedraging in hun nationale context strafbaar te stellen, geeft dat instrument meteen ook aan welke gedragingen – op zijn minst – gemeenschappelijk zullen zijn. Vanuit dat perspectief werd EULOCS gebouwd. In het licht daarvan kan de EULOCS tool een belangrijke meerwaarde genereren.

Het is een conceptueel model dat kan gebruikt worden om onze kennis over druggerelateerde criminaliteit te verbeteren. Naast het onderscheid tussen misdrijven die strafbaar zijn in alle EU-lidstaten en misdrijven waarvan dit onzeker is, heeft EULOCS nog een tweede belangrijke karakteristiek. Bij elk misdrijf wordt de mogelijkheid geboden om aan te geven in welke context het misdrijf gepleegd werd. Deze zogehe-

ten “aanvullende contextvelden” bieden de mogelijkheid om aan te geven of er al of niet sprake is van druggerelateerdheid.

0600 00	OFFENCES RELATED TO DRUGS OR PRECURSORS
0600 01	OFFENCES RELATED TO DRUGS
0600 01 01	Cultivation of opium poppy, coca bush or cannabis plant
0600 01 01 01	Exclusively for own personal consumption
0600 01 01 02	Not exclusively for own personal consumption
0600 01 02	Production
0600 01 03	Transport
0600 01 04	Distribution
0600 01 05	Possession and purchase
0600 01 06	Other offences related to drugs
0600 01 06 01	Promoting the consumption of drugs
0600 01 06 02	Knowingly letting or renting a building or other place where public have access for the purpose of consumption of drugs
0600 01 06 03	Other
0600 02	OFFENCES RELATED TO PRECURSORS AND OTHER ESSENTIAL CHEMICALS

5. BESLUIT

Wanneer we zicht willen krijgen op het drugsaanbod, dienen we te monitoren. Dit gebeurt op basis van indicatoren. Aan deze indicatoren hangen verschillende aspecten vast, zoals druggerelateerde criminaliteit. Druggerelateerde criminaliteit vormt een belangrijke indicator voor het monitoren van de aanbodzijde gezien de samenhang tussen deze twee fenomenen. Wanneer we druggerelateerde criminaliteit willen gebruiken als sleutelindicator van het drugsaanbod, staat of valt alles met de kwaliteit van de registratie ervan. Er situeren zich echter problemen op twee niveaus: het niveau van de dataverzameling en de beschikbaarheid van gegevens enerzijds en op het vlak van betrouwbaarheid en (voornamelijk op interlandelijk niveau) de vergelijkbaarheid en kwaliteit van deze gegevens anderzijds (EMCDDA, 2012). De consensuele delicten zijn eenvoudiger te achterhalen dan de drie andere vormen van druggerelateerde criminaliteit. Een verdere differentiatie van de types delicten in de registratiesystemen is nodig om beter inzicht te krijgen in de werking van (Europese) drugsmarkten.

Het spreekt voor zich dat in functie van evidence-based policy zowel op nationaal als op Europees niveau verdere aandacht dient te gaan

naar de mogelijkheden die registratie biedt voor het opvolgen van het fenomeen druggerelateerde criminaliteit, zeker in functie van een monitoring van het drugaanbod. Een belangrijke aanbeveling die we willen maken is dan ook te investeren in de kwaliteit en volledigheid van de registratie. Meer concreet, en in functie van de optimalisering van de informatiestroom op nationaal niveau, pleiten we voor het openstellen van de categorie 'context' voor alle verbalisanten en vatters en het hanteren van het stappenplan zoals voorgesteld in dit onderdeel. Op deze manier kan druggerelateerde criminaliteit op een systematische en vergelijkbare manier gemonitord worden via de bestaande systemen.

Bibliografie

- Bennett, T. (2000). *Drugs and crime: the results of the second developmental stage of the NEW-ADAM programme*. London, Home Office – Research, Development and Statistics Directorate.
- Brochu, S. (1997). "Drogues et criminalité: point de vue critique sur les idées véhiculées." *Déviance et société* 21(303-314).
- Cusick, L. (2005). "Trapping in drug use and sex work careers." *Drugs: education, prevention and policy* 12: 369-379.
- De Ruyver, B., A. Lemaître, et al. (2008). *Definiëring en meting van druggerelateerde criminaliteit*. Gent, Academia Press.
- Degenhardt, L., Day, C., Hall, W., Conroy, E., and Gilmour, S. (2005). "Was an increase in cocaine use among injecting drug users in New South Wales, Australia, accompanied by an increase in violent crime." *BMC Public Health* 5(40).
- Desroches, F. (2007). Research on upper level drug trafficking: a review. *Journal of Drug Issues*. 37(4): 827-844.
- Disley, E., Hoorens, S., Hunt, P., Kilmer, B., Pacula, R.L., Rabinovich, L. & Rubin, J. (2010). Indicators for understanding drugrelated crime. in: Kilmer, B. & Hoorens, S.. *Understanding illicit drug markets, supply reduction efforts and drugrelated crime in the European Union*. Santa Monica/Cambridge: Rand Corporation/Rand Europe:83-104.
- De Ruyver, B., Lemaitre, A., Born, M., Colman, C., Pirenne, C. & Vandam, L. (2008). *Definiëring en meting van druggerelateerde criminaliteit*. Gent: Academia Press.

- EMCDDA (2007). *Drugs and Crime – a complex relationship*. Drugs in focus. Lisbon.
- EMCDDA (2011). *Annual report 2011: the state of the drugs problem in Europe*. Lisbon, EMCDDA.
- Farabee, D., Joshi, V. and Anglin, M. D. (2001). "Addiction careers and criminal specialization." *Crime & Delinquency* 47(2): 196-220.
- Goethals, J., Ponsaers, P., Beyens, K., Pauwels, L. and Devroe, E (2002). *Criminografisch onderzoek in België. Criminologie in actie*. K. Beyens, Goethals, J., Ponsaers, P. and Vervaeke, G. (eds.). Brussel, Politeia.
- Goldstein, P. J. (1985). "The Drugs/Violence Nexus: A Tripartite Conceptual Framework." *Journal of Drug Issues* 39: 143-174.
- Hando, J., O'Brien, S., Darke, S., Maher, L. and Hall, W. (1997). *The illicit drug reporting system (IDRS) Trial: final report*. Sydney, National drug and alcohol research centre.
- Hoaken, P. N. S. & Stewart, S.H. (2003). "Drugs of abuse and the elicitation of human aggressive behavior." *Addictive Behaviors* 28: 1533-1554.
- Holloway, K. & Bennett, T. (2007). "Gender differences in drug misuse and related problem behaviors among arrestees in the UK." *Substance Use & Misuse* 42: 899-921.
- Hurley, M., Parker, H., and Wells, D. L. (2006). "The epidemiology of drug facilitated sexual assault." *Journal of clinical forensic medicine* 13: 181-185.
- Hutchinson, S. J., Gore, S., Taylor, A., Goldberg, D. and Frischer, M. (2000). "Extent and contributing factors of drug expenditure of drug injectors in Glasgow." *British journal of Psychiatry* 176: 166-172.
- Jansson, I., Hesse, M., and Fridell, M (2008). "Validity of self-reported criminal justice system involvement in substance abusing women at five-year follow-up." *BMC Psychiatry* 8(2).
- Korf, D. J. (1995). *Dutch treat: formal control and illicit drug use in the Netherlands*. Amsterdam, Thesis Publishers.
- Macdonald, S., Erickson, P., Wells, S., Hathaway, A. & Pakula, B.(2008). "Predicting violence among cocaine, cannabis, and alcohol treatment clients." *Addictive Behaviors* 33: 201-205.
- Makkai, T. a. P., J. (2003). *Key findings from the drug use careers of juvenile offenders (DUCO) study*. Canberra, Australian Institute of Criminology.

- Marx, M. A., Crape, B., Brookmeyer, R. S., Junge, B., Latkin, C. & Vlahov, D., (2000). "Trends in crime and the Introduction of a needle exchange programme." *American Journal of Public Health* 90(12): 1933-1936.
- Meijer, R. F., Grapendaal, M., Van Ooyen, M. M. Y., Wartna, B. S. J., Brouwers, M., and Essers, A. A. M. (2003). *Geregistreeerde drugcriminaliteit in cijfers. Achtergrondstudie bij het Justitieonderdeel van de Nationale Drugmonitor. Jaarbericht 2002*. Den Haag, WODC.
- Meljvang, P. (2007). "Sexual assaults in Greenland: characteristics of police reported rapes and attempted rapes." *International Journal of Circumpolar Health*.
- Nicholas, R. (2001). *The relationship between illicit drug use and crime*. Marden, Australian centre for policing research.
- Parker, R. N. & Auerhahn, K. (1998). "Alcohol, drugs and violence." *Annual review of sociology* 24: 291-311.
- Pernanen, K., M.-M. Cousineau, et al. (2002). *Proportions of crime associated with alcohol and other drugs in Canada*. Montreal, Canadian Centre on Substance Abuse.
- Ponsaers, P. a. P., L. (2002). *De « methodestrijd » in de criminologie. Criminologie in actie*. K. Beyens, Goethals, J., Ponsaers, P. and Vervaeke, G. Brussel, Politeia.
- Robert, P., Zauberman, R., Pottier, M.-L. and Lagrange, H. (1999). "Mesurer le crime. Entre statistique de police et enquêtes de victimisation (1985-1995)." *Revue Française de Sociologie* 40: 235-294.
- Rojas, F. J. (2007). *El consumo de drogas en la poblacion privada de libertad mayor de edad, indiciada y sentenciada en los sistemas penitenciarios de america, la relacion con la comision de sus delitos y las necesidades de tratamiento por dicho consumo: propuesta metodologica para su estudio*. Comision interamericana para el control del abuso de drogas – CICAD/OEA.
- Schreuders, M., Korf, D. and Poort, E. (1994). "Cannabisgebruik en criminaliteit." *Tijdschrift voor criminologie* 36: 252-263.
- Shaw, J., Hunt, I. M., Flynn, S., Amos, T., Meehan, J. and Robinson, J. (2006). "The role of alcohol and drugs in homicides in England and Wales." *Addiction* 101: 1117-1124.
- Sherley, A. J. (2005). "Contextualizing the sexual event: images from police files." *Deviant behavior* 26(2): 87-108.
- Teplin, L. A., McClelland, GM, Abram, KM. and Mileusnic, D. (2005). "Early violent death among delinquent youth: a prospective longitudinal study." *Pediatrics* 115: 1586-1593.

- Van Laar, M., A. Cruys, et al. (2007). *Nationale drugmonitor*. Utrecht, Trimbos Instituut.
- Vermeulen, G. & De Bondt, W. (2009). *EULOCKS. The EU level offence classification system. A bench-mark for enhanced internal coherence of the EU's criminal policy*. Antwerpen, Apeldoorn: Maklu.

DEEL III

Conclusies en aanbevelingen

1. CONTEXT

Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van het Federaal Onderzoeksprogramma Drugs en gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO). De studie gebeurde onder leiding van Prof. Dr. Brice De Ruyver (coördinator), Prof. Dr. Tom Vander Beken en Prof. Dr. Lieven Pauwels (promotoren).

Op het niveau van de **vraagzijde** werden op Europees niveau (EMCDDA) reeds verschillende indicatoren ontwikkeld (EMCDDA, 2012b). Indicatoren voor de **aanbodzijde** werden tot nu toe aanzienlijk minder onderzocht (Kilmer & Hoorens, 2010). De hoeveelheid wetenschappelijke literatuur die een volledig en betrouwbaar zicht biedt op de aanbodsketen (“supply chain”) in België is beperkt (Fijnaut & De Ruyver, 2008; De Ruyver & Surmont, 2007; Decorte & Tuteleers, 2007). Daarom is het nodig om de internationale literatuur en wetenschappelijke bevindingen over drugsmarkten af te toetsen aan de Belgische realiteit, en na te gaan welke betrouwbare indicatoren kunnen worden geïdentificeerd voor de Belgische drugsmarkten. Momenteel vindt op het niveau van het EMCDDA een soortgelijke oefening plaats. Het SUPMAP-onderzoek kan als een feasibilitystudie worden gezien voor het monitoren van de drugsmarkten in een Europese lidstaat.

2. DOELSTELLINGEN

Het SUPMAP-onderzoek heeft vier grote onderzoeksdoelstellingen:

1. een *beschrijving van de indicatoren* die relevante gegevens kunnen genereren over de aanbodzijde van het drugsfenomeen:
 - hun finaliteit
 - wat meten ze /wat meten ze niet
 - criteria voor het gebruik ervan in monitoring
 - aanvullende informatie voor indicatoren
2. een *inventarisering van mogelijke bronnen en actoren* die gegevens kunnen leveren die de basis vormen voor de ontwikkelde indicatoren, het nagaan van de *bereidheid* van de providers om de informatie te verzamelen en te verstrekken, alsook hun *appreciatie* van het gebruik van indicatoren
3. een beoordeling van de (mate van) *beschikbaarheid* van de data in België

4. *aanbevelingen* en *duiding* voor een juist gebruik en interpretatie van de ontwikkelde indicatoren

3. INHOUD VAN HET ONDERZOEK

Het SUPMAP-onderzoek focust op de **vier klassieke illegale drugsmarkten**: heroïne, cocaïne, ATS (amfetamines/XTC) en cannabis. We belichten hierbij de verschillende segmenten van de drugsmarkt, in casu de vierdeling tussen de **echelons** productie, groothandel, tussenhandel en kleinhandel (Dorn, Murji & South, 1992). Specifiek voor cannabisproductie beperkt het onderzoek zich tot de professionele productie, *social supply* komt niet aan bod⁵³.

Het onderzoek bestaat uit **2 delen**:

Het *eerste deel* betreft een bevraging van sleutelfiguren van de Belgische *law enforcement communities* en van de belangrijkste toxicologische labo's. De belangrijkste doelstelling van deze bevraging betreft de ontwikkeling van een pragmatisch-operationeel model voor het identificeren en ontwikkelen van haalbare indicatoren voor het monitoren van de Belgische drugsmarkt.

Het *tweede deel* van het onderzoek is praktisch en focust specifiek op de registratie van druggerelateerde criminaliteit, die een belangrijke indicator vormt voor de aanbodzijde (Disley, et. al., 2011). De klemtoon ligt hierbij op een optimaal gebruik van de bestaande registratiesystemen die toelaten om op regelmatige basis de aard en omvang van druggerelateerde criminaliteit te meten.

In *addendum* werd een analyse van de bevraging van actoren die actief zijn in de drugshandel in België toegevoegd (Addendum I). Deze benadering van het onderzoek, was a priori gericht op het aftoetsen van de perceptie van de law enforcement aan het terrein, maar is evenwel gaandeweg meer apart komen te staan van het onderzoek. De schaarste aan gegevens zorgde ervoor dat tijdens de onderzoeksfase beslist werd om de klemtoon voor het onderzoek naar de ontwikkeling van indica-

⁵³ In opdracht van het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO) wordt momenteel een onderzoek verricht naar de Belgische cannabismarkt waarin een survey van kleinschalige cannabiskwekers is opgenomen: <http://www.belspo.be/belspo/fedra/proj.asp?!=nl&COD=DR/63>

toren te gaan leggen op diegene die deze indicatoren moeten implementeren, zijnde de *law enforcement communities*.

4. METHODE

Er werd gebruik gemaakt van een combinatie van verschillende onderzoeksmethoden:

- Literatuurstudie van (inter-)nationale academische literatuur en beleidsdocumenten over drugsmarkten en druggerelateerde criminaliteit.
- Bevraging van verschillende sleutelfiguren (n=77) die over kennis beschikken m.b.t. de Belgische drugsmarkt: Belgische law enforcement (Lokale en Federale Politie, AIK's, douane, Federaal Parket) en toxicologische labo's.
- Bevragen van actoren actief in de drugshandel (n=10).
- Update van de tool om druggerelateerde criminaliteit te meten.

5. BASISVOORWAARDEN VOOR DE AANBODSINDICATOREN

Op basis van het SUPMAP-onderzoek kunnen *vier basisvoorwaarden* worden onderscheiden die in acht genomen dienen te worden bij de ontwikkeling van indicatoren voor de aanbodzijde:

Basisvoorwaarden voor indicatoren
<ul style="list-style-type: none">• aangepast en haalbaar voor de Belgische strafrechthandhavers• zowel algemene als echelon-specifieke indicatoren ontwikkelen• omvatten zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens• flexibele indicatoren, teneinde snel in te kunnen pikken op wijzigingen in de drugsmarkt

Eerste voorwaarde: Aangepast en haalbaar voor de law enforcement

In het groeiproces naar de ontwikkeling van performante indicatoren vormen de *law enforcement communities* een eerste stap als bron voor deze ontwikkeling. Het is evident dat er ook buiten de law enforcement naar indicatoren dient te worden gezocht. Deze datavergaring dient ook te worden aangevuld met verder wetenschappelijk onderzoek en expertise. Het SUPMAP-onderzoek vormt een belangrijke stap in de ontwikkeling van een haalbaar, pragmatisch en operationeel model en sluit aan bij de inspanningen van het EMCDDA op het vlak van de ontwikkeling van aanbodsindicatoren. SUPMAP kan aldus gezien worden als een casestudy voor de ontwikkeling van haalbare indicatoren in een gemiddelde Europese lidstaat.

Aangezien de implementering van de indicatoren zal moeten uitgevoerd worden door de strafrechthandhavers, is het belangrijkste uitgangspunt bij het ontwikkelen van indicatoren een focus op het nuttig en haalbaar zijn ervan voor de *law enforcement communities*. De strafrechthandhavers dienen overtuigd te zijn van het nut van de indicatoren, aangezien dit de belangrijkste aanzet vormt voor een kwalitatieve en adequate registratie.

Tweede voorwaarde: Algemene + echelon-specifieke indicatoren

Naast de ontwikkeling van algemene sleutelindicatoren is het noodzakelijk om voor de geïdentificeerde indicatoren te verifiëren over welk aspect van de *supply chain* ze iets zeggen. De keten van de aanbodzijde kan worden opgesplitst in meerdere onderdelen: drugsproductie (cultivatie, aanmaak), *wholesale* (groothandel/import/export), *middle market* (synoniem: tussenhandel) level en *retail* (kleinhandel) (Dorn, Murji & South, 1992). Indien louter wordt gefocust op indicatoren die algemeen gelden voor de volledige aanbodketen gaat een aanzienlijke hoeveelheid informatie verloren. Het is van belang om te identificeren waar de belangrijke informatieposities zich situeren en welke groepen van de *law enforcement communities* over indicatoren beschikken van de verschillende niveaus van de aanbodketen (Hughes & Chalmers, 2012). De informatiepositie van de diverse sectoren van de *law enforcement commu-*

*nitie*s ten aanzien van de specifieke echelons verschilt namelijk. Zo heeft de Lokale Politie eerder zicht op het retailniveau, de vraagzijde en aspecten van de productie, terwijl de Federale Politie hoofdzakelijk op de productie, import en middle level market en de douane op de groothandel/import een kijk hebben. Dat vertaalt zich in de indicatoren die de law enforcement zelf aanbrengt. Het samenbrengen van deze informatie maakt dat het gefragmenteerde beeld dat de verschillende leden van de *law enforcement communities* op de aanbodzijde hebben, kan worden overstegen en gecontextualiseerd in functie van het internationale en dynamisch karakter van de drugsmarkten. Uit de interviews met sleutelactoren blijkt dat er relatief veel indicatoren kunnen worden geïdentificeerd voor de echelons *retail* en productie, aanzienlijk minder indicatoren werden gevonden voor de echelons groothandel en tussenhandel.

Derde voorwaarde: Kwantitatieve en kwalitatieve indicatoren

Indicatoren worden door de bevroegde strafrechthandhavers hoofdzakelijk opgevat als informatiebronnen en -kanalen. Het belang ervan wordt afgewogen in functie van de specifieke aspecten waarover deze bronnen informatie kunnen verschaffen. De belangrijkste elementen hierbij zijn informatie m.b.t. actoren, modus operandi en locaties. Cijfermateriaal zoals het aantal vaststellingen, inbeslagnames, etc., dat op beleidsmatig nationaal en internationaal niveau zeer relevant is (Ritter, 2006; Thomas et al., 2012), blijkt de strafrechthandhavers weinig of onvoldoende inzicht in de drugsmarkt te verschaffen om proactief te kunnen optreden. Voor de (proactieve) monitoring van de aanbodzijde en mogelijke veranderingen daarin lijkt vooral **zachte informatie** te worden gebruikt als een indicator (RIR's, informantenwerking, taps, etc.). Gelet op de cruciale rol die deze informatie speelt voor de strafrechthandhavers dient ze te worden geïntegreerd in het te ontwikkelen monitoringsysteem. De belangrijkste voordelen van zachte informatie zijn de volgende:

- geeft informatie over **actoren, locaties** en **modus operandi** (<-> inbeslagnames)
- **middel om inbeslagnames af te toetsen** aan informatie over het eigenlijke marktaanbod (o.a. welke producten zijn aanwezig of schaars)

- bevat informatie die niet hard kon worden gemaakt (geen inbeslagname/arrestatie meer mogelijk maar wel bewijs dat er iets aan de gang was-bv.: vracht waar lading al was uitgehaald)
- monitoring **effecten van inbeslagnames** en arrestaties op de vraag en het aanbod

Good practice: het AIK Brugge houdt de zachte informatie per drugsoort bij en geeft ze grafisch weer in hun infomagazine Drugbrug dat naar alle zones van het arrondissement wordt gestuurd. Daarin wordt ook een koppeling gemaakt met waar de verschillende drugsgroepen zouden gevonden moeten worden.

Binnen de zachte informatie kunnen verschillende indicatoren onderscheiden worden:

Indicatoren en sub-indicatoren binnen de categorie zachte informatie
<ul style="list-style-type: none"> • Totaal aantal druggerelateerde RIR's • Evoluties en aantallen RIR's/drugtype • Verhoudingen tussen de types drugs in de RIR's (vergelijking tussen politiezones/-arrondissement) • Zachte informatie vanuit verschillende kanalen over dezelfde personen • Zachte informatie vanuit verschillende kanalen over dezelfde locaties • Aantal keer bepaalde naam wordt vernoemd in telefoontap • Frequent terugkerende namen (verdwijnen van naam kan duiden op opwaartse mobiliteit in de echelons) • Frequent terugkerende plaatsnamen/locaties • Informatie over evoluties van de vraag • Informatie over evoluties in het marktaanbod

Vierde voorwaarde: Flexibele indicatoren

Succesvolle opsporings- en bestrijdingsactiviteiten hebben een belangrijk pervers neveneffect: ze resulteren op termijn in wijzigingen in de modus operandi, meer specifiek in een toenemende aandacht voor het beveiligen en afschermen van de illegale activiteiten, dan wel in het zich verplaatsen van het fenomeen (*displacement*, ook wel waterbed- of balloneffect genoemd) naar plaatsen met minder hoge kans op detectie (Neve & van Ooyen-Houben, 2006; Bouchard, 2007; Spapens, 2011). We

zien dit fenomeen op alle echelons van de aanbodketen. De ontwikkelde indicatoren dienen flexibel genoeg te zijn om dit soort veranderingen op de drugsmarkten te kunnen oppikken. Het belang van *displacement* als fenomeen binnen de drugsmarkten maakt dat de interpretatie van gegevens uit de politiestatistieken zowel op Europees en nationaal niveau als interregionaal niveau moeten gebeuren.

6. OVER WELKE INFORMATIE BESCHIKKEN WE? WAT ZIJN GOEDE, HAALBARE INDICATOREN?

Law enforcement data vormen de basis bij de monitoring van de drugsmarkten (Willis, Homel & Anderson, 2011) en dienen verder te worden aangevuld met wetenschappelijk onderzoek en intelligence.

Twee belangrijke vaststellingen komen naar voor uit de interviews. Douane en luchthavenpolitie zijn de enige groepen die rapporteren consequent met indicatoren te werken. Daarnaast lijkt het merendeel van de strafrechthandhavers slechts beperkte waarde te hechten aan de bestaande indicatoren zoals inbeslagnames, prijs en kwaliteit.

Het SUPMAP-onderzoek kon veel indicatoren voor de echelons productie en retail identificeren. Voor groot- en tussenhandel is het aantal aanzienlijk beperkter. Er zijn echter uitzonderingen: op het niveau van import kan op basis van douanegegevens wel veel informatie worden afgeleid. Voor de fenomenen dealpanden en drugshandel, die een apart aspect vormen van de tussenhandel, konden relatief veel indicatoren geïdentificeerd worden. De Belgische kennis blijkt gefragmenteerd, vooral waar het de verantwoordelijke actoren van de hogere echelons betreft. Voor de organisatie van alle echelons van de aanbodketen werd namelijk een link met Nederland vastgesteld. Dit wijst op de nood aan een bijkomende monitoring op Europees niveau.

Politie- en douanegegevens blijken een belangrijke bron van informatie bij de monitoring van het Belgische drugsaanbod. Ze kunnen worden aangevuld met gegevens van de Parketten, toxicologische labo's, ziekenhuizen en de verslavingszorg.

6.1. Indicatoren die geldig zijn voor alle echelons

Voor een gedetailleerd overzicht van alle geïdentificeerde indicatoren, subindicatoren en de additionele informatiebronnen verwijzen we naar onze publicatie (Smet, De Ruyver, Colman, Surmont, Pauwels & De Ruyver, 2013).

Op het vlak van politie-, douane-, Parket- en labogegevens werden volgende indicatoren die toepasbaar zijn op de verschillende echelons geïdentificeerd:

Algemeen geldende indicatoren
<p>Inbeslagnames</p> <ul style="list-style-type: none"> • aantal • type drugs • verpakkingsmateriaal • verpakkingsmodaliteit • hoeveelheid: min/max/mediaan/modus • aankoopprijs • verkoopprijs • plaats inbeslagnames <p>Arrestaties</p> <ul style="list-style-type: none"> • aantal • nationaliteit • woonplaats • crimineel verleden • product/verhouding tussen producten <p>Zachte informatie</p> <ul style="list-style-type: none"> • wijzigingen in het aantal RIR's/drug <p>Parketgegevens</p> <ul style="list-style-type: none"> • aantal gevoerde onderzoeken en veroordelingen productie/groothandel/import/export/tussenhandel/detailhandel <ul style="list-style-type: none"> ▪ type drugs en verhouding tussen types drugs ▪ nationaliteit en woonplaats ▪ crimineel verleden ▪ aantal dossiers met kwalificatie vereniging misdadigers als verzwarende omstandigheid

Algemeen geldende indicatoren (vervolg)
<ul style="list-style-type: none"> • aantal drugdossiers georganiseerde criminaliteit • aantal druggerelateerde vermogensonderzoeken • aantal internationale rechtshulpverzoeken mbt drugs <ul style="list-style-type: none"> ▪ land waarvan afkomstig ▪ individuen/organisaties ▪ gevolg/uitkomst <p>Labo's kwaliteit (zuiverheid + adulteranten)</p>

De vraag en kenmerken van de vraag leren iets over het aanbod (Van Laar, Frijns, Trautmann & Lombi, 2013; Frijns & van Laar, 2013; Trautmann & McSweeney, 2013; Kilmer, Taylor, Hunt & McGee, 2013; Caulkins, & Kilmer, 2013). Data van de drugshulpverlening en de ziekenhuizen vormen een aanvullende informatiebron bij de monitoring van het drugsaanbod.

De drugshulpverlening kan een inzicht geven in de producten die op de markt zijn, eventuele nieuwe producten, verschuivingen in beschikbaarheid en populariteit, waar de drugs worden aangekocht (cfr. social supply, drugstoerisme, etc.), het aantal (problematische gebruikers) en de behandelingsvraag van gebruikers (Mounteney, Fry, McKeganey & Haugland, 2010; Trautmann, Kilmer & Turnbull, 2013). Wat de ziekenhuisinformatie betreft zijn vooral de volgende aspecten van tel:

- aantal druggerelateerde spoedopnames
- aantal druggerelateerde verkeersongevallen
- aantal druggerelateerde overlijdens

Cijfers m.b.t. druggerelateerde overlijdens worden doorgestuurd naar het WIV en op Europees niveau bijgehouden door het EMCDDA, al wordt hierin enkel gedifferentieerd in opiaat-gerelateerd of niet.

6.2. Indicatoren voor de verschillende schakels van de aanbodketen

Zoals we reeds eerder aangaven bij de basisvoorwaarden voor indicatoren, is er naast deze algemene indicatoren ook nood aan echelonspeci-

fieke indicatoren. Immers, indien louter wordt gefocust op indicatoren die algemeen gelden voor de volledige aanbodketen gaat een aanzienlijke hoeveelheid informatie verloren.

6.2.1. *Het echelon productie*

Wat de Belgische drugsproductie betreft, beperken we ons in dit onderzoek tot de productie van ATS (XTC/amfetamines) en de professionele cannabisproductie.

Er kunnen relatief veel indicatoren gevonden worden op het niveau van productie. Het zicht op de organisatoren van de productie is evenwel beperkt, de link met Nederland is groot (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). De volgende twee tabellen geven een overzicht van de geïdentificeerde indicatoren voor ATS- en cannabisproductie.

Productie van ATS
<p>Politiegegevens</p> <ul style="list-style-type: none"> • precursoren <ul style="list-style-type: none"> ▪ inbraken in bedrijven ▪ inbeslagnames • diefstal hardware • ontmantelde sites en labo's <ul style="list-style-type: none"> ▪ aantal ▪ locatie/type pand/omgeving ▪ productiecapaciteit ▪ eerdere productie ▪ productiemethode ▪ hardware ▪ handtekening ketels+ materiaal ▪ herkomst ketel ▪ gesofisticeerdheid (custom-made equipment) ▪ opstelling machines ▪ gebruikt glaswerk • dumping restafval <ul style="list-style-type: none"> ▪ hoeveelheid producten ▪ aantal dumpingplaatsen ▪ locatie

Productie van ATS (vervolg)

- welke producten
- grootte flacons
- verpakkingsmateriaal/etiketten
- zachte info
 - verdachte bestellingen hardware & chemicaliën
 - personen die benaderd werden voor huren loods aan hoge prijs
 - geurontwikkeling/lawaai

Douane

- inbeslagnames precursoren (herkomst/bestemming/opschriften etiketten)

Labo's

- patronen seals vacuümmachines
- xtc-logo's
- chemische handtekening
- mengprofielen van de precursoren
- toxicologische postmortems

Productie cannabis

Politiegegevens

- ontmantelde plantages
 - aantal
 - productiecapaciteit en tekenen van eerdere productie
 - locatie
 - mate van beveiliging
 - handtekening van de elektriciens
 - professionaliteit knipmethode
 - kenmerken gearresteerde aanwezigen & stromannen
- indicatoren wederrechtelijk vermogen
 - vervuiling koolstoffilters
 - hoeveelheid stof in droogmanden en op aanwezige toestellen
- zachte informatie
 - afgeplakte ramen
 - nieuwe schouwen
 - Nederlandse nummerplaten aan loodsen/boerderijen
 - geur

Productie cannabis (vervolg)

- plotse activiteit bij leegstaande gebouwen
- personen die benaderd werden voor huren loods aan hoge prijs

Labo's

- THC
- evolutie verhouding THC/CBD/CBH
- knipmethode

Voor de nieuwe psychoactieve stoffen lijkt België een rol te spelen in het importeren van de precursoren, de productie en verpakking, alsook de distributie via het internet aan zowel smartshops als individuele gebruikers (WIV-ISP, 2013; Memorie van toelichting bij voorstel tot wijziging van de drugswet van 24 februari 1921). De actoren zijn anders dan in de klassieke drugshandel, het betreft eerder opportunistische zakenmannen die gebruik maken van lacunes in de wetgeving dan deel uit te maken van criminele netwerken. Het recent voorstel tot wetswijziging van de wet van 24 februari 1921⁵⁴, waarvan het voorontwerp op 26 april 2013 werd goedgekeurd door de Ministerraad, zal hierin ongetwijfeld verandering brengen. Deze wetswijziging zorgt ervoor dat de generische classificaties voor de nieuwe psychoactieve stoffen buiten de wet worden gesteld, waardoor deze stoffen al onder controle zijn alvorens ze op de Belgische markt komen. Daarnaast worden ook de voorbereidende handelingen, zoals de handel in precursoren en in pre-precursoren, strafbaar gesteld.

6.2.2. *De echelons groothandel, import en export*

België speelt een belangrijke rol in de internationale drugtrafië en vormt een transit zone voor de Europese drugsimport (De Stoop, 2012). De haven van Antwerpen heeft een belangrijk aandeel in de grote rol van België als transitland.

De douane heeft een goed zicht op de import. Binnen de import heeft België vooral een goed zicht op de import van cocaïne en van hasj. Op

⁵⁴ Wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van giftstoffen, slaapmiddelen en verdoevende middelen, psychotrope stoffen, ontsmettingsstoffen en antiseptica en van de stoffen die gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdoevende middelen en psychotrope stoffen.

het vlak van heroïne is er relatief weinig kennis, het aantal inbeslagnames van geïmporteerde heroïne ligt erg laag. Export wordt evenwel niet gecontroleerd wat maakt dat het zicht op de rol die België speelt als transitland gefragmenteerd is.

De kennis over groothandel op het niveau van de Belgische strafrechtshandhavers is beperkt. De groothandel lijkt zich voornamelijk in Nederland te bevinden, drugs worden in België geïmporteerd en vandaar naar Nederland getransporteerd om er versneden en verder verdeeld te worden (Boerman, Grapendaal, Nieuwhuis & Stoffers, 2013).

Groothandel, import en export
<p>Douane- en politiegegevens</p> <ul style="list-style-type: none"> • inbeslagnames • totale gewicht • vergelijking inbeslagnames op risicovluchten in andere landen • verbergingswijzen/smokkelmethoden • cocaïnestempels • aantal drugkoeriers luchthavens • aantal Belgische koeriers gedetineerd in het buitenland • route <ul style="list-style-type: none"> ▪ herkomst/tussenstops/bestemming ▪ distributieroutes • transportmethode • zachte informatie <ul style="list-style-type: none"> ▪ lading reeds aangehaald ▪ meldingen benaderd i.f.v. werknemerscriminaliteit

6.2.3. *Het echelon tussenhandel*

Het zicht van de Belgische strafrechtshandhavers op de tussenhandel is beperkt en gefragmenteerd. Dit wordt hoofdzakelijk verklaard doordat de organisatoren ervan zich in Nederland bevinden en doordat we hier, net zoals bij groothandel het geval is, te maken hebben met grensoverschrijdende samenwerking tussen verschillende criminele netwerken (Boerman, Grapendaal, Nieuwhuis & Stoffers, 2013). We hebben wel een goed zicht op de problematiek van de dealpanden en drugrunners, die een apart aspect van de tussenhandel vormen. De bevindingen van het SUPMAP-onderzoek bevestigen eerder onderzoek naar deze pro-

blematiek in de Euregio Maas-Rijn (De Ruyver & Fijnaut, 2008; Van Wijk & Bremmers, 2011). Het aantal indicatoren voor tussenhandel is beperkt. Op het vlak van de dealpanden en het drugstoerisme konden wel een resem indicatoren bijeengebracht worden. In deze panden wordt aan polydrugdistributie gedaan, er worden m.a.w. verschillende types drugs verkocht (al blijkt uit de SUPMAP-interviews dat meestal één soort drugs domineert).

Een nieuw fenomeen op het niveau van tussenhandel is het gebruik van internetfora om drugs aan te bieden, contacten te leggen en aankopen te regelen. De coördinatoren bevinden zich in Nederland en laten de drugs leveren in België. Dit gebeurt voornamelijk voor cannabis en in mindere mate voor ATS. Voor andere harddrugs zou een soortgelijke modus operandi bestaan op het minder toegankelijke *dark net* (zie ook Trautmann, 2013). De kennis over de precieze kenmerken van deze nieuwe semi-open of gesloten markt is vooralsnog gelimiteerd.

Tussenhandel
<p>Politiegegevens</p> <ul style="list-style-type: none"> • transportmethode • drugstoeristen <ul style="list-style-type: none"> ▪ aantal ▪ nationaliteit ▪ type drugs ▪ hoeveelheid ▪ locatie arrestatie ▪ vervoersmiddel ▪ locatie aankoop • dealpanden <ul style="list-style-type: none"> ▪ aantal panden ▪ locatie (postcode + plaatskenmerken) ▪ kenmerken pand ▪ verkocht product/multiverkoop ▪ grootte van de stock ▪ aantal cliënten + gemiddelde aankoophoeveelheid ▪ verpakkingsmodaliteiten ▪ modus operandi en wijzigingen erin ▪ kenmerken dealers <ul style="list-style-type: none"> – nationaliteit

Tussenhandel (vervolg)
<ul style="list-style-type: none"> - criminele antecedenen - legaal/illegaal ▪ kenmerken drugrunners <ul style="list-style-type: none"> - nationaliteit - criminele antecedenen - legaal/illegaal

6.2.4. *Het echelon detailhandel*

Retail is het aspect van de drugsmarkt dat het vaakst bestudeerd wordt in de wetenschappelijke literatuur (Korf et al., 2005; Massari, 2005; May & Hough, 2004; May, Duffy, Few & Hough 2005; Pearson & Hobbs, 2003; Pearson & Hobbs, 2004; Pearson & Hobbs, 2001; Wilkins & Sweet-sur, 2006). De Belgische strafrechthandhavers hebben een goed zicht op het niveau van de kleinhandel. Als gevolg daarvan konden veel indicatoren voor de detailhandel geïdentificeerd worden. De Lokale Politie kent zijn probleemgebruikers en kleinhandelaars. Verder vormen veel van de indicatoren die informatie geven over de vraag ook een aanvullende bron van informatie voor de retailzijde van de aanbodketen.

De beschikbaarheid van alle types drugs in de Belgische kleinhandel is hoog. Er werd wel een tijdelijke schaarste aan XTC vastgesteld, al blijkt de markt zich te herstellen en wordt recent erg hooggedoseerde MDMA teruggevonden. Uit de SUPMAP-interviews blijkt dat straatdealen het meeste voorkomt bij heroïne. Het betreft hier een soortgelijke organisatie als bij de dealpanden, waarbij illegalen worden ingezet voor de heroïneverkoop, en soms ook voor de cocaïneverkoop. De rol van mobiele telefonie in de kleinhandel is toegenomen (Barendregt, van der Poel & van de Mheen, 2006; van Wijk & Bremmers, 2011). Vooral voor cocaïne bestaat een gesloten markt met levering aan huis. Er bestaat zeer weinig kennis over de kleinhandel in synthetische drugs, in de interviews komt enkel naar voren dat die in hoofdzaak gelinkt zijn aan het discotheekmilieu. Hoogstwaarschijnlijk wordt dit verklaard doordat het een gesloten markt betreft met informele netwerken. Een effect van de wietpas (die nog maar pas in voege was op het moment dat de interviews werden afgenomen) op de Belgische kleinhandel in cannabis kon op basis van de interviews niet worden vastgesteld.

Kleinhandel

Politiegegevens

- verkoopmethode
- verwervingswijze koper
- verwervingswijze verkoper
- verwervingsdelicten
 - aantal
 - locatie
- druggerelateerde overlast
 - aantal casussen
 - locatie
- drugs in het verkeer
 - speekseltesten
 - inbeslagnames
- drugstoeristen
 - aantal
 - nationaliteit
 - type drugs
 - hoeveelheid
 - locatie arrestatie
 - vervoersmiddel
 - locatie aankoop
- dealpanden
 - aantal panden
 - locatie (postcode + plaatskenmerken)
 - kenmerken pand
 - verkocht product/multiverkoop
 - grootte van de stock
 - aantal cliënten + gemiddelde aankophoeveelheid
 - verpakkingsmodaliteiten
 - modus operandi en wijzigingen erin
 - kenmerken dealers
 - nationaliteit
 - criminele antecedenen
 - legaal/illegaal
 - kenmerken drugrunners
 - nationaliteit
 - criminele antecedenen

Kleinhandel (vervolg)

- legaal/illegaal
- zachte informatie
 - potentiële dealplaatsen
 - vermeende kwaliteit
 - beschikbaarheid/verkrijgbaarheid
 - wijzigingen in vraag
 - zichtbaar crimineel vermogen
 - veranderingen in het aantal RIR's/drug
 - buitenlandse nummerplaten (drugstoeristen)
 - veel activiteit + korte bezoeken op 1 plaats
 - druggerelateerde overlast

7. SLEUTELBEVINDINGEN VAN HET SUPMAP-ONDERZOEK

Volgende sleutelbevindingen komen naar voor uit het SUPMAP-onderzoek:

Sleutelbevindingen van het SUPMAP-onderzoek

- veel indicatoren voor productie en retail, beperkt aantal indicatoren voor groothandel, import/export en tussenhandel
- belang van vraagindicatoren voor de monitoring van het aanbod
- een beperkte waarde van inbeslagnames en arrestaties als indicator
- prijs en kwaliteit hebben als indicator zeer weinig waarde voor Belgische strafrechthandavers
- mogelijkheden voor de monitoring van druggerelateerde criminaliteit

Sleutelbevinding 1: Veel indicatoren voor productie en retail, beperkt aantal indicatoren voor groothandel, import/export en tussenhandel

Zoals hierboven reeds duidelijk werd, heeft het merendeel van de in het SUPMAP-onderzoek geïdentificeerde indicatoren betrekking op retail en productie. Hoewel groot- en tussenhandel de motor van de

supply chain vormen, is de kennis hierover beperkt en konden aanzienlijk minder indicatoren worden verzameld (met uitzondering van de import en het aspect dealpanden voor de tussenhandel). Groot- en tussenhandel zijn grensoverschrijdende fenomenen met een samenwerking tussen verschillende criminele netwerken (wisselden joint-ventures) (Rubin, Pardal, McGee & Culley, 2013).

De vraag naar meer kennis over het niveau van de tussenhandel is groot bij de bevraagde strafrechthandhavers, en er bestaat frustratie dat niet meer middelen worden vrijgemaakt voor onderzoeken naar dit niveau van de drugsmarkt. Arrestaties van kleine dealers of facilitoren zoals uithalers hebben immers weinig impact op het drugsaanbod, aangezien de plaats direct wordt ingenomen door andere spelers die juist door het middle level worden aangestuurd. Anderzijds is er bij de bevraagden overeenstemming dat het merendeel van de organisatoren van de groot- en tussenhandel zich in Nederland bevindt, hetgeen de opsporing en het opklimmen in de echelons belemmert.

Sleutelbevinding 2: Belang van vraagindicatoren voor de monitoring van het aanbod

Vraag en aanbod zijn onvermijdelijk aan elkaar verbonden, al lijken deze twee zijden van de drugsmarkt op het niveau van het EMCDDA en ook in de wetenschappelijke literatuur vaak als aparte domeinen te worden gezien. Het uitgangspunt is eenvoudig: wat wordt geconsumeerd is ooit aangeboden geweest. De twee aspecten zijn niet alleen onlosmakelijk verbonden, de SUPMAP-interviews toonden ook het belang aan van vraagindicatoren voor het monitoren van de aanbodketen, hetgeen ook bevestigd werd in recent onderzoek (Trautmann, Kilmer & Turnbull, 2013). Lokale politiediensten zijn ook vragende partij voor meer kennis over de vraag. Het spreekt voor zich dat een groot deel van deze informatie betrekking heeft op de retail, al geven bepaalde data ook inzicht in de tussenhandel en zelfs op het niveau van de productie. Ze bieden een kijk op welke drugs geconsumeerd worden, het marktaanbod (welke drugs, prijzen, beschikbaarheid) en de gebruikspatronen (polygebruik). Verder kunnen op basis van deze gegevens ook aspecten van drugsproductie zichtbaar worden, zoals de aanwezigheid van nieuwe of gecontamineerde stoffen op de markt. Soms vormen overdoses of andere druggerelateerde ziekenhuisopna-

mes de aanleiding voor politieonderzoek, waarbij kan worden opgeklommen tot de dealers en netwerken en zelfs mogelijke kleinschalige producenten kunnen worden blootgelegd (bijv. voor speed en GHB).

De belangrijkste aspecten m.b.t. het drugsaanbod waarop vraagindicatoren mogelijk een antwoord kunnen bieden, zijn:

- waaruit bestaat het marktaanbod (producten + beschikbaarheid)?
- welke evoluties bestaan er daarbinnen?
- hoe verhoudt de vraag zich tot het aanbod (onder meer de rol van vraagelasticiteit)?
- waar ontmoeten vraag en aanbod elkaar (wat zijn de kanalen voor retailverkoop en de verkoopslocaties)?

Op basis van de SUPMAP-interviews werden volgende informatiebronnen m.b.t. de vraagzijde, die ook relevant zijn voor de aanbodzijde, geïdentificeerd:

- hulpverleningsorganisaties (verslavingszorg in het bijzonder)
- ziekenhuisinformatie
- labo-analyses
- bevolkings- en jongerensurveys (prevalentie van het gebruik)
- gebruikersfora

Een grote meerwaarde van het betrekken van de vraagzijde is dat deze informatie kan gebruikt worden als een 'reality check' voor inbeslagnames, en voor de kennis van de markt die strafrechthandhavers hebben. Hierdoor kan de verhouding tussen de eigenlijke vraag, het eigenlijke aanbod en de inbeslagnames in kaart worden gebracht. Op lokaal niveau kan het aantal gekende gebruikers (en een inschatting van de hoeveelheid die ze nodig hebben) vergeleken worden met de hoeveelheid die in beslag genomen wordt, hoeveel dealers er gekend zijn en wat hun omzet is, om zo mogelijke zwarte vlekken aan te tonen en de opsporingsprioriteiten bij te sturen. Evoluties in het aantal gekende gebruikers en verhuisbewegingen van delen van een groep gekende gebruikers, kunnen signalen zijn dat er veranderingen zijn op de aanbodzijde (*displacement*). Ook verandering in het problematisch gebruik kan een teken zijn van veranderingen op de aanbodzijde (andere kwaliteit, hogere beschikbaarheid, etc.).

Sleutelbevinding 3: Een beperkte waarde van inbeslagnames en arrestaties als indicator voor strafrechthandhavers

Strafrechthandhavers hechten relatief weinig waarde aan cijfermatige data zoals inbeslagnames en arrestaties als indicator, en dit om twee redenen. Enerzijds leveren deze data hen geen relevante informatie m.b.t. actoren en modus operandi en laten ze niet toe proactief op te treden. Daarnaast zijn inbeslagnames en arrestaties in hoofdzaak een reflectie van (het succes van) het gevoerde opsporingsbeleid, in plaats van een afspiegeling te vormen van de bestaande drugsmarkten. Het betreft immers controledelicten, het investeren van meer tijd en middelen in de detectie leidt tot een grotere kans op inbeslagnames (Willis, Anderson & Homel, 2011). Een stijging van het aantal inbeslagnames voor één type drug kan niet automatisch gelijk worden geschakeld aan een stijging van de vraag en/of het aanbod van die drug, net zoals een gebrek aan inbeslagnames niet betekent dat specifieke drugs afwezig zijn op de markt.

Sleutelbevinding 4: Prijs en kwaliteit hebben als indicator zeer weinig waarde voor Belgische strafrechthandhavers

1. De waarde van prijs en kwaliteit op Belgisch niveau

Voor het EMCDDA waren prijs, kwaliteit en *purity-adjusted price* tot voor kort de belangrijkste indicatoren om het drugsaanbod op Europees niveau te volgen (Kilmer & Hoorens, 2010). Het SUPMAP-onderzoek nuanceert het nut van deze indicatoren voor de Belgische drugsmarkten in belangrijke mate. De door ons bevroegde strafrechthandhavers blijken er immers weinig waarde aan te hechten. Deze data bieden weinig inzicht in de aspecten van de drugsmarkt die voor hen van belang zijn (actoren, modus operandi, locaties). Strafrechthandhavers hebben in hoofdzaak nood aan indicatoren die hen helpen proactief te werken.

Prijs en kwaliteit hebben voor de monitoring van het drugsaanbod de grootste waarde als een vergelijkingsmiddel tussen landen. Prijs kan

wel indicatief zijn voor het succes van lokale opsporingsinspanningen (tijdelijke marktverstoring) (Best Strang, Beswick & Gossop, 2001; Bright & Ritter, 2010; Caulkins & Reuter, 1998; Caulkins, 2007; Costa Storti & De Grauwe, 2007; Costa Storti & De Grauwe, 2009; Desimone, 2006; Pacula, Kilmer, Grossman & Chaloupka, 2010; Caulkins & Reuter, 2010; Wilson & Stevens, 2009). Een belangrijke randvoorwaarde hierbij is het frequent herhalen van deze prijsmetingen. Het lijkt aangewezen om de lokale kleinhandelsprijs kort op te volgen, waarbij gegevens eerder op maandelijks niveau dan jaarlijks dienen te worden bijgehouden en gekoppeld aan de context van de opsporingsinitiatieven en prioriteiten van de verschillende zones en arrondissementen. Verder kan het relevant zijn om ook te focussen op de *mark-up*, op de prijsverschillen tussen de verschillende echelons van de drugsmarkten (EMCDDA-Europol, 2011; Wilson & Stevens, 2009). Het is immer onduidelijk in welke mate bepaalde risico's in de prijzen zijn verrekend, en in welke mate marktwijzigingen op de hogere echelons worden doorgerekend aan de lagere echelons (Bright & Ritter, 2010; Pearson & Hobbs, 2001). De vraag die zich stelt is in welke mate prijsveranderingen op een segment van de markt al dan niet iets zeggen over veranderingen op de andere echelons van die markt (Desimone, 2006).

De prijs wordt door de Belgische strafrechthandhavers enkel gebruikt voor de berekening van het wederrechtelijk voordeel. De twee belangrijkste argumenten tegen **prijs** als indicator voor de Belgische strafrechthandhavers zijn:

- de vaststelling dat de retail prijzen in België al jarenlang gelijk blijven of licht dalen. Er zijn enkel zeer kleine of interregionale verschillen mogelijk die eerder indicatief zijn voor de afstand van de tussenhandel.
- grote inbeslagnames lijken weinig of geen effect te ressorteren op de prijs, hetgeen duidt op een erg soepele toevoer en een markt die zeer snel herstelt van interventies.⁵⁵

Kwaliteit is een indicator die weinig nut heeft voor de Belgische strafrechthandhavers, al heeft ze wel nut voor de monitoring van het drugsaanbod. Uit de interviews met de toxicologische labo's blijkt dat kwali-

⁵⁵ De grote inbeslagnames in de Antwerpse haven zijn hoogstwaarschijnlijk drugspartijen die niet bedoeld zijn voor de Belgische markt.

teit een nuttige indicator vormt voor de productie van synthetische drugs, meer bepaald voor de monitoring van de effectiviteit van het precursorenbeleid en als indicator voor adaptaties in de modus operandi van de producenten. De belangrijkste argumenten tegen kwaliteit als indicator voor Belgische strafrechthandhavers zijn de volgende:

- Kwaliteit is niet opgenomen in de strafwet en heeft geen impact op de veroordeling, wat meteen verklaart waarom de strafrechthandhavers er weinig waarde aan hechten.
- Inbeslagnames worden niet systematisch getest. In hoofdzaak worden de grote inbeslagnames getest, waardoor de gegevens m.b.t. kwaliteit voornamelijk indicatief zijn voor groothandel en productie (waar de zuiverheid hoog ligt) en slechts beperkte kennis opleveren op het niveau van retail. Momenteel hebben we slechts een fragmentair zicht op de kwaliteit van de retail. Voor de synthetische drugs hebben we wel een beperkt zicht op de kwaliteit van de producten door de Europese pill testing programma's (TEDI), het Early Warning Systeem (EWS) en online databanken zoals Pill Reports, waar zowel labo-analyses als gebruikers op rapporteren over kwaliteit.
- Verder worden voornamelijk productanalyses uitgevoerd (betreft het drugs of niet?), analyses van gehaltesbepaling (zuiverheid) en samenstelling zijn minder courant.

2. Prijs, kwaliteit en purity-adjusted price op internationaal niveau

Prijs is in hoofdzaak relevant als vergelijkingsmiddel tussen verschillende Europese landen (prijzen per product voor de verschillende echelons). Het drugsaanbod vindt plaats op een internationaal georganiseerde open markt, wat maakt dat de registratie op nationaal niveau weinig waarde heeft.

De vergelijking van de verhouding tussen prijs en kwaliteit (*purity-adjusted price*) tussen verschillende Europese landen is een waardevol middel voor de monitoring van het Europese drugsaanbod (Kilmer & Hoorens, 2010). Ze vormt verder een belangrijke indicator voor het drugstoerisme. De interessante prijs-kwaliteitverhouding verklaart de aanwezigheid van Noord-Franse drugstoeristen op de Belgische markt (Lamkaddem & Roelands, 2010). Het is dus zeer nuttig om gegevens van prijs en kwaliteit in België te vergelijken met die van de omliggende landen.

Kwaliteit vormt een belangrijke indicator voor het identificeren van de kernlanden voor drugsproductie, voor groothandel en tussenhandel en minder een indicator voor kleinhandel. Ook voor de monitoring van productie van synthetische drugs (precursorenbeleid en wijzigingen in de modus operandi) is het een belangrijke indicator

Sleutelbevinding 5: Opportuniteiten voor de monitoring van druggerelateerde criminaliteit

Druggerelateerde criminaliteit en het drugsaanbod zijn nauw verweven met elkaar: druggerelateerde criminaliteit kan immers geassocieerd worden met verschillende echelons van de aanbodketen, gaande van drugproductie tot dealen om in de drugbehoefte te voldoen (Disley, et. al., 2011). Wijzigingen in druggerelateerde criminaliteit kunnen een significante indicator zijn voor ontwikkelingen binnen de aanbodketen.

De vraag naar epidemiologische gegevens met betrekking tot druggerelateerde criminaliteit is groot op zowel lokaal, nationaal als op Europees niveau. Echter, de bruikbaarheid van druggerelateerde criminaliteit als sleutelindicator voor het drugaanbod hangt samen met een kwaliteitsvolle registratie ervan en dit is nog een heikel punt (Brochu 1997; Holloway 2007; Macdonald 2008; Nicholas 2001; Teplin 2005).

Er bestaat geen eenduidige definitie van druggerelateerde criminaliteit. Vier klassieke vormen van druggerelateerde criminaliteit kunnen worden onderscheiden: psychofarmacologische, verwervings-, systemische en consensuele delicten.

- **psychofarmacologische delicten:** gemeenrechtelijke misdrijven gepleegd onder invloed van illegale drugs
- **verwervingsdelicten:** delicten die gepleegd worden om het druggebruik te financieren
- **systemische delicten:** criminaliteitsvormen die voortkomen uit het illegale karakter van het drugsmilieu (Parker & Auerhahn, 1998; Hoaken & Stewart, 2003). Dit betreft voornamelijk geweldsdelicten gepleegd binnen het functioneren van de drugshandel, als onderdeel van aanvoer, distributie en gebruik van verdovende middelen.
- **consensuele delicten:** inbreuken op de drugwetgeving

De consensuele delicten zijn eenvoudiger te achterhalen dan de drie andere vormen van druggerelateerde criminaliteit. Een verdere differentiatie van de types delicten in de registratiesystemen is nodig om beter inzicht te krijgen in de werking van (Europese) drugsmarkten.

Drie types mogelijke metingen konden worden onderscheiden in het SUPMAP-onderzoek:

- metingen op lokaal niveau
- metingen op nationaal niveau
- metingen op Europees niveau

Voor elk van deze metingen bestaan er tools die reeds geïmplementeerd kunnen worden.

Metingen op lokaal niveau voor het volgen van een bepaald fenomeen: implementatie van de DRUGCRIM-tool (De Ruyver et al., 2008). Deze methode dient bij voorkeur gebruikt te worden naar aanleiding van concrete noden op het terrein, wanneer de initiatiefnemer onmiddellijk het aandeel druggerelateerde criminaliteit wil meten. De strategisch analist, functioneel beheerder of verantwoordelijke van ISLP binnen de politiezone kan de tool toevoegen waardoor in de toekomst de registraties inzake druggerelateerde criminaliteit kunnen bijgehouden worden.

Metingen op nationaal niveau: Op nationaal niveau blijkt het vrij eenvoudig om de systemische en consensuele delicten systematisch te meten. De druggerelateerdheid van de psychofarmacologische en economisch-compulsieve delicten is echter moeilijker te achterhalen, waarbij vooral de laatste vorm het moeilijkst is om te meten. Niettemin kunnen we op basis van de bestaande registratiemogelijkheden de monitoring van druggerelateerde criminaliteit efficiënt laten verlopen. Systemische en consensuele criminaliteit kunnen in principe uit de politiestatistieken gehaald worden aan de hand van het veld 'context'.

Metingen op Europees niveau: EULOCS (*EU level offence classification system*) is een conceptueel classificatiesysteem dat door het IRCP ontwikkeld werd, in opdracht van de Europese Commissie (Vermeulen & De Bondt, 2009). Naast het onderscheid tussen misdrijven die strafbaar zijn in alle EU-lidstaten en misdrijven waarvan dit onzeker is, heeft EULOCS nog een tweede belangrijke karakteristiek. Bij elk misdrijf wordt de mogelijkheid geboden om aan te geven in welke context het

misdrijf gepleegd werd. Deze zogeheten “aanvullende contextvelden” bieden de mogelijkheid om aan te geven of er al of niet sprake is van druggerelateerdheid.

8. WELKE BIJKOMENDE INFORMATIE IS NODIG VOOR MONITORING IN DE TOEKOMST?

Op basis van de in het SUPMAP-onderzoek geïdentificeerde indicatoren konden ook enkele punten geformuleerd waarop meer kennis dient te worden verzameld teneinde de monitoring van de aanbodzijde te optimaliseren. We hebben nood aan meer kennis m.b.t. de echelons groot- en tussenhandel. Het betreft in hoofdzaak de organisatorische aspecten van de hogere echelons van de aanbodketen:

Meer kennis over de rol van België als transitland

Nood aan meer kennis georganiseerde criminele netwerken in de drugshandel

Meer kennis over de rol van facilitatoren op de verschillende echelons

8.1. Meer kennis over de rol van België als transitland

België is een doorvoerhaven en speelt een belangrijke rol in de internationale drugstrafiek (Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Het feit dat we op deze as zitten, bemoeilijkt de verzameling van representatieve cijfers voor het drugsaanbod in België. Veel van de grote partijen die in België toekomen zijn bestemd voor andere landen. Er is nood aan een beter inzicht in de precieze rol die België speelt als doorvoerland en de structurele en organisatorische factoren die deze rol faciliteren. Dit dient automatisch gekoppeld te worden aan het verder uitdiepen van de betrokkenheid van Nederlandse criminele netwerken in de hogere echelons van de aanbodketen en het gebruik dat zij maken van België als import- en verdeelpunt.

8.2. Nood aan meer kennis m.b.t. de kenmerken van de georganiseerde criminele netwerken en samenwerkingsverbanden in de drugshandel

Zonder aanvullende kennis over de betrokken georganiseerde criminele netwerken verschaffen de data van de opsporingsdiensten nog te weinig inzicht in de drugstrafieken (Blickman, 2005). Meer specifiek is nood aan kennis m.b.t.:

- actoren
- samenwerkingsverbanden
- organisatiestructuren
- polycriminaliteit
- polydrugdistributie
- rol van facilitatoren

Er dient verder te worden ingezet op de rol van georganiseerde criminaliteit alsook op de polycriminaliteit waardoor de hogere echelons zich kenmerken (zie ook Rubin, Pardal, McGee & Culley, 2013). De linken tussen verschillende soorten drugs en het fenomeen van de polydrugdistributie, waarbij ook drugs tegen elkaar geruild kunnen worden, verdient hierbij extra aandacht (Europol, 2012; Europol, 2013). Wat de actoren en organisatie betreft, dient extra aandacht te worden besteed aan de vluchtigheid die de tijdelijke samenwerkingsverbanden tussen de verschillende groepen georganiseerde misdadigers kenmerken. Ook over de organisatiestructuren van de verschillende criminele netwerken is nog te weinig bekend. Uit dossierstudies naar georganiseerde criminaliteit in België geldt de betrokkenheid van Nederlanders voor alle drugsgroepen, met uitzondering van de heroïne (Dienst voor het strafrechtelijk Beleid, 2010).

8.3. Meer kennis over de rol van facilitatoren op de verschillende echelons

Hoewel relatief veel onderzoek naar drugsmarkten an sich bestaat is de kennis over een belangrijk aspect ervan relatief beperkt: de facilitatoren. Facilitatoren zijn aanwezig op elke schakel van de aanbodsketen en hun rol kan erg divers worden ingevuld. Vaak werken ze voor verschillende

criminele netwerken tegelijk. Er zijn uithalers, de stockeerdere van drugs, witwassers, recruteerders van drugskoeriers, boodschappenjongens voor de tussenhandelaars, klusjesmannen voor de opzet plantages, stromannen voor de huur van panden, chemische helpdesks voor de synthetische drugsproductie, etc.. Facilitatoren vormen een belangrijk onderdeel van de ondersteunende en uitvoerende kracht in de drugshandel. Meer bepaald dienen de verschillende rollen en types facilitatoren te worden geïdentificeerd alsook de mate waarin criminele netwerken beroep doen op facilitatoren en wat hun rol is binnen deze organisaties.

9. AANBEVELINGEN EN SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK

Op basis van het SUPMAP-onderzoek kunnen een aantal **beleidsaanbevelingen** geformuleerd worden. We maken hierbij een onderscheid tussen vier soorten beleidsaanbevelingen:

- structurele (organisatorische aspecten voor de monitoring)
- functionele (middelen voor het optimaal benutten van de bestaande informatie)
- operationele (i.f.v. verdere optimalisatie van het drugsopsporingsonderzoek)
- internationale

Structurele beleidsaanbevelingen

- een betere positionering van de Centrale Directie Drugs van de Federale Politie als focal point van de politionele informatiehuishouding en intelligence, voor zowel Lokale als Federale Politie
- de optimalisering van de informatiedoorstroming en samenwerking tussen de verschillende opsporingsdiensten
- optimalisering van de kennis over supply op het niveau van de labo's
- de ontwikkeling van geprecodeerde vragenlijsten a.d.h.v. het SUPMAP-onderzoek

Functionele beleidsaanbevelingen

- bijkomende richtlijnen m.b.t. de registratie in PV's i.f.v. strategische analyses
- consequente meer gestroomlijnde exploitatie van de zachte informatie m.b.t. drugs

Operationele beleidsaanbevelingen

- blijvende aandacht voor de rol die de Antwerpse haven speelt in de internationale drugstrafiek
- meer aandacht voor wederrechtelijk verkregen vermogen en financiële geldstromen
- meer aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking op niveau van politieel onderzoek
- meer aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking bij het wetenschappelijk onderzoek

Internationale beleidsaanbevelingen

- de ideale monitoring combineert landelijke monitoring in de lidstaten met een monitoring op Europees niveau

9.1. Structurele beleidsaanbevelingen

Het uitgangspunt voor een optimale monitoring: kennis is macht

Een adequate monitoring van de Belgische drugsmarkten kan enkel door het verzamelen van voldoende kennis. Voor een kwalitatieve monitoring vormt een performante informatiehuishouding op het niveau van de verschillende groepen sleutelfiguren een noodzakelijke voorwaarde. Fundamenteel hierbij is een informatie-uitwisseling die steeds als tweerichtingsverkeer dient te worden opgevat, en die voor alle partijen een toegevoegde waarde heeft. De bevragingen doorheen België leerden ons dat er zeer veel informatie aanwezig is, alleen is deze vaak te diffuus en weten de verschillende diensten en sleutelfiguren vaak niet welke voor hen relevante informatie voorhanden is.

Voor een performante informatiehuishouding staan enkele tools ter beschikking:

- een betere positionering van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie
- de optimalisering van de informatiedoorstroming en samenwerking tussen de verschillende opsporingsdiensten
- optimalisering van de kennis over supply op het niveau van de labo's
- de ontwikkeling van geprecodeerde vragenlijsten a.d.h.v. het SUP-MAP-onderzoek

Structurele beleidsaanbeveling 1: een betere positionering van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie als focal point van de politionele informatiehuishouding en intelligence, en dit zowel voor de Lokale als de Federale Politie

Het SUPMAP-onderzoek leert dat op het niveau van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie veel van de noodzakelijke informatie m.b.t. de Belgische drugsmarkt beschikbaar is, dan wel kan gedestilleerd worden uit de gegevens waarover deze dienst beschikt en toegang heeft. De verschillende zones en arrondissementen blijken evenwel vaak niet op de hoogte dat de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie over voor hen relevante kennis beschikt en leveren bijgevolg zelf weinig informatie aan. Momenteel blijken veel zones en arrondissementen naast de bestaande registratiesystemen een individueel systeem te hebben opgezet om al hun informatie te systematiseren, hetgeen waardevol is voor het eigen niveau maar suboptimaal wat betreft de informatiedoorstroming naar de hogere niveaus. De belangrijkste vraag/eis van de zones en arrondissementen betreft een return: ze willen een feedback wanneer ze gegevens doorgeven.

Gelet op haar kennispositie en de centrale rol die ze heeft, dient te worden gewerkt aan een verdere valorisatie van de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie, waarbij de verschillende zones en arrondissementen gewezen wordt op de relevante kennis waarover de dienst beschikt. Hierbij dient er ook over te worden gewaakt dat de lagere niveaus meer return krijgen in de toekomst, temeer daar dit de bereidheid om data door te geven op termijn enkel zal verhogen.

Structurele beleidsaanbeveling 2: optimalisering van de informatiedoorstroming en samenwerking tussen verschillende opsporingsdiensten

Het SUPMAP-onderzoek toonde aan dat er qua optimalisatie bij de Belgische law enforcement in hoofdzaak vraag is naar een betere informatiedoorstroming tussen de verschillende politiediensten onderling, als ook tussen de verschillende zones, arrondissementen en de centrale niveaus (cfr. supra). Deze informatie-uitwisseling dient voornamelijk te focussen op de voorkomende modus operandi, wijzigingen daarin en kenmerken van de locaties waar drugshandel plaatsvindt. Gelet op het belang van de *centralisering* van informatie voor de monitoring van het Belgische drugsaanbod, en op het belang van een *uniforme informatie-*

uitwisseling, dient de informatiedoorstroming via de Centrale Dienst Drugs van de Federale Politie te verlopen en ook door hen gecoördineerd te worden. Een centrale coördinatie kan vermijden dat verschillende diensten naast elkaar werken.

Naast een samenwerking tussen opsporingsdiensten kan ook de informatie-uitwisseling met andere relevante overheidsdiensten zoals brandweer (drugsproductie), voedsel- en geneesmiddeleninspectie (drugsproductie en -import precursoren/nieuwe psychoactieve stoffen) relevante elementen aanleveren voor de opsporing.

Good practice 1: opzet van studiedagen m.b.t. de detectie plantages met politiediensten (bijzondere aandacht voor wijkagenten) en andere actoren zoals brandweer, civiele bescherming, en de magistratuur. Ook voor synthetische drugsproductie kan dit een goede tool zijn, waarbij ook parkwachters en milieuwerkers kunnen gesensibiliseerd worden om extra aandachtig te zijn voor dumping.

Structurele beleidsaanbeveling 3: optimalisering van de kennis over supply op het niveau van de labo's

Op het niveau van de labo's zijn nog veel opportuniteiten om de kwaliteitsanalyses in de toekomst meer waardevol te maken voor de monitoring van het Belgische drugsaanbod:

- **Ontwikkeling van procedures en een protocol voor de analyse van stalen**: momenteel bestaat geen eenduidig protocol voor staalanalyse, waardoor elk labo het op een zelf gekozen wijze doet en wat de vergelijkbaarheid van de uitkomsten niet ten goede komt. Bij de coördinatie hiervan is mogelijks een rol weggelegd voor het NICC.
- **Optimalisering van de informatiedoorstroming van de labo's naar het WIV**, en ontwikkelen van tools om het respecteren van **KB 17 oktober 2006** te kunnen afdwingen. Momenteel worden de gegevens te weinig of te traag doorgegeven (onder meer doordat de bepaling in strijd is met de geheimhoudingsplicht in een opsporingsonderzoek of gerechtelijk onderzoek zoals bepaald in het Wetboek van Strafvordering)⁵⁶ en is er een sterke onderrapportage. Deze aanbeveling is ook van belang voor een optimaal functione-

⁵⁶ Artikelen 28 quinquies § 1 en 57 § 1.

ren van het Early Warning System. Het recente voorstel tot wetswijziging van de wet van 24 februari 1921⁵⁷, waarbij de afwijking op het geheimhoudingsprincipe in een opsporings-, of gerechtelijk onderzoek wordt ingeschreven in de wet, en dat op 26 april 2013 werd goedgekeurd door de Ministerraad, zal hierin verandering brengen.

- **Linken van de labo-analyses aan het dossier**, opdat de labo-analyses van inbeslagnames kunnen geanalyseerd worden op mogelijke linkjes tussen netwerken. Momenteel geeft het NICC een eigen nummer aan de analyses, waardoor inbeslagnames niet gelinkt kunnen worden aan het dossier.
- **Feedback van de laboanalyses** ook doorgeven **aan de betrokken politiediensten** i.p.v. deze louter naar de magistratuur door te sturen. De geïnterviewde politiediensten hebben zelden weet van de uitkomsten van labo-analyses. Een toegankelijk rapport kan hen een beter zicht geven op de kwaliteit van in beslag genomen drugs.
- Een **snellere overheidsrespons** bij het opduiken van **gevaarlijke psychoactieve stoffen**. In België duurt het erg lang eer een nieuwe stof op de lijst van de verboden middelen wordt gezet. De recente casus van gecontamineerde speed, waarbij reeds zes slachtoffers vielen, toont de noodzaak aan van een performantere respons (cfr. supra, voorstel wetswijziging van de wet van 24 februari 1921).

Good practice 1: Vanuit enkele labo's kwam de suggestie om jaarlijks samen te zitten met de verschillende toxicologische labo's, het WIV en de verschillende Focal points. Deze ontmoeting dient te focussen op het geven van updates m.b.t. de nieuwe producten die op de markt zijn, de wijze waarop deze geanalyseerd dienen te worden en de ontwikkeling van een gestandaardiseerd protocol voor de product- en zuiverheidsbepaling (waarbij ook een norm wordt vastgelegd voor het positief verklaren van een product). Dit protocol moet ook rekening houden met andere gevaarlijke producten (zoals methadon, rohypnol, nieuwe psychoactieve stoffen) die eventueel samen met de drug werden ingenomen en kunnen interageren, maar die momenteel niet zijn opgenomen in de productbepaling (die zich enkel baseert op de klassieke drugs).

⁵⁷ Wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, psychotrope stoffen, ontsmettingsstoffen en antiseptica en van de stoffen die gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdovende middelen en psychotrope stoffen.

Good practice 2: chemische criminalistiek naar het voorbeeld van de Universiteit van Lausanne, waarbij op basis van de labo-analyses van inbeslagnames (o.a. de samenstelling van de producten) linken tussen verschillende inbeslagnames en criminele netwerken worden gezocht.

Structurele beleidsaanbeveling 4: geprecodeerde vragenlijsten die jaarlijks worden voorgelegd aan de verschillende groepen sleutelfiguren

Een oefening zoals het SUPMAP-onderzoek is erg tijdsintensief. Om in de toekomst dezelfde informatie op kortere termijn naar boven te kunnen halen, kan met geprecodeerde vragenlijsten gewerkt worden. Dat zijn vragen met vooraf vastgelegde antwoordmogelijkheden, die cijfermatig kunnen worden verwerkt en die jaarlijks aan de verschillende groepen sleutelfiguren worden voorgelegd. Op die manier kunnen wijzigingen op de drugsmarkten beter gevolgd en gedetecteerd worden. Aan de hand van aparte geprecodeerde vragenlijsten per sleutelfiguurgroepering kunnen jaarlijks de trends op de drugsmarkten worden geïnventariseerd en vergeleken. Het SUPMAP-onderzoek identificeerde volgende groepen sleutelfiguren voor de monitoring van de drugsmarkten:

- politie
- douane
- Parket
- labo's
- ziekenhuizen
- hulpverlening

Op basis van de in het SUPMAP-onderzoek geïdentificeerde indicatoren dient een keuze gemaakt te worden van die indicatoren die het meeste informatie opleveren en die kunnen vertaald worden in sleutelvragen. De resultaten van de bevraging van de verschillende groepen worden met elkaar vergeleken, validatie is mogelijk wanneer verschillende indicatoren onafhankelijk van elkaar dezelfde marktverschuivingen aangeven (zie ook Hughes & Chalmers, 2012). Dit soort aanpak is reeds eerder nuttig en werkzaam gebleken voor monitoring.

9.2. Functionele beleidsaanbevelingen

Het SUPMAP-onderzoek toont aan dat zeer veel van de noodzakelijke informatie voor de monitoring van het drugsaanbod bij de law enforcement zit. Op basis van het SUPMAP-onderzoek kunnen volgende tools om deze bestaande informatie optimaal te benutten geïdentificeerd worden:

- bijkomende richtlijnen m.b.t. de registratie in PV's i.f.v. strategische analyses
- consequente en meer gestroomlijnde verwerking van de zachte informatie m.b.t. drugs

Functionele beleidsaanbeveling 1: bijkomende richtlijnen m.b.t. de registratie in PV's i.f.v. strategische analyses

De monitoring van de Belgische drugsmarkten en van druggerelateerde criminaliteit dient een combinatie te zijn van bottom-up en top-down processen. De strategisch analisten kunnen een belangrijke rol spelen in het faciliteren van de interactie tussen deze twee processen. In functie van de strategische analyse kunnen volgende aanbevelingen worden gedaan:

- het doorgeven van het volledig PV voor de context bij analyse
- linken van de labo-analyses aan het feit i.p.v. de analyse een apart identificatienummer toe te kennen
- openstellen van het veld 'context' in de ANG voor alle vatters en verbalisanten i.f.v. een betere monitoring van druggerelateerde criminaliteit. Daaraan gerelateerd kan bijkomende informatie over de verdachte opgenomen worden onder het veld *specialiteit*. Het veld *specialiteit* bevat immers informatie over de functie van de verdachte binnen de aanbodketen (cfr. deel twee van de publicatie)
- betere inschatting van de mogelijke productiehoeveelheid en opbrengsten van cannabisplantages door het aanvullen van de politiestatistieken met de oppervlakte van plantages
- registratie van de verpakkingsmodaliteiten (= hoeveel de verpakkingen bevatten) bij inbeslagnames

⇒ Doordat het controledelicten betreft, die ook sterk vatbaar zijn voor *displacement*, dienen politiecijfers te worden gecontextualiseerd in functie van de opsporingsactiviteiten en -prioriteiten. Verder dienen ze ver-

geleken te worden met de cijfers van omliggende zones, arrondissementen en de buurlanden.

Functionele beleidsaanbeveling 2: consequente meer gestroomlijnde exploitatie van de zachte informatie m.b.t. drugs

Het SUPMAP-onderzoek toonde aan dat zachte informatie een belangrijke indicator vormt voor wijzigingen in de drugsmarkt. Deze informatie bevat immers belangrijke aanvullende inzichten die arrestaties of inbeslagnames kunnen kaderen en geeft een beter zicht op hoe deze data geïnterpreteerd dienen te worden. Het is het gebrek aan contextualisering en zachte informatie dat strafrechthandhavers en beleidsmakers op Europees niveau parten speelt. Dit vormt mee de oorzaak voor het feit dat het op deze niveaus niet altijd even duidelijk is wat er speelt op het terrein. Zachte informatie is in hoofdzaak ingebed in het lokaal en arrondissementeel niveau, wat maakt dat een goede registratie aan de basis noodzakelijk is opdat deze zachte informatie ook op hogere niveaus (nationaal, Europees) kan worden gebruikt.

De basisvereiste voor een kwalitatieve registratie en een optimaal gebruik van de informatie uit de RIR's, is een standaardisering/systematisering van de rapportering. Het verplicht maken van het aangeven over welke drugs het (vermoedelijk) gaat in de RIR's, is daarvoor een goede tool. Dit gebeurt momenteel nog te weinig, waardoor er op deze informatierapporten niet wordt verder gewerkt.

De grote rol die zachte informatie speelt voor kennisverwerving over de aanbodketen maakt dat de AIK's en de strategisch analisten een sleutelpositie innemen voor de monitoring ervan. Een versterking van de samenwerking en communicatie tussen de verschillende AIK's lijkt aangewezen om een te grote diffuusheid van de informatie tegen te gaan.

Good practice 1: sommige AIK's houden zelf bij wat de evoluties zijn in het aantal RIR's per drug, wat de verhouding daartussen is en hoe deze evolueert.

9.3. Operationele beleidsaanbevelingen

Op basis van het SUPMAP-onderzoek konden ook enkele operationele beleidsaanbevelingen geïdentificeerd worden. Het betreft hier aanbevelingen die in functie staan van de verdere **optimalisering van druggerelateerde opsporingsonderzoeken**. Het betreft:

- blijvende aandacht voor de rol die de Antwerpse haven speelt in de internationale drugstrafiek
- meer aandacht voor wederrechtelijk verkregen vermogen en financiële geldstromen
- meer aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking op niveau van politieel en wetenschappelijk onderzoek
- meer samenwerking tussen de law enforcement en drugshulpverlening.

Operationele beleidsaanbeveling 1: blijvende aandacht voor de rol die de Antwerpse haven speelt in de internationale drugstrafiek

De Antwerpse haven is de tweede grootste van Europa en speelt een belangrijke rol in de drugsimport (De Stoop, 2012). De goede toegankelijkheid, met een ligging dicht bij de bebouwde kom en nabij snelwegen, vormt een bijkomende faciliterende factor voor de drugsmokkel via deze haven.

In functie van de verdere optimalisering van de opsporing in de Antwerpse haven werd voorgesteld om een beveiligd e-platform te ontwikkelen voor de FGP's, douane en drugsmagistraten die bevoegd zijn voor de haven, en waarin alle informatie (harde en zachte, verdere strafrechtelijke informatie) m.b.t. het drugfenomeen bij elkaar wordt gebracht. Soortgelijke databanken kunnen ook voor andere Belgische (lucht)havens worden ontwikkeld.

Een belangrijk aandachtspunt hierbij is het fenomeen van *displacement*. Immers, wanneer men meer gaat inzetten op de opsporing en beveiliging van de Antwerpse haven zal dit zeer waarschijnlijk resulteren in het zich verplaatsen van het fenomeen naar andere havens die minder beveiligd zijn en waar de controle minder sterk is. Indicatoren dienen bijgevolg flexibel genoeg te zijn om tijdig de verschuivingen van het fenomeen te kunnen opmerken.

Good practice 1: Recent werden werkgroepen opgericht om de samenwerking tussen de verschillende actoren in de Antwerpse haven te versoepelen. Eenzelfde soort werkgroepen zou ook voor de andere Belgische havens moeten worden opgezet. In de toekomst zal meer worden samengewerkt met het Havenbedrijf voor de beveiliging van de haven, en m.b.t. de boetes voor het niet naleven van de scannervoorwaarde.

Operationele beleidsaanbeveling 2: meer aandacht voor wederrechtelijk verkregen vermogen en financiële geldstromen

Financiële geldstromen dienen een fundamenteel onderdeel van het onderzoek uit te maken. Er bestaat bij de geïnterviewde strafrechthandhavers een grote consensus dat in opsporingsonderzoeken meer aandacht moet worden besteed aan het wederrechtelijk vermogen (auto's, huizen, etc.) en manieren om dit te recupereren door middel van beslaglegging en verbeurdverklaring. Dit wordt als een effectieve strategie gezien om tot *supply reduction* te komen, aangezien deze maatregelen de criminelen het meeste schaden (in tegenstelling tot een gevangenisstraf die als een ingecalculeerd risico wordt gezien). Het vervolgingsbeleid moet hier strikter in zijn: politiediensten maken vermogensvoordeelberekeningen en -dossiers maar het gerecht volgt nog te weinig. Specifiek voor de berekening van de opbrengsten en het daaraan verbonden wederrechtelijk vermogen toonde het SUPMAP-onderzoek aan dat het YILCAN-onderzoek voor verschillende opsporingsdiensten een nuttige tool vormt, die toelaat om opbrengsten van cannabisplantages te berekenen en correct in te schatten (Van Hove, Vandamme, Surmont, Van Puyenbroeck & De Ruyver, 2012; http://www.belspo.be/belspo/organisation/Publ/pub_ostc/Drug/rDR56_nl.pdf)

Operationele beleidsaanbeveling 3: meer aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking op politieel niveau

Drugshandel is een internationaal en grensoverschrijdend fenomeen (Europol, 2013; EMCDDA-Europol, 2013). Het SUPMAP-onderzoek bevestigt opnieuw dat de Nederlandse en Belgische markten niet volledig afzonderlijk van elkaar behandeld kunnen worden, in hoofdzaak gezien de link met Nederland wat de organisatoren voor alle echelons betreft. Samenwerkingsovereenkomsten en het gelijktijdig uitvoeren van onderzoek in verschillende landen (spiegelonderzoek) kan de ken-

nis enkel ten goede komen. Deze samenwerking op politieel niveau dient te worden versterkt. Bilaterale akkoorden met Nederland zijn nodig, opdat verder kan worden opgeklommen in Belgisch onderzoek m.b.t. Nederlandse betrokkenheid. Meer gerichte opsporing kan hierbij een goed hulpmiddel zijn, bijvoorbeeld door te volgen waar drugstoe-risten en kleinhandelaars zich gaan bevoorraden. Het meer functioneel bundelen van de krachten voor dit soort opsporingsacties heeft een grotere impact qua supply reduction dan louter onderschepping.

Operationele beleidsaanbeveling 4: meer aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking bij het wetenschappelijk onderzoek

Samenhangend met het punt hierboven, dient te worden onderstreept dat de kennis van de drugsmarkten ook op wetenschappelijk niveau moet worden aangescherpt. Bij voorkeur wordt hierbij geopteerd voor een meer grensoverschrijdende aanpak, waarbij de expertise wordt gebundeld. Meer bepaald betreft het onderzoek naar de verschillende echelons en de rol die Europese lidstaten hierin spelen. Deze kennis is onontbeerlijk voor de ontwikkeling van haalbare en realistische indicatoren die betrekking hebben op alle facetten van de aanbodsketen.

9.4. Internationale aanbeveling: het belang van monitoring op Europees niveau

⇒ De ideale monitoring combineert de landelijke monitoring in de lidstaten met een monitoring op Europees niveau

Een internationaal kader voor de monitoring van de aanbodzijde is noodzakelijk. Alleen zo kan een totaalbeeld worden gevormd en kunnen verplaatsingen van het fenomeen tijdig worden opgemerkt. Drugshandel is een internationaal fenomeen dat grensoverschrijdend is (EMCDDA-Europol, 2013; Europol, 2013). Vraag en aanbod van drugs betreffen uiterst mobiele fenomenen. De beste illustratie hiervan zijn de groot- en tussenhandel, die zich over verschillende landen uitstrekt, en waarvan het SUPMAP-onderzoek bevestigt dat de sturing ervan gebeurt vanuit Nederland (zie ook Boerman, Grapendaal, Nieuwenhuis & Stoffers, 2013). Het drugsfenomeen verplaatst zich ook relatief gemakkelijk wanneer meer wordt ingezet op supply reduction. Voor-

beelden daarvan zijn de verschuiving van synthetische drugsproductie naar landen waar de precursoren eenvoudiger te verkrijgen zijn, of waar meer vraag is. De individuele landen hebben een gefragmenteerd beeld op de hogere echelons van het drugsaanbod. Dit toont meteen het belang aan van een monitoring die het landelijke niveau overstijgt. Enkel op die manier kan een volledig beeld worden verkregen van de verschillende drugsmarkten. De beste monitoring combineert een top-down aanpak met een bottom-up benadering. Dit geldt zowel op het niveau van een nationale monitoring als op Europees niveau.

De belangrijkste aanbeveling hiervoor is het voeren van eenzelfde onderzoek als het SUPMAP-onderzoek op een Europees niveau, waarbij goede en haalbare indicatoren worden onderzocht voor de verschillende lidstaten.

Naast verder onderzoek dient ook te worden onderzocht hoe men de bestaande datasets in de toekomst kan gebruiken binnen het monitorsysteem. Een belangrijke suggestie voor het Europese niveau hierbij is de ontwikkeling van een gemeenschappelijk protocol voor het rapporteren van data m.b.t. inbeslagnames (EMCDDA, 2012a; Kilmer & Hoorens, 2010). Data m.b.t. inbeslagnames moeten immers van goede kwaliteit zijn opdat ze op internationaal niveau kunnen worden vergeleken. Het spreekt voor zich dat een belangrijke rol voor het EMCDDA is weggelegd op het vlak van de sturing en coördinatie van de Europese monitoring, temeer daar zij volop aanbodsindicatoren aan het ontwikkelen zijn.

9.5. Suggesties voor verder onderzoek

Het onderzoek naar indicatoren voor het drugsaanbod staat nog in zijn kinderschoenen, het SUPMAP-onderzoek is een eerste stap op relatief onontgonnen terrein. Er zal in de toekomst verder geïnvesteerd moeten worden in onderzoek naar relevante indicatoren voor de monitoring van de drugsmarkten, zowel op Europees niveau als op het niveau van de lidstaten (EMCDDA, 2012a). De twee belangrijkste aspecten waar verder onderzoek naar de monitoring van de Belgische drugmarkt zich op dient te richten zijn:

- de tussenhandel in België
- de uitwerking van een monitorsysteem voor de Belgische drugmarkt

1. Meer onderzoek naar de rol en positie van de tussenhandel in België

De kennis van de tussenhandel in België is beperkt, wat opnieuw wordt bevestigd door het SUPMAP-onderzoek. De vraag naar meer kennis over het niveau van de tussenhandel is groot bij de bevroegde strafrechthandhavers. Verder grensoverschrijdend onderzoek dient te focussen op dit echelon, en dient de modus operandi, actoren, de kenmerken van de criminele netwerken en samenwerkingsverbanden beter in kaart te brengen. Drie mogelijke onderzoeksmethoden zijn daarvoor aangewezen:

- een bevraging in gevangenen van gedetineerden die veroordeeld werden voor aspecten m.b.t. tussenhandel, gekoppeld aan dossierstudies van grote drugszaken (Pernanen, Cousineau et al. 2002; Bunt, Kunst & Siegel, 2003; Grüter & van de Mheen, 2005; Pearson & Hobbs, 2001; Pearson & Hobbs, 2003; Pearson & Hobbs, 2004).
- *social network analysis*: methode voor het bestuderen van de relaties tussen verschillende actoren: sleutelfiguren, verbanden tussen individuen en potentiële zwaktes van het netwerk waar law enforcement gebruik van kan maken (Bright, Hughes & Chalmers, 2012). Deze methode geeft ook inzicht in de rol en relaties van de facilitatoren.
- studie van de internetverkoop via gebruikersfora en het *dark web*.

2. De ontwikkeling van geprecodeerde vragenlijsten voor de verschillende groepen sleutelfiguren

Eerder bij de aanbevelingen gaven we reeds aan dat het gebruik van geprecodeerde vragenlijsten die jaarlijks worden voorgelegd aan de verschillende groepen sleutelfiguren een relevante tool vormt voor de monitoring van het drugsaanbod in België. Het SUPMAP-onderzoek identificeerde zeer veel indicatoren voor de monitoring van het Belgische drugsaanbod. Het spreekt voor zich dat deze niet allemaal kunnen bevroegd worden. Verder onderzoek dient uit te wijzen op welke facetten van deze verschillende indicatoren kan worden verder gebouwd en welke elementen kunnen worden opgenomen in het systeem van de jaarlijkse bevragingen.

Eens de te bevragen indicatoren gekozen zijn, dienen de geprecodeerde vragenlijsten aan een testfase te worden onderworpen, waarbij de eer-

ste meting als nulmeting fungeert. Idealiter wordt zulk een meting opgestart in 2013.

Daarnaast dient ook verder geoperationaliseerd te worden hoe de verschillende informatiestromen die deze bevragingen zullen opleveren geïntegreerd worden in een totaalbeeld, en hoe deze informatie gekoppeld wordt aan data van andere relevante informatiebronnen m.b.t. het Belgische drugsaanbod.

Bibliografie

- Barendregt, C., van der Poel, A. & van de Mheen, D. (2006). The rise of the mobile phone in the hard drug scene of Rotterdam. *Journal of Psychoactive Drugs*, 38(1), 77-87.
- Best, D., Strang, J., Beswick, T., & Gossop, M. (2001). Assessment of a Concentrated, High-Profile Police Operation. No Discernible Impact on Drug Availability, Price or Purity. *British Journal of Criminology*, 41(4), 738-745.
- Blickman, T. (2005). The ecstasy industry in the Netherlands in a global perspective. In P. C. van Duyne, von Lampe, K., van Dijck, M. & Newell, J.L. (Ed.), *The organised crime economy. Managing crime markets in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Boerman, F., Grapendaal, M., Nieuwenhuis, F. & Stoffers, E. (2013). *Nationaal dreigingsbeeld. Georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: Dienst IPOL.
- Bouchard, M. (2007). On the resilience of illegal drug markets. *Global crime*, 8(4): 325-344.
- Bright, D. A., & Ritter, A. (2010). Retail price as an outcome measure for the effectiveness of drug law enforcement. *International Journal of Drug Policy*, 21(5), 359-363.
- Bright, D., Hughes, C., & Chalmers, J. (2012). Illuminating dark networks: A social network analysis of an Australian drug trafficking syndicate. *Crime Law and Social Change*, 57(2): 151-176.
- Brochu, S. (1997). "Drogues et criminalité: point de vue critique sur les idées véhiculées." *Déviance et société*, 21(303-314).
- Bunt, H. G., Kunst, D., & Siegel, D. (2003). *XTC over de grens. Een studie naar XTC-koeriers en kleine smokkelaars*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Caulkins, J. P. & Kilmer, B. (2013). Estimating the size of the EU cannabis market. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 289-318.

- Caulkins, J. P. (2007). Price and purity analysis for illicit drug: Data and conceptual issues. *Drug and Alcohol Dependence*, 90, S61-S68.
- Caulkins, J. P., & Reuter, P. (1998). What price data tell us about drug markets. *Journal of Drug Issues*, 28, 593-612.
- Caulkins, J. P., & Reuter, P. (2010). How Drug Enforcement Affects Drug Prices. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol 39 (Vol. 39, pp. 213-271). Chicago: Univ Chicago Press.
- Costa Storti, C. & De Grauwe, P. (2007). Globalization and the price decline of illicit drugs. *International Journal of drug Policy*. 20(1), 48-61
- Costa Storti, C., & De Grauwe, P. (2009). The cocaine and heroin markets in the era of globalisation and drug reduction policies. *International Journal of Drug Policy*, 20(6), 488-496.
- De Ruyver, B., Lemaitre, A., Born, M., Colman, C., Pirenne, C. & Vandam, L. *Definiëring en meting van druggerelateerde criminaliteit*. Gent: Academia Press.
- De Ruyver, B. (2006). Drugs in de Lage Landen, de Belgische kant van het verhaal. *Justitiële verkenningen*. 32(1): 135-145.
- De Ruyver, B., & Surmont, T. (2007). *Grensoverschrijdend drugstoerisme: nieuwe uitdagingen voor de Euregio's*. Antwerpen: Maklu.
- De Ruyver, B., Lemaitre, A., Born, M., Ponsaers, P., Pauwels, L., Vander Laenen, F., Vanderplasschen, W., Van Malderen, S., Chapeau, M., Vindevogel, S., Cammaert, F., Moës, A., Devue, A., Vandam, L. (2009). *Do's and don'ts in een integraal en geïntegreerd drugbeleid – Faire et ne pas faire dans le cadre d'une politique intégrale et intégrée sur les drogues*, Gent, Academia Press
- De Stoop, C. (2012). Cocainehaven van Europa. *Knack* (21 november), 54-57.
- Decorte, T., & Tuteleers, P. (2007). *Cannabisteelt in Vlaanderen. Patronen en motieven van 748 telers*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Desimone, J. (2006). The relationship between illegal drug prices at the retail user and seller level. *Contemporary Economic Policy*. 24(1): 64-73.
- Dienst voor het strafrechtelijk Beleid (2010). *Jaarrapport 2010. Georganiseerde criminaliteit in België 2007-2009*.
- Disley, E., Hoorens, S., Hunt, P., Kilmer, B., Pacula, R.L., Rabinovich, L. & Rubin, J. (2010). Indicators for understanding drugrelated crime. in: Kilmer, B. & Hoorens, S.. *Understanding illicit drug markets, supply reduction efforts and drugrelated crime in the European Union*. Santa Monica/Cambridge: Rand Corporation/Rand Europe:83-104.

- Dorn, N., Murji, K., & South, N. (1992). *Traffickers: drug markets and law enforcement*: Routledge Psychology Press.
- EMCDDA (2012a). *Technical Review: concepts, data and methods. Technical document prepared in support of the Second European Conference on drug supply indicators, 22-23 November 2012*, Lisbon. Unpublished document.
- EMCDDA (2012b). *De stand van de drugsproblematiek in Europa, 2012*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction.
- EMCDDA-Europol. (2011). *Amphetamine. A European Union perspective in the global context*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- EMCDDA-Europol (2013). *EU drug markets report. A Strategic analysis*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Europol. (2012). *Octa 2011*. The Hague: Europol.
- Europol. (2013). *SOCTA 2013*. The Hague: Europol.
- Fijnaut, C., & De Ruyver, B. (2008). *Voor een gezamenlijke beheersing van de drugsgerelateerde criminaliteit in de Euregio Maas-Rijn: een rapport voor het bestuur van de Euregio*.
- Frijns, T. & van Laar, M. (2013). Amphetamine, ecstasy and cocaine: typology of users, availability and consumption estimates, in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 183-242
- Gruter, P., & van de Mheen, D. (2005). *Cocaïnehandel in Nederland. Impressies van deelnemers aan drugsdistributienetwerken*. Rotterdam: IVO.
- Hoaken, P. N. S. & Stewart, S.H. (2003). "Drugs of abuse and the elicitation of human aggressive behavior." *Addictive Behaviors* 28: 1533-1554.
- Holloway, K. & Bennett, T. (2007). "Gender differences in drug misuse and related problem behaviors among arrestees in the UK." *Substance Use & Misuse*, 42: 899-921.
- Hughes, C. & Chalmers, J. (2012). *How can we/should we study purported changes in drug market supply*. Paper presented at the 6th International Study for the Society of Drug Policy Conference, Canterbury.
- Kilmer, B. and Hoorens, S. (2010). *Understanding illicit drug markets, supply reduction efforts, and drug-related crime in the European Union*. Santa Monica/Cambridge: Rand Corporation/Rand Europe
- Kilmer, B., Taylor, J., Hunt, P. & McGee, P. (2013). Sizing national heroin markets in the EU: insights from self-reported expenditures in the Czech Repu-

- blic and England, in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 257:267
- Korf, D. J., Wouters, M., Nabben, T. & van Ginkel, P. (2005). *Cannabis zonder coffeeshop. Niet-gedoogde cannabisverkoop in tien Nederlandse gemeenten*. Amsterdam: Criminologisch Instituut Bongers, Universiteit van Amsterdam.
- Lamkaddem, B., & Roelands, M. (2010). *Belgian national report on drugs 2009. New developments, trends, and in-depth information on selected issues*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Macdonald, S., Erickson, P., Wells, S., Hathaway, A. & Pakula, B. (2008). "Predicting violence among cocaine, cannabis, and alcohol treatment clients." *Addictive Behaviors*, 33: 201-205.
- Massari, M. (2005). Ecstasy in the city: Synthetic drug markets in Europe. *Crime, law and social change*, 44(1), 1-18.
- May, T., & Hough, M. (2004). Drug markets and distribution systems. *Addiction Research & Theory*, 12(6), 549-563.
- May, T., Duffy, M., Few, B. & Hough, M. (2005). Understanding drug selling in communities. Insider or outsider trading? York: Yoseph Rowntree Foundation.
- Memorie van toelichting bij voorstel tot wijziging van de drugswet van 24 februari 1921, goedgekeurd op de Ministerraad van 26 april 2013.*
- Mounteney, J., Fry, C., McKeganey, N., & Haugland, S. (2010). Challenges of Reliability and Validity in the Identification and Monitoring of Emerging Drug Trends. *Substance Use & Misuse*, 45(1-2), 266-287.
- Neve, R. & van Ooyen-Houben, M. (2006). Een verboden genotspil als export-product. XTC in de Lage Landen en de reactie van de overheid. *Tijdschrift voor Criminologie*. 48(2): 155-168.
- Nicholas, R. (2001). *The relationship between illicit drug use and crime*. Marden, Australian centre for policing research.
- Pacula, R. L., Kilmer, B., Grossman, M., & Chaloupka, F. J. (2007). Risks and Prices: The role of user sanctions in marijuana markets. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, Berkeley Electronic Press, vol. 10(1).
- Parker, R. N. & Auerhahn, K. (1998). "Alcohol, drugs and violence." *Annual review of sociology* 24: 291-311.
- Pearson, G. & Hobbs, D. (2003). King pin? A case study of a middle market drug broker. *The Howard Journal*, 42(4), 335-347.

- Pearson, G., & Hobbs, D. (2004). 'E' is for enterprise: Middle level drug markets in ecstasy and stimulants. *Addiction Research & Theory*, 12(6), 565-576.
- Pearson, G. & Hobbs, R. (2001). *Middle market drug distribution*. Home Office Research Study 227.
- Pernanen, K., M.-M. Cousineau, et al. (2002). *Proportions of crime associated with alcohol and other drugs in Canada*. Montreal, Canadian Centre on Substance Abuse.
- Ritter, A. (2006). Studying illicit drug markets: Disciplinary contributions. *International Journal of Drug policy*, 17(6), 453-463.
- Spapens, T. (2011). Interactions between criminal groups and law enforcement: the case of ecstasy in the Netherlands. *Global crime*. 12(1): 19-40.
- Teplin, L. A., McClelland, GM, Abram, KM. and Mileusnic, D. (2005). "Early violent death among delinquent youth: a prospective longitudinal study." *Pediatrics*, 115: 1586-1593.
- Thomas KV, B. L., Castiglioni S, Covaci A, Emke E, Grabic R, Hernández F, Karolak S, Kasprzyk-Hordern B, Lindberg RH, Lopez de Alda M, Meierjohann A, Ort C, Pico Y, Quintana JB, Reid M, Rieckermann J, Terzic S, van Nuijs AL, de Voogt P. (2012). Comparing illicit drug use in 19 European cities through sewage analysis. *Science of the Total Environment*, 132, 432-439.
- Trautmann, F. & McSweeney, T. (2013). Heroin markets: use characteristics, size of the market and impact of OST on the heroin market. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 243-255.
- Trautmann, F., Kilmer, B. & Turnbull, P. (eds.). (2013). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union.
- Van Laar, M., Frijns, T., Trautmann, F. & Lombi, L. (2013). Cannabis markets: user types, availability and consumption estimates. in Trautmann, Kilmer & Turnbull (eds.). *Further insights into aspects of the EU illicit market*. Brussels: European Union, 73-170
- van Wijk, A. & Bremmers, B. (2011). *Snelle jongens. Een onderzoek naar drugsrunners en daaraan gerelateerde problematiek in Limburg-Zuid*. Beke Reeks; GVO Drukkers & Vormgevers BV.
- Vanhove, W., Van Damme, P., Surmont, T., Van Puyenbroeck, L., De Ruyver, B. (2012). *YILCAN. Yield of illicit indoor cannabis production*. Gent: Academia Press.

- Vermeulen, G. & De Bondt, W. (2009). *EULOCKS. The EU level offence classification system. A bench-mark for enhanced internal coherence of the EU's criminal policy*. Antwerpen, Apeldoorn: Maklu.
- Wilkins, C., & Sweetsur, P. (2006). Exploring the structure of the illegal market for cannabis. *Economist-Netherlands*, 154(4), 547-562.
- Willis, K., Anderson, J. & Homel, P. (2011). Measuring the effectiveness of drug law enforcement. *Trends & issues in crime and criminal justice*(406): 1-7.
- Wilson, L. & Stevens, A. (2009). *Understanding drug markets and how to influence them*. Drug Policy Programme. The Beckley Foundation.
- WIV-ISP. (2013). *Belgian national report on drugs 2012*. Brussel: WIV-ISP.

ADDENDUM I. BEVRAGING VAN ACTOREN ACTIEF IN DE DRUGSHANDEL IN BELGIË

Tim Surmont

1. Inleiding

Het illegale en verborgen karakter van de drugsproductie en -distributie (*'supply side'*) zorgt ervoor dat de kennis over de structuur van deze distributiesystemen allerminst eenduidig is. Officiële data, zoals politiecijfers, justitiële dossiers, en *soft data* afkomstig van politie en justitie belichten vaak maar één kant van het verhaal, namelijk het beeld dat zij zelf hebben over de aanbodzijde. Toch kan informatie van de politiediensten zeer nuttig zijn om inzicht te krijgen in de structuur, organisatie en dynamiek van de drugshandel, ook op hogere niveaus (Dorn, South, & Murji, 1992; Korf & Verbraeck, 1993). Er zullen altijd hiaten zijn in de kennis van de politie over de aanbodzijde van drugs, omdat nu eenmaal niet iedere persoon actief in de drugsproductie en -distributie door de politie wordt gevolgd of opgepakt (Korf & Verbraeck, 1993). Sociale kwalitatieve onderzoeken baseren zich vaak op slechts enkele cases. Het is dan ook niet mogelijk om via dergelijke onderzoeken een totaalbeeld te geven van de verschillende niveaus van de drugsmarkt, telkens toegespitst op het product en de locatie van de markt (Hough & Natarajan, 2000b; Massari, 2005). Om inzichten te krijgen in de dynamiek en organisatie van de drugsdistributie is het daarom zeker zinvol om informatie vanuit de verschillende invalshoeken te combineren (Dorn, et al., 1992; May & Hough, 2004; Ritter, 2006).

Terwijl het grootste deel van het SUPMAP-onderzoek zich focust op informatie over de aanbodzijde van drugs in België verkregen van actoren actief bij politie en justitie, gebruiken we voor dit deel vooral ervaringen van direct betrokkenen bij de handel en/of productie van drugs uit de vier hoofdmarkten, met name cannabis, cocaïne, ATS en heroïne. Door het bevragen van direct betrokkenen wilden we meer te weten komen over criminele carrières binnen de drugsproductie en -distributie, kennis over prijzen en beschikbaarheid, de organisatie van de netwerken en de positie van de direct betrokkenen in die netwerken.

Voor de start van de bevraging gingen we voor het classificeren van onze respondenten uit van een globale indeling van de structuur van

de aanbodzijde van drugsmarkten, de klassieke *four-tier* classificatie, een classificatie die voor verschillende markten kan gebruikt worden: (1) productie; (2) groothandel/export en import; (3) tussenhandel en (4) retail- of detailhandel (Dorn, et al., 1992; Pearson & Hobbs, 2001). Deze classificatie gebruikten we reeds voor het YILCAN-onderzoek, waarbij eveneens direct betrokken actoren uit de (cannabis) aanbodzijde werden bevraagd, met als doel een zicht te krijgen op de prijzen en prijsbepalingen op verschillende niveaus van de aanbodsketen (Vanhove, Surmont, Van Damme, & De Ruyver, 2012; Vanhove, Van Damme, Surmont, Van Puyenbroeck, & De Ruyver, 2012). Aangezien er weinig bekend is over de precieze structuur van illegale drugsmarkten (Hough & Natarajan, 2000) en de organisatie en modi operandi snel veranderen in ruimte en tijd (Bennett & Holloway, 2007; De Ruyver, Surmont, De Moor & Vandam, 2007), is het een verantwoorde keuze om te opteren voor deze klassieke verdeling als uitgangspunt.

Voor deze bevraging gaven wij volgende invulling aan de vier verschillende niveaus:

1. Productie: personen die betrokken zijn bij de feitelijke productie van drugs en/of de organisatie van het productieproces.
2. Groothandel/export & import: personen die een rechtstreekse link vormen tussen de productie en de feitelijke handel. Zij zorgen er concreet voor dat de drugs voor het eerst in de distributieketen terecht komen, met andere woorden de eerste stap in het distributieproces. Dit kan naast feitelijke handelaars ook gaan om personen die dit proces op verschillende manieren faciliteren en/of financieren (Gruter & van de Mheen, 2005).
3. Tussenhandel: de tussenhandel of middenmarkt is niet zo eenduidig te definiëren. Pearson & Hobbs (2001) geven aan dat de constructie van het begrip 'tussenhandel' binnen de drugsdistributie op basis van informatie van direct betrokken actoren niet wenselijk is: respondenten zijn immers snel geneigd zichzelf in het midden-niveau te classificeren (zie ook: Gruter & van de Mheen, 2005). Een mogelijke omschrijving die deze auteurs geven aan de tussenhandel binnen een nationale distributieketen is het 'midden' tussen de groothandel en de retail (Pearson & Hobbs, 2001). In de praktijk kan deze vorm van handel variëren tussen enkele kilo's en enkele grammen. Zeker bij het laatste zijn zij de laatste schakel voor de retailverkoop (Gruter & van de Mheen, 2005). Aangezien wij voor

het YILCAN-onderzoek een gelijkaardige definitie hanteerden ('minstens één schakel tussen de tussenhandelaar en het productieniveau en verkoop aan retailverkopers') is het wenselijk uit te gaan van dezelfde omschrijving.

4. Detail- of retailhandel: verkoop van gebruikershoeveelheden rechtstreeks aan de gebruiker.

Wanneer we deze begrippen gebruiken in het verdere verloop van dit onderzoeksdeel, hebben ze betrekking op deze definities.

De bevraging van direct betrokken actoren in de aanbodzijde van drugs heeft plaatsgevonden over een periode van drie maanden. Via dit verkennend veldwerk hebben we in totaal 10 mensen bereid gevonden om geïnterviewd te worden. In het volgende deel geven we een overzicht van de methoden die we hebben gebruikt om deze mensen te werven, hoe we ze hebben geselecteerd, en welke moeilijkheden we daarbij hebben ondervonden. Daarbij dienen we nog te vermelden dat we af hebben gezien van het werven van personen actief in de aanbodzijde van heroïne. Deze markt blijft het moeilijkst door te dringen voor een drugsonderzoeker. Er bestaat weliswaar heel veel kwalitatief onderzoek naar heroïnegebruikers en -dealers, maar het onderzoeken van deze markt (en dan vooral de distributie) vereist specifieke onderzoekstechnieken (betalen voor interviews, rekrutering in de gevangenis en/of drughulpverlening,...) die de scope en tijdsframe van dit onderzoek te buiten gaan. Om die reden hebben we geen respondenten gezocht binnen deze markt.

2. Methode van onderzoek

De tien interviews die we hebben gevoerd met de respondenten in het kader van deze analyse vonden plaats in de maanden maart en mei 2012. In de maand februari 2012 werden de nodige voorbereidingen getroffen. De onderzoeker moest zich op het veld begeven om mogelijke ingangen te vinden in de verschillende markten (cf. 'mapping the field') (Hartnoll, et al., 1997; Kemmessies, 2000), en daarnaast moest een topic-lijst worden opgesteld met items die konden worden besproken met de respondenten. (zie verder 2.1).

2.1. *Gesprekken met de respondenten*

De informatie die we gebruikten voor de analyse, is afkomstig uit de semi-gestructureerde interviews met respondenten direct betrokken in de aanbodzijde van verschillende drugs. Daarbij stond hun eigen modus operandus centraal, waarbij extra informatie over de rest van de distributie en/of productie ook aan bod kon komen. De topic-lijst die hiervoor werd opgesteld bestond daarom uit drie clusters (zie hieronder Tabel 32):

1. Carrière in de aanbodzijde: focus op de periode van verkoop en de soort drugs die werden verkocht.
2. Markt: verschillende topics die kunnen bijdragen tot marktspecifieke mechanismen
3. Criminaliteit: andere misdrijven door de respondent gepleegd, los van de carrière in het drugsmilieu.

Tabel 32: *Topic-lijst interviews respondenten in de distributie*

Carrière in de aanbodzijde	Verkoop tijdens volledige loopbaan
	Verkoop het laatste jaar
	Huidige verkoop
Markt	Prijzen
	Situering in de ketting (productie – groothandel – tussenhandel – retail)
	Specifieke prijsmechanismen
	Relatie met andere actoren
	Social supply
	Raakvlakken legale sector
	Kwaliteit
	Interferentie met politie/justitie/overheid/wetgeving
Criminaliteit	Andere misdrijven

De volgorde van de topics was ook strategisch: het was belangrijk te starten met weinig confronterende vragen (de respondenten vragen

naar het product dat ze verkopen/verkochten is niet zo een verrassende vraag), zodat de respondenten zich konden inleven en konden groeien in de vragen van het interview (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2005).

Het doel van de interviews was om met de verzamelde data een kwalitatieve beschrijving te geven van verschillende aspecten van de aanbodzijde van drugs, zonder daarbij ver te moeten afwijken van de verzamelde informatie in de interviews. Het is wel zo dat niet alle topics de gewenste informatie opleverden, waardoor niet ieder topic in detail zal worden besproken.⁵⁸

2.1.1. Het werven van de respondenten

Voor het rekruteren van de respondenten hebben we een sneeuwbalsteekproef opgezet, een techniek die vaak wordt gebruikt wanneer moet worden gezocht naar een moeilijk te bereiken onderzoekspopulatie (Biernacki & Waldorf, 1981; Faugier & Sargeant, 1997; Hartnoll, et al., 1997; Korf, 1997; Noy, 2007). Om de sneeuwbalsteekproef te kunnen starten, is het nodig een aantal 'zero-stage' respondenten te vinden, van waaruit het doorverwijzen naar nieuwe respondenten kan starten (Hartnoll, et al., 1997; Kemmessies, 2000). De zero-stage respondenten dienden te worden geselecteerd na een initiële verkenning van het veld, waarbij potentiële respondenten werden aangesproken, of gezocht werden via informanten binnen het onderzoeksnetwerk van de onderzoeker (Gruter & van de Mheen, 2005; Maalsté, 2008; Surmont, Vander Laenen & De Ruyver, 2011). De criteria om als respondent te worden geselecteerd waren: (1) actief zijn in de verkoop en/of productie van één van de drie hoofdmarkten (cannabis, cocaïne en ATS) en (2) de activiteiten van de respondent vinden (deels) plaats op het Belgische grondgebied.

Wanneer een aantal potentiële respondenten werden gevonden, kon in principe ad random gestart worden met de sneeuwbalsteekproef (Hartnoll, et al., 1997). Een dergelijke opzet neemt echter heel wat tijd in beslag, een gegeven dat kenmerkend is voor sneeuwbalsteekproeven (Biernacki & Waldorf, 1981; Decorte, Muys, & Slock, 2003; Decorte & Tuteleers, 2007; Hartnoll et al., 1997; Korf, 1997; Maalsté, 2008; Noy, 2007; Surmont, et al., 2011). Een tweede obstakel was het feit dat we

⁵⁸ 'verkoop laatste jaar', 'raakvlakken legale sector', 'kwaliteit', 'interferentie met politie/justitie/overheid/geweld' en 'andere misdrijven'

ingang probeerden te vinden in verschillende drugsmarkten tegelijkertijd, markten die mogelijks niet direct met elkaar verbonden zijn, waardoor we het risico liepen binnen een bepaalde markt veel respondenten te vinden, en een andere weinig of geen. Om deze twee obstakels het hoofd te bieden en zo op een korte tijdspanne voldoende geschikte respondenten te vinden die actief waren binnen de verschillende markten, werd ervoor geopteerd om de keuze van de zero-stage respondenten waarvan de sneeuwbalsteekproef zou starten, niet ad random te doen maar gestuurd. We ontleenden deze manier van selecteren aan de techniek *targeted sampling*, een vorm van respondent-driven sampling (RDS) die dergelijke problemen die gepaard gaan met sneeuwbalsteekproeven weet te reduceren (Heckathorn, 1997). Het principe is dat vooraf een selectie gemaakt wordt van te bevragen respondenten, zodat alle aspecten die dienen onderzocht te worden (in dit geval respondenten uit de aanbodzijde van drie drugsmarkten) aan bod kunnen komen (Watters & Biernacki, 1989). Eén respondent werd aangeduid als zero-stage respondent voor de cannabismarkt (respondent 1), twee voor de ATS-markt (respondenten 3 en 6) en één voor de cocaïnemarkt (respondent 9). Na het selecteren van geschikte zero-respondenten binnen de verschillende markten, lieten we deze respondenten opnieuw doorverwijzen naar andere mogelijke respondenten, zoals dit bij een klassieke sneeuwbalsteekproef het geval is (Biernacki & Waldorf, 1981; Faugier & Sargeant, 1997; Hartnoll, et al., 1997; Korf, 1997; Noy, 2007). Via de zero-stage respondenten vonden we nog 6 andere respondenten. De nummers die we gebruikten voor het benoemen van de respondenten komt overeen met de volgorde waarin ze werden geïnterviewd.

2.1.2. Het verloop van de sneeuwbalsteekproef en de interviews

Met de kennis die we hadden opgedaan in het interviewen van respondenten actief in de drugsproductie en -distributie via een sneeuwbalsteekproef, waren we voorbereid op enkele mogelijke barrières (Surmont, et al., 2011). Een van deze barrières was het afspreken met de respondent op een openbare plaats voor het interview. Tijdens het YILCAN-onderzoek lukte dit in veel gevallen, voor het SUPMAP-onderzoek helemaal niet. We kunnen niet precies duiden wat de oorzaak hiervan is. Het nadeel van het interviewen van de respondent in zijn eigen woning, heeft er vooral mee te maken dat we konden gestoord worden door mogelijke klanten of andere dealers tijdens het

gesprek (Surmont, et al., 2011). Ondanks de vrees dat dit wel regelmatig kon voorvallen, was dit slechts één enkele keer het geval (respondent 5).

Een andere klassieke barrière in ‘referral’ onderzoek is het uitvoeren van een steekproef binnen hiërarchische structuren. Het is namelijk niet evident voor iemand actief op een laag niveau in de drugsdistributie om door te verwijzen naar iemand op een hoger niveau, omdat dit de onderlinge relatie in het gedrang zou kunnen brengen (Surmont, et al., 2011). Het omgekeerde geldt ook: een hoger geplaatste persoon is niet geneigd om snel door te verwijzen naar een persoon op een lager niveau, maar dan vooral om details vrijgegeven over zijn eigen modus operandi te beschermen (Surmont, et al., 2011). Het probleem met de hiërarchische structuren bleek vooral van toepassing op die respondenten die actief waren binnen de aanbodzijde van cocaïne (zie ook verder).

Tijdens de interviews zelf bleek dat enkele respondenten actief waren in de distributie van substanties die niet onder één van de vier grote drugsmarkten viel, met name ketamine en GHB (gamma-hydroxyboterzuur). Net zoals in de Annual Reports van het EMCDDA en het BMCDDA zullen beide substanties besproken worden samen met de andere synthetische drugs (EMCDDA, 2011a; Lamkaddem & Roelands, 2011; Leus, Desmet, & Walckiers, 2001; Leus & Walckiers, 2002; Van Der Biest & Walckiers, 2004).

3. Carrière van de respondenten

Via de gesprekken met de respondenten was het in de eerste plaats van belang te weten te komen in welke markt(en) zij actief waren en/of actief zijn geweest. Door de respondenten te vragen naar hun verkoopactiviteiten, kunnen we inzichten krijgen in de verkoopscarrière volgens product. Voor dit onderzoek beperkten we ons tot het vragen naar alle producten die zij ooit verkochten, tot een jaar voor het interview en alle producten die zij op het moment van het interview zelf verkochten. Het werd al snel duidelijk dat het tijdsinterval ‘tot een jaar terug’ niet veel accurate resultaten opleverde. De meeste respondenten konden geen goede inschatting maken van wat hun verkoopactiviteiten toen waren (met uitzondering van die respondenten die maar één enkele

drug verkochten). Dit is een vaak voorkomend obstakel in kwalitatief onderzoek. We beschrijven hier dus enkel de verkoop gedurende de volledige criminele loopbaan en die op het moment van het interview.

3.1. *Verkochte drugs gedurende de volledige criminele loopbaan*

Acht van de tien ondervraagde respondenten verkochten ooit cannabis. Vier respondenten gaven te kennen dat dit nog steeds hun hoofdproduct was. Twee respondenten gaven te kennen nooit cannabis te hebben verkocht (4 en 9). De belangrijkste redenen voor het beginnen met de verkoop van cannabis bleken de laagdrempeligheid en de beschikbaarheid, maar in de eerste plaats het financieren van eigen gebruik. Alle respondenten gaven aan dat het niet zo moeilijk was om toegang te vinden tot een netwerk waarin je geaccepteerd werd als (potentiële) dealer.

Tabel 33: *Ooit-verkoop volgens product / respondent (X = ooit verkocht; Xh = belangrijkste product volgens de respondent)*

	cannabis	cocaïne	xtc	speed	MDMA	mephedrone	ketamine	GHB
Respondent 1	Xh							
Respondent 2	Xh							
Respondent 3	X		X	Xh	X			X
Respondent 4				X	X		Xh	
Respondent 5	Xh							
Respondent 6	Xh	X	X		X	X		
Respondent 7	X	X	X	Xh	X		X	X
Respondent 8	X			X				Xh
Respondent 9		X	X	Xh				
Respondent 10	X	Xh	X	X				

Vier respondenten verkochten ooit cocaïne, allemaal op retailniveau (respondenten 6, 7, 9 en 10), geen enkele bestempelde dit als zijn hoofdproduct. Alle vier de respondenten gaven aan dat het om zeer kleinschalige verkoop ging, en dat de mogelijkheid op te klimmen in het netwerk niet zo evident was. De respondenten gaven zelfs aan dat zij dat ook niet wilden, wegens de potentiële risico's die daar mee gepaard

konden gaan (zowel door omgang met leden van het netwerk op het niveau van de tussenhandel en groothandel, als de kans gepakt te worden door de politie). Een mogelijke oorzaak hiervan is dat de tussen- en groothandel vaak wordt gekenmerkt door een business gecontroleerd door verschillende etnische groepen, en dat doorstroming naar de hogere echelons niet evident is voor personen die niet behoren tot een bepaalde etnische groep (Gruter & van de Mheen, 2005).

Zeven respondenten verkochten ooit synthetische drugs (3, 4, 6, 7, 8, 9 en 10), en meestal verschillende producten. Volgens de respondenten waren ze hier voornamelijk ingerold via het uitgaansleven, en ook het feit dat er makkelijk geld mee kon worden verdiend, zodat het uitgaan op zich gefinancierd kon worden (zowel het gebruik van drugs als het erop nahouden van een dure levensstijl).

Bij het starten met de verkoop van bepaalde drugs door de respondenten, zien we al meteen een opmerkelijk verschil tussen die drugs waarvan geweten is dat een groot deel van de productie in België plaats vindt (cannabis en synthetische drugs), tegenover drugs die via verschillende kanalen in België worden geïmporteerd (cocaine en wellicht ook heroïne). Uit de antwoorden van de respondenten bleken de verdeelcircuits van de eerste twee markten een stuk laagdrempeliger in vergelijking met die van cocaine.

3.2. *Huidige verkoop van drugs*

De respondenten die nog steeds cannabis verkochten, voelden zich comfortabel in hun positie en vonden niet dat ze het risico liepen op ontdekking door politie en/of justitie. Wanneer we de tabel van verkoop gedurende de hele criminele carrière (Tabel 33) vergelijken met de tabel van huidige verkoop (Tabel 34) zien we in de eerste plaats dat het aantal respondenten dat ooit cannabis verkocht vrij stabiel is gebleven. Drie van de acht respondenten waren hier mee opgehouden. Respondent 6 was in aanraking gekomen met de politie, en om die reden gestopt. Zowel respondent 8 en 10 hadden hun interesse in de drug verloren (qua gebruik en wellicht daarom ook als verkoop).

Twee van de vier respondenten die ooit cocaine verkochten waren daar op het ogenblik van het onderzoek mee gestopt (respondenten 5 en 7). Respondent 5 vond het omgaan met andere leden van het netwerk te gevaarlijk, respondent 7 zag geen kansen om hogerop te geraken in het

Tabel 34: *Huidige verkoop volgens product / respondent (verkoop laatste maand) (X = verkocht laatste maand; Xh = belangrijkste product volgens de respondent)*

	cannabis	cocaïne	xtc	speed	MDMA	mephedrone	ketamine	GHB
Respondent 1	Xh							
Respondent 2	Xh							
Respondent 3	X			Xh				X
Respondent 4				X			Xh	
Respondent 5	Xh							
Respondent 6						X		
Respondent 7	X		X	Xh	X		X	X
Respondent 8								Xh
Respondent 9		X						
Respondent 10		Xh		X				

netwerk, waardoor hij de verkoop van cocaïne eveneens liet varen (zijn drijfveer was immers geldelijk gewin). De respondenten die wel nog cocaïne verkochten (respondenten 9 en 10), konden of wilden ons geen uitvoerige informatie geven over hun handel (ook al was dit op retail-niveau).

Bijna alle respondenten die ooit synthetische drugs verkochten deden dit nog steeds, op respondent 9 na. Respondent 9 was gestopt met het gebruik ervan, waardoor hij enkel nog cocaïne kocht en verkocht. Opvallend is dat van de vijf respondenten die ooit XTC verkochten, er nog één respondent dit deed op het ogenblik van het onderzoek. Respondenten 1, 6, 7 en 10 gaven allen aan dat zij dat nog steeds in overweging namen, maar dat de beschikbaarheid van XTC erg laag was geworden (zie ook: EMCDDA, 2011). MDMA is vooral gekend als een van de bestanddelen van XTC-tabletten (naast vulmiddelen, speed, etc.), toch werd de pure gekristalliseerde vorm van MDMA (in poedervorm) genoemd door verschillende respondenten. Deze vorm wordt door drie van de vier respondenten niet meer verkocht vanwege de beperkte beschikbaarheid ervan (respondenten 3, 4 en 6) (EMCDDA, 2011a). Respondent 8 stopte met de verkoop van speed omwille van het verlies aan interesse in de drug (omdat de neveneffecten een te negatief gevoel gaven), respondent 9 omdat hij geen speed meer gebruikte. Geen enkele respondent (die GHB verkocht) stopte met het verkopen

ervan (makkelijke productie), net zoals ketamine (grote vraag binnen 'de scène') en mephedrone (recente drug).

4. De verschillende markten nader bekeken

Aangezien we geen respondenten wensten te rekruteren binnen de aanbodzijde van heroïne, en de respondenten die zich met cocaïnehandel inlieten amper bruikbare informatie aanleverden, beperken we ons tot een meer uitgebreide analyse van cannabis en ATS (en andere synthetische drugs).

4.1. Cannabis

De aanbodzijde van cannabis in België (en bij uitbreiding Nederland) is een complex gegeven qua structuur (Spapens, van de Bunt, Rastovac, & Miralles Sueiro, 2007; Spapens, 2011; Vanhove, Van Damme et al., 2012). Net zoals in Nederland, zorgt de veelgelaagdheid en complexiteit van de betrokken criminele netwerken ervoor dat verschillende groeperingen in kunnen staan voor verschillende niveaus van de distributieketen. (Bovenkerk & Hogewind, 2002; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Spapens, et al., 2007; Spapens & Fijnaut, 2005). Om die reden is de scheidingslijn tussen productie en groothandel niet altijd even duidelijk. Een niet onbelangrijke vaststelling daarbij is dat op deze niveaus maar al te vaak wordt verwezen naar coffeeshops en growshops in Nederland, die als transitpost worden gebruikt door criminele organisaties om grote hoeveelheden cannabis in de Belgische en Nederlandse distributie te introduceren (Bovenkerk & Hogewind, 2002; EMCDDA & Europol, 2013; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Spapens, et al., 2007; Spapens & Fijnaut, 2005; Vanhove, Van Damme, et al., 2012).

Zoals we reeds hebben opgemerkt, is het niet evident een vaststaande definitie te geven aan wat nu juist tussenhandel is, zeker niet als het om cannabis gaat (EMCDDA, 2012; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Hough & Natarajan, 2000a; Korf & Verbraeck, 1993; May & Hough, 2004; Natarajan, 2000; Pearson & Hobbs, 2001; Spapens, et al., 2007). Onderzoek geeft echter aan dat verschillende ondernemers in de cannabisbranche instaan voor de bevoorrading van illegale verkooppunten in Nederland én België (dealpanden) waarin detailverkopers de waar doorverkopen aan gebruikers die via runners naar het pand worden geleid. Deze

vorm van in pandige verkoop werd al vaker beschreven in de literatuur, waarbij er ook duidelijke indicaties zijn dat het niet alleen gaat om de verkoop van cannabis (De Ruyver, et al., 2007; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Van Der Torre, 1996). Recente ontwikkelingen, zoals de strengere aanpak van de (Belgische) politie, en snellere en verbeterde justitiële samenwerking hebben er ondermeer voor gezorgd dat deze dealpanden ondertussen veel van hun aantrekkingskracht hebben verloren.

De belangrijkste studie naar de aard en omvang van de verkoop van cannabis op retailniveau gebeurde door Dirk Korf et al. (Korf et al., 2005). Zij onderscheidden vier belangrijke groepen van retailverkopers van cannabis. Een eerste groep omschrijven zij als *thuisdealers*. Zij zijn onderdeel van gesloten circuits, waardoor zij zelden voor overlast zorgen. Een tweede groep is de *'onder de toonbank'*-verkoop. Een verschijnsel dat volgens de onderzoekers overal voorkomt, en direct gelinkt wordt aan horeca-etablisementen. Een derde groep omschrijven zij als *06-dealers*. Deze dealers zijn bereikbaar per gsm en leveren meestal aan huis. Deze groep kunnen we situeren binnen een semi-open markt. Een laatste groep wordt omschreven als *straatdealers*, en zijn een algemeen bekend verschijnsel. Zij zijn vaak te vinden in de buurt van scholen, stations, parken, winkelcentra etc. Zij maken deel uit van een open markt. Verder merkten de onderzoekers nog op dat bij alle categorieën dealers aanwezig waren die naast cannabis ook andere drugs verkochten. In die gevallen was cannabis ook niet het hoofdproduct van de dealer (Korf et al., 2005).

Een belangrijk aspect bij het kopen van cannabis op het retailniveau is het zogenoemde *'bulk buying'*. Een vriend koopt een grotere hoeveelheid om dan te verdelen onder vrienden (*'sorting out'*, *'supplying'*) (Stevenson, 2008), vaak om het eigen gebruik te financieren (Sifaneck, Ream, Johnson & Dunlap, 2007). We zien in veel onderzoeken dat dealers van gebruikers vaak uitgroeien tot *'een vriend die ook dealt'* (Potter, 2009). De lijn tussen dealer en vriend is nogal onduidelijk (Potter, 2009; Stevenson, 2008; Wersé, 2008). Meer dan de helft van de onderzochte populatie van cannabisgebruikers in Vlaanderen geeft aan te kopen van een vriend (Decorte et al., 2003). Franse onderzoekers gebruiken hierbij de term *'intermédiaires'*: een vriend haalt cannabis bij een voor hem of haar bekende dealer, en koopt voor meerdere vrienden (Ingold & Toussirt, 1998). Een ander deel van de eindketen in de cannabisdistributie wordt gekenmerkt door het fenomeen *'social supply'*,

waarbij een deel van de gebruikers van cannabis nooit of nauwelijks zelf cannabis kopen, maar gebruiken door te delen met vrienden ('sharing') of het gewoon krijgen. Daarnaast wordt, zoals reeds aangehaald, de verkoop van kleine hoeveelheden vooral geregeld binnen informele netwerken van vrienden (Decorte, et al., 2003; Hamilton, 2005; Harrison, Erickson, Korf, Brochu & Benschop, 2007; Ingold & Toussirt, 1998; Liebrechts et al., 2011; Potter, 2009; Reinerman, 2009; Sifaneck, Ream, Johnson, & Dunlap, 2007; Stevenson, 2008; Surmont, et al., 2011; Sznitman, Olsson, & Room, 2008; Werse, 2008).

We concentreren ons voor de informatie van de respondenten in de aanbodzijde van cannabis in België vooral op de vijf respondenten die op het ogenblik van het onderzoek nog cannabis verkochten (respondenten 1, 2, 3, 5 en 7). Daarnaast gebruikten we bijkomende informatie uit het YILCAN-onderzoek, waarbij in 2010 en 2011 27 respondenten uit de cannabisproductie en -distributie in België werden bevroegd (Surmont, et al., 2011; Vanhove, Surmont et al., 2012; Vanhove, Van Damme et al., 2012).

4.1.1. Beschrijving van de activiteiten van de respondenten

We beschrijven de respondenten 'top-down': we beginnen met de respondenten die zichzelf als tussenhandelaar beschouwen (respondenten 7, 1 en 2) en eindigen met de respondenten in de detailhandel (respondenten 3 en 5).

Respondent 7 zat op het ogenblik van het interview 17 jaar in de drugsdistributie. Hij begon zijn carrière met de verkoop van cannabis, en is gedurende zijn loopbaan steeds meer andere soorten drugs gaan verkopen, voornamelijk synthetische drugs (zie verder). Cannabis is de respondent gedurende zijn hele loopbaan blijven verkopen. Het beginnen verkopen van cannabis is bij de respondent begonnen in de adolescentie (15-16 jaar). Een groepje van vrienden kocht samen een grotere hoeveelheid cannabis aan, om te profiteren van de 'quantity discount' (zie verder) die wordt verkregen wanneer een grotere hoeveelheid drugs wordt gekocht bij een dealer. Deze vorm van aankopen, meerdere personen die elk een deel geld betalen om een grotere hoeveelheid te kopen, wordt in de literatuur omschreven als 'bulk-buying' (Stevenson, 2008). Het ging daarbij voornamelijk over hoeveelheden van 25 g, die dan door 4-5 personen werd verdeeld. Later zou hij deze hoeveelheid alleen aankopen, om die dan in kleinere hoeveelheden aan vrienden

door te verkopen tot hij zijn geld had terug verdiend en de overgebleven cannabis zelf kon gebruiken. Deze eerste stap naar echt 'dealen' zullen we vaker tegenkomen bij verschillende respondenten (zie verder). Wanneer steeds meer vrienden en vrienden van vrienden langskwamen om kleinere hoeveelheden aan te kopen, ging de respondent steeds grotere hoeveelheden inkopen (tot 250 g per week). Op dat ogenblik (rond 18 jaar), begint de respondent te studeren en uit te gaan, waardoor hij ook met andere drugs begint te experimenteren (zie verder). In deze periode leert hij een persoon kennen (een Belg die hij had ontmoet in de coffeeshop) die hem grotere hoeveelheden cannabis kon aanleveren. Via zijn netwerk van vrienden (waarvan ook al een deel cannabis was gaan verkopen), verkocht de respondent op een bepaald ogenblik 2,5 kg cannabis per week, in pakketten van 500 g, en een heel klein deel in kleine gebruikshoeveelheden ('vriendendiensten'). Dit heeft de respondent een drietal jaar gedaan. Daarna is hij zich in zijn verkoopscarrière meer op de synthetische drugs gaan richten. Vanaf dat moment verkocht hij terug minder cannabis, maar toch nog tot 500 g per week (of 2 kg per maand). In die zin ziet de respondent zichzelf als een tussenhandelaar, en voorheen als groothandelaar. Hij koopt deze nog steeds bij dezelfde persoon, en heeft nog enkele losse contacten voor als hij niet bij zijn vaste contact terecht kan. Zijn vaste contact, een Belg die in Nederland woont, is volgens de respondent iemand die via Nederlandse kwekers inkoopt. Hij betaalt zelf tussen de € 3000 en € 3250 per 500 g (€ 6 – € 6,5/g) wat volgens de respondent zeker niet weinig is, maar het gaat om uitstekende kwaliteit (alhoewel we niet zeker zijn wat de respondent daarmee bedoelde). Hij spreekt telkens met zijn contact af ergens in België, maar niet bij een van beiden thuis (op een openbare plaats of café). Hij verkoopt zelf in pakketten van 100 of 25 g, waarbij hij € 750 tot € 800 vraagt voor 100g (€ 7,5 – € 8,0/g en tussen de € 200 en € 250 voor 25 g (€ 8 – € 10/g). De kleinere gebruikershoeveelheden verkoopt hij aan zeer lage prijzen, omdat hij dat enkel doet bij goede vrienden (€ 5/g, of soms gewoon gratis). De respondent claimt dat hij aan 7 verschillende klant-dealers in kleinere hoeveelheden doorverkoopt (tussen 25 en 200 g per transactie). Deze transacties gebeuren steeds bij hem thuis, in tegenstelling tot wat hij inkoopt. Drie van zijn klanten verkopen volgens de respondent zeker nog cannabis door aan retailverkopers (zij kopen tussen de 100 en 200 g), zijn vier andere klanten verkopen volgens hem aan gebruikers (zij kopen vaak

tussen de 25 en 50 g per keer). Al zijn klanten wonen volgens de respondent binnen een straal van 20 km, in Limburg.

Respondent 1 was op het moment van het interview 8 jaar actief in de cannabisdistributie. Hij heeft nooit andere drugs verkocht. De respondent is naar eigen mening op latere leeftijd beginnen verkopen (20 jaar). Hij is destijds beginnen verkopen om zijn eigen gebruik te financieren, iets wat we bij respondent 7 ook zagen, en wat ook in de literatuur vaak wordt beschreven (Sifaneck, et al., 2007). Hij kocht toen 50 g per keer en verkocht daarvan 40 g, in vaste hoeveelheden van 5 g. Voor de 50 g betaalde hij destijds € 200. Hij verkocht toen van thuis uit, omdat het om een beperkte klantenkring ging. Hij is over de jaren meer beginnen verkopen, omdat vrienden steeds nieuwe vrienden introduceerden die bij hem wilden kopen. Hierdoor is hij zelf meer gaan verkopen, tot op vandaag is dit wel nooit meer geweest dan 250 g per week. De persoon waarvan hij de 250 g koopt typeert hij als een groothandelaar die zelf inkoopt bij een kweker en/of tussenpersoon van een kweker. Hij kent de groothandelaar al zolang als hij zelf dealt, omdat deze persoon net zoals hijzelf steeds meer gaan verkopen is. Op dit ogenblik betaalt hij tussen de € 1600 en € 1800 voor 250 g (€ 6,4 – € 7,2/g). Hij ziet zichzelf als een tussenhandelaar, geen detailhandelaar, omdat hij tegenwoordig verkoopt in pakketten van 25 g, waarvoor hij tussen de € 190 en € 225 vraagt (€ 7,6 – € 9/g). De meeste van zijn klanten verkopen een deel hiervan zelf door. Aan een select publiek verkoopt hij wel nog per gram, daarvoor vraagt hij € 8. De respondent geeft aan ongeveer 30 klanten te hebben, waarvan een deel vrienden (50/50) en een deel vrienden van vrienden. Hij verkoopt van bij hem thuis, hij schat zijn pakkans door politie laag in. Zijn klanten wonen allemaal binnen een straal van 20 km (Gent en omgeving).

Respondent 2 was ten tijde van het interview 16 jaar actief in het verkopen van cannabis. Hij was 16 jaar toen hij begon te verkopen. Net zoals respondent 1 heeft hij gedurende zijn hele loopbaan enkel cannabis verkocht. Is net zoals de respondenten 1 en 7 beginnen dealen om eigen gebruik te financieren. Toen hij begon te dealen, kocht hij een pakket van 25 g, om er 20 g van te verkopen. Hij wist niet meer precies om wat voor bedragen het toen ging. Tegenwoordig verkoopt hij tot 200 g per week, vooral om extra geld te verdienen (de respondent was op het ogenblik van het interview werkzoekend). De persoon waarvan hij de 200 g wekelijks kocht, ziet hij ook als een tussenhandelaar. De respon-

dent geeft aan vrij goedkoop te kunnen inkopen: hij koopt iedere week 2 pakketten van 100 g, waarvoor hij € 700 betaalt. Hij haalt de pakketten zelf op, en transporteert ze met het openbaar vervoer (trein en metro). Zijn contactpersoon woont in Gent, het is iemand die de respondent al langer kent. Volgens de respondent koopt zijn contact zelf in bij een groothandelaar uit Limburg. De respondent zelf woont in Brussel. Hij verkoopt in pakketten van 25 en 50 g en ziet zichzelf ook als tussenhandelaar. Hij vraagt € 375 voor 50 g (€ 7,5/g) en € 200 voor 25 g (€ 8/g). Net zoals de andere twee respondenten verkoopt hij ook in gebruikershoeveelheden aan een beperkt publiek (€ 8 – € 10/g, afhankelijk van hoeveel hij nog in voorraad heeft, waarbij minder in voorraad een duurdere prijs betekent). Hij weet dat de verkoop in kleinere hoeveelheden meer risico's in kan houden, daarom levert hij de cannabis altijd zelf bij zijn klanten en doet hij enkel de grotere hoeveelheden bij hem thuis. Hij doet aan risicomanagement door 1) zich enkel in het openbaar te bewegen met kleine (gebruikers)hoeveelheden en 2) het verloop bij hem thuis tot een minimum te herleiden door enkel grote transacties daar te doen. Dit is een voorbeeld van hoe dealers risico's minimaliseren door het aantal zichtbare transacties tot een minimum te herleiden (Clements, 2006). De respondent heeft 15 à 20 klanten, allemaal werkend/studerend in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, maar vermoed wel dat de meesten pendelen, vooral omdat hij vaak met hen afsprekt in of aan een treinstation.

De twee volgende respondenten beschouwen zichzelf als zuivere detailhandel. Zij gaven beiden aan enkel te verkopen in kleine hoeveelheden aan gebruikers (respondenten 3 en 5).

Respondent 3 is op het ogenblik van het interview 10 jaar actief in het verkopen van cannabis. Hij is hier mee begonnen op 16-jarige leeftijd, om indruk te maken op leeftijdsgenoten. Net zoals respondent 7 is hij daarna ook andere drugs beginnen verkopen (synthetische drugs), door contacten binnen het uitgaansmilieu (vanaf ongeveer 18 jaar). De respondent is sinds hij beginnen dealen is, altijd cannabis blijven verkopen. Op het moment van het interview verkocht de respondent voornamelijk cannabis, wat tot enkele maanden voordien niet het geval was, hij verkocht toen vooral synthetische drugs. Deze verandering kwam er na een huiszoeking, waarbij grotere hoeveelheden synthetische drugs werden aangetroffen door de politie (zie ook verder). Omdat zijn zaak nog moet voorkomen, is de respondent tijdelijk enkel nog cannabis aan

het dealen, vooral om wat extra geld te verdienen en eigen gebruik te sponsoren. Hij koopt maandelijks 300 g in, ongeveer elke 10 dagen 100 g, waarvoor hij € 580 betaalt (€ 5,8/g). De inkoop gebeurt bij een dealer die wekelijks ongeveer 1 kilogram verkoopt (die hij zelf goed kent), en die het dan weer inkoop bij een Nederlander, die wellicht in nog grotere hoeveelheden handelt. De respondent zelf verkoopt in voorverpakte hoeveelheden van ongeveer 2,5 gram en vraagt hiervoor € 20 (€ 8/g). Zijn klanten zijn vrienden, maar ook onbekenden kunnen bij hem langs komen. De respondent schat het aantal op ongeveer 20, allemaal uit de regio Antwerpen. Hij doet de verkoop van bij hem thuis uit, hij heeft geen problemen met een groot verloop. De enige maatregel die hij heeft genomen na de politie-inval is het veranderen van zijn voorbetaalde gsm-kaart.

Respondent 5 ten slotte, is op het moment van het interview 7 jaar actief in het verkopen van cannabis. Hij is als 20-jarige student op zijn kot beginnen dealen om zelf gratis te kunnen gebruiken. Hij kocht een pakket van 25 g en verkocht dit aan een select groepje medestudenten. De respondent geeft aan dat dergelijke manier van dealen heel vaak voorkomt onder studenten, en dat het binnen dit milieu makkelijk is om uit te breiden. Dit was ook het geval bij hem: door mond-aan-mond reclame kwamen steeds meer studiegenoten en andere studenten langs, waardoor hij steeds grotere hoeveelheden ging inkopen. Op zijn 22 jaar was de respondent uitgegroeid tot een groothandelaar die wekelijks 5 kilogram cannabis verhandelde. Hij kocht in per 5 kilogram aan € 3000 per kg en verkocht ze aan € 3250 per kg. Hij kocht in bij een man die rond de 40 jaar was, een man met een normale job en gezin. Deze kwam hem wekelijks de 5 kg brengen in een sportzak. Hij verkocht de kg of halve kg pakketten aan tussenhandelaren die afkomstig waren uit Kortrijk, Gent, Brussel, Antwerpen en de Kust. Deze personen waren door mondreclame tot bij hem geraakt. Toen de respondent 24 jaar was, werd één van zijn klanten opgepakt met 500 g en verklikte hem aan de politie. De respondent kreeg een dagvaarding, en is nooit opgedaagd bij de rechtbank. Hij heeft wel onmiddellijk zijn handel stopgezet. Nu beschrijft hij zichzelf als een retailverkoper die het enkel nog doet om zelf gratis te kunnen gebruiken. Hij koopt om de twee weken 25 gram aan € 200 (€ 8/g) bij een vriend die hetzelfde doet als hij, maar telkens voor 50 gram koopt bij een andere dealer. Hij verkoopt zelf 20 gram om zijn eigen gebruik te financieren. Hij verkoopt zelf aan vier andere vrienden (5 gram elk), € 8/g, die allemaal in de buurt wonen, in Gent.

Het laagste niveau van de distributie in cannabis in België is op basis van wat de respondenten vertellen zeer vergelijkbaar met wat in de literatuur is te vinden over de retail van cannabis (zowel informele sociale netwerken als klassieke retail, waarbij ze ook door elkaar kunnen lopen). Als we de hoeveelheden analyseren die de zuivere retailverkopers uit ons onderzoek verkopen (respondenten 3 en 5), verkoopt een retailverkoper in België tussen 600 gram (respondent 5, binnen een beperkte sociale kring) en 3600 gram (respondent 3, meer klassieke retail) cannabis per jaar.

De middenmarkt is al iets minder eenduidig. De respondenten geven zelf aan dat een tussenhandelaar moeilijker te definiëren is, wat overeenkomt met wat we hierover in de literatuur terugvinden (Pearson & Hobbs, 2001). Alhoewel zij vooral verkopen aan retailverkopers, doen zij zelf ook soms aan retailverkoop, en dan vooral binnen hun eigen vriendenkring. Hoewel de respondenten 1, 2 en 7 zich allen als tussenhandelaar zien, is er een grote variatie in verkoopshoeveelheid: tussen 10,6 kilogram (respondent 2) en 24 kilogram (respondent 7) op jaarbasis.

Van het niveau tussen de middenmarkt en de productie weten we zeer weinig op basis van de interviews voor SUPMAP. Wel wijst alles in de richting van groothandelaars, die in zeer grote hoeveelheden grossieren. Om in dergelijke hoeveelheden te kunnen voorzien, is uiteraard een uitgebreid netwerk van kwekers nodig. Deze netwerken kunnen op uiteenlopende manieren met elkaar verbonden zijn: het kan gaan om georganiseerde netwerken die opereren onder een criminele organisatie, waarbij deze organisatie instaat voor de groothandel (Bovenkerk & Hogewind, 2002; EMCDDA, 2008b; EMCDDA & Europol, 2013; Fijnaut & De Ruyver, 2008; Spapens, et al., 2007; Spapens, 2011); maar ook om een groothandelaar/high-leveldealer die alleen opereert, en één of meerdere kwekers verenigt als toeleveranciers (Vanhove, Van Damme, et al., 2012). De respondenten uit het YILCAN-onderzoek verkochten hun oogst respectievelijk aan een growshop, een makelaar, high-leveldealers en in één geval rechtstreeks aan een Nederlandse coffeeshop. Ook waren er (kleinschalige) kwekers die zelfvoorzienend waren en enkel binnen hun sociale netwerk verkochten. De relatie tussen de kweker en de afnemer was verder sterk afhankelijk van de macht en het netwerk van die afnemer: een afnemer met vele kweker-contacten stond hierbij in een sterkere positie ten aanzien van de kweker. Deze

positie was nog veel meer uitgesproken wanneer de afnemer onderdeel uitmaakte van een Nederlands netwerk (Vanhove, Van Damme, et al., 2012).

4.1.2. Schatting van de omvang van de markt

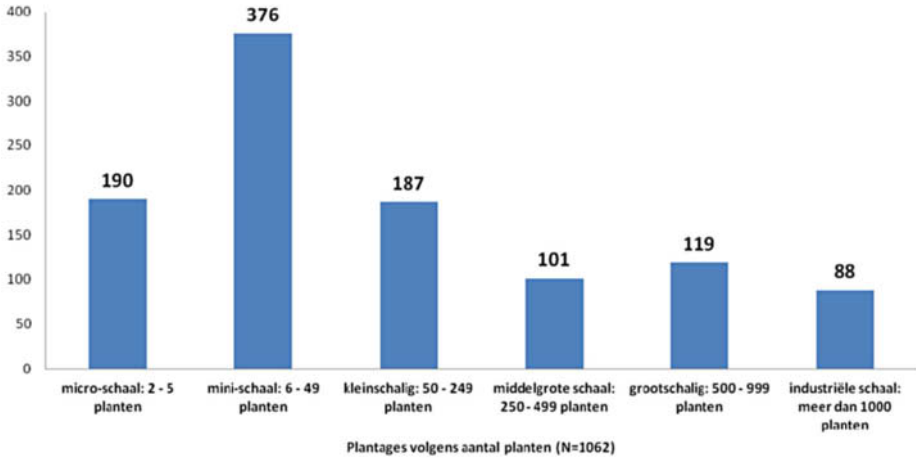
Met het YILCAN-onderzoek wilden we een goed beeld krijgen van wat een cannabisplantage in België kan genereren aan opbrengst, zowel in hoeveelheid cannabis als qua financiële middelen. Tijdens dit interdisciplinair onderzoek kwam naar voor dat een (indoor) cannabisplantage een gemiddelde opbrengst kan genereren van 575 g/m² (Vanhove, Surmont, et al., 2012; Vanhove, Van Damme, et al., 2012). Wanneer we dit doortrekken naar vier verschillende types kwekerijen die in België vaak voorkomen (Tabel 35), en beschreven werden in een diepte-analyse (Surmont, Vanhove, De Ruyver, & Van Damme, 2012), krijgen we op basis van 5 groeicycli per jaar een jaaropbrengst tussen 1 en 2,9 kg voor een microplantage (5 planten); tussen 20 en 57,5 kg voor een kleinschalige plantage (150 planten); tussen 50 en 143,8 kg voor een grootschalige plantage (600 planten) en tussen 1532 en 4404,5 kg voor een industriële plantage (23000 planten (zie Tabel 35) (Surmont, et al., 2012).

Tabel 35: Jaaropbrengst van 4 types cannabisplantages in België (Bron: Surmont, et al., 2012)

Soort plantage	Minimale analyse 200 g/m ² x 5 cycli	Maximale analyse 575 g/m ² x 5 cycli
Microschaal (5 planten)	1000 g	2875 g
Kleinschalig (150 planten)	20000 g	57500 g
Grootschalig (600 planten)	50000 g	143750 g
Industriëel (23000 planten)	1532000 g	4404500 g

De opbrengsten zijn berekend op basis van de oppervlakte van de ontdekte plantages. Op dit ogenblik worden in de statistieken van de Federale Politie, het aantal ontdekte plantages geïnclassificeerd volgens aantal planten. In Tabel 36 zien we een overzicht van het aantal ontdekte cannabisplantages in België in 2011, in totaal 1062. Indien in de statistieken de oppervlakte van de plantages zou worden bijgehouden, zou een gerichte schatting kunnen gemaakt worden van de mogelijke productiehoeveelheid van deze plantages.

Tabel 36: Aantal ontdekte cannabisplantages in België in 2011 (Bron: FGP/DGJ/ Centrale Dienst Drugs)

We nemen als voorbeeld het aantal ontdekte micro-schaal plantages: we kunnen er vanuit gaan dat deze plantages, op basis van het aantal planten op zijn minst 1 m² groot zijn (Surmont, et al., 2012). Wanneer we dan de potentiële opbrengst (tussen de 1 kg en 2,875 kg) van 1 microplantage vermenigvuldigen met het aantal ontdekte microplantages krijgen we: 190 x 1 kg en 190 x 2,875 kg = een mogelijke opbrengst tussen 190 kg en 546,25 kg cannabis, enkel voor de ontdekte micro-schaal plantages. Voor de andere types plantages kunnen we geen gerichte schatting maken van de oppervlakte, waardoor verdere berekeningen niet mogelijk zijn.

Wanneer we terugkeren naar de vier beschreven plantages uit de studie van Surmont, et al. (2012), kunnen we op basis van deze opbrengstcijfers wel een berekening maken van het aantal retailverkopers die nodig zijn om de hoeveelheid cannabis die in een Belgische plantage kan worden gekweekt, in België te verkopen aan gebruikers. Op basis van de jaaropbrengstberekening van de verschillende types plantages (Tabel 35) is het dus mogelijk om een berekening te maken van het aantal retailverkopers nodig om deze opbrengst tot bij de gebruiker te krijgen (Tabel 37).

Tabel 37: Aantal retailverkopers nodig om de jaaropbrengst van 4 types cannabisplantages te verkopen (afgerond naar het dichtste gehele getal)

Plantage	Retail type respondent 5		Retail type respondent 3	
	min	max	min	max
Microschaal	2	5	0	1
Kleinschalig	33	96	6	16
Grootschalig	83	240	14	40
Industrieel	2553	7341	426	1224

Als we dezelfde rekensom maken met de respondenten die zichzelf als tussenhandelaar beschouwen, krijgen we volgende tabel:

Tabel 38: Aantal middle-level dealers nodig om de jaaropbrengst van 4 types cannabisplantages te verkopen (afgerond naar het dichtste gehele getal)

Plantage	Midden type resp. 2		Midden type resp. 1		Midden type resp. 7	
	min	max	min	max	min	max
Microschaal	0	0	0	0	0	0
Kleinschalig	2	5	2	5	1	2
Grootschalig	5	14	4	12	2	6
Industrieel	145	416	128	367	64	184

Wanneer we de verhouding berekenen tussen een retailrespondent en een respondent uit de middenmarkt, kunnen we een vrij precieze schatting maken van het aantal retailverkopers die cannabis afnemen bij een tussenhandelaar (volgens onze bevraging). De tussenhandelaars uit dit onderzoek zouden respectievelijk 17, 20 en 40 detailhandelaars kunnen bedienen van het type respondent 5, en 3, 4 en 7 van het type respondent 3. Dit komt vrij goed overeen met wat de respondenten zelf als hun aantal klanten bestempelden.

Wanneer we dus informatie uit een bevraging van enkele respondenten in de cannabisdistributie en de resultaten van onderzoek naar opbrengstbepaling van cannabisplantages in België met elkaar combineren, is het mogelijk om met de gegenereerde oogstopbrengst van een plantage, een schatting te maken van het aantal retailverkopers en tussenhandelaren op een bepaald ogenblik in de tijd (moment van de bevraging van de respondenten). Met meer gedetailleerde informatie over de ontdekte cannabisplantages (oppervlakte), zouden we een berekening kunnen maken van de potentieel gegenereerde opbrengst van de ontdekte cannabisplantages.

4.2. *ATS en andere synthetische drugs*

De ATS-markt, en bij uitbreiding ook nog andere synthetische drugs als GHB en ketamine, kennen een minder eenduidige indeling. In de literatuur is er sprake van de stimulantiamarkt (XTC, amfetamines), de narcosemarkt (onder andere GHB en ketamine) en de smartshopmarkt (paddo's, en andere natuurlijke stimulantia) (Nabben & Korf, 2011). Vooral de segmenten rond stimulantia en narcose zijn verweven met elkaar. Deze verwevenheid heeft te maken met het feit dat het om 'uitgaansdrugs' gaat (EMCDDA, 2011b; Korf, Nabben, Leenders & Benschop, 2002; Nabben & Korf, 2011).

België staat op Europees niveau samen met Nederland bovenaan wat betreft amfetamineproductie (EMCDDA & Europol, 2011; UNODC, 2012; EMCDDA, 2012). Al sinds het einde van de jaren '90 – begin jaren 2000 is er sprake van georganiseerde criminele netwerken die in de Belgisch-Nederlandse grensstreek het initiatief nemen in de opzet van synthetische laboratoria, al dan niet in combinatie met georganiseerde cannabissteelt (Spapens & Fijnaut, 2005; De Ruyver & Fijnaut, 2008). De laboratoria die tot op vandaag worden ontdekt in België en Nederland, kunnen op basis van de gevonden productiemachines tussen de 20 en 50 kg amfetamine produceren (EMCDDA & Europol, 2011). Toch zien we de laatste jaren ook een verhoging van het aantal ontdekte laboratoria in een aantal Oost-Europese landen, al dan niet in samenwerking met Nederlandse en (in mindere mate) Belgische productie-experts (EMCDDA & Europol, 2011).

Op het ogenblik van het onderzoek verkochten zes van de tien respondenten speed, XTC, MDMA, ketamine en/of GHB (respondenten 3, 4, 6, 7, 8 en 10). Op basis van de informatie die zij ons gaven, kunnen we enkele mechanismen binnen deze markt van naderbij toelichten. Respondent 10 wordt hier niet verder beschreven, omdat de informatie uit dit interview te summier was.

4.2.1. **Beschrijving van de activiteiten van de respondenten**

Respondent 3 was op het ogenblik van het interview al 10 jaar actief in de drugsdistributie, waarvan 8 jaar binnen de amfetamines en andere synthetische drugs. Hij is hier voor het eerst mee in aanraking gekomen in het uitgaansmilieu. Hij verkocht eerst vooral XTC-tabletten, en is daarna ook speed beginnen verkopen. Op dit ogenblik verkoopt hij

voornamelijk cannabis omwille van een inval in zijn huis. Net voor de inval verkocht de respondent speed, MDMA en GHB. Hij beschrijft zichzelf als een tussenhandelaar in speed, en detailhandelaar in cannabis, MDMA en GHB. Vanwege de moeilijke verkrijgbaarheid verkoopt hij momenteel geen XTC meer. De speed koopt hij iedere maand aan bij een groothandelaar, in totaal 500 g per keer. Hiervoor betaalde de respondent € 1250 (€ 2,5/g). Bij dezelfde groothandelaar (een man van ongeveer 40 jaar), koopt hij ook de MDMA aan € 15/g, de hoeveelheid was steeds gering, afhankelijk van wat beschikbaar was. De groothandelaar claimde enkel aan deze respondent te verkopen, wat volgens de respondent zeer te betwijfelen viel, gezien het assortiment van synthetische drugs deze persoon aanbood. De respondent zelf verkocht van de speed 200 gram door aan een retailverkoper aan € 1250 (€ 6/g) zodat al de rest winst was, de andere 300 gram verkocht hij zelf in de retail, voornamelijk op feestjes, en gebruikte het ook voor een groot deel zelf met vrienden. Met het geld van de transactie met de retailverkoper kocht hij dan telkens een nieuwe voorraad van 500 gram. De MDMA verkocht hij aan € 30/g, binnen beperkte kring. De GHB koopt hij rechtstreeks bij de producent (1 liter per maand), die het vrij eenvoudig kan produceren via een recept gevonden op het internet (respondent 8). Hij betaalt hiervoor € 160 voor een liter, wat omgerekend € 3,2 per gebruikersdosis is (2 cl per dosis). De helft van de liter GHB verkoopt de respondent aan dezelfde persoon die bij hem de grote hoeveelheid speed koopt aan € 160 voor een halve liter (€ 6,4/dosis), waardoor al de rest winst is (zoals bij de speed). De andere halve liter verkoopt hij in gebruikersdosissen van 2 cl op feestjes aan € 15, een deel gebruikt hij samen met vrienden. Hij heeft een 20-tal vaste klanten op retailniveau (die alle producten bij hem kunnen kopen), en zoals reeds vermeld een klant die een grotere hoeveelheid speed en GHB koopt om zelf in de retail te verkopen. De klantenkring is regionaal (Antwerpen en regio) en kenmerkt zich, meer nog dan zijn cannabisverkoop, door informele contacten: de respondent geeft aan dat de retailverkoop van deze producten vrij open kan gebeuren, waardoor hij ook vaak aan onbekenden kan verkopen op feestjes of evenementen. De aankoop van grotere hoeveelheden speed en MDMA gebeurt dan weer heel gesloten (bij de groothandelaar), met uitzondering van de GHB. Deze drug omschrijft hij zelf als heel laagdrempelig in de verspreiding en productie.

Respondent 4 is op het ogenblik van het interview 4 jaar actief in de distributie van synthetische drugs. De respondent is op geen enkel

ogenblik geïnteresseerd geweest in het gebruik of de verkoop van cannabis. De respondent is op 17-jarige leeftijd verhuisd van Limburg naar Antwerpen, waar hij al snel in aanraking kwam met synthetische drugs via het uitgaansmilieu en de modewereld. Hij beschrijft zichzelf als retailverkoper van speed en ketamine. Deze respondent koopt en verkoopt ongeveer 500 gram speed per maand, telkens in pakketten van 100 of 50 g. Voor 100 g betaalt hij € 350 (€ 3,5/g, voor 50 g € 200 (€ 4/g). Hij koopt het in bij een vriend die ongeveer alle synthetische drugs in grote hoeveelheden verkoopt (respondent 7) en net zoals hij uit Limburg afkomstig is. Wanneer hij zijn vast contact niet kan bereiken, koopt hij ook al eens in bij andere personen, die de respondent omschrijft als ‘losse’ contacten in het uitgaansmilieu. Hij verkoopt zelf aan een 25-tal personen die hij kent, en ook aan wie het wil in het uitgaansleven en de modewereld. De ketamine koopt de respondent aan bij dezelfde persoon die ook de speed aanlevert. De ketamine wordt weliswaar in kleinere hoeveelheden aangekocht, vanwege de hogere aankoopprijs (€ 15/g). De respondent koopt en verkoopt hiervan maandelijks ongeveer 20 gram aan hetzelfde cliënteel als waaraan speed wordt verkocht. De verkoopprijs is € 30/g. De spreiding van de klanten is vrij groot, aangezien er *‘overall in het land wel leuke feestjes zijn’*. De respondent verkocht vroeger ook geregeld MDMA, maar kon daar op het ogenblik van het interview niet zo goed meer over beschikken.

Respondent 6 is op het ogenblik van het onderzoek 8 jaar actief in de drugsdistributie. Hij begon als 19-jarige student met het dealen van kleine hoeveelheden cannabis, en groeide binnen enkele jaren uit tot een tussenhandelaar die tot 2 kg per week verkocht. Nadat iemand hem had verkleit bij de politie, is hij daar mee gestopt. Hij heeft ook even in zeer kleine hoeveelheden cocaïne gekocht en verkocht, maar was er snel mee gestopt. Een van de redenen was de hoge prijs en daarnaast ook de personen waar hij hiervoor mee moest omgaan. Nu koopt hij enkel nog af en toe kleinere hoeveelheden synthetische drugs aan om uit te gaan. Hij beschrijft zichzelf als een retailverkoper van mephedrone en soms wat speed. Mephedrone is een vrij recente synthetische drug, die in het uitgaansmilieu en – volgens de respondent – vooral in de ‘gayscene’ populair is. Hij koopt het zelf in kleine hoeveelheden (ongeveer 10 gram per keer) in bij een koppel in Gent, en betaalt er € 200 voor (€ 20/g). Volgens de respondent is dit zeker goedkoop, normaal is het € 25/g. Zijn leveranciers kopen het dan weer zelf in pakketten van 300 gram, bij een Nederlander. Hij weet niet hoeveel zij daar-

voor betalen. De respondent verkoopt het per gram of geeft het gratis aan vrienden. Hij vraagt geen meerwaarde voor de mephedrone of de speed. Hij verdeelt het aan dezelfde prijs als dat hij het inkocht. Hij ziet zichzelf meer als een verdeler dan een echte dealer. Zijn klanten komen allemaal uit Gent, en kent hij voornamelijk via het uitgaansmilieu.

Respondent 7 is zoals reeds vermeld op het moment van het interview 17 jaar actief in de drugsdistributie, waarvan 14 jaar in synthetische drugs. Toen hij begon uit te gaan kocht hij kleine hoeveelheden XTC-tabletten en speed, eerst bij vrienden, later bij dezelfde persoon waarvan hij de grote hoeveelheden cannabis kocht. Toen hij merkte dat hij meer kon verdienen met de verkoop van synthetische drugs, is hij minder cannabis gaan verkopen (zie supra). Hij heeft ook een tijdje geëxperimenteerd met de verkoop van cocaïne, maar moest hiervoor bij een andere leverancier. Hij stopte er vrij snel mee omdat hij geen kansen zag om op grotere schaal te gaan verkopen. Momenteel koopt hij bij zijn vaste contactpersoon grote hoeveelheden XTC-tabletten, speed, MDMA en ketamine. Hij ziet zichzelf als een grote tussenhandelaar. Het contact met zijn leverancier verloopt zeer gesloten, met codetaal. Hij is zeker dat deze persoon werkt in opdracht van een organisatie. De respondent koopt maandelijks 500 XTC-tabletten voor € 250 à € 300 (€ 0,5 – € 0,6/stuk), 4 kilogram speed aan € 1500 per kg, 150 gram MDMA aan € 1500 (€ 10/g) en 150 gram ketamine aan € 1000 (€ 6,7/g). Daarnaast produceert hij zelf nog ongeveer 2 liter GHB per maand. Hij zegt dat hij ongeveer 10-15 vaste klanten heeft die, afhankelijk van het aanbod, bij hem grotere hoeveelheden inkopen van de verschillende drugs. De XTC-tabletten verkoopt hij terug per 100 stuks (€ 200), de speed in pakketten van 500g (€ 1250 of € 2,5/g) of 200 gram (€ 700 of € 3,5/g), de MDMA en ketamine per 10 gram (beide € 150 of € 15/g), en de GHB per halve liter (geen prijsindicatie). Hij spreekt met zijn klanten af op café om de transacties te doen, behalve de betere vrienden, die bij hem thuis komen.

Respondent 8 zat op het moment van het interview al 15 jaar in de drugsdistributie. Hij verkocht op 18-jarige leeftijd wat cannabis en speed in kleine hoeveelheden. Op dit moment ziet hij zichzelf vooral als druggebruiker. Toch is hij betrokken in het aanbod van GHB, als producent. De GHB produceert hij enkel en alleen om snel geld te verdienen om in zijn eigen drugsbehoeften te voorzien (de respondent geeft aan een heroïnegebruiker te zijn, maar wil daar verder niets over

kwijt). Het recept haalt deze persoon van het internet, de precursoren in een doe-het-zelf-zaak en het internet. Hij produceert maandelijks ongeveer 6 liter, die hij dan weer verkoopt per liter aan ongeveer 5 klanten. Hij gebruikt er zelf ook wat van als hij geen heroïne heeft: de werking ervan zou afkickverschijnselen tegen gaan (EMCDDA, 2008a; Korf, et al., 2002; VAD, 2011; Van Noorden, Van Dongen, Zitman, & Vergouwen, 2009). Hij schat de productiekost van 2 liter GHB op ongeveer € 50 aan precursoren, wat neerkomt op een kostprijs van € 0,5 per gebruikersdosis van 2 cl. Hij verkoopt zelf per liter, aan € 160 (aan ondermeer respondent 3). De personen waar hij aan verkoopt, zijn allemaal afkomstig uit Antwerpen.

Op basis van wat de respondenten ons vertellen kunnen we besluiten dat het retailniveau van de ATS-markt en andere synthetische drugs zeer open en informeel is, en dat de groothandel en productie een meer gesloten wereld vormen (Korf, et al., 2002; Korf & Verbraeck, 1993; Nabben & Korf, 2011). De verkopers van synthetische drugs beperken zich vaak niet tot een enkel product, en dat geldt in het geval van onze respondenten voor zowel de retail-, de middenmarkt als de groothandel. De scène kenmerkt zich door polygebruik (Laudens, 2004; Nabben & Korf, 2011; Rosiers, 2009), wat ervoor zorgt dat het aanbod zich hierop afstemt. Een ander gegeven in de distributie van synthetische drugs, is dat sommige respondenten de betrokkenheid aangeven van Nederlanders in de distributie. Net zoals dat bij cannabis het geval is, spelen zij mogelijks een prominente rol in de productie en groothandel van synthetische drugs (De Ruyver, 2006; EMCDDA, 2011a; EMCDDA & Europol, 2011; Neve & Van Ooyen-Houben, 2006; UNODC, 2012).

Specifiek voor de GHB-markt merken we op basis van de respondenten dat deze markt zeer weinig gestructureerd is, zoals ook is aangegeven in de verschillende National Drug Reports van het Belgische Focal Point (Lamkaddem, 2009; Lamkaddem & Roelands, 2008, Lamkaddem & Roelands, 2010, Lamkaddem & Roelands, 2011; Sleiman, 2006; Sleiman, 2007). Het productieniveau en retailverkoop liggen heel dicht bij elkaar, en in veel gevallen overlappen ze elkaar. De belangrijkste reden hiervoor is dat GHB vrij eenvoudig zelf te maken is (Korf, et al., 2002; Nabben & Korf, 2011; VAD, 2011), hetgeen ook werd aangegeven door de betrokken respondenten. Zowel het feit dat het makkelijk zelf te produceren is, als de lage prevalentiecijfers, verklaren volgens de respondenten waarom er niet echt een georganiseerde markt is voor GHB.

5. Prijzen en prijsbepaling

5.1. Cannabis

Het YILCAN-onderzoek inventariseerde voor het eerst de prijzen en prijsmechanismen op verschillende niveaus⁵⁹ van de cannabismarkt in België (Vanhove, Surmont, et al., 2012; Vanhove, Van Damme, et al., 2012). Bij het bevragen van de respondenten tijdens het huidige onderzoek was het vooral van belang om na te gaan of de prijzen binnen de Belgische cannabismarkt wijzigingen hadden ondergaan de laatste twee jaar (de interviews voor YILCAN vonden plaats in 2010), en indien dit het geval was, de mogelijke redenen hiervoor te ontdekken.

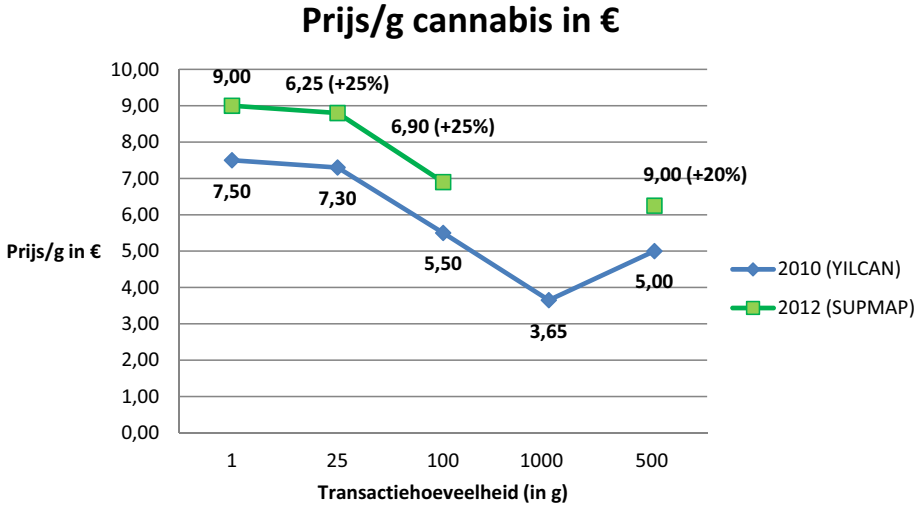
De grootste hoeveelheid cannabis die in één keer werd aangekocht door een respondent was 500 g (respondent 7), alle andere transactiehoeveelheden waren lager (zie supra). Er is dus geen informatie gevonden over de prijs van cannabis per kilogram bij een makelaar/high-level dealer of bij een kweker. Voor het YILCAN-onderzoek konden we, gezien de grotere steekproef, minimum- en maximumprijzen per transactiehoeveelheid weergeven, voor deze bevraging was dit niet altijd mogelijk. Om de prijzen per transactiehoeveelheid toch te kunnen vergelijken, hebben we daarom gekozen om de middenwaarde, het midden tussen de minimum- en maximumprijs te gebruiken. Wanneer we slechts één referentieprijis hadden, werd die prijs gebruikt voor de grafiek.

Op basis van de twee bevragingen kunnen we, ondanks de beperkingen qua steekproeven, aannemen dat de prijs van cannabis in België op twee jaar tijd gestegen is. We zien op Figuur 3 (p. 364) dat de stijging over twee jaar, afhankelijk van de transactiehoeveelheid, tussen de 20% op retailniveau bedraagt en tot 25% op de hogere niveaus.

De reden voor die stijging was volgens de respondenten niet ver te zoeken: alle respondenten die tijdens het onderzoek nog cannabis verkochten, zagen het toegangsverbod voor buitenlanders in coffeeshops (de zgn. 'wietpas') als belangrijkste reden voor die stijging, naast het feit dat zij ook aangaven dat *'het leven nu eenmaal duurder is geworden'*. Zowel de respondenten op het middenniveau (respondenten 1, 2 en 7)

⁵⁹ Aangezien de structuur te complex was om dit volgens distributieniveau te doen, werd geopteerd voor verpakkingshoeveelheden van 1000g, 500g, 100g, 25g en 1g (Vanhove, Van Damme, et al., 2012)

Figuur 3: Prijs/gram cannabis over de verschillende transactiehoeveelheden (2010-2012)

als op retailniveau (3 en 5) voerden een hogere prijs in omdat de schakel boven hen dat ook had gedaan. We kunnen hierdoor vermoeden dat de prijsverhoging reeds is doorgevoerd bij doorverkoop van bulkhoeveelheden door high-leveldealers en/of makelaars, dan wel door organisatoren van grootschalige productienetwerken. Een deel van de cannabisgebruikers dat zijn cannabis in de Nederlandse coffeeshops kocht, dient nu zijn heil te zoeken op de Belgische markt: de vraag is toegenomen, en de aanbodzijde kan daar uiteraard handig op inspelen (Beckers, 2012; Fijnaut, 2012; Maalsté & Hebben, 2012).

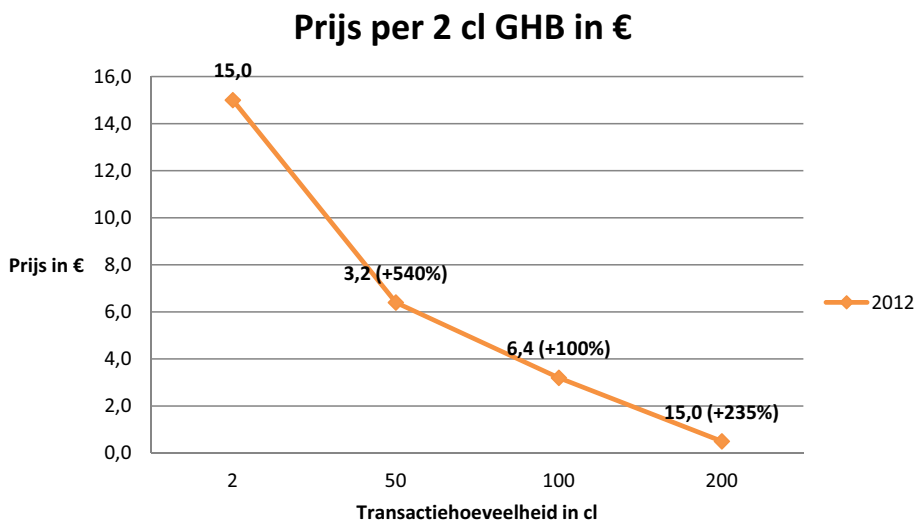
5.2. *ATS en andere synthetische drugs*

Voor het in kaart brengen van het prijsverloop van de verschillende synthetische drugs, zullen we ons hier beperken tot speed en GHB, omdat we van deze middelen het meest volledige beeld hebben over prijzen op basis van de bevraging. Van deze twee middelen kunnen we immers op basis van de informatie van de respondenten een overzicht geven van vrijwel de hele keten. Voor de andere producten geven we de retailprijs, zoals dit was op het moment van het onderzoek.

De productiekost voor 2 liter GHB bedroeg volgens respondenten 7 en 8 ongeveer € 50 aan precursoren. Zij verkochten het dan weer per liter aan respectievelijk € 160 en € 200. Respondent 3 kocht per liter van res-

pondent 8 en verkocht daarvan een halve liter aan € 160, de rest in gebruikersdoses van 2 cl aan € 15/stuk. Figuur 4 geeft een overzicht van de eenheidsprijs van een gebruikersdosis per transactiehoeveelheid.

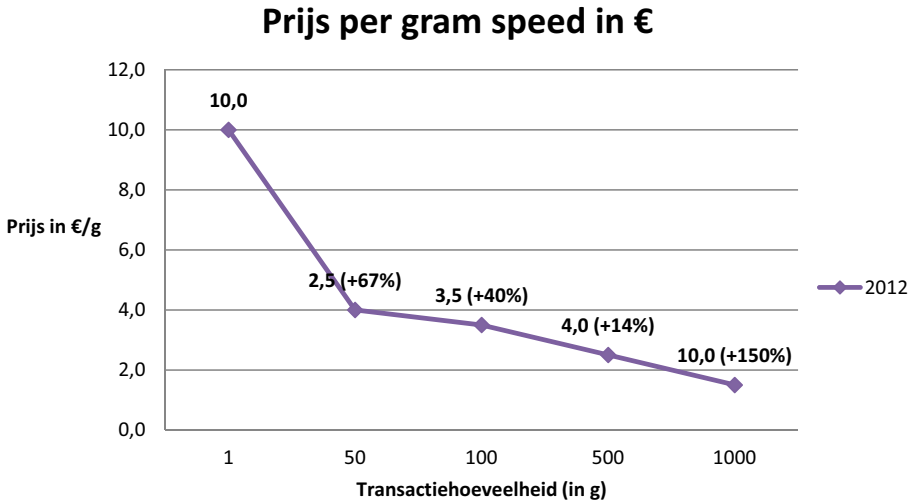
Figuur 4: Prijs/2 cl GHB over de verschillende transactiehoeveelheden in België (2012)

Voor speed hebben we de prijsinformatie van één groothandelaar (respondent 7) die aangaf per kilogram speed € 1500 te betalen. Deze verkocht hij dan door in pakketten van 500 gram (€ 1300) en 100 gram (€ 350). De middle-level verkoper (respondent 3) bevestigde deze prijzen. Hijzelf verkocht weliswaar 200 gram door aan € 1250, maar zijn klant vond dit geen probleem. De normale prijs lag volgens hem rond € 750 voor de 200 gram. Respondent 4 gaf aan pakketten te verkopen van 50 gram, waar dan € 200 voor werd gevraagd. Alle respondenten gaven aan dat de retailprijs voor een gram speed € 10 was.

Een opvallende vaststelling is dat zowel bij speed als GHB de eenheidsprijs een forse stijging ondergaat wanneer we op retailniveau terecht komen. Zowel bij cannabis als bij alle andere drugs die bij de respondenten aan bod kwamen, is sprake van een universeel prijsmechanisme dat ook in de legale economie wordt toegepast, met name *quantity discounting*. Het principe hierbij is dat de eenheidsprijs van een product stijgt naarmate het daalt in de distributieketen (Caulkins, 1990; Caulkins & Pacula, 2005; Caulkins & Padman, 1993; Clements, 2004, 2006; Desimone, 2006; Pacula, Kilmer, Grossman, & Chaloupka, 2007; Vanhove, Surmont, et al., 2012; Vanhove, Van Damme, et al., 2012). Het

Figuur 5: Prijs/g speed over de verschillende transactiehoeveelheden in België (2012)

feit dat de prijsstijging bij speed en GHB veel forser is in het eindstadium⁶⁰, kan deels verklaard worden door het risico-model: hoe kleiner de hoeveelheden, hoe meer transacties. En de hoeveelheid transacties kan de kans op aanraking met justitie verhogen. (Clements, 2006). Dit is uiteraard ook zo voor cannabis, waardoor een mogelijke verklaring kan liggen in de mate van repressie die het beleid hanteert tegenover de desbetreffende middelen. Recent onderzoek bevestigde een continue prijsstijging bij steeds repressiever wordende beleidsmaatregelen (Kilias, Isenring, Gilliéron, & Vuille, 2011).

Ter illustratie geven we nog de retailprijzen mee van de andere synthetische drugs in dit onderzoek (Tabel 39).

Tabel 39: Retailprijs van synthetische drugs in België (2012)

	Dosis	Eenheidsprijs
XTC	1 tablet	€ 3 – € 5
Speed	1 gram	€ 10
MDMA	1 gram	€ 30
Mephedrone	1 gram	€ 25
Ketamine	1 gram	€ 30
GHB	2 cl	€ 15

⁶⁰ Ook voor ketamine, XTC en pure MDMA vonden we bijna een verdubbeling van de prijs van middenmarkt naar retailniveau.

6. Samengevat

Gedurende een drietal maanden hebben we respondenten geïnterviewd die actief zijn in de distributie van drugs. Voor dit specifieke veldwerk richtten we ons op drie van de vier hoofdmakten (cannabis, cocaïne en ATS). Omdat het onderzoeken van de aanbodzijde van heroïne te specifieke onderzoekstechnieken vereist, hebben we deze markt niet betrokken in de bevraging.

Via dit verkennend veldwerk, waarbij een sneeuwbalsteekproef werd gecombineerd met elementen van targeted sampling, wilden we meer te weten komen over de structuur en mechanismen van deze markten. Na het veldwerk bleek dat we voor de cocaïnemarkt niet voldoende data konden verzamelen. De respondenten die in de cocaïnehandel actief waren geweest, konden niet voldoende informatie aanleveren. Ook de respondenten die nog actief waren in de cocaïnehandel op het ogenblik van de bevraging konden of wilden ons niet veel informatie geven. Het is wel degelijk mogelijk op een korte periode cocaïnedealers te vinden, maar om ervoor te zorgen dat ze de onderzoeker in vertrouwen nemen is een meer uitgebreide kwalitatieve studie nodig.

Op basis van wat de respondenten gedurende hun carrière in de distributie verkochten en wat ze op het ogenblik van het onderzoek nog verkochten, kregen we een beter zicht op de redenen voor het verkopen en niet meer verkopen van bepaalde middelen. Het verkopen van cannabis wordt als laagdrempelig bestempeld, dit is het product waar de meeste respondenten hun verkoopscarrière mee begonnen. De meeste respondenten die ooit cannabis verkocht hebben zijn het blijven verkopen, ook omdat het altijd beschikbaar was en de vraag constant. Het stoppen met de verkoop ervan komt weinig voor, omdat de respondenten het risico om gepakt te worden vrij laag inschatten. Diegenen die er toch mee stopten, deden dat ondermeer omdat ze overstapten naar de verkoop van andere drugs. Bij de respondenten die ooit cocaïne verkochten is het belangrijk te weten dat zij stopten met de verkoop na negatieve ervaringen met andere leden in het netwerk, of bij gebrek aan mogelijkheden om te groeien in het netwerk. Wat de synthetische drugs betreft, is er meer verloop: trends in het uitgaansmilieu veranderen snel, wat ook een invloed heeft op de vraag en dus het aanbod. Toch stoppen de meeste respondenten nooit volledig met verkopen, ondanks de wijzigende trends. Gezien de verkoopspatronen van de responden-

ten valt het op dat meerdere verkoopsechelons door elkaar lopen. Een andere vaststelling is de momenteel lage beschikbaarheid van XTC en MDMA in pure, gekristalliseerde vorm. Toch zijn er indicaties bij een respondent (die van alle respondenten op het hoogste verkoopsniveau opereert) dat de beschikbaarheid weer aan het stijgen is. Dit zijn uiteraard tijdelijke vaststellingen die, gezien het dynamische en adaptieve karakter van drugsmarkten, snel kunnen wijzigen.

De bevraging geeft verder nog interessante inzichten in de hoeveelheid die een dealer op jaarbasis kan verkopen, en bij uitbreiding het niveau in de distributie boven hem en onder hem. Binnen de cannabisdistributie zien we dat retailverkopers op jaarbasis hoeveelheden tussen 600 gram en 3,6 kilogram kunnen verkopen. Op het niveau van de tussenhandel lopen die hoeveelheden op van 10,6 kilogram tot 24 kilogram per jaar. In combinatie met wetenschappelijk onderzoek naar de opbrengst van cannabisplantages in België, is het met deze gegevens mogelijk een schatting te maken van het aantal dealers dat per niveau nodig is om deze opbrengst tot bij de gebruiker te krijgen.

De synthetische markt is een pak wispelturiger. De vraag en het aanbod van specifieke producten wisselen snel, waardoor een schatting op jaarbasis veel moeilijker wordt. We onthouden voor de synthetische markt vooral dat de detailverkoop zeer open kan gebeuren in het uitgaansmilieu, maar dat de verkoop op hogere niveaus veel meer gesloten is. De uitzondering binnen deze markt is GHB, waarbij we vaststellen dat deze markt zeer weinig gestructureerd is, en dan voornamelijk omdat de productie ervan vrij laagdrempelig is. In deze markt valt het verder nog op dat verschillende echelons qua aanbod door elkaar lopen.

De prijzen op verschillende niveaus van de distributie ten slotte, kunnen ons bepaalde inzichten verschaffen in de prijsmechanismen waaraan de verkoop van een bepaalde drug onderhevig is. Voor de cannabisdistributie hadden we de kans om de prijzen op verschillende niveaus te vergelijken met de prijzen van twee jaar geleden. Opvallende vaststelling hierbij is de stijging van de eenheidsprijs op alle niveaus van de distributie, waarbij het toegangsverbod voor buitenlanders in (grens)coffeeshops door de respondenten wordt aangegeven als belangrijkste facilitator. De lokale vraag in België stijgt immers, waardoor op de hogere niveaus vrij snel tot een prijsstijging is overgegaan. Dit is alvast een illustratie van het adaptieve en dynamische karakter die netwerken in de drugsdistributie kennen.

Voor de synthetische drugs zien we een opmerkelijk verschil in prijsverloop doorheen de distributieketen. Op de hogere niveaus blijft de eenheidsprijs voor speed en GHB vrij constant omhoog gaan, maar wanneer deze middelen de overgang maken naar de retailverkoop, ondergaan zij een abrupte prijsstijging. Mogelijke verklaringen zijn de verhoogde risico's voor dealers vanwege de vele transacties (in een voornamelijk open markt) en de potentieel zwaardere consequenties bij arrestatie (dan bijvoorbeeld cannabis).

Dit verkennend veldonderzoek leverde op een korte tijdsperiode al heel wat interessante inzichten op over verbindingen en mechanismen tussen actoren in de distributie van drugs in de verschillende hoofdmarkten in België. Om deze verbindingen en mechanismen nog meer in de diepte te kunnen analyseren, is een meer uitgebreid kwalitatief (veld)onderzoek wenselijk.

Bibliografie

- Baarda, D. B., de Goede, M. P. M., & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Beckers, L. (2012, July 9th, 2012). Wietpas laat illegale handel floreren. Criminoloog Brice De Ruyver vreest voor toenemend aantal plantages in België. *De Morgen*.
- Biernacki, P., & Waldorf, D. (1981). Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling. *Sociological Methods and Research*, 2(10), 141-163.
- Bovenkerk, F., & Hogewind, W. I. M. (2002). *Hennepteelt in Nederland: het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding*. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafwetenschappen.
- Caulkins, J. P. (1990). The distribution and consumption of illicit drugs: some mathematical models and their policy implications. Massachusetts Institute of Technology.
- Caulkins, J. P., & Pacula, R. L. (2005). *Marijuana Markets: Inferences from Reports by the Household Population*: Carnegie Mellon University.
- Caulkins, J. P., & Padman, R. (1993). Quantity Discounts and Quality Premia for Illicit Drugs. *Journal of the American Statistical Association*, 88(423), 748-757.

- Clements, K. W. (2004). Three facts about marijuana prices. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 48(2), 271-300.
- Clements, K. W. (2006). Pricing and Packaging: The Case of Marijuana. *Journal of Business*, 79(4), 2019-2044.
- De Ruyver, B. (2006). Drugs in de Lage Landen. De Belgische kant van het verhaal. *Justitiële Verkenningen*, 32(1), 135-145.
- Decorte, T. (2000a). A qualitative study of cocaine and crack use in Antwerp, Belgium: some ethical issues. In J. Fountain (Ed.), *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research* (pp. 285-290). Lisbon: EMCDDA.
- Decorte, T. (2000b). *The taming of cocaine*. Brussels: VUB Press.
- Decorte, T., Muys, M., & Slock, S. (2003). *Cannabis in Vlaanderen. Patronen van cannabisgebruik bij ervaren gebruikers*. Leuven: Acco.
- Decorte, T., & Tuteleers, P. (2007). *Cannabisteelt in Vlaanderen. Patronen en motieven van 748 telers*. Leuven / Voorburg: Acco.
- Desimone. (2006). The relationship between illegal drug prices at the retail user and seller levels. *Contemporary Economic Policy*, 24(1), 64-73.
- Dorn, N., South, N., & Murji, K. (1992). *Traffickers: Drug markets and law enforcement*. London: Routledge.
- EMCDDA. (2008a). *GHB and its precursor GBL: an emerging trend case study*. Lisbon: EMCDDA.
- EMCDDA. (2008b). *Statistical Bulletin 2008*. Lisbon: EMCDDA.
- EMCDDA. (2011a). *Annual Report 2011. The State of the Drug Problem in Europe*. Lisbon: EMCDDA.
- EMCDDA. (2011b). Synthetic drugs – an increasingly complex market. *Drugnet Europe*(76), 2.
- EMCDDA. (2012). *Cannabis production and markets in Europe* (Vol. 12). Lisbon: EMCDDA.
- EMCDDA, & Europol. (2011). *Amphetamine. A European Union perspective in the global context*. Lisbon, The Hague: EMCDDA-Europol.
- EMCDDA & Europol. (2013). *EU Drug Markets Report. A Strategic Analysis*. Lisbon, The Hague: EMCDDA – Europol.
- Faugier, J., & Sargeant, M. (1997). Sampling hard-to-reach populations. *Journal of Advanced Nursing*, 26(4).

- Fijnaut, C. (2012). *Wietpas discriminatie noemen is onzinnig*. Brussel: Ter Zake, VRT.
- Fijnaut, C., & De Ruyver, B. (2008). *Voor een gezamenlijke beheersing van de drugsgerelateerde criminaliteit in de Euregio Maas-Rijn*. Tilburg-Gent: Euregio Maas-Rijn.
- Gruter, P., & van de Mheen, D. (2005). *Cocainehandel in Nederland. Impressies van deelnemers aan distributienetwerken*. Rotterdam: IVO.
- Hamilton, J. (2005). Receiving Marijuana and Cocaine as Gifts and Through Sharing. *Substance Use & Misuse*, 40, 361-368.
- Harrison, L. D., Erickson, P. G., Korf, D. J., Brochu, S., & Benschop, A. (2007). How much for a dime bag? An exploration of youth drug markets. *Drug and Alcohol Dependence*, 90S, S27-S39.
- Hartnoll, R., Griffiths, P., Taylor, C., Hendriks, V., Blanken, P., Nolimal, D., et al. (1997). *Handbook on Snowball Sampling*. Strasbourg: Council of Europe.
- Heckathorn, D. D. (1997). Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations. *Social Problems*, 44(2), 174-199.
- Hough, M., & Natarajan, M. (2000a). Illegal Drug Markets, Research and Policy. In M. Natarajan & M. Hough (Eds.), *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy* (Vol. 11). New York: Criminal Justice Press.
- Hough, M., & Natarajan, M. (2000b). Introduction: Illegal drug markets, research and policy. In M. Natarajan & M. Hough (Eds.), *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy* (Vol. 11, pp. 1-17). Monsey: Criminal Justice Press.
- Ingold, R., & Toussirt, M. (1998). *Le cannabis en France*. Paris: Anthropos.
- Kemmessies, U. (2000). How to reach the unknown: the snowball sampling technique. In: EMCDDA, *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. Luxembourg: EMCDDA.
- Killias, M., Isenring, G., Gilliéron, G., & Vuille, J. (2011). Do drug policies affect cannabis markets? A natural experiment in Switzerland 2000-10. *European Journal of Criminology*, 8(3), 171-186.
- Korf, D., Nabben, T., Leenders, F., & Benschop, A. (2002). *GHB: Tussen extase en narcose*. Amsterdam: Rozenberg.
- Korf, D. J., Wouters, M., Nabben, T. & van Ginkel, P. (2005). Cannabis zonder coffeeshop. Niet-gedoogde cannabisverkoop in tien Nederlandse gemeenten. Amsterdam: Criminologisch Instituut Bonger, Universiteit van Amsterdam.

- Korf, D. J. (1997). The tip of the iceberg: snowball sampling and nomination techniques, the experience of Dutch studies. In R. Hartnoll & G. V. Stimson (Eds.), *Estimating the prevalence of problem drug use in Europe* (pp. 171-184). Brussel: Commission of the European Communities.
- Korf, D. J. (2011). Psychedelic musicians, Muslim dealers and domestic marijuana growers: an introduction. In J. Fountain, V. A. Frank & D. J. Korf (Eds.), *Markets, methods and messages* (pp. 11-20). Lengerich: Pabst.
- Korf, D. J., & Verbraeck, H. (1993). *Dealers en Dienders. Dynamiek tussen drugsbestrijding en de midden- en hogere niveaus van de cannabis-, cocaïne-, amfetamine- en ecstasyhandel in Amsterdam*. Amsterdam: Universiteit Amsterdam.
- Lamkaddem, B. (2009). *Belgian National Report on Drugs 2008. New developments, trends and in-depth information on selected issues*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Lamkaddem, B., & Roelands, M. (2008). *Belgian National Report on Drugs 2007. New developments, trends and in-depth information on selected issues*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Lamkaddem, B., & Roelands, M. (2010). *Belgian National Report on Drugs 2009*. Brussels Scientific Institute of Public Health.
- Lamkaddem, B., & Roelands, M. (2011). *Belgian National Report on Drugs 2010*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Laudens, F. (2004). *Combigebruik*. Brussel: VAD.
- Leus, E., Desmet, A., & Walckiers, D. (2001). *Development of the Early Warning System on New Synthetic Drugs in Belgium*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Leus, E., & Walckiers, D. (2002). *Early Warning System on Drugs at Public Health Level in Belgium*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Liebrechts, N., Benschop, A., Van der Pol, P., Van Laar, M., De Graaf, R., Van den Brink, G., et al. (2011). Cannabis dependence and peer selection in social networks of frequent users. *Contemporary Drug Problems*, 38(1), 93-120.
- Maalsté, N. (2008). Op jacht naar respondenten in verborgen segmenten van de cannabissector. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(4), 393-399.
- Maalsté, N., & Hebben, R. J. (2012). *Gevolgen invoering wietpas Zuid-Nederland*. Den Haag: Acces Interdit.
- Massari, M. (2005). Ecstasy in the city: Synthetic drug markets in Europe. *Crime, law and social change*, 44(1), 1-18.

- May, T., & Hough, M. (2004). Drug markets and distribution systems. *Addiction Research & Theory*, 12(6), 549-563.
- Nabben, T., & Korf, D. (2011). Drugstrends in het Amsterdamse uitgaansleven. *Justitiële Verkenningen*, 37, 25-42.
- Natarajan, M. (2000). Understanding the structure of a drug trafficking organization: a conversational analysis. In M. Natarajan & M. Hough (Eds.), *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy* (Vol. 11). New York: Criminal Justice Press.
- Neve, R., & Van Ooyen-Houben, M. (2006). Een verboden genotspil als exportproduct. XTC in de Lage Landen en de reactie van de overheid. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(2), 155-168.
- Noy, C. (2007). Sampling knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4).
- Pacula, R. L., Kilmer, B., Grossman, M., & Chaloupka, F. J. (2007). *Risks and Prices: The role of user sanctions in marijuana markets*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Pearson, G., & Hobbs, D. (2001). *Middle market drug distribution*. London: Home Office.
- Potter, G. R. (2009). Exploring retail-level drug distribution: social supply, 'real' dealers and the user/dealer interface. In T. Demetrovics, J. Fountain & L. Kraus (Eds.), *Old and New Policies, Theories, Research Methods and Drugs Users Across Europe* (pp. 50-74). Lengerich: Pabst.
- Reinarman, C. (2009). Cannabis policies and user practices: Market separation, price, potency, and accesability in Amsterdam and San Francisco. *International Journal of Drug Policy*, 20, 28-37.
- Ritter, A. (2006). Studying illicit drug markets: Disciplinary Contributions. *International Journal of Drug Policy*, 17, 453-463.
- Rosiers, J. (2009). *Partywise. Uitgaansonderzoek 2009*. Brussel: VAD.
- Sifaneck, S. J., Ream, G. L., Johnson, B. D., & Dunlap, E. (2007). Retail marijuana purchases in designer and commercial markets in New York City: Sales units, weights and prices per gram. *Drug and Alcohol Dependence*, 90S, S40-S51.
- Sleiman, S. (2006). *Belgian National Report on Drugs 2005*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.

- Sleiman, S. (2007). *Belgian National Report on Drugs 2006*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Spapens, A. C. M. & Fijnaut, C. (2005). *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn*. Antwerpen – Oxford: Intersertia.
- Spapens, A. C. M., van de Bunt, H. G., Rastovac, L., & Miralles Sueiro, C. (2007). *De wereld achter de wietteelt*. Den Haag.
- Spapens, T. (2011). *The cannabis market in The Netherlands*. Paper presented at the 5th Annual conference of the International Society for the Study of Drug Policy (ISSDP).
- Stevenson, C. (2008). Cannabis supply in Northern Ireland. Perspectives from users. In D. J. Korf (Ed.), *Cannabis in Europe: Dynamics in Perception, Policy and Markets*. Lengerich: Pabst.
- Surmont, T., Vander Laenen, F., & De Ruyver, B. (2011). Finding respondents in local marihuana markets. In J. Fountain, V. A. Frank & D. J. Korf (Eds.), *Markets, messages and changes. Dynamics in European drug research*. Lengerich: Pabst.
- Surmont, T., Vanhove, W., De Ruyver, B., & Van Damme, P. (2012). Filling in the blanks. An estimation of illicit marijuana growers' profits in Belgium (not published working paper).
- Sznitman, S. R., Olsson, B., & Room, R. (Eds.). (2008). *A cannabis reader: global issues and local experiences. Perspectives on cannabis controversies, treatment and regulation in Europe* (Vol. 1). Lisbon: EMCDDA.
- UNODC. (2012). *World Drug Report*. Vienna: UNODC.
- VAD. (2011). *Dossier GHB*. Brussel: VAD.
- Van Der Biest, E., & Walckiers, D. (2004). *Early Warning System on Drugs at Public Health Level in Belgium*. Brussels: Scientific Institute of Public Health.
- Van Noorden, M., Van Dongen, L., Zitman, F., & Vergouwen, T. (2009). Gamma-hydroxybutyrate withdrawal syndrome: dangerous but not well-known. *General Hospital Psychiatry*, 31, 394-396.
- Vanhove, W., Surmont, T., Van Damme, P., & De Ruyver, B. (2012). Yield and turnover of illicit indoor cannabis (*Cannabis* spp.) plantations in Belgium. *Forensic Science International*(220), 265-270.
- Vanhove, W., Van Damme, P., Surmont, T., Van Puyenbroeck, L., & De Ruyver, B. (2012). *Opbrengrstbepaling van een illegale indoor cannabisplantage. Eindrapport voor de Programmatorische Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid* Gent: Academia Press.

Watters, J. K., & Biernacki, P. (1989). Targeted Sampling: Options for the Study of Hidden Populations. *Social Problems*, 36(4), 416-430.

Werse, B. (2008). Retail markets for cannabis – users, sharers, go-betweeners and stash dealers. In D. J. Korf (Ed.), *Cannabis in Europe: Dynamics in Perception, Policy and Markets*. Lengerich: Pabst.

ADDENDUM II. OVERZICHT RESPONDENTEN BEVRAGING SLEUTELFIGUREN LAW ENFORCEMENT EN LABO'S

Federale politie (N=27)

Antwerpen
Arlon
Brugge
Brussel
Charleroi
Dendermonde
Dinant
Eupen
Gent
Hasselt
Huy
Ieper
Kortrijk
Leuven
Luik
Marche-en-Famenne
Mechelen
Mons
Namur
Neufchateau
Nivelles
Oudenaarde
Tongeren
Tournai
Turnhout
Verviers
Veurne

Lokale politie (n=27)

Aalst

Antwerpen

Brugge

Brussel Elsene

Brussel-Noord

Brussel-West

Brussel-Zuid

Charleroi

Denderleeuw

Gent

Geraardsbergen

Hasselt

Kortrijk

Lanaken-Maasmechelen

Leuven

Lommel

Luik

Menen

Mons

Oostende

Roeselare

Sint-Niklaas

Sint-Pieters-Leeuw

Sint-Truiden

Tienen

Tongeren

Visé

Douane (N=5)

Brussel

Antwerpen

Zaventem

labo douane Leuven

Luik Bierset

AIK (N=6)

Charleroi

Dendermonde

Kortrijk

Leuven

Oudenaarde

Veurne

Labo's (N=7)

Nationaal: NICC

UZ gent

UZ luik

Privaat: Chemiphar (Brugge)

WIV

UZ Leuven

Modus Vivendi
